

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
РІВНЕНСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до організації навчально-виховного процесу
в 2014-2015 навчальному році

(інформаційно-методичний бюлетень)

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
РІВНЕНСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до організації навчально-виховного процесу
в 2014-2015 навчальному році

(інформаційно-методичний бюлетень)

Рекомендовано науково-методичною радою Рівненського ОІППО (Протокол № 2 від 17.06.2014 року).

Методичні рекомендації до організації навчально-виховного процесу в 2014-2015 навчальному році: інформаційно-методичний бюлетень / за заг. редакцією А. О. Лавренчука. – Рівне, 2014. – 308 с.

Відповідальні за випуск:

***Лавренчук Андрій Олександрович**, кандидат наук з державного управління, доцент, заслужений працівник освіти України, в. о. ректора Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;*

***Мельник Надія Адамівна**, кандидат педагогічних наук, проректор з науково-методичної роботи Рівненського ОІППО.*

Упорядник:

***Волосяк Анатолій Анатолійович**, завідувач кабінету інформаційно-методичного забезпечення Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.*

Усі матеріали подаються в редакції авторів (збережено стилістику, орфографію та мову). Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та інших даних несуть автори.

ЗМІСТ

Надія МЕЛЬНИК	
Рекомендації щодо підготовки методичної розробки у процесі атестації педагогічних працівників та присвоєння звання «викладач-методист», «учитель-методист», «вихователь-методист», «практичний психолог-методист», «педагог-організатор-методист», «керівник гуртка-методист»	5
Валентина АНДРІЙЧУК	
Використання технології розвитку критичного мислення у навчально-виховному процесі початкової школи	64
Ірина АНДРОЩУК	
Інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення польської мови у загальноосвітніх навчальних закладах у 2014-2015 навчальному році	72
Наталія БАСАРАБА	
Організація підготовки педагогічних працівників за програмою «Intel®. Навчання для майбутнього»	76
Алла БАШИНСЬКА	
Дисемінація педагогічного досвіду	86
Володимир БУНЯК, Андрій ВИБАЧ	
Методичні рекомендації щодо вивчення інформатики у 2014-2015 навчальному році (означені рекомендації можуть бути змінені та доповнені у випадку отримання рекомендацій МОН України)	91
Наталія ГУЗЬ	
Методичні рекомендації щодо впровадження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами в спеціальних школах-інтернатах	98
Наталія ДАВИДЮК	
Методичні рекомендації щодо організації позашкільної освіти та науково-методичного супроводу професійного розвитку педагогів ПНЗ у 2014-2015 навчальному році (методистам із позашкільної освіти районних, міських методичних кабінетів, центрів)	107
Вячеслав ДЕМЧЕНКО	
Особливості організації освіти обдарованих дітей у 2014-2015 навчальному році	114
Світлана КОЗЛОВСЬКА	
Методичні рекомендації щодо організації інклюзивного навчання в умовах дошкільного навчального закладу	122
Олена КУЗЬМІН, Наталія ГУРОВА, Анжела ЛЕВОСЮК	
Орієнтовна програма підготовки педагогів до роботи з обдарованими учнями	125
Ольга КУКЛА	
Методологічні засади навчання другої іноземної мови в загальноосвітніх навчальних закладах	148
Руслана КУШНЕРУК	
Основні тенденції викладання німецької як другої іноземної мови у 2014-2015 навчальному році	157
Марія ЛАВРЕНЧУК	
Методичні рекомендації щодо організації методичної роботи та навчання світової літератури та російської мови у 2014-2015 навчальному році	166
Юрій ЛИС	
Методичні рекомендації щодо організації методичної роботи та вивчення географії в загальноосвітніх навчальних закладах Рівненської області у 2014-2015 навчальному році	172
Лідія МЕДВЕДЧУК	
Методичні рекомендації щодо організації методичної роботи та вивчення економіки в загальноосвітніх навчальних закладах Рівненської області у 2014-2015 навчальному році	177
Юлія МЕЛЬНИК	
Особливості психолого-педагогічного супроводу в умовах інклюзивного навчання	181
Галина НЕСТЕРУК	
Методичні рекомендації щодо вивчення хімії у 2014-2015 навчальному році	185

Тетяна НІКОЛАЙЧУК	
Методичні рекомендації щодо проведення обласного конкурсу-ярмарку педагогічної творчості у 2014-2015 навчальному році	191
Ігор ОПОЛЬСЬКИЙ	
Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації та проведення моніторингу якості освіти (моніторингових досліджень), експертизи якості освіти та зовнішнього незалежного оцінювання у 2014-2015 навчальному році	194
Лариса ПЕКАРСЬКА, Ганна МЕЛЬНИК, Андрій ВИБАЧ	
Методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу з математики у 2014-2015 навчальному році	203
Микола ПІДДУБНИЙ	
Рекомендації щодо організації методичного забезпечення та вивчення української мови і літератури в 2014-2015 навчальному році	209
Вікторія САЛТИШЕВА	
Про особливості організації навчально-виховного процесу в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2014-2015 навчальному році	214
Валентина ЖАЛОБНА, Анатолій СОРОЧИЦ	
Методичні рекомендації щодо вивчення трудового навчання у 2014-2015 навчальному році	244
Оксана ТИМОЩУК	
Використання інформаційних технологій у навчальному процесі в 2014-2015 навчальному році	247
Оксана ТИМОЩУК	
Науково-методичний супровід курсу «Інформатика» за програмою «Сходінки до інформатики» у 2014-2015 навчальному році	254
Оксана ТОМЕЦЬКА	
Методичні рекомендації на 2014-2015 навчальний рік. Освітня галузь «Мистецтво» (предмети художньо-естетичного циклу)	258
Галина ТРИГУБЕЦЬ	
Орієнтири інноваційного розвитку навчального закладу	271
Анатолій ТРОФІМЧУК, Андрій ВИБАЧ	
Методичні рекомендації щодо вивчення фізики та астрономії у 2014-2015 навчальному році	274
Віра ФУРМАН, Олена ПИШКО	
Методичні рекомендації щодо вивчення предметів суспільно-гуманітарного спрямування	282
Олена ПИШКО	
Інтерактивні методи як засіб розвитку творчих здібностей учнів на уроках історії та правознавства	288
Надія ЧУМАК	
Принципи конструювання сучасного підручника для навчання другої іноземної мови на прикладі підручників із французької мови (з досвіду роботи майстра)	296
Раїса ШАГІЄВА	
Методичні рекомендації щодо вивчення біології, екології, природознавства та основ здоров'я в 2014-2015 навчальному році	302

Надія МЕЛЬНИК,
*проректор із науково-методичної роботи,
кандидат педагогічних наук, доцент
Рівненського ОІППО*

**РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ МЕТОДИЧНОЇ
РОЗРОБКИ У ПРОЦЕСІ АТЕСТАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ТА ПРИСВОЄННЯ ЗВАННЯ «ВИКЛАДАЧ-МЕТОДИСТ»,
«УЧИТЕЛЬ-МЕТОДИСТ», «ВИХОВАТЕЛЬ-МЕТОДИСТ»,
«ПРАКТИЧНИЙ ПСИХОЛОГ-МЕТОДИСТ»,
«ПЕДАГОГ-ОРГАНІЗАТОР-МЕТОДИСТ»,
«КЕРІВНИК ГУРТКА-МЕТОДИСТ»**

Відповідно до пункту 5.2 Типового положення про атестацію педагогічних працівників, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 06.10.2010 № 930, та змін до Типового положення про атестацію педагогічних працівників, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 08.08.2013 № 1135, педагогічним працівникам можуть бути присвоєні відповідні педагогічні звання.

Підставами для присвоєння педагогічного звання є:

- наявність кваліфікаційної категорії «спеціаліст вищої категорії» (для педагогічного звання «керівник гуртка-методист» – найвищий тарифний розряд та повна вища освіта);
- здійснення педагогом науково-методичної й науково-дослідної діяльності;
- наявність власної методичної розробки (за досвідом роботи), яка пройшла апробацію та схвалена науково-методичною установою, закладом післядипломної освіти.

Методична розробка – це посібник, що розкриває форми, засоби, методи розвитку, виховання й навчання дітей, елементи сучасних педагогічних технологій або самі освітні технології з конкретної теми, програми розвитку з певного освітнього напрямку тощо. Вона спрямована на професійне вдосконалення педагогів або поліпшення якості освітнього процесу і відображає напрацьований педагогічний досвід.

Порядок розгляду методичної розробки

Методична розробка за досвідом роботи педагогічного працівника розглядається і **схвалюється**:

1. Навчальним закладом, в якому працює педагог:
  - методичним об'єднанням (кафедрою), членом якого є педагогічний працівник (документи: 1) *рецензія на методичну розробку із зазначенням, ким і коли вивчено досвід, протокол №... від...; 2) витяг із протоколу засідання; 3) подання керівника методичного об'єднання – подаються на раду методичного кабінету навчального закладу*);

- радою методичного кабінету навчального закладу (документи: 1) витяг із протоколу засідання, 2) рецензія; 3) подання голови ради методичного кабінету – подаються на науково-методичну раду районного, міського методичного кабінету, центру з проханням схвалити методичну розробку).

2. Науково-методичною радою районного, міського методичного кабінету, центру (документи: 1) витяг із протоколу засідання ради; 2) подання голови науково-методичної ради районного, міського методичного кабінету, центру – подаються в обласний інститут післядипломної педагогічної освіти).

3. Обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти:

- радою кабінету за напрямом діяльності педагога (документи: витяг із протоколу засідання – подається на науково-методичну раду);

- експертною комісією при науково-методичній раді (документи: витяг із протоколу засідання з висновком про практичну спрямованість методичної розробки та рекомендацією щодо її застосування в навчальному процесі);

- науково-методичною радою (документи: витяг із протоколу засідання про схвалення науково-методичної розробки).

Вимоги до оформлення методичної розробки

Під час оформлення методичної розробки слід дотримуватися таких загальних вимог:

- матеріал подається у текстовому редакторі MS Word 14 кеглем шрифту Times New Roman (у таблиці допустимим є 12 кегль);

- міжрядковий інтервал – одинарний;

- текст вирівнюється по ширині сторінки;

- береги стандартні: лівий – 30 мм, правий – 15 мм, верхній і нижній – 20 мм.

- нумерація проставляється арабськими цифрами у правому нижньому куті аркуша, титульна сторінка не нумерується.

Структура методичної розробки

1. Обкладинка: подаються дані в такій послідовності:

- повна назва відділу, управління освіти, навчального закладу, де працює педагог;

- назва методичної розробки;

- відомості про автора: прізвище, ім'я та по батькові, посада, місце роботи;

- рік виконання роботи.

2. Титульний аркуш (стор. 3):

- автор досвіду (прізвище, ім'я та по батькові; посада і місце роботи; освіта, кваліфікаційна категорія, педагогічний стаж);

- тема досвіду;

- адреса досвіду (із зазначенням телефону та електронної адреси).

3. Анотація (стисло про зміст розробки, актуальність теми, кому призначається, ким і коли вивчено досвід (протокол №... від...)).

4. Запис про схвалення науково-методичною радою РОІППО (див. зразок оформлення методичної розробки).

5. Зміст (*перелік матеріалів із зазначенням сторінок*).
6. Опис досвіду (*за пропонованою у зразку схемою*).
7. Розробки уроків, позакласних заходів, інші матеріали за напрямом діяльності, які ілюструють досвід (*не менше трьох*).
8. Додатки (*за потреби*).
9. Список використаних джерел.

Опис досвіду

В описі досвіду роботи слід дотримуватися пропонованої структури:

1. Актуальність досвіду.
2. Практична значущість (*досвід має бути спрямованим на вдосконалення навчально-виховного процесу, управлінської та методичної діяльності тощо*).
3. Провідна ідея досвіду (*провідна думка, що визначає суть досвіду*).
4. Інноваційна значущість (*зазначаються сучасні форми, методи, прийоми і технології навчання, виховання, управління, що використовуються педагогічним працівником та орієнтовані на зміну й розвиток навчально-виховного процесу з метою досягнення вищих результатів, одержання нового знання, формування якісно іншої педагогічної практики*).
5. Науково-теоретична база.
6. Суть досвіду (*найбільша за обсягом частина опису, в якій розкривається технологія досвіду*).
7. Результативність досвіду.
8. Труднощі в реалізації.
9. Висновок (ефективність досвіду, форми поширення).
10. Список використаних джерел.

Розробки уроків, позакласних заходів

Розробки уроків, позакласних заходів є зразками практичного втілення досвіду роботи. При їх підготовці слід урахувати сучасні підходи щодо організації сучасного уроку, зокрема дотримуватися в усіх розробках єдиних вимог щодо оформлення сторінок, зокрема вживання розділових знаків, розташування записів, наприклад:

Тема.

Мета (*відобразити тему досвіду*):

Цілі.

Учні знатимуть:

Учні вмітимуть:

Тип уроку (*бажано із зазначенням автора типології*).

Обладнання:

Методи, прийоми, види, форми роботи:

Хід уроку

I. Назва структурного етапу уроку (*за обраним типом*).

1. Вид роботи (вправа, задача тощо).

II. Наступний структурний етап.

1. Вид роботи (вправа, задача тощо).

III. І т. д.

Увага! Керівники навчальних закладів, працівники методичних установ подають розробки за напрямом діяльності, які відрізняються від розробок уроків та позакласних заходів.

Список використаних джерел

Список джерел має містити назви всіх використаних джерел, зокрема й адреси інтернет-ресурсів. У ньому доцільно також вказати джерела, на які не було посилань у тексті методичної розробки, однак вони можуть знадобитися читачеві, який цікавиться розглянутою проблемою. Зазвичай такі джерела називають рекомендованою літературою.

Додатки

Залежно від виду методична розробка може містити додатки, які:

- не повинні повторювати текст роботи, а служити її доповненням; є необов'язковими для широкого кола читачів, але необхідні для фахівців конкретної спеціальності;
- передбачають ілюстрації, фотографії, таблиці, види учнівських робіт, діаграми, сценарії свят, результати анкетувань, тестувань та інших діагностичних досліджень, бібліографічний опис публікації автора методичної розробки у фаховій періодиці тощо.

Кількість додатків і їх обсяг педагогічний працівник обирає на власний розсуд. Проте слід пам'ятати, що посилання на них у тексті є обов'язковим.

Вимоги до оформлення:

- кожний додаток подається на новій сторінці;
- слово «додаток» розміщується в правому верхньому куті;
- якщо додатків кілька, кожному дається назва;
- нумеруються додатки у порядку згадування їх у тексті.

Додаток 1

Вимоги до рецензії на методичну розробку

Рецензія – критичний відгук на роботу, що містить зауваження, пропозиції та висновки. Метою рецензії методичної розробки є складення їй аргументованої фахової оцінки та рекомендація до схвалення.

Реквізити рецензії:

1. Назва документа (Рецензія на науково-методичну розробку "...").
2. Автор та обсягу посібника.
3. Характеристика: актуальність теми і порушеної проблеми, ступінь розкриття, оригінальність досвіду, його новизна, переваги та недоліки, критичні зауваження, пропозиції, висновки щодо можливості її впровадження.
4. Підпис рецензента, завірений печаткою.
5. Дата.

Зразок оформлення витягу з протоколу засідання ради методичного кабінету (назва ЗНЗ) про схвалення методичної розробки

ВИТЯГ ІЗ ПРОТОКОЛУ №

21.11.2014

м. Рівне

засідання ради методичного кабінету ... (назва ЗНЗ)

Голова – Хоменко Л.В.

Заступник голови – Скрипник Л. М.

Секретар – Козачук Є. А.

Присутні: .... членів ради (*вказати*).

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

Про схвалення методичної розробки "Назва розробки" вчителя математики Данильчук С. В.

СЛУХАЛИ:

Хоменко Л. В., голову ради, яка представила методичну розробку "Назва розробки" вчительки Данильчук С. В. та рекомендувала її до схвалення радою методичного кабінету.

ВИСТУПИЛИ:

Скрипник Л. М., яка охарактеризувала професійну діяльність учительки Данильчук С. В., коротко представила зміст представленої до розгляду методичної розробки та розкрила її практичну значущість.

УХВАЛИЛИ:

Схвалити методичну розробку "Назва розробки" та подати її для експертного оцінювання до районного методичного кабінету, центру.

Голова

підпис Л. В. Хоменко

Секретар

підпис

Є. А. Козачук

21.11.2014

**Зразок оформлення витягу з протоколу засідання
науково-методичної ради (назва) районного науково-методичного
центру
про схвалення методичної розробки**

ВИТЯГ ІЗ ПРОТОКОЛУ

16.12.2012 № 8

м. Рівне

засідання науково-методичної ради (назва) районного, міського
методичного кабінету, центру

Голова – Мороз В. І.

Секретар – Кравчук М. П.

Присутні: .... членів науково-методичної ради.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

Про схвалення методичної розробки вчительки історії Рижук С.А., яка проходить атестацію в 2013 - 2014 н. р. і претендує на присвоєння педагогічного звання "вчитель-методист".

СЛУХАЛИ:

Мороз В. І., голову науково-методичної ради, яка представила методичну розробку Рижук Світлани Андріївни, вчительки історії (назва ЗНЗ) із теми "Назва".

УХВАЛИЛИ:

Схвалити методичну розробку Рижук Світлани Андріївни, вчительки історії (назва ЗНЗ) з теми "Назва" та подати її для експертного оцінювання в Рівненський ОІППО.

Голова

підпис В. І. Мороз

Секретар

підпис М. П. Кравчук

16.12.2014

Подання

Вимоги до оформлення:

1. Хто і кому робить подання:

а) **на рівні школи:**

- керівник методичного об'єднання – голові ради методичного кабінету навчального закладу з метою оцінки та схвалення;

- голова ради методичного кабінету навчального закладу – голові науково-методичної ради районного, міського методичного кабінету, центру з метою оцінки та схвалення;

б) **на рівні району:** голова науково-методичної ради районного, міського методичного кабінету, центру – голові науково-методичної ради обласного інституту післядипломної педагогічної освіти з метою оцінки та схвалення;

в) **на рівні інституту:**

- голова ради кабінету за напрямом діяльності – голові експертної комісії з метою оцінки;

- голова експертної комісії – голові науково-методичної ради інституту з метою схвалення у зв'язку з атестацією автора на присвоєння педагогічного звання;

Реквізити:

- інформація про автора методичної розробки (прізвище, ім'я, по батькові; посада; місце роботи; педагогічне звання (якщо є);

- відомості про методичну розробку (тема, дата розгляду методичної розробки науково-методичною радою відповідного рівня (протокол № ... від...).

Подання робить голова науково-методичної ради, який його і засвідчує.

Приклад оформлення подання керівника дошкільного закладу про розгляд методичної розробки педагога, який атестується

Голові науково-методичної ради (назва) районного, міського методичного кабінету, центру

ПОДАННЯ

27.11.2014

Назва дошкільного закладу

Про розгляд та експертне оцінювання
методичної розробки вихователя
Демченко С. В., яка атестується на
присвоєння педагогічного звання
"вихователь-методист"

Демченко Світлана Володимирівна працює у дошкільному (назва дошкільного закладу) на посаді вихователя з 24 листопада 1999 року. За результатами атестації у 2009 році їй присвоєно кваліфікаційну категорію «спеціаліст першої категорії».

Світлана Володимирівна постійно вдосконалює свій професійний рівень, володіє широким спектром стратегій навчання та виховання, застосовує нестандартні форми організації роботи з дітьми, активно й ефективно застосовує та поширює у професійному середовищі інноваційні освітні методики й технології, зокрема розроблені Марією Монтессорі, В'ячеславом Воскобовичем, Борисом Нікітіним, Джорджем Кюїзенером, розробляє авторські дидактичні засоби, упроваджує перспективний педагогічний досвід в освітній процес. Вихователь постійно ділиться досвідом своєї роботи з педагогами під час засідань методичних об'єднань, конференцій, тренінгів, щороку бере активну участь у районних та міських педагогічних виставках, уміє розв'язувати педагогічні проблеми. Активно взаємодіє з дітьми, батьками, колегами, є авторитетом для них, уміє аргументувати власну позицію, дотримується педагогічної етики й моралі.

Світлана Володимирівна надала до розгляду педагогічної ради власну методичну розробку з теми «Дидактична гра як допоміжний матеріал у всебічному розвитку дітей», яка була апробована протягом 2011-2012 навчального року і схвалена на засіданні педагогічної ради (протокол № 2 від 21.11.2012).

Результати педагогічної діяльності, професійні досягнення та практична значущість представленої методичної розробки Демченко Світлани Володимирівни є підставою для надання методичній розробці високої експертної оцінки.

Завідувач   підпис М. М. Леоненко

Зразок оформлення методичної розробки

Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Управління освіти Рівненського міськвиконкому
Рівненська загальноосвітня школа I – III ступенів № 27
Рівненської міської ради

Основні підходи до планування і проведення акмеологічного уроку української мови і літератури

Досвід роботи
вчителя української мови і літератури
Рівненської ЗОШ № 27
Банькової С.В.

Рівне – 2014

Автор досвіду:

Банькова Світлана Василівна, вчитель української мови і літератури Рівненської ЗОШ № 27, освіта вища, спеціаліст вищої категорії, старший учитель, стаж роботи 26 років.

Адреса досвіду:

Рівненська ЗОШ № 27,
вул. Дубенська, 133
Телефон: 62 – 83 – 77

Банькова С.В. Основні підходи до планування і проведення акмеологічного уроку української мови і літератури

У методичній розробці подано матеріали з досвіду роботи вчительки української мови і літератури Рівненської ЗОШ № 27 Банькової С. В. щодо планування та проведення акмеологічного уроку української мови і літератури. Зроблено опис досвіду та запропоновано розробки уроків української мови і літератури, які ілюструють практичні підходи вчительки щодо реалізації теми досвіду.

У розробці запропоновано акмеологічні підходи до формування життєвих компетентностей учнів та вказано на переваги їхнього використання.

Упровадження досвіду спрямоване на практичне розв'язання актуальних проблем шкільної освіти:

- формування в учнів акмеологічної компетентності;
- готовності та здатності зрілої особистості досягти найвищих вершин у життєдіяльності;
- всебічної та оптимальної самореалізації творчого потенціалу;
- розвиток умінь прогнозувати наслідки своїх дій та свідомо приймати життєво важливі рішення.

Практична реалізація досвіду засвідчила, що навчальна діяльність на уроках української мови та літератури покликана не просто дати людині суму знань, умінь і навичок, а й удосконалити особистість, допомогти їй досягнути вершин фізичного, духовного, морального та професійного розвитку. Мета і результат такого навчання – цілісний розвиток людини, яка зростає. Це можливо під час застосування навчальних технологій якісно нового, акмеологічного рівня, що забезпечує успіх і високі досягнення в навчанні кожного учня.

Рекомендовано вчителям української мови і літератури для використання в практиці роботи.

Схвалено науково методичною радою Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (протокол №   від   ).

Зміст

1.	Автор, тема, адреса досвіду	2
2.	Анотація досвіду	3
3.	Зміст	4
4.	Опис досвіду	5
5.	Розробки уроків за темою досвіду	17
6.	Урок української літератури у в 7 класі. Творець краси, добра, любові. Життєвий портрет Леоніда Кисельова. Наскрізний гумористичний пафос вірша “Стати б хоч на менти лічені”.	18
7.	Урок української літератури в 7 класі. П. Мирний “Морозенко”. Гуманістичний зміст, народні звичаї і традиції в оповіданні. Казкові образи . Уособлення”.	24
8.	Урок української мови в 9 класі. Складнопідрядні речення з підрядними означальними.	30
9.	Урок української літератури в 6 класі. В.Близнець. ”Звук павутинки”. Образ допитливого і здібного хлопчика Льоньки, його мрії і фантазії. Складання плану характеристики Льоньки (письмово).	36
10.	Урок української мови у 8 класі. Відокремлені обставини	42
11.	Додатки	49
12.	Додаток 1. Вимоги до акмеологічного уроку	50
13.	Додаток 2. Аналіз акмеологічного уроку	53
14.	Додаток 3. Схема аналізу акмеологічного уроку	54
15.	Додаток 4. Акмеологічна модель сучасного педагога	56
16.	Додаток 5. Робоче місце вчителя	58
17.	Список літератури	59

Основні підходи до планування і проведення акмеологічного уроку української мови і літератури

Опис досвіду

Сучасний етап розвитку освіти в Україні виявляє ряд суперечностей, серед яких головними є протиріччя між потребою суспільства в громадянах із високорозвиненою життєвою компетентністю і низькою орієнтацією на це системи навчання; між необхідністю широкого використання у практиці технологій активного навчання і слабкою підготовленістю до цього всього освітнього середовища; між потребою у вихованні національної свідомості учнів, реалізації її в житті і недостатньою спрямованістю шкільних предметів. Тому, зважаючи на зміни, які відбуваються в суспільстві взагалі, сучасна педагогічна наука акмеологія практикує інший підхід до завдань, які стоять перед школою.

Завдання школи – навчити жити. Ми маємо виховувати людину, здатну створити своє життя, здатну до самовизначення. Учні мають бути підготовлені до життєдіяльності, вміти активно і творчо працювати, діяти, саморозвиватися та вдосконалюватися інтелектуально, морально й фізично.

Саме так визначаю першочергове завдання вчителя-словесника – працювати над розвитком життєвих компетентностей учнів, розвивати їх практичний характер та практичну життєву значущість. Зрозуміло, що саме за умови достатньої сформованості різноманітних інтересів, знань, умінь, життєвого досвіду особистості, мотивів на успішність у шкільному віці учень долучається з інтересом до навчання, праці та моделює наслідки власної майбутньої життєтворчості. Отже, життєва компетентність дітей – основа розвитку особистості. А результат навчання повинен забезпечити вчитель на кожному уроці.

Одним із головних способів формування особистісної зрілості школяра є урок. Кожен урок – це новий вплив на формування розумової і моральної культури учня, сходинка до нових знань і розвитку, що з погляду акмеології означає шлях до свого «акме». Учитель-акмеолог повинен володіти не однією, а багатьма стратегіями, вміло поєднуючи їх із методами та прийомами активізації пізнавальної діяльності та створюючи ситуацію успіху на уроках. У такому поєднанні традиційний урок перетвориться на акмеологічний.

Яким же чином можна на уроках української мови та літератури створити акмеологічний простір, в енергетиці якого відбудеться установка діяльності вчителя та учня на успіх, на творчий пошук, на високий результат? Це можливо під час застосування технологій навчання якісно нового, акмеологічного рівня, що забезпечує успіх і високі досягнення в навчанні кожного учня.

Актуальність досвіду полягає в необхідності акмеологічного підходу в навчально-виховному процесі до планування і проведення уроків української мови і літератури, тобто в створенні нових педагогічних технологій, актуалізації вже відомих, оскільки суспільство чекає від школи комунікабельного, креативного, самостійно мислячого випускника, який прагне успіху та вміє самостійно будувати траєкторію індивідуального розвитку.

Практична значущість. Реалізація акмеологічного підходу в навчанні допоможе практично розв'язати проблему особистісного та професійного успіху, знайти молодого людиною своє місце в житті, реалізувати особисті здібності та задатки. Учні й учителі одержують можливість максимально повно реалізувати

наявний у них творчий потенціал, інтелектуальні можливості, що сприяють успішній соціалізації дитини та її адаптації в мінливих соціально-економічних умовах. Батьки, будучи рівноправними суб'єктами освіти та соціальними партнерами школи, мають можливість одержувати інформацію про успіхи своїх дітей і брати активну участь у створенні й коректуванні індивідуальної освітньої траєкторії своїх дітей.

Практичне значення роботи над темою полягає і в тому, що розглянуті теоретичні положення доведено до конкретної реалізації у вигляді:

- підготовленого науково-методичного посібника „Основні підходи до планування і проведення акмеологічного уроку української мови і літератури”;
- розроблених уроків української мови і літератури за акмеологічними технологіями;

вироблених рекомендацій щодо застосування акмеологічних технологій у навчанні української мови і літератури.

Провідна ідея досвіду. Ми розглядаємо людину як найвищу цінність, а навчальний процес, зокрема на уроках української мови і літератури, спрямовуємо на забезпечення акмеологічного характеру освітнього простору, в центрі якого – плекання успішної людини, її цілісний розвиток шляхом формування позитивної мотивації успіху, опертя на її духовний світ, здібності до творчості й самовдосконалення.

Інноваційна значущість. Акмеологічно спрямований урок є інноваційним порівняно з традиційним, тому що його метою є не тільки засвоєння системи знань (мета традиційного навчання), а й діяльність учителя та учня, спрямована на розкриття учнем внутрішніх потенційних можливостей.

Наукову теоретичну базу досвіду становлять публікації вчених-акмеологів А.А.Деркача, Б.Г. Ананьєва, О.О. Бодальова, Г.С. Данилової, . Н.В. Кузьміної , О.В. Москаленка, О.О. Пожарського.,С.С. Пальчевського (автор навчального посібника «Акмеологія» для студентів вищих навчальних закладів). Їхні праці присвячені створенню нової наукової акмеологічної концепції.

Суть досвіду. Готуючись до проведення акмеологічного уроку, враховую його теоретичні та практичні аспекти. Основними компонентами акмеологічного уроку є цільовий, стимулюючо-мотиваційний та змістовий.

Цільовий компонент. Мета уроку - розвиток внутрішньоінтенційних можливостей дитини засобами уроку.

Цей компонент включає визначення трієдиної мети (освітньої, розвивальної, виховної), яка має бути спрямована на формування цілісного процесу едукативності, тобто «виращування» , «культивування» дитини засобами уроку. Під час уроку плануємо процес едукативності таким чином, щоб якомога повніше розкрити внутрішні потенційні можливості дитини, тобто її мікроакме, її вершини.

Навчальний матеріал подаю в єдності між загальним образом світу і внутрішнім світом дитини, тобто основним аспектом уроку вбачаємо образотворення. Використовую можливості уроку, які б дозволили активізувати життєорганізуючий потенціал учнів згідно з їхньою внутрішньою

спрямованістю. Такий урок дає можливість учням побачити світ і себе в ньому по-новому, є джерелом життєвої мудрості.

Стимулюючо-мотиваційний. Під час проведення уроків словесності застосовую внутрішній і зовнішній стимули. Внутрішній стимул – дитина знає, що їй це потрібно. Він досягається мотивацією, позитивною установкою на діяльність. У цьому випадку важливу роль надаю педагогічному аспекту, який полягає у створенні умов акмеологічного простору уроку, тобто умов, які оточують дитину. Йдеться про сукупність матеріальних факторів освітнього процесу і міжособистісних стосунків. Суть полягає в тому, що намагаюся так змодельовувати урок, аби кожен учень опинився в сприятливих для його розвитку умовах, відчув комфортний вплив усього освітнього простору уроку.

Змістовий. Вихідна ланка навчального процесу - зміст. Під час відбору змісту уроку використовую два принципи: принцип золотого перетину і принцип відбору матеріалу.

Принцип золотого перетину полягає в тому, що, добираючи матеріал до уроку, намагаюся правильно врахувати пропорції матеріалу, виділити головне. Обов'язково послуговуюся правилом: найглибше матеріал запам'ятовується тоді, коли вивчається в чотирьох площинах:

- компонентно-структурний аналіз (матеріал має пройти через ліву півкулю мозку, яка відповідає за логічне мислення);
- словесний каркас, довготривала пам'ять (за це відповідає права півкуля мозку), створення асоціативного ряду, малюнок образу;
- функціональний (формування умінь і навичок жити, функціонувати у світі);
- генетично-прогностичний.

Принцип відбору матеріалу (принцип цілісності, глобальності) полягає в тому, що людина сприймає оточуючий світ на основі первинного синтезу та аналізу, а потім – вторинного. Саме тому під час вивчення нової теми спочатку створюю глобальний образ теми шляхом використання опорних конспектів (автори Піддубний М.А., Мельник Н.А.), а потім проводжу різнотипні уроки у межах даного розділу. Це допомагає сформувати у дітей повне уявлення про тему, вчить бачити її цілісно, активізує розумову діяльність учнів, розвиває логічне та образне мислення.

Отже, основними ознаками акмеологічного уроку вважаю такі:

1. творчість суб'єктів навчально-виховного процесу;
2. особистісно-зорієнтований підхід (орієнтація на внутрішньоінтенційні можливості дитини);
3. образотворення, яке виконує психотерапевтичну функцію (образ світу, країни, людини, родини, сім'ї, пам'яті тощо);
- глобалізація навчання;
4. «олюднення» розширеного образу світу і знаходження свого місця в ньому.

Нові соціальні запити визначають нові цілі освіти і ставлять перед школою завдання – підготувати активного творчого випускника, готового до самостійної діяльності, активного громадянина своєї держави. У цих умовах актуальними

для педагога є акмеологічні технології навчання – технології досягнення успіху і високих результатів у навчанні та розвитку учня на основі стійкої мотивації досягнень; це системно-зорієнтоване розвивальне навчання, побудоване шляхом проектування навчального процесу і поетапної діагностики. Основне завдання акмеологічних технологій – сформувати та закріпити у самосвідомості учня затребувану необхідність у саморозвитку й самореалізації, що дозволяють спеціальними прийомами та методами самоактивізувати особистісне «Я».

До акмеологічних можна віднести такі технології:

- технології особистісно зорієнтованого навчання;
- ігрові (дидактична гра, технології ігроделювання);
- технології розвивального навчання;
- метод проектів;
- проблемне навчання;
- комп'ютерні технології.

Вважаю, що важливою є кожна із зазначених вище технологій, адже вони дають можливість створити умови для розвитку й саморозвитку особистості учнів. Саме тому основою уроків є акмеологічний підхід, спрямований на розвиток здібностей, можливостей, інтересів, задатків конкретної дитини. Вбачаю своїм завданням цілеспрямовано проектувати розвиток учня через організацію його провідної діяльності, в процесі якої відбувається інтелектуальний, особистісний, соціально-комунікативний розвиток особистості.

При такому підході дотримуюся відповідного алгоритму дій:

1. Знання подаю не в готовому вигляді, а як проблемну ситуацію через усвідомлення дитиною обмеженості своїх знань і розуміння навчального завдання.

2. Під час узагальнення знань даю можливість зробити свідомий вибір і змоделювати поведінку в нестандартних життєвих ситуаціях.

3. Від «ізолюваного» вивчення учнями системи наукових понять переходжу до включення їх у контекст розв'язання навчальних завдань, значущих для орієнтації в життєвих ситуаціях.

4. Від індивідуальної форми засвоєння знань переходжу до колективно-розподіленої, роботи в команді, з поступовим виходом на самостійну навчальну діяльність з елементами самоосвіти і самовиховання.

Переконана, що такий підхід підвищує свідомість навчання, розвиває здібності учнів, сприяє самореалізації, допомагає більш ефективно вирішувати завдання диференціації та індивідуалізації навчального процесу.

Використовуючи на уроці ігрові технології, даю можливість дітям розкрити та удосконалити свої розумові здібності, організовую взаємодію між учнями, продуктивне спілкування учнів між собою з елементами змагання, гри.

На уроках української літератури пропоную учням такі рольові ігри:

- **“Перевтілення”** (виступити охочим у ролі Тугара Вовка й відповісти на поставлені однокласниками запитання (повість І. Франка “Захар Беркут”);
- **“Відгадай”** (із підібраних цитат вилучаю слово-образ і пропоную відгадати, про кого або про що йдеться);

- **“Річ - загадка”** (пропоную 1 – 2 речі, про які потрібно скласти загадку, щоб можна було відгадати, про який художній твір ідеться);
- **“Реклама твору”** (пропоную за 5 хвилин скласти рекламний ролик про художній твір);
- **“Так - ні”** (задаю проблемне запитання, учні намагаються дати відповіді, ставлячи мені запитання. Я відповідаю словами “так” або “ні”. Наприкінці обов’язково обговорюємо, які запитання були суттєвими і навели учнів на правильну відповідь. Таким чином виробляю стратегію пошуку);
- **“Інтерв’ю”** (обираю учня на роль журналіста і декілька учнів на ролі тих, у кого будуть брати інтерв’ю за запитаннями, що стосуються певної теми);
- **“Дидактичний театр”** (періодично пропоную учням поставити міні – спектакль, інсценівку).

У такий спосіб гра розкриває особистісний потенціал дитини: кожен учасник демонструє свої можливості окремо й у спільній діяльності з іншими. Учень виступає творцем не тільки ігрових ситуацій, а й власної особистості, вирішує питання самоврядування, знаходить шляхи та засоби оптимізації своєї діяльності, виявляє свої недоліки та вживає заходи для їх усунення, вчиться переборювати психологічні бар’єри в спілкуванні з різними людьми, удосконалює якості своєї особистості.

Під час організації навчальної діяльності в технології розвивального навчання основну увагу спрямовую на усвідомлення учнями процесу навчання. Ігрові й розвивальні технології сприяють розвитку в учнів ключових компетентностей, особистісних якостей, що впливають на стан їхньої успішності.

Не менш значущою у контексті акмеологічної теорії є технологія, що отримала назву «метод проектів» і спрямовує учнів на самостійну діяльність, на розв’язання певної проблеми, що передбачає використання різноманітних методів, засобів навчання, інтегрованих знань і вмінь. Для успішної реалізації методу проектів передбачаю такі умови: наявність значної проблеми та завдань; самостійну (індивідуальну, групову, колективну) діяльність учнів, структурування змістової частини проекту; використання дослідницьких методів. Крім цього, в проектній діяльності можливе використання презентацій. Учні отримують завдання оформити кінцевий результат проектної діяльності у вигляді електронної презентації і захистити її на уроці, що є додатковим стимулом у мотивації пізнавальної діяльності.

Усі акметехнології, які використовую на уроках, спрямовані на формування мотиву самоствердження. У зв’язку з цим пріоритетною вважаю проблему розвитку навчальної мотивації учнів. Переконана, що саме акметехнології допомагають учням пізнати себе, свій внутрішній світ, усвідомити себе частиною соціуму. Передбачаю результат використання акметехнологій – стійку здатність до самостійного вибору, самовдосконалення, самореалізації.

Основними своїми завданнями на уроках словесності як учителя-акмеолога вбачаю:

- активізацію творчої діяльності учнів;

- вироблення в учнів уміння проектувати своє майбутнє на основі ситуацій, розглянутих у літературних творах;
- розвивати вміння виокремлювати позитивні та негативні характери героїв, формувати на їхній основі свій ідеал;
- створення ситуації успіху.

Прагнучи зробити кожен урок акмеологічним, використовую засоби, які умовно можна об'єднати в три групи:

- стратегії творчого пошуку;
- прийоми активізації пізнавальної діяльності;
- прийоми створення ситуації успіху .

Застосовуючи стратегії творчого пошуку (за С.Пальчевським), спрямовую думки учнів у потрібному руслі, що сприяє розвитку творчих здібностей учнів.

Стратегія творчого пошуку “*альпініст*” дає можливість учням крок за кроком піднятися на вершину. Після вивчення тем “Написання префіксів с-, з-”, “Написання НЕ з іменниками ”, “Розряди прикметників за значенням” та ін. пропоную учням скласти алгоритм.

Стратегія творчого пошуку “*воскрешення*” полягає в поверненні учнів під час проблемної ситуації до раніше вивченого матеріалу. Наприклад, вивчаючи правопис НЕ з дієприслівниками, пропоную згадати, як пишеться НЕ з дієсловами та скласти порівняльну таблицю.

Стратегія творчого пошуку “*унікум*” сприяє формуванню в школярів уміння створити власний якісно новий продукт. Наприклад, пропоную створити палітру кольорів новели М.Коцюбинського “Інтермецо”, поезій П.Тичини, поезії Є. Плужника “Вона зійшла до моря”.

Стратегія творчого пошуку “*шлях із системи*” передбачає індивідуальні творчі завдання, які стимулюють особистість для самовияву її внутрішньої суті, що дає можливість визначити напрям її подальшого розвитку. Наприклад, пропоную завершити повість Г.Тютюнника “Климко”, поему І Франка “Мойсей”, роман П.Куліша “Чорна рада” так , як би хотіли учні.

Стратегія творчого пошуку “*примусове поєднання*” базується на здатності людського мозку поєднувати предмети, слова, почуття з ідеями. Для цього потрібно відшукати асоціації між певним предметом і поставленою проблемою. Наприклад, вивчаючи повість І.С.Нечуя- Левицького “Кайдашева сім'я”, пропоную учням пов'язати з твором такі предмети: груша, рогаці, просфора, межа, хата, горб, чоботи, шинок.

Використання стратегії творчого пошуку “*ключові слова*” доречне під час узагальнення вивченого або як підсумок із певного питання. Наприклад, ознайомивши учнів із життєвим шляхом Б.-І. Антонича, пропоную “добудувати” строфи поезії “Різдво”:

Народився ... на санях
В ...містечку Дуклі.
Прийшли ... у ...
І принесли ... круглий.
... у сніговій завії
Крутиться довкола ... .

У долоні у ...

Місяць – золотий горіх.

Якщо учням важко дібрати необхідні слова, пропоную підказки:

- Чиє народження святкуємо на Різдво?
- Де народився автор?
- Як називається населення, яке там проживає?
- Назва головного убору (слово-діалект).
- Небесне світило.
- У яку пору доби народився Ісус?
- Верхня частина хати.
- Матір Ісуса Христа.

Подібною до попередньої є стратегія ”*поезія*”. Наприклад, пропоную учням “добудувати ” кінець строф. Для цього підбираємо слова для пошуку потрібних рим.

Стратегія творчого пошуку “*семантизація*” допомагає збудити інтерес до виучуваного завдяки розкриттю значення слів. Наприклад, слово “кришталь” із поезії Г.Сковороди ”Всякому місту звичай і права” допомагає учням дібрати чітке пояснення розуміння слова “совість”.

Отже, акмеологічні підходи мають такі переваги використання:

- формують у школярів уміння самостійно вчитися;
- сприяють пізнавальній активності, ініціативі;
- програмують індивідуальний підхід до успішної праці;
- запобігають перенавантаженню;
- сприяють успіху, творчості.

Щоб зробити урок акмеологічним, намагаюся вплинути на емоційно – психологічний стан дитини, налаштувати її на позитивну роботу, викликати зацікавленість та інтерес до предмета, одним словом, створити ситуацію успіху в навчанні. Для цього застосовую такі прийоми: “*новір у себе*”, “*особисте відкриття*” (створюю ситуацію, за якої учень усвідомлює власні здібності), “*навіювання*” (заохочую учня словами , що переконують його в реальності успіху), “*почую кожного*”, “*констатація успіху*”, “*вибух емоцій*” (використовуючи похвалу, спонукаю дитину до кращої роботи на уроці).

Для активізації пізнавальної діяльності учнів використовую такі прийоми:

- прийом дидактичної гри;
- прийом актуальності (поєдную навчальний матеріал із актуальними життєвими фактами);
- прийом дослідження (формулю в учнів уміння формулювати висновки на основі мовних досліджень та спостережень);
- прийом естетичного стимулювання (доповнюю зміст навчального предмета естетично значущою інформацією);
- прийом емоційного стимулювання (зацікавлюю учнів шляхом демонстрування фрагментів фільмів, відеокліпів, створюючи таким чином ситуацію емоційних переживань);
- прийом “інформаційна палітра” (доповнюю навчальний матеріал цікавими відомостями, фактами, історичними даними);

- прийом “зв’язок поколінь” (під час мотивації навчальної діяльності використовую вислови відомих людей);
- евристичний прийом;
- прийом “міжпредметні зв’язки” та інші.

Як створити акмеологічний простір, в енергетиці якого відбувається установка діяльності вчителя та учня на успіх, на творчий пошук, на високий результат? Звичайно, цього можна досягти лише в системі особистісно зорієнтованої освіти, бо вона дає можливість створити умови, в яких виявляється потреба і готовність учня до самоосвіти, самовиховання, самовдосконалення, творчого пошуку. Саме творчість визначає для акмеології поняття: розвиток, обдарованість, здібності, удосконалення, майстерність, креативність, рефлексія, особистість, індивідуальність тощо.

Щоб навчити дітей успішно вести творчий пошук та застосовувати індивідуальну творчість у різноманітних життєвих ситуаціях, володію не однією, а багатьма стратегіями, поєднуючи їх із прийомами й методами пізнавальної діяльності та створюючи ситуацію успіху на уроках

Для того щоб на уроках української мови та літератури створити акмеологічний простір, в енергетиці якого відбудеться установка діяльності вчителя та учня на успіх, творчий пошук та високий результат, розробила вимоги до акмеологічного уроку (додаток 1) та план аналізу такого уроку (додаток 2). Адже він відрізняється від традиційного, має певні особливості, які обов'язково враховую під час підготовки до роботи.

Результативність досвіду. Навчальна діяльність на уроках української мови та літератури покликана не просто дати людині суму знань, умінь і навичок, а й сформувати в неї компетентність як загальну здатність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, отриманих завдяки навчанню. Це можливо під час Застосування технологій навчання якісно нового, акмеологічного рівня, що забезпечує успіх і високі досягнення в навчанні кожного учня.

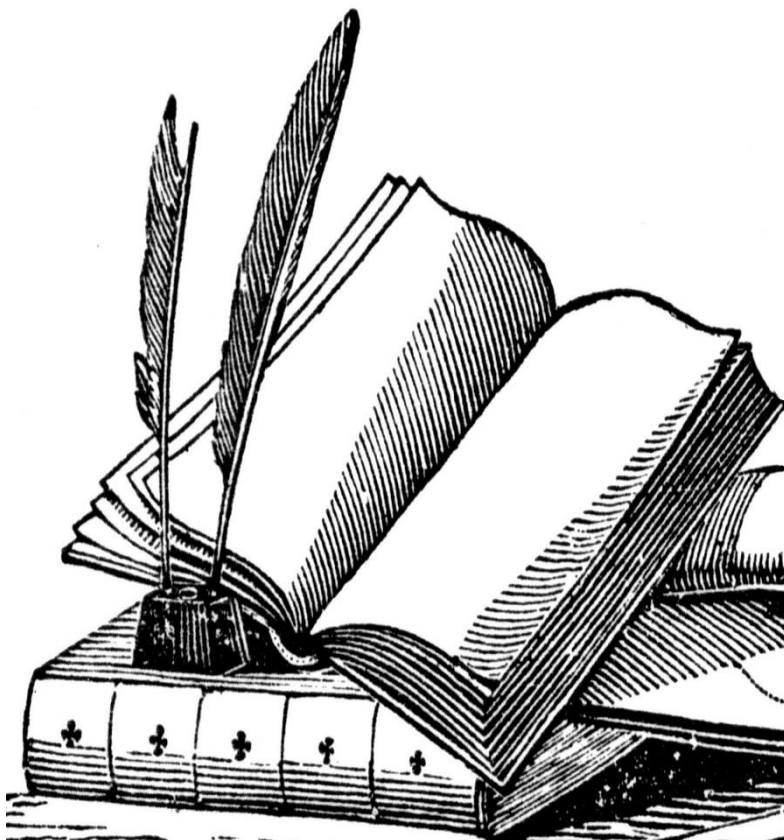
Спостерігаючи за навчальним процесом, роблю висновки про стабільні результати та позитивну динаміку в усіх класах. Учні мають високий рівень навчальної мотивації, навчені визначати цілі власної діяльності, прагнуть до досягнення успіху і володіють відповідними прийомами його набуття, вміють рефлексувати власну діяльність й коригувати досягнуті результати для здобуття вищих, вершинних показників.

Ефективність акмеологічного уроку полягає в тому, що суть його виражається в спрямованості на розвиток здібностей, можливостей, інтересів, задатків кожної дитини. Образно висловлюючись, я вказую на двері, але відчинити їх і увійти учень повинен сам. Такий підхід дозволяє підвищити свідомість навчання, сприяє самореалізації і, в кінцевому результаті, забезпечує особистісний успіх учня та формує його життєву компетентність.

Труднощі. Відмова від знаннєвої парадигми в освіті й перехід до особистісно зорієнтованого навчання, кінцевою метою якої є сформована особистість, спроможна до самореалізації в соціумі, вимагають від учителя не

лише оволодіння новою методикою, а й переоцінки ціннісних орієнтацій, зміни пріоритетів.

Доводиться багато працювати над собою, оволодівати новими технологіями і методиками. Прийнявши погляд на особистість як складну систему, здатну до саморозвитку за внутрішніми законами, відчуваєш, що бракує не лише фахових, а й психолого-педагогічних знань. Як ніколи відчуваєш, що вчитель, особливо в сучасному інформаційно насиченому та мінливому світі, приречений завжди бути учнем.

**Розробки уроків за темою досвіду
Урок української літератури в 7 класі
Тема. Творець краси, добра, любові.
Життєвий портрет Леоніда Кисельова.
Наскрізний гумористичний пафос вірша
“Стати б хоч на менти лічені...”**

Тема. Творець краси, добра, любові. Життєвий портрет Леоніда Кисельова. Наскрізний гумористичний пафос вірша “Стати б хоч на менти лічені...”

Мета: на основі фактів біографії Л. Кисельова і його творів допомогти учням зрозуміти своєрідність постаті митця в українській літературі; удосконалювати вміння виразно читати та аналізувати поезію; розвивати уяву та образне мислення, вміння висловлювати власні думки з приводу порушених проблем; сприяти вихованню людяності та естетичних смаків; створювати ситуацію успіху.

Учні знатимуть: окремі факти з життя Л. Кисельова; зміст, тему, основну думку виучуваної поезії.

Учні вмітимуть: переказувати історію трагічного життя поета; виразно і вдумливо читати вірш, визначати його основну думку; розкривати прихований, підтекстовий зміст образів.

Тип уроку. Урок вивчення нового матеріалу (за Оніщуком В.А).

Особистісно зорієнтований урок (за Фасолею А.М.).

Обладнання: портрет Л.Кисельова, ілюстрації, підготовлені учнями, пісня “Надія є!”

Методи, прийоми та форми роботи: випереджувальні індивідуальні завдання; розповідь учителя, виразне читання, укладання таблиці, складання характеристики,” Мікрофон – 1”, ”Метод - прес”, робота в парах.

Акметехнології: ”Констатація успіху”, “Вибух емоцій”, “Повір у себе”, ”Навіювання”, ”Міжпредметні зв’язки”, “Інформаційна палітра”, “Зв’язок поколінь”.

*Тільки той щасливий,
Хто любов’ю сяє,-
В світі ж без любові
І життя немає.
В.Сосюра*

Хід уроку

I. Мотиваційний етап.

1. **З’ясування емоційної готовності до уроку** (“незакінчене речення”).

2. **Актуалізація суб’єктного досвіду.**

Бесіда.

- Чи відчували ви себе коли-небудь щасливими?
- Чим було викликане таке почуття?
- Коли взагалі людина буває щасливою?
- Прочитайте епіграф. Поясніть, як ви розумієте слова автора? Чи погоджуєтеся з його думкою?

Саме ці рядки я сьогодні взяла як епіграф, бо хочу познайомити вас із молодим поетом – киянином, який прожив хоч і коротке (22 роки), проте щасливе життя. Він жив із любов’ю, ”любов’ю сявав” до людей, до усього, що його оточувало. Він умів бачити красиве в людях, у природі, умів творити добро і дарувати його людям. Любив життя і умів жити.

Хто ж цей молодий прозаїк, поет? Це людина з великим серцем, щирою душею, це творець “ краси, добра, любові”.

3. Оголошення теми та мети уроку.

II. Цілевизначення та планування.

1. **Очікувані результати** („незакінчене речення”).

2. **Ознайомлення з планом роботи.**

III. Опрацювання нового матеріалу.

1. **Ознайомлення з біографією автора, опис зовнішності через портрет, заповнення таблиці.**

- Погляньте на портрет. Про які риси людини можна сказати, розглядаючи його?

На жаль, матеріали до життєпису його дуже скупі. Якось склалось так, що ні рідні, ні друзі так і не зібрали всі відомості про Леоніда Кисельова. Та і життєва стежина його була надто короткою. Але нам із вами пощастило, бо маємо нагоду побувати на конференції, яка відбувається в нашій світлині і послухати розповіді про Леоніда Кисельова з уст його друзів, батьків, учителів.

Щоб не бути пасивними слухачами, пропоную укласти таблицю „Леонід Кисельов. Хто він? Який він є?”

Леонід Кисельов

Хто він?	Який він?
Учень	
Поет	
Прозаїк	
Студент	
Капітан команди	
Юнак	

2. Прес-конференція.

Батько Володимир Кисельов.

- Розкажіть, будь ласка, коротко про свого сина: як жив, чим цікавився і захоплювався.

Дмитро Затонський.

- Ви були другом Леоніда Кисельова. Між вами така велика різниця у віці. Чи існує насправді така дружба?

Юрій Щербак, близький друг.

- Яким залишився Леонід Кисельов у вашій пам’яті?

Катерина Дмитрієвська, подруга.

- Які нові грані особистості Леоніда Кисельова ви можете відкрити?

Мама.

- Ви знали, що Льоня хворий. Як боролися з недугою?

3. Бесіда.

Кажуть, що ім'я людини визначає її життя. Яке наповнення несе в собі ім'я, такою й буде доля людини. І, мабуть, недаремно батьки назвали його Леонідом. Що означає це ім'я?

Помер Леонід Кисельов у 22 роки. Ви скажете, що ж він устиг лишити по собі, яку творчу спадщину? Скажу вам, прихід його в українську літературу не лишився непоміченим, а став пам'ятним для багатьох. Щоб більше дізнатися про його літературну творчість, повернемося до конференц-залу та послухаємо думку літературних критиків.

4. *Робота з таблицею.*

То хто ж такий Леонід Кисельов і який він?

5. *Читання та аналіз поезії „Стати б хоч на менти лічені...”.*

Ця поезія була написана за 6 місяців до смерті. Чи може поезія мати настрій? То яким настроєм пройнята вона?

а) *Читання поезії вчителем.*

- Який настрій поезії?
- Чи всі слова зрозумілі?

б) *Бесіда.*

- Чи мріяли ви коли-небудь стати чарівником? Як по-іншому можна назвати чарівника? (Чаклун, чародійник, характерник).

- У народі вважалось, що найбільше характерників серед козаків. Отже, характерник тут - сміливий, сильний захисник, наділений надприродними здібностями, він ніби чаклун, чародійник.

- Для чого ліричний герой хоче стати характерником?

- Що це за предмети, чи доводилось про них читати і де? (Собака, сопілка, лицар, козак).

- Отже, це фольклорні, народнопісенні і казкові образи. Що спільного між цими образами і поезією?

- Прочитайте, що і кому дарує характерник. Запишіть у таблицю і з'ясуйте, чим ці подарунки є для кожного.

<i>Кому дарує</i>	<i>Подарунок</i>	<i>Символізує</i>
Дівчині	„лицаря на коні”	мрію
Жінці-вдові	„козаченька чорнобривого”	опору, підтримку
Дідові	„дзвінкого песика”	друга
Бабі-сироті	„Івасика – Телесика”	розраду в дітях

- Чому подарунки кожному різні? (Для кожного щастя своє).

- Для чого це робить характерник? (Хоче зробити щасливим кожного).

- Чи легко йому дарувати щастя людям? Чому? (Вони мають віру в краще життя, в самих себе).

- А чи може звичайна людина стати чарівником? Що для цього потрібно? (Любити життя, людей, бажати усім щастя).

- А чи могли б ви стати „хоч на менти лічені” чарівниками? Що б і кому подарували? Запишіть у таблицю.

- Представте свої роботи – подарунки.

- Чи легко вам було це робити? Чому?

- То яка тема вірша? *(Прагнення зробити життя кращим, людей - щасливішими).*

- Визначте головну думку вірша. Що стверджує автор? *(Людина у світ приходить для того, щоб творити добро. Тільки той по-справжньому щасливий, хто „любов’ю сяє”).*

в) Підготовка до виразного читання вірша.

- Перечитайте вірш мовчки. Чи змогли б ви його прочитати виразно?

г) Читання поезії в парах „ланцюжком”.

- Домовтеся, хто читатиме 1-2 рядки, а хто 3-4. Кожна пара читатиме по одній строфі „ланцюжком”.

г) Виразне читання поезії 2-3 учнями.

- Прослухайте, на що б ви порадили звернути увагу.

д) Складання характеристики головного героя. Складання сенкану.

Характерник

Щедрий, доброзичливий

Дарує, приносить, творить

Любить людей, дарує щастя

Добротворець.

- Чи легко бути добротворцем? Висловіть своє ставлення до ліричного героя?

- Чи багата поезія на художні засоби? *(Ні).* Так, тут немає ні оригінальних епітетів, ні складних метафор, ні чудернацьких порівнянь. Але авторові вдалося віднайти саме ті образи, що символізують для кожної людини важливі речі: лицар, Івасик – Телесик, козаченько.

- Перечитайте останню строфу. Кому вона адресована? Що хоче подарувати ліричний герой тим, „хто втратив віру”? *(Сопілку).*

- Чому? *(Сопілка – голос, що пробуджує почуття, це символ співочої душі українського народу. Щоб відродити душу, потрібна пісня. Бо душа – те головне, без чого немає щастя).*

- У мене є теж подарунок і я його хотіла б подарувати тим, хто втратив віру у щастя, у добро, у життя. *(Звучить пісня у виконанні учениці класу).*

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап.

- Чи справдилися ваші очікування щодо уроку?

1. Прийом „мікрофон”. Продовжіть речення: „Леонід Кисельов допоміг мені зрозуміти, що ...”.

2. Прийом „прес”. *(Я вважаю ... , тому що...).*

- Чи можемо ми назвати Леоніда Кисельова творцем добра, краси, любові?
  - Чи мали рацію його друзі, коли писали: „Він був щасливий, бо любив життя”?
  - А ви любите життя? Прочитайте вислів Д. Павличка на класному стенді, і нехай він буде дороговказом у вашому житті: „Хай кожна мить життя вам буде дорога”.
- 3. Домашнє завдання.*
Обов'язкове. Прочитати біографію, доповнити таблицю новими даними.
Виразно читати поезію.
За бажанням. Твір-мініатюра „Якби я був чарівником, то подарував би ... (кому і що)”.

Урок української літератури в 7 класі

Тема. П. Мирний «Морозенко». Гуманістичний зміст, народні звичаї та традиції в оповіданні. Казкові образи . Уособлення.

Мета: через художній текст ознайомити дітей із реальною дійсністю того часу, розглянути образи твору, звернути увагу на народні звичаї та традиції; ознайомити з поняттям «уособлення»; показати трагізм долі матері та її сина; розвивати спостережливість, вміння формулювати й аргументувати власну думку, вміння уявляти образи художніх творів; виховувати щирість, співчутливе ставлення до знедолених людей, доброту, милосердя, повагу до слова; сприяти активізації пізнавальної діяльності та створенню ситуації успіху.

Міжпредметні зв'язки: українська мова: діалектизми, пряме і переносне значення слів; образотворче мистецтво: пейзаж, портрет, уособлення у створенні фантастичних образів; народознавство: народні звичаї і традиції; музика: «олюднення» предметів і явищ у музиці, персонажі творів П. Чайковського.

Обладнання: портрет П. Мирного, виставка ілюстрацій до творів, п'єса П. Чайковського «Зимовий ліс».

Тип уроку. Урок аналізу художнього твору (за Степанишином Б.І.).

Особистісно зорієнтований урок (за Фасолею А.М.).

Методи, прийоми та форми роботи: випереджувальне завдання, проблемні запитання, укладання словника, "Поетична хвилинка", гра "Інтерв'ю", ілюстрування, бесіда, інтерактивні прийоми "Мікрофон", "Я так думаю", фронтальне опитування, робота в парах та групах; акмеприйоми: "Почую кожного", "Навіювання", "Повір у себе", "Констатація успіху".

Хід уроку

I. Мотиваційний етап.

1. З'ясування емоційної готовності до уроку (обмін побажаннями).

2. Актуалізація суб'єктного досвіду.

"Поетична хвилинка": вірш Богдана Бора «Зорі».

- Яке враження справив на вас цей вірш?
- Яке відношення він має до сьогоденного уроку?

II. Цілевизначення та планування.

1. Оголошення теми уроку.

2. Очікувані результати.

Вдома ви читали оповідання, укладали словник, готували запитання до гри «Інтерв'ю». Сплануйте свою навчальну діяльність на сьогоднішній урок. Які завдання ви повинні реалізувати? Попрацюйте в парах і запишіть до зошитів, яких очікуваних результатів ви можете досягти під кінець уроку: *"Я зможу..."*

Я теж спланувала діяльність, вона майже співпадає з вашою (на дошці запис):

- познайомитися з реальною дійсністю того часу;
- звернути увагу на народні звичаї і традиції;
- розглянути образи твору;
- розширити знання з теорії літератури (уособлення);
- розвивати вміння формувати і аргументувати власну думку, уявляти образи творів;
- виховувати гуманістичні якості.

III. Опрацювання навчального матеріалу.

1. Вікторина «Укладання словника» (проводять 2-3 учні).

- Як називаються такі слова? (*Діалектизми*).
- З якою метою автор їх уживає? (*Щоб правдиво, яскраво, повно змалювати побут і умови життя, точніше відтворити особливості мови народу*).

- Яке питання найоригінальніше? Чому?

2. «Інтерв'ю» з автором та героями твору .

- Хто готовий виступити в ролі автора, критика, читачів, Пилипка та матері? Займіть відповідні місця (*на партах таблички-вказівники*).

а) Запитання до читачів:

- П. Мирний правдиво зображував дійсність. Як називаємо такого письменника? (*Письменник-реаліст*).
- Яка тема оповідання? (*Відображення життя бідної селянської родини, зокрема доля вбогого хлопчика Пилипка*).
- Які твори на цю тему вам уже відомі? (*М. Коцюбинського «Ялинка», А. Тесленка «Школярі», І. Франка «Грицева шкільна наука», поезії Т. Шевченка*).
- Чому ми називаємо твір оповіданням? (*Розповідь про життя 2-х персонажів; описується одна життєва подія; невелике за обсягом*).
- Оповідання прочитано. Мабуть, у вас є чимало запитань до автора?

б). Запитання до автора:

- Чому оповідання таке сумне?
- Чому ви написали саме про новорічний вечір?
- Чому ваш твір прозовий?
- Хіба не досить вам було однієї смерті?
- Яке ваше найзаповітніше бажання?

в) Запитання до Пилипка:

- Чому ти так допитувався у матері про Морозенка?
- Чому ти не послухався матері? Може, хотілося побешкетувати?

Автор часто задумувався над тим, чому життя зробило із жінки рабу-невільницю? Ще глибоко вразив його образ Катерини з однойменного твору Т.Шевченка, тому й героїню назвав Катрею. Недовгим і трагічним було її життя. Швидко згасла її зірка.

- Чи виникли запитання до Катрі?
- Чому повірили Пилипкові, адже знали його наміри, сердечність, чуйність?
- Який настрій був у вас, коли ви бігли шукати свого сина?

4.Бесіда.

- Чи цікавою була така форма роботи?
- Кому важко було виконувати свою роль? Чому?

- Що вам дала така форма роботи? (*Легше зрозуміти героїв і автора, виконувати певну роль*).

5. Прийом “мікрофон”.

- Чи зрозуміли ви зміст оповідання.
- Як жилося Катрі з Пилипком?
- Про що думала вона вночі під Новий рік?
- Чому Пилипко вирішив піти посипати?
- Як святкують новорічні свята у вашій родині?
- Які риси характеру Пилипка виявилися тоді, коли він вирішив піти посипати?
- А чи змогли б ви так поступити?
- Як ставився Пилипко до переживань своєї матері?
- Чого не врахував Пилипко, збираючись до хрещеного батька?

6. Робота в групах («ілюстрування»).

- Що в оповіданні реальне, а що фантастичне?
- Які сили протистоять щирому задумові хлопчика - принести радість?

1 група.

- Прочитайте, яким Пилипкові ввижався Морозенко.
- Чим він подібний до людей, а чим відрізняється від них?
- Опишіть Морозенка, використовуючи художні засоби (епітети, порівняння, гіперболи).

2 група.

- Прочитайте, яким Пилипкові ввижався зимовий ліс.
- Чим він подібний до людей, а чим відрізняється від них?
- Опишіть зимовий ліс, використовуючи художні засоби (епітети, порівняння, гіперболи).

3 група .

- Прочитайте, як автор описує віхало.
- Чим воно подібне до людей і чим відрізняється від них?
- Опишіть його, використовуючи художні засоби (епітети, порівняння, гіперболи).

4 група.

- Прочитайте, як автор описав сніжинки?
- Чим вони подібні до людей, а чим відрізняються від них?
- Опишіть їх, використовуючи художні засоби (епітети, порівняння).

5 група «Дослідники»

- Опрацюйте статтю підручника.
  - Який художній засіб називають уособленням?
  - З якою метою його потрібно використовувати?
  - Чи використовує П. Мирний уособлення в оповіданні? (*Живими зображує Морозенка, віхало, ліс, сніжинки*).
  - За допомогою яких художніх засобів це робить?
- Перевірка роботи в групах.

7. «Музична пауза».

- Прослухайте п'єсу П. Чайковського. Змалюйте картини, які постали у вашій уяві.
- Яку музику до оповідання написали б ви?

8. Гра «Скажи одним словом».

- Опис картин природи, різних природних явищ, краєвидів – це... (пейзаж).
- Внутрішній вигляд приміщення -... (інтер'єр).
- Зовнішній вигляд персонажа - ... (портрет).

9. Прийом «Я так думаю».

- Чому оповідання названо «Морозенко», а не «Пилипко», адже хлопчик у центрі уваги? (Причиною трагедії є Морозенко, бо він заморозив Пилипка).
- Отже, Морозенко – головний винуватець лиха? (Ні, винні ті, хто створив Катрі та Пилипку нестерпні умови життя. Злидні вигнали дитину з хати).
- Чи актуальне оповідання сьогодні?

IV. Рефлексивно – оцінювальний етап.

1. Усна рефлексія роботи на уроці.

- Чи знайшли у творі те, що схвилювало вас, зацікавило?
- Чи задоволені ви результатом своєї роботи?
- Що вам найбільше вдалося?
- А що не вдалося? Чому?
- Оцініть свою діяльність, враховуючи, що поклали, готуючись до сьогоденного уроку, в «портфель досягнень».

2. Оцінювання роботи учнів, мотивація оцінок.

Домашнє завдання.

Обов'язкове. Опрацювати статтю на с. 130-131.

Підготуватися до інсценізації діалогу в парах: Катря і Пилипко.

За бажанням. Скласти список порад Пилипкові або написати лист герою.

Урок української мови в 9 класі

Тема: Складнопідрядні речення з підрядними означальними

Мета: формувати вміння розрізняти складнопідрядні речення серед інших речень, визначати головну та підрядну частини, обґрунтовувати розділові знаки, правильно інтонувати і конструювати складнопідрядні означальні речення; розвивати образне мислення і мовлення, вміння реконструювати прості речення з дієприкметниковими зворотами на складнопідрядні означальні; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу сприяти розвитку естетичних смаків, пізнавальних інтересів, вихованню любові та поваги до мистецтва.

Обладнання: підручник, таблиця «Види СПР», дидактичний матеріал.

Тип уроку. Урок вивчення нового матеріалу (за Біляєвим О.М.)

Особистісно зорієнтований урок (за Фасолею А.М.).

Методи, прийоми та форми роботи: проблемний виклад знань, частково-пошуковий, дослідницький; інтерактивний («мікрофон»), фронтальне опитування, робота в парах та групах.

Акметехнології: "Констатація успіху", "Вибух емоцій", "Повір у себе", "Навіювання", "Міжпредметні зв'язки", "Інформаційна палітра", "Зв'язок поколінь".

Засоби навчання: текстові посібники (підручник і роздавальний матеріал), плоскісна навчальна таблиця та звукова (відеопрезентація "Моя країна – Україна").

Випереджувальні завдання: розповісти про види мистецтва, якими захоплюються учні; назвати рівненські мистецькі центри, українських митців.

Хід уроку

*Справжнього життя не буває без мистецтва
Евripід*

I. Організаційний момент.

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку.

- Діти, з яким настроєм ви сьогодні прийшли на урок? *(Відповіді учнів).*

Я теж трохи хвилююся, але й радію, адже кожне нове знайомство чи нова зустріч розкриває мені щось цікаве.

А сьогодні ми зустрічаємося з мистецтвом.

II. Мотивація навчальної діяльності учнів.

- Ви любите мистецтво? Яке? Музичне, образотворче, театральне, поетичне, архітектурне, а може, фото- чи кіномистецтво?

Знаю, що багато хто з вас виражає свою самобутність у мистецтві. Воно стало необхідною і важливою складовою вашого життя. Яким видом мистецтва ви захоплюєтеся і яку роль воно відіграє у вашому житті? *(Розповіді учнів).*

- Я теж люблю мистецтво. У вашому віці навчалася в музичній школі по класу фортепіано. Умію грати на фортепіано, сопілці, акордеоні. Студенткою була учасницею фольклорного ансамблю сопілкарів та ансамблю бандуристок. Люблю писати вірші, співати, акторське мистецтво. Спитаєте, навіщо мені все

це? Мистецтво рятує від буденності, допомагає вивищитися над матеріальним і приземленим, збагачує духовно.

- Прочитайте еріграф уроку і запам'ятайте ці слова.

III. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Робота з текстом.

- Прочитайте мовчки текст.
- Який заголовок відображав би тему?
- Визначте стиль і тип мовлення.
- Знайдіть СПР.

2. Цифровий диктант.

- Знайдіть СПР.
- Запишіть номери СПР.
- Проінтонуйте.
- Поставте запитання від головної частини до підрядної.
- Визначте їх види.

3. Виконайте тестові завдання до тексту (6 завдань).

IV. Цілевизначення та планування.

1. Повідомлення теми та мети уроку.

2. Ознайомлення з цілями уроку.

- Чого чекаєте від сьогоднішнього уроку?
- Я теж планувала нашу діяльність і хочу, щоб ви *знали*:
  - а) будову СПР означального,
  - б) засоби зв'язку між частинами,
  - в) правила розстановки розділових знаків;
- уміли*:
  - а) знаходити ці речення в тексті;
  - б) визначати головну і підрядну частину;
  - в) визначати засоби зв'язку між частинами;
  - г) конструювати такі речення самостійно;
  - д) використовувати доцільно у власних текстах;
  - е) любити мистецтво і прагнули долучатися до нього.

V. Сприйняття й засвоєння нового матеріалу.

1. Дослідження – аналіз.

- Прочитайте 1 та 2 речення. Що спільне в них?
- Чим відрізняються?
- У головній частині 2 речення є вказівне слово *такі*. Вилучіть його з тексту. Чи втратить структура зміст? (*Ні, отже, його можна вилучити з тексту*).

Висновок. СПР можуть мати вказівні слова (та, таке).

- Де стоїть підрядна частина по відношенню до головної?

- Прочитайте 5 речення. Де стоїть підрядна частина?

Висновок: підрядна частина може стояти після головної частини і всередині.

- Як з'єднується підрядна частина з головною?

3. Робота з підручником.

- Прочитайте теоретичний матеріал підручника, порівняйте висновки із нашими дослідженнями. Чи все ми дослідили?

4. Пояснювальний диктант.

- Прочитайте завдання вправи 109.
- Спишіть речення.
- Проінтонуйте, поясніть розділові знаки.
- Визначте граматичні основи. Поставте запитання від головної частини до підрядної.
- Накресліть схеми речень.
- Поясніть лексичне значення слова “ода”.

5. Вправа 110. Усно.

6. Мовний експеримент. Робота в парах.

Вправа 112.

- Прочитайте завдання вправи.
- Усно охарактеризуйте 1-ше речення. Чим воно ускладнене? (*Невідокремленою обставиною, вираженою дієприкметниковим зворотом*).
- Перебудуйте це речення у СПР означальне.
- Що для цього треба зробити? (*Ввести сполучне слово*).
- Прочитайте. Поставте запитання. Як з'єднані частини?

Висновок: СПР означальні можна замінити синонімічним простим, ускладненим дієприкметниковим зворотом. Яка їх роль?

7. Конструювання.

- Прочитайте друге речення. Поясніть, як розумієте його зміст?
- Перебудуйте його у синонімічне й запишіть.

8. "Цікава хвилинка" (повідомлення учнів).

I. Качуровський закликає: «Пройди усі шляхи, що має їх життя». Тож і я прошу: не будьте байдужі до мистецького життя.

- У місті є мистецька галерея «Зуза» (біля кінопалацу «Україна»). Там щомісяця художники проводять виставки своїх полотен.

Назвіть відомих українських художників.

- Ще є арт-кав'ярня «Сальвадор Далі» (у центрі, продуктового базару). Там теж художники проводять виставки своїх полотен та відбуваються цікаві зустрічі з майстрами пензля.

- Є і фотогалерея (у дворі за універмагом «Еко»), де постійно діють фотовиставки робіт.

Чи знаєте фотомитців Рівного? Розкажіть про них.

- У ПК «Текстильник» та драмтеатрі можна отримати задоволення від переглянутих спектаклів. До речі, акторами одного з них є наші вчителі-історики – Антонюк С.В. та Кравчук В.М. Назвіть відомих рівненських акторів.

- Органний зал та музична філармонія гостинно запрошують на концерти оперної та класичної музики. Яких українських співаків знаєте?

- У нашій школі є виставкова зала, де представлені роботи членів гуртків «Вироби з кераміки», «Набивання на тканині», гурток із образотворчого мистецтва.

- Коли ви останній раз відвідували мистецькі центри?

VI. Закріплення вивченого матеріалу.

Робота в групах.

- Молодці, гарно працювали, тому дарую вам по квітці. Виберіть одну. Об'єднайтеся за кольором. Квіти незвичні, із завданнями, які потрібно виконати за 5 хв.

Завдання для 1 групи.

- Довести, що «справжнього життя не буває без мистецтва». Використати у своїй розповіді СПР означальні.

Завдання для 2 групи.

- Скласти жартівливу оду, присвячену вашому улюбленому співаку чи спортсмену, використовуючи СПР означальні.

Завдання для 3 групи.

- Скласти діалог (5-6 реплік) за ситуацією спілкування.

Ситуація: «Обмін враженнями під час перегляду виставки картин».

VII. Підсумок уроку.

1. Слово вчителя.

- Які висловлювання, записані на класних стендах, є співзвучними з епіграфом уроку, прочитайте їх разом.

2. Прийом «Мікрофон»

- Продовжте речення:

«Не вмів, а тепер умію...»

« Не знав, а тепер знаю...»

«Я зрозумів, що ...»

3. Заключне слово вчителя.

- Я впевнена, що справжнього життя не буває без мистецтва. І якщо ви захочете втекти від сірої буденності, вивищитися над матеріальним і приземленим, збагатитися духовно - долучайтесь до мистецтва, вчіться розуміти його і цінувати, живіть за законами краси.

4. Перегляд відеопрезентації «Моя країна – Україна».

VIII. Домашнє завдання.

Обов'язкове.

- Виконати письмово вправу 11.

За бажанням.

- Написати твір-мініатюру за епіграфом уроку, використовуючи СП означальні речення.
- Відвідати у вихідні дні один із мистецьких закладів міста та поділитися враженнями від побаченого.

Урок української літератури в 6 класі

Тема. В. Близнець. "Звук павутинки".
Образ допитливого і здібного хлопчика Льоньки, його мрії і фантазії.
Складання плану характеристики Льоньки (письмово).

Мета: вчити учнів складати план характеристики образу, описувати за цим планом персонажа твору; удосконалювати культуру зв'язного мовлення; розвивати творче мислення учнів, їх уяву, фантазію, вміння спостерігати за героєм твору, робити відповідні висновки; формувати світогляд школярів, прагнення самовдосконалюватися; виховувати на прикладі головного персонажа твору любов до рідного краю, бажання пізнати таємниці довкілля, сприяти створенню ситуації успіху.

Обладнання: текст твору, ілюстрації до повісті.

Тип уроку. Урок аналізу художнього твору (за Степанишиним Б.І.).

Особистісно зорієнтований урок (за Фасолею А.М.).

Методи, прийоми роботи: бесіда, словесне малювання, переказування, виразне читання, "Я так думаю", гра "Інтерв'ю з героєм".

Акметкхнології: "Почую кожного", "Повір у себе", "Навіювання", "Вибух емоцій", "Зв'язок поколінь".

Випереджувальні завдання: презентація проектів "Моє дитинство", підготовка до рольової гри "Зустріч із Льонькою", інсценізація уривків повісті.

Епіграф: "Усі дорослі спочатку були дітьми, тільки мало хто з них про це пам'ятає" (Антуан де Сент-Екзюпері).

Хід уроку

I. Мотиваційний етап.

1.Забезпечення емоційної готовності до уроку.

Звучить вірш.

- Що ви уявляли, слухаючи його?
- Вірш називається "Дитинство". Які асоціації викликає це слово?

2.Актуалізація суб'єктного досвіду.

- Намалуйте своє дитинство пензлем, словом, музикою...(*презентація проектів "Моє дитинство"*).

- Я теж часто згадую ці найщасливіші роки. Для мене дитинство— це батьківська хата, обсіяна майорами і чорнобривцями; великий садок, випечений руками батька; запашні мамині пиріжки (смачніших не їла й до сьогодні!), і жар-птиця, яка перенесла моє дитинство в інший життєвий вимір.

- Чому ж ці роки вважають найщасливішими? (*Це дивовижний, фантастичний, чаруючий світ*).

- В. Сухомлинський сказав, що "дитинство – це щоденне відкриття світу. Потрібно, щоб це відкриття стало, перш за все, пізнанням людини і Всесвіту."

- Тож пізнавайте світ, і життя ваше наповниться новими барвами, красою, відкриттями.

II. Цілевизначення та планування.

- Ви гарно змалювали дитинство, створене вашою фантазією та уявою. А сьогодні ми пізнаємо світ, у якому живе головний персонаж повісті – Льонька, будемо складати план характеристики і за ним описувати Льоньку.

III. Опрацювання навчального матеріалу.

1. Складання плану характеристики образу Льоньки. Характеристика за планом.

1. Льонька - головний персонаж повісті. *(Словесне малювання).*

- Які враження виникли у вас після першого знайомства з Льонькою?
- Яке місце він займає в повісті?
- *Висновок.* Як назвемо перший пункт плану?

2. Портрет хлопця.

- Опишіть його зовнішність. *(Маленький сільський хлопчик, якому 9 – 10 років. Живе з мамою на безлюдному кутку . Він рухливий, швидкий, то мамі допомагає, то біжить на річку. Багато часу проводить на лоні природи, тому шкіра його добре засмагла на сонці.)*

- *Висновок.* Про що скажемо у другому пункті плану?
- Якій красі ви надаєте перевагу: зовнішній чи внутрішній?
- Чому у повісті так мало сказано про зовнішність хлопця?
- Якою красою він наділений?
- Лессінг сказав: “ Краса душі надає принадності будь – якому тілу.”

Ви поділяєте цю думку?

3.Риси характеру Ленда.

- Отже, людина цінується перш за все за вчинки, за те, яка в неї душа.
- Якими ж рисами характеру автор наділив Льоньку? Запишіть: “Риси характеру” *(доброта і щирість);*

Вірш про маму.

- Як ви зрозуміли ці рядки? Хто для вас мама? Як ви ставитеся до неї?
- Як хлопець ставиться до матері? Які риси при цьому виявляє?
- *Висновок.* Запишіть це в зошити *(здатність до фантазії і творчого мислення).*

- Чи любите ви мріяти і фантазувати? Що це вам дає? Що допомагає вам поринути у світ фантазії та мрій?

- Яке кіно ви дивитесь? А яке кіно любить Льонька? *(Переказування уривка).*

- Як часто ви робите якісь відкриття? Що було останнім вашим відкриттям?

- А що відкрив для себе Льонька, сидячи на призьбі? *(Переказування уривка).*

- Ким або чим лякали вас у дитинстві? А ким мама лякала сина? *(Переказування уривка).*

- На що перетворюється в уяві хлопця краплина води? (*Переказування або читання уривка*).

- Що це? (*Показую малюнок із вишневими пушинками*). Опишіть їх.

- *Висновок*. Ви навели переконливі докази, що Льонька має багату уяву й фантазію. Доберіть заголовок до наступного пункту плану.

- Альфред Адлер зауважив, що "фантазія - це ще одна творча здібність людини." А як вважаєте ви?

Спостережливість і обізнаність.

- Звідки ви отримуєте знання про довкілля? А звідки Льонька? Чи можна вважати хлопця допитливим, спостережливим?

- Як довів хлопець Адаму свою обізнаність про мешканців річки: черепашок, жуків - плавунців, жаб... павуків), прочитайте.

- Чому ці, на перший погляд нічим не привітні, істоти зацікавили Льоньку? Нам, людям, теж є чого у них повчитися. Чому?

- А чи можете назвати себе спостережливими й обізнаними?

- *Висновок*. Які риси характеру впишемо у наступний пункт плану?

- Джордж Літтон наголошував на тому, що "Для справжнього спостерігача все важливе. В дрібницях проявляється характер." Чи так це?

Уміння цінувати друзів.

- Про що мріяв хлопчик, чого найбільше хотів? Чи здійснилася його мрія? З ким він дружив, на які дві групи можна поділити друзів? Пригадайте, що вони символізують?

- Що йому давала ця дружба? (*Дружба з Адамом змусила задуматися над проблемами буття людини. Адам - мудра, розумна, талановита людина, оптиміст, вчить Льоньку долати труднощі: "Йду на дно, але сам гребуть". Ніна приносить тільки радість, вона виховує Льоньку*).

- Чи дорожив він цією друбною?

- А ви дорожите своєю друбною? Як і чим перевіряється справжня дружба?

- Які прислів'я й приказки знаєте про друбною?

- Тож як треба ставитися до друзів?

- *Висновок*. Запишіть це у пункті плану.

- Піфагор застерігав: "Вибери собі друга і цілуй його: ти не можеш бути щасливим сам." Погоджуетесь з думкою?

Поважність до матері, Адама й Ніни.

- Як відбулася зустріч Льоньки з Ніною? (*Сценка*)

- Чи погоджуєтесь ви із думкою Ніни? Для чого людина приходить у світ? Який слід повинна залишити по собі? Чому ж на світі так багато зла?

- А ви задумувалися коли - небудь над сенсом життя? Коли виникають такі думки?

- Як ставиться Ленд до матері, Адама, Ніни, адже ж вони навчають його жити?

- *Висновок*. Запишіть самостійно.

4. Вплив інших персонажів на формування світогляду Льоньки.

- За що ще вдячний Льонька їм? (Навчили пізнавати світ, любити його; розуміти, що тільки добра людина спроможна захистити красу навколишнього світу; робить висновок, що тільки з доброї людини виростає щось добре. Тобто, вони впливають на формування його світогляду).

- Висновок. Сформулюймо пункт плану.

5. Значення образу.

- Послухайте голос скрипки. (Звучить скрипка, грає учениця).

- Що ви почули? (Звук павутинки) .

- Чи кожен може почути його? (Тільки добра і чуйна людина, така, як Льонька.)

- Що символізує звук павутинки? (Образ землі і душі: душа бринить, як павутинка...; дитинства світ тонкий, як павутинка...)

- Якщо ви чуєте неповторний звук павутинки зараз, у дитинстві, то чи будете чути потім?

- А яким буде Льонька в дорослому житті ? (Буде чути звук павутинки).

6. Прийом “ Я так думаю...”

- Чи сподобався вам ваш ровесник? Чим саме? Що вас із ним єднає? А чим ви відрізняєтеся від нього?

- Чого навчав він вас?

- Які риси ви хотіли б перейняти від нього? (Отже, він справив на вас велике враження.)

- Висновок. Запишіть останній пункт плану.

IV. Рефлексивно – оцінювальний етап.

1. Усна рефлексія.

- А якби зустріли його, про що б запитали? Хочете, щоб зустріч відбулася? Навіть якщо це зустріч – гра? (Гра ” Інтерв’ю з героєм”).

- Який життєво важливий урок для себе ви винесли після сьогоднішньої зустрічі?

- Прочитайте епіграфи, поясніть їх.

- Природа, рідна земля, батьківська хата назавжди залишаються в пам’яті людини. Поважайте людей, цінують красу і довкілля, захищайте їх від кривдників... Хай якнайдовше у вашому серці, у душі бринить і не обривається звук павутинки... Хай кожна мить життя вам буде дорога.

2. Самооцінка діяльності на уроці.

- Зобразіть свою діяльність на уроці на шкалі оцінювання.

- А я оцінюю вашу діяльність так. (Виставлення та аргументування оцінок).

V. Домашнє завдання.

Обов'язкове. Усно характеризувати образ Льоньки за планом.

За бажанням. Написати лист Льоньці..

Обов'язкове. Із розділу “Адам” виписати 5 рис Адама, підтвердити цитатою.

За бажанням. Підготуватися до інтерв'ю з Адамом.

Урок української мови у 8 класі

Тема. Відокремлені обставини

Мета: актуалізувати опорні знання учнів про дієприкметникові звороти та розділові знаки при них; розширити знання школярів про відокремленні обставини; удосконалювати вміння правильно будувати речення з відокремленими обставинами, попередити можливі помилки в побудові таких речень; формувати пунктуаційну грамотність; розвивати пізнавальний інтерес, увагу, пам'ять, логічне мислення, мовлення; сприяти вихованню культури мовлення; на основі мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу формувати прагнення до саморозвитку та самовдосконалення, сприяти створенню ситуації успіху.

Тип уроку. Урок формування вмінь і навичок (за Пентилюк М.І.).

Особистісно зорієнтований урок (за Фасолею А.М.).

Методи і прийоми: слово вчителя, бесіда, робота з підручником, лінгвістичне спостереження, редагування, „мікрофон”.

Акметехнології: “міжпредметні зв’язки”, “інформаційна палітра”, “зв’язок поколінь”, “навіювання”, “вибух емоцій”, “констатація успіху”, “повір у себе”.

Обладнання: дидактичний матеріал, відеопрезентація (альбом „Чарівний світ Катерини Білокур”).

Хід уроку

I. Мотиваційний момент.

1.3’ясування емоційної готовності до уроку.

Послухайте розповідь. Визначте її основну думку.

- Батьку, я втомилася долати труднощі та розв’язувати проблеми, я весь час пливу проти течії. Я виснажена, у мене більше немає сил. Що мені робити?

Батько ж, замість відповіді, поставив на вогонь три каструлі з водою. В одну вкинув моркву, в другу поклав яйце, а в третю насипав кави. Через деякий час він вийняв із води моркву, яйце та налив кави.

- Що змінилося?

- Яйце й морква зварилися, а зерна кави розчинилися у воді,- відповіла дитина.

- Ні, доню моя, це лише на перший погляд так... Подивися - тверда морква в окропі стала м’якою та вразливою. Рідке яйце стало твердим. Зовні вони не змінилися, а лише змінили свою структуру під впливом однаково сприятливих умов. Так і люди: сильні зовні можуть розклеїтися і стати слабкими, тоді коли крихтіні й ніжні - лише тверднуть і міцніють.

- А кава?

- Це найцікавіше. Зерна кави повністю розчинилися в новому оточенні та змінили його - перетворили на чудовий ароматний напій. Яка ж основна думка тексту?

Так і в житті: є особливі люди, які не змінюються під впливом обставин, - вони змінюють обставини й перетворюють їх на щось нове та прекрасне.

Бажаю вам, шановні учні, щоб ніколи не підлаштовувалися під обставини, а перетворювали їх на щось нове та прекрасне. Вірте у силу своїх можливостей, які, воістину, творять чудеса.

2.Актуалізація опорних знань.

1. Взаємоперевірка. Робота в парах.

Чи вистачило вам сили вивчити правила про відокремлені означення та прикладки? Працюючи в парах, пригадайте вивчене про відокремлені члени речення. За яких умов відокремлюються означення та прикладки?

2. Тест-контроль.

II. Цілевизначення та планування.

- Дійсно, життя дає силу-силенну прикладів, коли людина, зазнавши втоми, розчарувань, болю, втрат, живучи на межі сил, хоче зупинитися й крикнути: "Більше не можу!"

Кому відомо, де насправді межа людських можливостей? Саме сьогодні ми намагатимемося розгадати цю складну життєву загадку. Тому й урок буде не простий, а урок-загадка, розгадувати яку будемо впродовж уроку, вивчаючи тему „Відокремлені обставини”.

Учні записують у зошити тему.

3. Чого хочете навчитися на уроці? Сформулюйте власні цілі.

III. Опрацювання навчального матеріалу.

1. Лінгвістичне спостереження.

4. Прочитайте речення, записані на дошці і порівняйте. Що спільне? (Речення прості, ускладнені.)

5. Чим вони відрізняються?

6. Знайдіть однорідні члени речення. Якою частиною мови вони виражені?

7. А якою частиною мови стали у другому реченні? (Дієприслівником)

8. Що таке дієприслівник? Що ви про нього пам'ятаєте з попереднього класу? (Це особлива незмінна форма дієслова, яка називає додаткову дію або стан, що супроводжує головну, виражену присудком).

9. Чи вплинула зміна порядку слів на їх зміст? А що змінилося?

10. Зробіть висновок: яка роль слів, які виділяються в усному мовленні паузами, а на письмі комами?

11. Дотримуючись пауз та інтонації, прочитайте їх відповідно до розділових знаків.

12. Прочитайте матеріал підручника, розмежуйте його так: відоме та невідоме.

Джеймс Пуллен із 15 років перебував у пансіонаті для розумово відсталих, але весь час мріяв стати конструктором. Маючи величезне бажання та приклавши максимум зусиль, згодом він став видатним конструктором суден та дуже складних охоронно-сторожових систем.

(Джеймс Пуллен, з 15 років перебуваючи в пансіонаті для розумово відсталих дітей, весь час мріяв стати конструктором.)

2. Лінгвістичне спостереження з елементами аналізу.

13. А вам відоме чи є новим таке прислів'я: „На людей дивлячись, і себе бачиш”. Прочитайте інші у вправі 364, правильно їх інтонуючи, поясніть уживання розділових знаків. Як впливає місце дієприслівникового звороту в реченні на виділення його на письмі. Чи є дієприслівниковий зворот відокремленою обставиною?

14. Як ви розумієте четверте прислів'я? Дійсно, правду каже народна мудрість: ”Мало хотіти, треба діяти”. Тож і нам, щоб досягти поставлених цілей, треба працювати.

3. Пояснювальний диктант.

15. Прочитайте текст, визначте відокремлені обставини. Поясніть спосіб їхнього вираження. Чи відокремлюється обставина в останньому реченні. Чому? (*Виражена іменником із прийменником "завдяки". А виділяється тоді, коли тісно пов'язана за змістом із основною частиною речення*).

Виступаючи на арені цирку, російський атлет Михайло Кучкін ламав до шести підков. У кінці вистави під бравурну музику, напружуючи біцепси, він ламав дві підкови, складені разом. Завдяки зусиллям і наполегливій праці він став „королем підков”.

16. Доберіть синоніми до слів „бравурна” та „біцепси”. Про яких людей каже Андре Моруа: ”Той, у кого вистачає сили і терпіння, може змінити своє майбутнє”. А у вас вистачить сили і терпіння, щоб змінити своє майбутнє? А щоб виконати самостійно вправу?

4. Самостійна робота.

17. За які заслуги людина може бути удостоєна титулу ”водій десятиріччя”? Довідайтесь про це із наступного тексту. Перепишіть речення, визначте відокремлені обставини та поставте розділові знаки.

Сорокап'ятирічний Ганс Анцелігер завоював титул ”водій десятиріччя”. Він проїхав на своїй вантажівці 500 тисяч миль без аварій, керуючи при цьому лише ногами. Рук він позбувся під час пожежі. Довго і вперто тренуючись, він знову навчився водити машину. Правою ногою керуючи та переключаючи передачі, він лівою натискав на педаль.

Правду казав Сенека: ”Ніхто не стає відомою людиною випадково”.

5. Лінгвістичне спостереження.

18. Прочитайте речення, зверніть увагу на побудову. Знайдіть граматичну основу. Яку дію виконує присудок? А яка роль відокремленої обставини? (*Має відтінок важливого додаткового повідомлення*). Зробіть висновок, яку будову має речення, ускладнене відокремленою обставиною.

Під час побудови речень із відокремленими обставинами необхідно стежити за тим, щоб основна дія, виражена присудком, і другорядна, виражена дієприслівниковим зворотом, виконувалася одним і тим же суб'єктом, вираженням підметом. Якщо речення не відповідає даним вимогам, то це є граматичною помилкою.

Полька Емма Златковська вигантувала найскладніший візерунок площею 1 м², витрачаючи на це лише півтори години. (Її руки з голкою літають так швидко, що у самовидців замакітрюється голова).

19. Поясніть лексичне значення слова *вигантувала* та доберіть до нього синонім.

20. Поясніть фразеологізм *замакітрюється голова*.

Дійсно, талановита людина Емма Златковська.

6. Робота в парах. Творче редагування.

21. Григорій Тютюнник сказав: *''Талант – крапля здібностей і море праці''*. І ми, якщо докладемо трішки праці, навчимося правильно будувати речення, ускладнені відокремленою обставиною.

Прочитайте. Знайдіть речення, ускладнене відокремленою обставиною. Чи правильно воно побудоване? Відредагуйте. Запишіть відредаговані речення.

а) Рівненський фотохудожник Сергій Майструк - інвалід, прикутий до візка. Але це не заважає йому займатися улюбленою справою. Фотографуючи навколишній світ із вікна, ним створено багато робіт. Визнані вони не лише в Україні, а й у Європі.

б) Розглядаючи на виставці роботи, мою увагу привернула найкраща.

в) У минулому вчитель нашої школи, Наталія Колесова стала чемпіонкою світу з бальних танців. Не маючи змоги вільно пересуватися, нею досягнуто небачених вершин. Її талантом захоплюється весь світ.

22. Чому ставимо тире?

23. Чим ускладнене перше речення?

24. Знайдіть речення зі стилістичними помилками.

25. Як кажуть, „Талановита людина – талановита у всьому”. І це сказано про Наталію Колесову, колишню вчительку нашої школи. Перегляньте відеосюжет і скажіть, чи легко їй було стати відомою не лише в Україні, а й у Європі. Вона займається не тільки бальними танцями, а й вирішує важливі громадсько-суспільні проблеми інвалідів.

7. Проблемно-пошукова робота в парах.

26. Вона до мети іде не зупиняючись. Тож і ми, щоб досягти поставлених цілей, не повинні зупинятися. Пригадайте, як пишеться НЕ з дієсловами?

Так само пишеться і НЕ з дієприслівниками. Побудуйте порівняльну таблицю, наведіть приклади.

27. У якому випадку обставини не відокремлюються? Проведіть спостереження.

До мети крокуй не/зупиняючись.

Не/дай думкам заснути навчаючись.

Від тих, хто в тебе не вірить, тікай не/озираючись.

Нічого не/досягнеш, коли будеш сидіти склавши руки.

Щоб досягти успіху, треба працювати не/покладаючи рук.

8. Складання діалогів.

28. „Безділля гробить найобдарованіший талант”,- сказав Мішель де Монтень. Отак працювала не покладаючи рук і К. Білокур, залишивши нам свою прекрасну і багату творчу спадщину. Завдяки своєму талантові та дивовижній наполегливості сягнула вершин успіху й прославила українське мистецтво на весь світ.

Перегляньте презентацію художніх полотен К.Білокур, поділіться враженнями й складіть діалог, використовуючи відокремлені обставини.

IV. Рефлексивно – оцінювальний етап.

1. „Мікрофон - 1”.

29. Хто відгадав загадку, де ж насправді межа людських можливостей?

Наука фізіологія, досліджуючи феноменальні здібності, розглядає людину як вельми складне явище природи. Найновіші дослідження показали, що людський мозок функціонує протягом життя, використовуючи лише 3-4% своїх можливостей. Зважаючи на думку вчених, прояви феноменальних здібностей в окремих випадках, швидше за все, нагадування природи про величезні внутрішні ресурси кожного з нас. Задумайтеся над цією інформацією.

2. „Мікрофон - 2”. Продовжіть подані речення.

30. На сьогоднішньому уроці я дізнався... навчився... зрозумів...

31. Не вмів, а тепер умію...

32. Не знав, а тепер знаю...

33. На уроці мені було цікаво (нецікаво), тому що...

34. Ви справилися з поставленими завданнями, свої знання зуміли застосувати на практиці. Але найголовніше те, що ви розгадали важливу життєву загадку. Хочу побажати, щоб ви вірили у свої можливості, бо, як переконалися, немає їм меж.

3. Домашнє завдання.

Обов'язкове. Скласти лінгвістичне повідомлення за матеріалом підручника на ст.213. Виконати письмово вправу 376.

За бажанням. Написати твір - роздум на тему: „Чи існує межа моїх можливостей”, використовуючи речення, ускладнені відокремленими і невідокремленими обставинами.

Додатки

Вимоги до акмеологічного уроку

Вимоги до акмеологічного уроку стосуються таких взаємопов'язаних між собою його компонентів, як цільовий, стимулюючо-мотиваційний, змістовий, операційно-дієвий, контрольно-регулювальний, оцінювально-результативний.

Цільовий

1. Освітня, виховна і розвивальна триєдина мета покликана формувати цілісний процес едукації (вирощування, культивування – О. Вишневський), який активізує виникнення у психічній сфері підростаючої людини новоутворень – відомих в акмеології інтегративних вузлів, пов'язаних із віковими етапами глобальної зрілості учня і поєднаних із такими її аспектами, як анатомо-фізіологічний, психічний, дидактичний, соціальний.

2. Необхідно планувати цілісний процес едукації таким чином, щоб якомога повніше використати можливості уроку для реалізації «стратегії акмеологічної діяльності, спрямованої на розкриття вихованцем внутрішніх потенційних можливостей».

3. Необхідно використовувати можливості уроку для формування рис особистісної зрілості учнів згідно з концепцією академіка Реана О.А.

4. Необхідно сприймати вимоги навчальних програм не як відірвану від загального образу світу і внутрішнього світу учня даність, а як необхідний «фресковий» фрагмент загального образу світу, який формується в уяві учня на основі нових пізнавальних гіпотез, поява яких зумовлюється вивченням на уроці матеріалом.

Стимулюючо – мотиваційний

1. Необхідно використовувати можливості зв'язку змістової основи навчального матеріалу з внутрішньоінтенційною спрямованістю вихованців.

2. Необхідно створювати умови для формування засобами навчальної теми доцільних життєорганізуючих імпресингів.

3. Необхідно перед початком вивчення нового матеріалу формувати сугестивну установку на розкриття відомого у сугестології резервного комплексу учня за рахунок сугестивно-десугестивного процесу, який постійно на другому плані супроводжує навчально-виховний процес.

Змістовий

1. Необхідно виявляти вміння будувати зміст навчального матеріалу на основі принципів золотого перетину та комплементарності (доповнення до завершеної цілісності).

2. Необхідно реалізовувати життєорганізуючі можливості змістового компоненту уроку. З цією метою використовувати цікаві фрагменти біографії вчених, митців, винахідників, афоризми, які належать їм, пам'ятаючи, що біографії таких людей подібні на арсенал, у якому зберігається зброя, якою були виграні вирішальні битви життя.

3. З метою зв'язку навчального матеріалу із загальним образом світу в тих випадках, де це можливо, доцільно вивчати об'єкти у тримірній площині: а) компонентно-структурного аналізу, б) функціонального, в) генетично-прогностичного.

4. Під час використання тримірної площини навчання необхідно передбачити встановлення внутрішніх і зовнішніх зв'язків фрагменту пізнання із загальною картиною світу. Результатом такого встановлення має бути знаходження місця цього фрагменту в загальній картині світу, філософсько-естетичне мислення цих зв'язків та відношення їх до життєорганізуючої сфери підростаючої людини, формування її духовності. Пам'ятати варто при цьому твердження академіка Гончаренка С.І. стосовно того, що духовність – це вміння людини розібратися в цьому світі і знайти своє місце в ньому.

5. Необхідно передбачати реалізацію у ході уроку не лише таких традиційних компонентів змісту освіти, як знання, уміння та навички, а й таких нетрадиційних, як досвід творчої діяльності (процедури творчої діяльності І.Я. Лернера, напрацьованих у креативній акмеології методик, стратегій і тактик творчої діяльності), досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу. Варто пам'ятати при цьому, що якраз нетрадиційні компоненти, які часто випадають із контрольного-регулюючого та оцінювального-результативного блоків, найважливіші в акмеологічному плані як для самої особистості, так і для суспільства в цілому.

6. Відібраний у кінцевому підсумку навчальний зміст уроку вчителю необхідно порівняти зі «стратегією акмеологічної діяльності, спрямованої на розкриття вихованцем внутрішніх потенційних можливостей». У випадку необхідності, відкоригувати змістову структуру згідно вимог цієї стратегії.

Операційно-дієвий

1. Під час розробки змісту уроку треба пам'ятати, що, згідно досліджень психологів, логіка дитячого сприйняття має такий вигляд : первинний синтез – аналіз – вторинний синтез. Зважаючи на це, навчальний матеріал бажано розробляти в глобальних темах та підтемах. Це дозволяє на уроках створити узагальнений образ великої теми, а на уроках підтем або етюдної розробки глобальної теми розширювати цей образ поряд із формуванням образів нижчого порядку. Окрім цього, такий підхід забезпечує введення вихованців у зону індивідуальної творчості, якій належить значне місце в стратегії акмеологічної діяльності.

2. Під час вибору методів та прийомів необхідно керуватися природою дитячого сприйняття, пам'ятаючи, що вона найкраще виявляє себе тоді, коли зовнішні впливи торкаються «живої інтенції» учня. Необхідно виявляти цю природу і спиратися на неї під час здійснення таких актуальних операцій, як сприйняття нового навчального матеріалу, осмислення його, узагальнення, систематизації, закріплення, застосування на практиці.

3. Використовуючи методи, що поєднують педагогічно доцільні впливи вчителя не тільки на свідому, а й на напівсвідому сферу учня, треба пам'ятати, що через останню проходить значно більша частина інформації.

Контрольно-регулюючий

Потребує під час проведення акмеологічного уроку з боку вчителя постійної уваги не лише до його життєорганізуючих основ, а й до характеру самого навчального процесу. Опорною основою для контрольно-регулюючої функції педагога слугує синергетична методологія, згідно з якою кожний результат конкретної педагогічної дії потребує загального аналізу. Коли такий результат приходить у суттєву суперечність із метою дії, то це означає, що ця дія як будівна сила вийшла за свою межу і перетворилася на руйнівну, а це вже потребує відповідного коригування не лише самого процесу педагогічної діяльності, а й тієї мети, яка визначає цей процес.

Оцінювально-результативний

Вимагає від учителя визначення не лише рівня засвоєння знань, умінь і навичок, а й рівня засвоєння досвіду творчої діяльності та досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу, які в поєднанні із традиційними компонентами змісту освіти складають своєрідний акмеологічно організуючий інтегративний вузол. Такі вузли покликані розширювати в учня зону акмеологічної самореалізації.

Акмеологічний аналіз уроку

Критерії оцінювання	Діяльність учителя	Результат (діяльність учня)
Учитель вміє створювати акмеологічне середовище і установку діяльності учнів на досягнення успіху.		
Учитель вміє ставити мету, орієнтуючи кожного учня на успіх		
Ефективно задає відкриті запитання.		
Заохочує проблемні питання зі сторони дітей.		
Забезпечує активну участь дітей у навчальному процесі.		
Використовує педагогічні технології акмеологічної взаємодії для мотивації досягнення успіху: - в оволодінні знаннями; - у набутті учнями соціального досвіду взаємодії; - у формуванні в учнів світосприйняття з позиції моральних загальнолюдських цінностей.		
Стимулює активність із метою розкриття творчого потенціалу особистості учня й розвитку креативності.		
Створює умови для розвитку в учнів здатності проводити рефлексію (самоаналіз, самооцінка, варіативність).		
Володіє педагогічними прийомами .		
Враховує індивідуальну своєрідність особистості учня.		
Враховує акмеологічні аспекти класу (темп уроку, психосоматичні особливості дітей).		
Вміє оцінювати учнів з установкою на «успіх».		
Усього		

Предмет _____

Клас _____

Учитель _____

Шкала оцінювання:

«1» - «досягнуто»

«0,5» - «досягнуто частково»

«0» - «не досягнуто»

Схема аналізу акмеологічного уроку

1. Визначити, наскільки мета та завдання уроку відповідають його об'єктивним можливостям збудження процесу акмеологічної самореалізації учнів:

- чи зумів учитель відшукати місце свого уроку в „стратегії акмеологічної діяльності, спрямованої на розкриття вихованцями внутрішніх можливостей”;
- чи передбачив використання можливостей учня для формування рис глобальної зрілості та особистісної зрілості згідно концепції академіка

О. А. Реана?

2. Виявити характер стимулюючо-мотиваційної діяльності вчителя:

- які установки перед початком вивчення нового матеріалу формує він: психологічні (за Д. М. Узнадзе) чи сугестивні (за Б. К. Лазановим);
- чи робить спроби започаткувати сугестивно-десугестивний процес із метою розкриття резервного комплексу учнів або окремого учня;
- чи нав'язує учневі, як складноорганізованій нестабільній макросистемі, шляхи його розвитку, чи виводить їх із його внутрішньоінтенційної спрямованості.

3. Дослідити вміння вчителя реалізовувати змістовий компонент уроку:

- чи вміє вчитель побудувати зміст навчального матеріалу таким чином, щоб, образно кажучи словами Ромена Роллана, творити картини схвильованого моря, а не вимальовувати кожную хвилю в ньому;
- наскільки вдало використовує вчитель зміст уроку для творення акмеологічно спрямованих життєорганізуючих імпресингів;
- чи розглядає вчитель із метою цілісності сприйняття (там, де є можливість і доцільність) виучувані об'єкти у тримірній площі: а) компонентно-структурного аналізу, б) функціонального, в) генетично – прогностичного;
- чи працює над розширенням в уяві учня образу світу за рахунок встановлення як внутрішньосистемних зв'язків виучуваного фрагмента реальності, так і зовнішньосистемних, тобто тих, які з'єднують цей фрагмент із загальним образом світу;
- чи реалізує в процесі навчання такі компоненти змісту освіти, як досвід творчої діяльності та досвід емоційно-чуттєвого ставлення до світу?

4. Визначити акмеологічну майстерність учителя, його здатність реалізувати операційно-дієвий компонент уроку:

- чи спирається вчитель на відкриту психологами природу дитячого сприйняття в такій лінійній організації: первинний синтез – аналіз – вторинний синтез;

- чи виявляє здатність розробляти навчальний матеріал у глобальних темах та підтемах;

- чи використовує з акмеологічною метою педагогічно доцільні впливи на підсвідому сферу вихованця.

5. Оцінити характер контрольно-регулювальної діяльності вчителя на уроці:

- чи здатний учитель до використання синергетичної методології під час проведення уроку;

- наскільки його «арсенал» навчальних методів та принципів дозволяє здійснювати дидактичну імпровізацію тоді, коли педагогічна дія починає виходити за свою межу.

6. Виявити особливості оцінювально-результативного компоненту уроку:

- що оцінює вчитель: «голі» знання, вміння та навички чи акмеологічно організуючий підростаючу людину інтегративний вузол, до складу якого входить п'ять компонентів змісту освіти;

- чи допомагають підростаючій людині здобуті на уроці знання в її стратегічній акмеологічній життєорганізації.

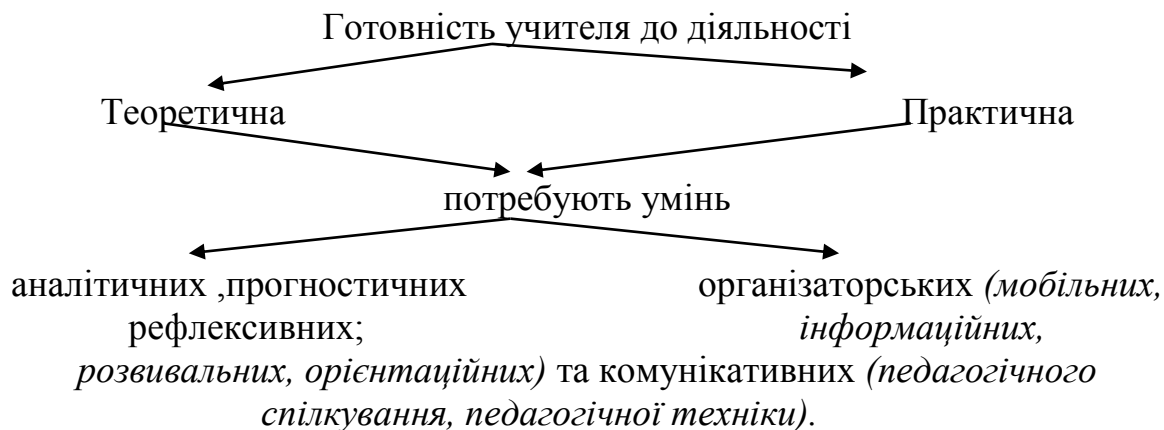
Акмеологічна модель сучасного педагога (за Г. С. Даниловою)

I – компетентність (психолого-педагогічні й соціальні знання, теоретико-практичні й методичні знання, педагогічні вміння, педагогічні здібності);

II – особистісна орієнтація (самореалізація в контексті акмеологічної моделі “Я - концепція” в динаміці від “Я - реальний” до “Я – перспективний”);

III – морально-духовна культура (моральна свідомість, моральна діяльність, моральні стосунки).

I – КОМПЕТЕНТНІСТЬ

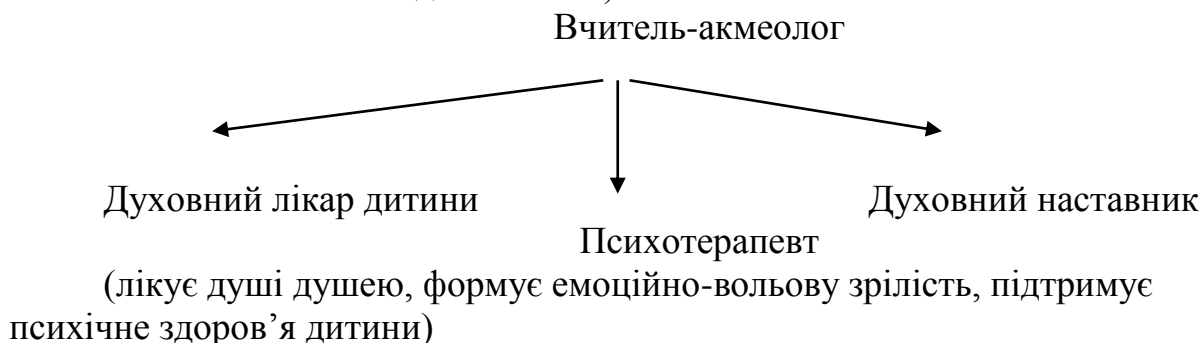

II – ОСОБИСТІСНА ОРІЄНТАЦІЯ

III – МОРАЛЬНО – ДУХОВНА КУЛЬТУРА

Високий рівень свідомості (ціннісні орієнтації педагога-акмеолога, в основі яких – загальнолюдські якості)

Акмеологічна модель сучасного педагога – це модель фахівця, який інтегрує у собі засоби та можливості впливу на людину найважливіших наук, які поєднані з пізнанням, формуванням та цілеспрямованням її

Робоче місце вчителя

Список літератури

1. *Деркач А. А.* Акмеология / под. ред.. – М.: Изд – во РАГС, 2002. – 650 с.
2. *Єрмаков І.Г.* Компетентнісний потенціал проектної діяльності – Школа. – 2006 - №5. – С.5 – 11.
3. *Пальчевський С.С.* Акмеологія. – К.: Кондор, 2008.- 397 с.
4. *Пальчевський С.С.* Акмеологія : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.- Київ: Кондор, 2008 – 378.
5. *Пальчевський С.С.* Акмеологічні підходи до вивчення основ наук у сучасній школі. Шкільний інформаційно-методичний журнал №11 листопад 2010.
6. *Сазоненко Г.С.* Педагогіка успіху (досвід становлення акмеологічної системи ліцею) – К.: Гнозис, 2004. – 684 с.
7. *Коломис Г.Г.* Життєві компетентності школяра: акмеологія в навчанні мови та літератури // Вивчаємо українську мову та літературу / Видавнича група “Основа”. - 2013. - № 15 – с.10 -12.
8. *Юрко О.Р.* Конструктор акмеологічного уроку // Математика в школах України / Видавнича група “Основа”. – 2013.- № 7. – с.2 – 6.
9. *Деркач А.А., Кузьміна Н.В.* Акмеология – наука о путях достижения вершин профессионализма. – М., 1993, 580 с.
10. *Анисимов О.С.* Креативная акмеология. Учебно – методическое пособие. – М.: РАГС, 2007. – 274с.

Валентина АНДРІЙЧУК,

*методист кабінету дошкільної, початкової, інклюзивної
та корекційної освіти Рівненського ОІППО*

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Запорукою успішної соціалізації учнів є формування ключових компетентностей. Вони визначаються як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні види життєдіяльності, ефективно розв’язувати різноманітні навчальні завдання та життєві проблеми. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, схвалена Указом Президента України від 25 червня 2013 року №344/2013, акцентує увагу на тому, що сучасний ринок праці вимагає від випускника не лише глибоких теоретичних знань, а й здатності самостійно застосовувати їх у нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях, переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян.

У результативній складовій кожної освітньої галузі Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. №462, визначено державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів початкової школи, що відповідають змісту і структурі предметних компетентностей.

Протягом навчання в початковій школі учні повинні оволодіти ключовими компетентностями, що передбачають їх особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток, формуються на міжпредметній основі та є інтегрованим результатом предметних і міжпредметних компетенцій.

Ефективність формування в учнів різних видів компетентностей залежить від форм та методів організації навчально-виховного процесу. Пріоритетними в цьому відношенні стають сучасні інноваційні технології, інтерактивні методи навчання, інформаційні комп'ютерні технології, що забезпечують активні форми діяльності учнів, залучають їх до творчого процесу пізнання, дослідження проблем, формування власної думки та самореалізації.

Одним із сучасних напрямів розвитку освітніх інновацій є технологія критичного мислення, що дає можливість:

- перейти від навчання, орієнтованого переважно на запам'ятовування, до навчання, спрямованого на розвиток самостійного свідомого мислення учнів;
- установити рівноправні партнерські стосунки між учителем і учнем;
- організувати продуктивну співпрацю;
- зорієнтувати навчання на результат і набуття учнями найважливіших компетентностей;
- практично реалізувати технологічний, суб'єкт-суб'єктний, особистісно зорієнтований підходи до організації педагогічного процесу;
- не опускається, а підніматися на рівень дитини;
- поставити дитячу особистість у центр усієї діяльності;
- виховувати демократичний менталітет громадян України.

Таким чином, розвиток критичного мислення стає найактуальнішим за часів інтенсивних соціальних змін, коли неможливо діяти без постійного пристосування до нових політичних, економічних або інших обставин, без ефективного вирішення проблем, значна частина яких непередбачувана. У цьому сенсі є очевидною життєва необхідність формування критичного мислення для вітчизняної освітньої системи. Тільки таким шляхом ми можемо стверджувати розвиток відповідно до вимог світового інформаційного суспільства та просуватися далі в напрямі демократії.

Тому вчителі початкової школи повинні оволодіти методикою формування критичного мислення через відповідну організацію педагогічного процесу будь-якого з навчальних предметів.

Хоча фахівці з психології й суміжних із нею наук запропонували кілька визначень терміна "критичне мислення", всі ці визначення досить близькі за змістом. Одне з найпростіших, що передає його сутність: *критичне мислення – це використання когнітивних технік або стратегій, які збільшують імовірність одержання бажаного кінцевого результату*. Це визначення характеризує

мислення як таке, що відрізняється контрольованістю, обґрунтованістю й цілеспрямованістю.

Моделюючи урок критичного мислення, необхідно враховувати, що він складається з трьох фаз.

I. Фаза актуалізації.

Кожен урок починається з фази актуалізації (передбачення), під час якої вчитель спрямовує учнів на те, щоб вони думали над темою, яку починають вивчати, і ставили запитання.

Фаза актуалізації має на меті:

- актуалізувати («оживити») в пам'яті учнів уже наявні знання;
- неформальним шляхом оцінити те, що вони вже знають;
- встановити мету навчання;
- зосередити увагу учнів на темі;
- представити контекст для того, щоб вони зрозуміли нові ідеї.

Дії та навчальні методи на цьому етапі: «Ходимо навколо – Говоримо навколо», «Асоціативний куш», «Дерево передбачень» та інші.

II. Фаза побудови знань.

Після такого початку уроку вчитель підводить учнів до формулювання запитань, пошуку, осмислення матеріалу, відповіді на попередні запитання, визначення нових запитань і намагання відповісти на них.

Фаза побудови знань відбувається в основній частині уроку й має на меті:

- порівняти очікування учнів із тим, що вивчається;
- переглянути очікування та висловити нові;
- виявити основні моменти;
- відстежити процеси мислення (перебіг думок учнів);
- зробити висновки й узагальнення матеріалу;
- поєднати зміст уроку з особистим досвідом учнів;
- поставити запитання до вивченого на уроці матеріалу.

Дії та навчальні методи на цьому етапі: «Ажурна пилка», «Перемішайтеся – Завмірть – Об'єднайтеся у пари», «Навчальна дискусія», «Кутки», «Броунівський рух» та інші.

III. Фаза консолідації.

Коли учні зрозуміли ідеї уроку, необхідно відрефлексувати те, про що дізналися (визначити, як змінилися їх попередні уявлення та як це можна використати).

Фаза консолідації має на меті:

- узагальнити основні ідеї;
- інтерпретувати визначені ідеї;
- обмінятися думками;
- виявити особисте ставлення;
- апробувати ідеї;
- оцінити, як відбувається процес навчання;
- поставити додаткові запитання.

Дії та навчальні методи на цьому етапі: «Павутинка дискусії», «Знаємо – Хочемо дізнатися – Дізналися», «Сенкан», «Гронування», «Мікрофон» та інші.

Одним із способів структурування мети викладання та навчання критичного мислення є створення системи запитань і навчальних цілей. Просте запам'ятовування якогось факту є питанням або метою дуже «низького рівня», а вершина піраміди – дії «високого рівня». Для визначення розвитку в учнів початкової школи навичок мислення (за Б. Блумом) виділяють шість рівнів пізнавальної (когнітивної) сфери (рис.).

Рис. Піраміда Б. Блума

Хоча завжди є потреба в мисленні на всіх рівнях, проте, виходячи за рамки питань, що вимагають просто пам'яті або відтворення, потрібно задіювати більш високі рівні критичного мислення з урахуванням таксономії освітніх цілей Б. Блума (табл.).

Таблиця

Рівні засвоєння навчального матеріалу за Б. Блумом

Навички мислення	Означення	Діяльність учителя	Навчальна діяльність учнів
Знання	Ідентифікація та переказування	Розкажує, показує, керує, вказує	Слухають, запам'ятовують, засвоюють, вивчають напам'ять, впізнають, згадують, називають; цитують, розпізнають (щось уже знайоме раніше), реєструють, відносять до певної категорії
Розуміння	Розуміння наданої інформації; переказування власними словами	Звіряє з правильним (правилом), співставляє, демонструє	Обговорюють, розпізнають, переказують, пояснюють, роблять повідомлення, демонструють приклади

Використання	Використання концепцій, ідей у нових ситуаціях	Спостерігає, звертає увагу, сприяє, допомагає, критикує	Використовують, вживають, розраховують, демонструють, інсценують, розглядають, перевіряють, ілюструють, наводять приклади, тлумачать, визначають співвідношення, складають перелік, описують у загальних рисах
Аналіз	Розбиття інформаційних даних на зв'язані між собою частини	Супроводить, наставляє, допомагає робити спроби, допомагає з джерелами інформації	Аналізують, упорядковують, систематизують, порівнюють, установлюють зв'язки (між словами, частинами цілого), протиставляють, розрізняють, диференціюють, виділяють частини, виводять (висновки, наслідки, тощо), впорядковують, ставлять запитання, визначають співвідношення, відокремлюють, впорядковують
Синтез	Об'єднання інформаційних даних для створення нового цілого	Розширює, оцінює, відображає, впливає	Приводять у систему, компонують, з'єднують, створюють, проектують, розробляють, придумують, конструюють, створюють (принципи, правила), об'єднують в одне ціле, надають

			завершеного вигляду, трансформують, модифікують, підправляють, систематизують, приводять до робочого стану, перебудовують, перерозподіляють, переробляють, споруджують, використовують замість чогось, формулюють гіпотези
Оцінювання	Визначення цінності на основі критеріїв	Прояснює, вносить ясність, допускає, визнає, узгоджує, приводить до згоди	Оцінюють, розцінюють, аргументують, наводять докази, визначають (величину, цінність, користь, шкоду), віддають перевагу; роблять вибір, приводять у відповідність (вимогам, стандартам, критеріям), роблять висновки, переконують, приймають рішення, відстоюють, виправдовують (заходи, вчинки тощо), судять, приписують (клас, ранг), стають арбітрами, передбачають, прогнозують, розподіляють місця, надають рекомендації, підкріплюють доказами, свідчать на користь (чогось/когось)

Рівень, тип і структура запитань дуже важливі для підтримання більш високих рівнів складності критичного мислення учнів, але їх формулювання – дуже складна проблема. Тому згідно з таксономією цілей Б. Блума кожному рівневі відповідають певні навички мислення та запитання.

I рівень. Знання. Де необхідне просте запам'ятовування інформації, доречні запитання: хто? що? коли? де? як?. Знання фактів не допоможе в розв'язанні проблем або прийнятті важливих рішень, однак без них не можна перейти до більш високого рівня мислення.

II рівень. Розуміння. (Інтерпретація, опис своїми словами, перефразування, систематизація фактів).

Запитання:

Як це відбулося?

Перекажи своїми словами...

Дай визначення поняттю...

III рівень. Застосування. Використання інформації з метою отримання результату, розв'язання проблеми.

Запитання:

Чому це важливо?

Чому це відбулося?

Яке відношення це має до ...?

Як тільки запитуємо «чому?» – запускаємо механізм критичного мислення.

IV рівень. Аналіз. Знаходження прихованих зв'язків, розуміння чогось із метою зображення його цілісності.

Запитання:

Чим відрізняється...?

З чого складається?

Які аргументи ви можете навести?

Які пропозиції можете дати?

Яким чином пов'язані події?

V рівень. Синтез. Цей рівень передбачає створення унікального, оригінального продукту у вербальній формі або у формі фізичного об'єкта, об'єднання ідей із метою створення нового.

Запитання:

Який висновок можна зробити, виходячи з ...?

Які ідеї можна запропонувати?

Що може статися, якщо об'єднати ... ?

Які, на ваш погляд, є інші способи розв'язання даної проблеми?

VI рівень. Оцінка. Вироблення самостійних суджень (тверджень), прийняття рішень, висловлювання власної думки й оцінювання якості отриманої інформації.

Запитання:

Чи згодні ви ...?

Яке рішення ви б обрали?

Як би ви розташували наведені факти залежно від їх важливості?

Які критерії ви використали б для оцінки ...?

Що є найголовнішим у ... ?

На цьому рівні учні оцінюють усю виконану роботу: чи правильне джерело обрали, чи правильно проаналізували його, чи правильні висновки зробили, чи досягли поставленої мети, чи задоволені результатом?

Незважаючи на отриманий результат, цей рівень оцінюється найвищим балом.

Особливостями навчального процесу в рамках будь-якого предмета, побудованого на засадах критичного мислення, є такі:

- у навчання включаються завдання, розв'язання яких потребує мислення вищого рівня;
- навчальний процес обов'язково організований як дослідження учнями певної теми, що виконується шляхом інтерактивної взаємодії між ними;
- результатом навчання є не засвоєння фактів чи чужих думок, а вироблення власних суджень завдяки застосуванню певних прийомів мислення;
- викладання в цьому процесі є стратегією постійного оцінювання результатів із використанням зворотного зв'язку «учні – вчитель» на основі дослідницької активності вчителя у класі;
- учні повинні бути мотивовані на обговорення проблем, а не намагалися уникнути їхнього розв'язання.

Перевагою даної технології є відсутність необхідності створення додаткових спеціальних умов для її впровадження – достатньо лише бажання вчителя працювати на сучасному етапі розвитку освіти по-новому.

Якість уроку – одне з головних завдань учителя. Мета кожного уроку – не механічне формування знань, умінь, навичок учнів, а процес розвитку глибокої зацікавленості до предмета, процес творчості. Знання мають бути набутими, одержаними, «відкритими» самими дітьми – лише тоді вони матимуть значущість для учнів. Проблему набуття знань, як і інші освітні завдання, можна розв'язати зацікавивши, вмотивувавши дитину та створивши умови для того, щоб у неї з'явилася потреба в навчанні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вукіна Н. В. Критичне мислення: як цього навчити : науково-методичний посібник / Н. В. Вукіна, Н. П. Дементієвська ; за наук. ред. О. І. Пометун. – Х., 2007. – 190 с.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти : затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. №462 // Початкова освіта. – 2011. – №18 (трав.). – 46 с.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004.
4. Евдокшов В. И. Практикум по развитию критического мышления / В. И. Евдокшов, Т. А. Олейник, С. А. Горькова. – Х. : Торнадо, 2002. – 144 с.
5. Кроуфорд А. Технології розвитку критичного мислення учнів / А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз, Д. Макінстер ; наук. ред. О. І. Пометун. – К. : Плеяди, 2006. – 220 с.
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : схвалена Указом Президента України від 25 червня 2013 р. №344/2013 // Офіційний вісник Президента України. – 2013. – №17. – С. 31-43.

7. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах / О. Я. Савченко. – К. : Магістр-5, 2007. – 255 с.

8. Тягло О. В. Критичне мислення / О. В. Тягло. – Х. : Основа, 2008. – 190 с.

9. Ярош Г. О. Сучасний урок у початковій школі. 33 уроки з використанням технології критичного мислення / Г. О. Ярош ; упор. Г. О. Ярош, Н. М. Седова. – Х. : Основа, 2005. – 237 с.

Ірина АНДРОЩУК,
*методист кабінету суспільно-гуманітарних предметів
Рівненського ОІППО*

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

На сучасному етапі розвитку українського суспільства основним завданням державної освітньої політики є створення умов для всестороннього формування особистості та її творчого самовдосконалення і самореалізації.

Україна, будучи багатонаціональною державою, в якій органічно переплетені культури багатьох народів, їх традиції та звичаї, надає можливості кожному громадянину отримати під час навчання у загальноосвітньому закладі освітні послуги, які забезпечують здатність випускника володіти кількома іноземними мовами, а також гармонійно використовувати поєднання національного і загальнолюдського, що є необхідною передумовою розвитку і збагачення кожної культури. Життєві реалії зумовлюють формування в освіті концепції полілінгвізму, яка концентрує увагу на загальнолюдських цінностях, принципах рівноправного співіснування різних форм культурного життя у межах однієї держави.

Головна мета вивчення польської мови в загальноосвітніх навчальних закладах – забезпечити високий рівень спілкування та грамотного письма випускників, які необхідні для успішної індивідуальної та колективної соціальної діяльності, міжкультурного взаєморозуміння. Ця мета реалізується через головний методологічний принцип – комунікативність навчання, який не виключає діяльнісного й особистісно зорієнтованого підходів.

Організація навчання в 2014-2015 н.р. здійснюватиметься за Типовими навчальними планами, затвердженими наказом Міністерства освіти, науки, молоді та спорту України № 409 від 03.04.2012 р. «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня» в редакції наказу МОН України № 664 від 29.05.2014 р.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23.11.2011р. № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» у 2014-2015 навчальному році 5-6 класи загальноосвітніх навчальних закладів будуть здійснювати навчання за новими програмами для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, з якими можна ознайомитися на сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua).

Для учнів 7-11-х класів чинними залишаються рекомендації, які містяться у листі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №1/9-426 від 01.06.2012 р. «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін» (Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 17-22, 2012 р.).

У початковій школі вивчення польської мови буде здійснюватися за програмою:

- Польська мова для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (автор Войцева О. А., доцент кафедри загального та слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова, кандидат філологічних наук (див. сайт МОН України)).

Вивчення польської мови у 5-6 класах здійснюватиметься за наступними навчальними програмами:

- Польська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням польською мовою (укладачі: Іванова М. С., Ільчук В. Т., Дудкевич Н. В., Куц М. І.).

- Польська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою (укладачі: Бучацька Т. Г., Войцева О. А.) (програма є продовженням курсу польської мови і читання у 1-4 класах).

- Польська мова: для 5-9 класів (1-й рік навчання) загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою (укладачі: Бугера Л. Д., Мацькович М. Р., Пришляк Л. А.).

У 5 класі загальноосвітніх навчальних закладів із українською мовою навчання, за умови вивчення польської мови у початкових класах, необхідно використовувати навчальну програму авторів Бучацької Т. Г., Войцевої О. А. Якщо польська мова починає вивчатися з 5 класу – навчальну програму авторів Бугери Л. Д., Мацькович М. Р., Пришляк Л. А.

При вивченні польської мови за рахунок варіативної складової типових навчальних планів мають використовуватися навчальні програми:

- Зінчук С. О. Польська мова: програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 2-11 класи, 5-11 класи. – Дрогобич: Посвіт, 2010. – 44 с. (Лист МОНМСУ № 1.4-18-Р-196 від 20. 11. 2010 р.). Програму складено для шкіл з українською мовою навчання, в яких польська мова вивчається як друга іноземна. Програма не обмежує самостійності й творчої ініціативи вчителя, передбачаючи гнучкість у виборі та розподілі навчального матеріалу відповідно до потреб учнів та обраних засобів навчання (навчально-методичні комплекси, підручники, аудіо- та відеоматеріали тощо).

- Щерба Л. М., Зелінська М. З. Польська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 5-11 класи. Зареєстрована за № 574 від 05.03.2012 року. Висновок НМК МОН МС України, протокол №2 від 27.04. 2012 року. Схвалено (на оформленні). Запропонована авторська програма складена для шкіл з українською мовою навчання, в яких польська мова вивчається як іноземна, з урахуванням Рекомендацій Ради Європи. Програма включає тематичні сфери спілкування, чотири комунікативні компетенції та комунікативні діяльності. У ній передбачено комунікативний підхід до навчання польської мови, який зумовлює практичну мету: оволодіння іншомовним міжкультурним спілкуванням шляхом формування і розвитку міжкультурної комунікативної компетенції та її складових. Програма не обмежує творчої ініціативи вчителя, дає можливість самостійно розподіляти навчальний матеріал відповідно до потреб учнів та обраних засобів навчання. Її структура доступна й корисна для вчителів та учнів. Запропоновані сфери спілкування не тільки задовольняють освітні потреби учнів, а й допомагають сформувати базу для подальшого самовдосконалення і використання польської мови у професійній діяльності.

Порядок вивчення польської мови у 7-9 класах залишається таким, як і в попередні роки. Вона може вивчатися за двома варіантами типових навчальних планів (див. додатки 1 та 2), затверджених наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66. Одним із них передбачено вивчення польської мови як предмета в інваріантній складовій з 1 по 11 клас (по 2 години на тиждень); за другим – за рахунок варіативної складової, починаючи з 1 або з 5 класів. У першому випадку слід використовувати програму за ред. Зінчук С.О., у другому випадку (вивчення мови за рахунок варіативної складової) форми вивчення польської мови (може вивчатися як предмет, курс за вибором, факультатив) та кількість годин на її вивчення визначає адміністрація загальноосвітнього навчального закладу, яка формує варіативну складову навчального плану, враховуючи при цьому побажання учнів та їх батьків. У випадку, коли польська мова вивчається за рахунок варіативної частини як предмет (друга іноземна мова), необхідно користуватися навчальною програмою за ред. Зінчук С. О; коли польська мова вивчається як курс за вибором, факультатив, слід використовувати програму за ред. Щерби Л. М., Зелінської М. З., скоригувавши зміст згідно з відповідною кількістю годин, визначених у робочих навчальних планах загальноосвітнього навчального закладу. Скоригована програма має погоджуватися на засіданні методичного об'єднання загальноосвітнього навчального закладу та затверджуватися директором навчального закладу.

Із метою формування комунікативних компетенцій учнів варто приділити увагу традиційним творчим роботам. Перекази текстів різних стилів і жанрів відіграють роль підготовчих вправ до оволодіння учнями необхідними у майбутньому дорослому житті жанрами мовлення – наприклад, виступ на зборах, участь у дискусії, створення реферату, конспекту, доповіді, рецензії.

Робота з текстом стане ефективною, якщо учні активно долучаються до мовленнєвої діяльності, тому теми висловлювань є цікавими для школярів,

пов'язаними з їх власним життєвим досвідом, реальними обставинами життя. Учителю необхідно подбати про те, щоб учні успішно оволодівали як монологічним, так і діалогічним мовленням, різними жанрами і стилями мовлення.

У процесі вивчення курсу польської мови необхідно широко практикувати самостійну роботу учнів із підручниками, посібниками, словниками та іншою навчальною і довідковою літературою. Робота зі зв'язного мовлення має забезпечити подальший розвиток у школярів компетентностей, необхідних у їхній майбутній діяльності.

Для позашкільних навчальних закладів рекомендовано використовувати наступні програми: Мацькович М. Р. Програми з польської мови, культури для позашкільних навчальних закладів / М. Р. Мацькович, С. Я. Біла, Д. Д. Островська, Л. А. Петрушка, Н. Т. Сенкевич, А. Б. Хлопек та ін. – Дрогобич : Посвіт, 2010. – 144 с.

Збірник опрацьовано співробітниками Дрогобицької філії Інституту інноваційних технологій та змісту освіти Мацькович М. Р. та Бугерою Л. Д. Рекомендовано до друку Міністерством освіти і науки України від 08.10. 2010 р. (лист № 1/11-9343).

Вищезгаданий збірник охоплює програми з семи дисциплін: польської мови (навчання в позашкільних навчальних закладах, культурно-освітніх центрах польської національної меншини, розраховане на 5 років), польської мови (72 години навчання – 1 рік навчання), історії Польщі (3 роки навчання), польської літератури (3 роки навчання), народознавства Польщі (2 роки навчання), польської музичної культури (3 роки навчання), географії Польщі (1 рік навчання). Ці програми розраховано на роботу з учнями молодшого, середнього, старшого шкільного віку. Програми передбачають навчання дітей у групах початкового та основного рівнів протягом п'яти років. Кількісний склад групи – 10-15 учнів.

Модернізація освіти, рівень інформаційної культури учнів вимагає від учителя польської мови використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання. Із метою урізноманітнення та підвищення ефективності навчально-виховного процесу, учитель польської мови може використовувати можливості навчальних сайтів, що викликатиме інтерес учнів до процесу навчання польської мови:

- www.wlaczpolskie.pl;
- www.naukadladzieci.net;
- <http://pisupisu.pl>;
- www.yummy.pl;
- <http://eduseek.interklasa.pl/przedmioty/polski/>;
- <http://www.polonistka.prv.pl/>;
- <http://sjp.pwn.pl/>;
- <http://literat.ug.edu.pl/zasoby.htm>;
- <http://www.filmpolski.pl/fp/index.php>;
- <http://www.literatura.net.pl/>;

- <http://grzegorz.w.interia.pl/gram/pl/gram00.html>;
- <http://www.bajeczka.ovh.org/>;
- <http://www.dyktanda.net/>;
- <http://www.ewa.bicom.pl/dzieci/>;
- <http://jezykpolskijestae.pl/>;
- <http://jezyk-polski-a-l.webnode.com/>;
- <http://www.sciaga.pl/>;
- <http://publikacje.toplista.pl/>;
- <http://ken.pbw.lublin.pl/>.

Усі дидактичні та методичні засади і зміст програм узгоджено з відповідною галуззю Державного стандарту позашкільної освіти України.

Наталія БАСАРАБА,
завідувач кабінету інформатики,
інформаційно-комунікаційних технологій та дистанційного навчання
Рівненського ОІППО

ОРГАНІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗА ПРОГРАМОЮ «INTEL® НАВЧАННЯ ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО»

Програма Intel® «Навчання для майбутнього» – найбільша спільна ініціатива Міністерства освіти і науки України, Інституту інноваційних технологій та змісту освіти МОН України, ЦІППО НАПН України, ОІППО, ОУОН ОДА та корпорації Intel щодо перепідготовки педагогічних кадрів з ІКТ та новітніх педагогічних технологій, яка уможливорює підготовку школярів до економіки знань ХХІ століття та надає їм необхідні навички. Тетяна Нанаєва, директор освітніх програм Intel в Україні, регіональний менеджер з корпоративних питань Intel у країнах СНД, зазначає: «Наше основне завдання – допомогти системі освіти України в розвитку інновацій та технологічній готовності до майбутніх змін у галузі інформаційно-комунікаційних технологій, а багаторічний досвід реалізації освітніх програм та інноваційний підхід допоможуть нам це зробити». Наприкінці 2013 року між корпорацією Intel в Україні та Міністерством освіти і науки України було підписано Меморандум про співпрацю та взаєморозуміння, метою якого є перепідготовка педагогічних кадрів країни з інформаційно-комунікаційних технологій та новітніх педагогічних технологій, що уможливорює підготовку школярів до економіки знань ХХІ ст. та надає їм необхідні навички.

Відповідно до нормативно-розпорядчих документів МОН України передбачено продовження освіти вчителів для ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі. З цією метою корпорацією Intel оновлено очні, очно-дистанційні курси та курси для

самостійного опанування міжнародної освітньої програми програми «Intel® Навчання для майбутнього», які доцільно включати в систему роботи не тільки інститутів післядипломної педагогічної освіти, а й районних, міських методичних кабінетів та навчальних закладів.

Основні відмінності програми «Intel® Навчання для майбутнього» від існуючих програм, що проводяться іншими компаніями, установами та організаціями з метою навчання вчителів навичкам інформаційно-комунікаційних технологій представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Основні відмінності програми «Intel® Навчання для майбутнього» від існуючих програм, що проводяться іншими компаніями, установами та організаціями з метою навчання вчителів навичкам ІКТ

Традиційний підхід	Інноваційний підхід корпорації «Intel»
1. Навчання ІКТ через надання суми знань та вмінь	1. Комплексне поєднання інформаційно-комунікаційних та <i>інноваційних педагогічних технологій (узагальнено всесвітній та національний досвід, який викладено у матеріалах програми)</i>
2. Закінчення навчання перевіркою знань та вмінь учителів (залік, екзамен, тести, контрольні роботи, написання рефератів)	2. Результатом навчання є створений методичний комплекс для майбутньої професійної роботи в навчальних закладах та його прилюдний захист
3. Відсутність обов'язкових вимог щодо впровадження у навчальний процес набутих на курсах знань та вмінь	3. Обов'язковим <i>етапом програми є застосування набутих</i> на курсах умінь та навичок шляхом: <ul style="list-style-type: none"> • навчання своїх колег у школі основам Програми; • упровадження в навчальний процес з учнями навчальних проєктів, розроблених на тренінгах
4. Недостатньо ефективна методична підтримка вчителів щодо використання ІКТ у навчальному процесі	4. <i>Організація цілеспрямованої методичної підтримки</i> вчителів щодо впровадження методу проєктів у навчальний процес: <ul style="list-style-type: none"> • проведення майстер-класів для випускників тренінгу з метою вдосконалення ІКТ компетентностей сформованих на тренінгу, та поширення свого педагогічного досвіду; • участь у спеціально оголошених конкурсах для вчителів; • організація електронних форумів з метою обговорення актуальних методичних питань

Традиційний підхід	Інноваційний підхід корпорації «Intel»
	програми, що виникають при впровадженні ІКТ у навчальний процес
5.Різноманітність запропонованих освітніх ініціатив	5. Організація інших комплексних ініціатив корпорації Intel, спрямованих на <i>організацію самостійної дослідницької діяльності як учнів, так і вчителів</i> , для здійснення якої передбачається використання ІКТ
6.Фокусування уваги на технологічному аспекті використання ІКТ (вивченні можливостей конкретних програмних продуктів) при проведенні курсів	6. Зосередження уваги <i>на інноваційних педагогічних технологіях , які передбачають використання доцільних ІКТ</i> , спираючись на професійні педагогічні кожного окремого взятого вчителя: метод навчальних проєктів, розвиток критичного мислення та навичок мислення високого рівня; оцінювання результатів навчальної діяльності учнів, пов'язаної з ІКТ та ін.
7.Фокусування уваги на оволодіння загальними навичками, пов'язаними з ІКТ, при проведенні курсів	7. Зосередження <i>уваги на формуванні компетентностей щодо</i> використання ІКТ при навчанні конкретного навчального предмета.
8.Навчання, в першу чергу, спрямоване на фахівців з інформатики (вчителів інформатики)	8. Навчання спрямоване <i>на вчителів будь-якого фаху</i> , які навчають школярів <i>будь-якого віку</i>
9.Навчання на курсах під керівництвом викладача або самостійно на основі лекційно-практичної системи	9. Використання на курсах тренінгової методики на основі застосування інтерактивних методів навчання: метод навчальних проєктів, робота в парах, робота в групах, «мозкова штурм», захист проєктів тощо
10.Організація навчання за затвердженими програмами та планами. Центральна фігура навчального процесу – вчитель, викладач	10. <i>Адаптація програми курсу</i> до державних освітніх стандартів та програм. Центральна фігура навчального процесу – учень, слухач.

Аналізуючи представлену інформацію, можна дійти висновку, що основна, принципова відмінність між програмою «Intel® Навчання для майбутнього» та іншими програмами перепідготовки вчителів полягає в наступному: навчаючись за даною програмою, вчителі не лише оволодівають знаннями й уміннями в галузі ІКТ, а й навчаються, як використовувати ці технології у шкільному кабінеті, включати їх до загального педагогічного процесу, якнайкраще сформувати в учнів систему навичок ХХІ століття, використовуючи інноваційні педагогічні технології. Отже, вчителі **комплексно навчаються інноваційним**

педагогічним та інформаційно-комунікаційним технологіям, не лише оволодівають технологічними навичками, а й одержують інформацію про принципи застосування інноваційних педагогічних технологій у процесі навчання, що дозволить їм використовувати одержані знання відразу ж після завершення тренінгу, що і передбачено програмою – вчитель після закінчення навчання повинен у своєму навчальному закладі разом з учнями реалізувати навчальний проект, ідею та план якого разом із навчально-методичним забезпеченням ним було розроблено на тренінгу.

Мета основного курсу «Intel® Навчання для майбутнього» (версія 10.1) – допомогти вчителям розвинути навички навчання, що базуються на навчальних потребах учнів, за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та методу проектів.

Тренінг розрахований на 44 години занять в аудиторії, що об'єднані в одинадцять навчальних модулів.

Основний курс «Intel® Навчання для майбутнього» містить наступні теми:

- ефективне використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі для формування в учнів навичок ХХІ століття;
- використання інформаційно-комунікаційних технологій з метою покращення результатів навчання за допомогою проведення досліджень, комунікації, взаємодії, застосування ефективних стратегій та інших засобів;
- розробка та наповнення навчальних планів і завдань, що відповідають державним освітнім стандартам;
- керування навчальним процесом, зосередженим на навчальних потребах учнів, що заохочує самостійне визначення напрямку навчання та спонукає до розвитку навичок мислення вищих рівнів;
- співпраця з колегами для спільного вирішення проблем у навчанні учнів та оцінюванні навчальних планів один одного.

Результатами ефективного навчання на тренінгу Програми є розроблення з використанням ІКТта захист перед колегами кожним учасником власного портфоліо навчального проекту, що відповідає спеціальним вимогам до його вмісту та подальше впровадження цього та інших навчальних проектів при навчанні учнів свого предмета.

Достатніми умовами успішного навчання за Програмою є висока мотивація вчителів, які навчатимуться, та висока кваліфікація викладачів-тренерів, які проводитимуть навчання. Обов'язкове навчання сертифікованих тренерів за цією Програмою з процедурою захисту власного портфоліо навчального проекту та впровадження розробленого навчального проекту в класі. Після тренінгів передбачається участь тренерів у майстер-класах, семінарах, форумах, конкурсах.

Учасники тренінгу

Важливо, щоб учасники тренінгу були різного фаху (не лише вчителі інформатики), а ступінь володіння ними ІКТ має бути не нижче середнього рівня. Це надасть їм змогу успішно створити електронне портфоліо, вдало інтегрувати предмети, обговорювати проблеми впровадження методу проектів, шукати нові ідеї та рішення.

Якщо у групі є вчителі з різним рівнем підготовки, до кожного з них варто знайти індивідуальний підхід. Тим, хто знає комп'ютер краще, можна дати більш складне завдання або запропонувати допомогти іншим.

Початкові вміння вчителів. Для досягнення мети та виконання завдань курсу вчитель повинен мати початкові вміння роботи з комп'ютером:

- включати комп'ютер;
- знати призначення основних пристроїв комп'ютера;
- запускати комп'ютерну програму на виконання;
- знаходити на комп'ютері та завантажувати потрібну інформацію до відповідної комп'ютерної програми загального призначення для наступного її опрацювання;
- зберігати опрацьовану інформацію на різних носіях;
- набирати текст із клавіатури;
- виконувати елементарні операції з текстом у середовищі текстового редактора, електронних таблиць, програми створення презентацій;
- мати уявлення про можливості глобальної мережі Інтернет та використання її сервісів тощо.

Особливості проведення тренінгу за програмою «Intel® Навчання для майбутнього» (версія 10.1)

До початку тренінгу учасникам, які виявили бажання пройти навчання, але не мають навіть середнього рівня володіння ІКТ, бажано пройти **нульовий модуль** (Модуль 0) у своїх навчальних закладах. Учителі до початку тренінгу повинні здобути початкові вміння роботи на комп'ютері. Такий модуль може провести вчитель інформатики, досвідчений колега або старшокласники школи, де працює вчитель. Без цього модуля можна проводити тренінг, але досвід засвідчує, що вчителі, які зовсім не знайомі з комп'ютером, по-перше, не дуже впевнено почуваються поруч із досвідченішими колегами, по-друге, витрачають більше часу на технічні, а не на методичні питання, по-третє, не використовують основний потенціал інноваційних педагогічних ідей, які закладені у Програмі.

Варіанти проведення тренінгів

Тренінг можна проводити за різними схемами:

- 6 днів поспіль (по два модулі кожного дня та останній день для доопрацювання та захист проекту). Це – найкращий варіант, адже забезпечує занурення в проблему.
- 2 дні на тиждень (2д + 2д + 2д).
- 3 дні на тиждень (3д + 3д).
- 4дні + 2 дні або 2 дні + 4 дні наступного тижня.
- 11 днів по 1модулю (~ з 14:00 до 16:00).

Слід пам'ятати, який би варіант розкладу для проведення тренінгу з вищезапропонованих Ви не обрали, навчання не доцільно проводити упродовж більше, ніж три тижні.

Навчання за кожним модулем має схожу структуру:

- Обговорення завдань у парах чи малих групах, внесення до портфоліо відповідних змін.

- Проведення педради з метою обговорення актуальних проблем, пов'язаних з ефективним використанням інформаційно-комунікаційних та інноваційних педагогічних технологій у навчальному процесі.

- Розробка складових Портфоліо навчального проекту з використанням ІКТ (при вивченні кожного модуля окремої складової): аналіз Портфоліо, розроблених іншими вчителями за допомогою спеціальних завдань практичного характеру; висунення власних ідей та їх обговорення в парах; проектування вмісту відповідної складової Портфоліо шляхом заповнення спеціального шаблону (орієнтованої основи дій); створення на комп'ютері спроектованої, самостійно створеної складової портфоліо; обговорення створеної складової в парах із колегами.

- Розробка критеріїв та форм оцінювання навчальної діяльності учнів щодо створення ними окремих складових портфоліо – презентацій, публікацій, блогів рефлексії навчальних проектів, форм оцінювання діяльності учнів у проекті. Оцінювання складових портфоліо розробляється за спеціальними критеріями та вимогами до них, що включають чотири основних групи вимог:

- ефективне застосування комп'ютерних технологій;
- навчання та розвиток учнів (розвиток навичок мислення високого рівня) завдяки їх самостійній дослідницькій діяльності із застосуванням знань з різних галузей наук, спрямованих на вирішення важливої для них проблеми;

- можливість упровадження навчального проекту в навчальний процес освітніх закладів;

- комплексне застосування засобів оцінювання всіх видів діяльності учнів.

- Внесення змін до плану навчального проекту та плану його реалізації.

- Самостійне доопрацювання завдань.

Для навчання за тренінгом розроблено спеціальний посібник, який одночасно є:

- робочим зошитом у ході навчання;
- довідником у подальшій роботі в школі при застосуванні проектної методики та використанні ІКТ для реалізації методичних та навчальних цілей та завдань;

- планом проведення майбутніх тренінгів за програмою.

Забезпечення проведення тренінгу за Програмою «Intel® Навчання для майбутнього»

Для успішного проведення тренінгу на базі навчальних закладів районів та міст області рекомендуємо дотримуватися наступних вимог.

Визначення учасників навчання

Укладіть та надішліть до інституту ППО список учасників тренінгу. Списки складаються районним, міським тренером разом з адміністрацією

установи та подаються в електронному вигляді координатору упровадження програми «Intel® Навчання для майбутнього» в Рівненській області для звіту та для обліку виданих сертифікатів. Форма списків єдина.

Е-адреса: roippo@mail.ru та elena.ukraine.france@gmail.com.

Тема листа «Тренінг Intel. Версія 10.1. ____ район».

Примітка. Інформація з позначкою * вноситься за умови наявності власного блогу чи документів Google.

Таблиця 2

Заявка на проведення тренінгу для вчителів за Програмою Intel «Навчання для майбутнього»								
Район								
Дати проведення								
Місце проведення								
Адреса проведення								
ПІБ контактної особи								
Телефон контактної особи								
Е-адреса контактної особи								
ПІБ	Місце роботи	Посада	Адреса місця роботи	Контактний телефон	Поштова скринька email	Рівень володіння	Посилання на текстовий документ	Посилання на власний блог*

Тренер повинен бути впевнений, що всі учителі поінформовані щодо тренінгу (їм повідомлено про час і місце його проведення). Крім того, тренер повинен ознайомитися зі списками учасників, звернути увагу на їх фах, стаж роботи.

Із досвіду проведення подібних заходів рекомендуємо мати 2-3 «запасних» кандидати у списку на той випадок, якщо хтось із певних причин не приїде на тренінг або пропустить більше 1 год. на початку. Програми *не припускає пропуску занять, особливо першого модуля*. Кожен учитель має бути попереджений, що в разі запізнення його місце буде зайнято іншим учителем.

Підготовчий етап для проведення тренінгів

До початку проведення тренінгів тренер та помічник із технічного персоналу закладу освіти повинні підготувати приміщення для навчання, графік та розклад занять та наочний матеріал.

Апаратно-технічне забезпечення проведення тренінгів за програмою «Intel® Навчання для майбутнього» (версія 10.1)

1. Стаціонарні персональні комп'ютери за кількістю учасників + 1 ПК для тренерів.
2. Комп'ютери повинні мати оперативну пам'ять не менше 1 Гб. Жорсткий диск повинен мати не менше 1 Гб вільного місця.
3. У кабінеті повинна бути створена локальна мережа між усіма ПК.
4. Кожен комп'ютер повинен мати доступ до мережі Інтернет (швидкість не менше 4 Мб/с для кожного ПК).
5. Кабінет надається тренерам для використання не менше, ніж за 1 добу до проведення тренінгу з метою встановлення електронного підручника (Digital Viewer).
6. Наявність операційної системи Windows (пакет Microsoft Office, бажано однакова версія: MSWord, MSExcel, MSPowerPoint, (+ MSPublisher);
браузери Google Chrome (Mozilla Firefox); + Adobe Acrobat Reader, архіватор.
7. Наявність допоміжного обладнання: цифрового фотоапарата, відеокамери, принтера з можливістю кольорового друку, бейджів кожному учаснику; фліпчарти та листів для фліпчартів (10 шт.); різнокольорових маркерів для паперу і дошки; паперу для друку А4 (кількість учасників помножена на 5) шт.; скотчу; ножиць тощо.

Орієнтовний план-графік тренінгу за програмою «Intel® Навчання для майбутнього» (версія 10.1)

Орієнтовний графік роботи на тренінгу

09.00-10.45 – заняття;
10.45-11.15 – перерва;
11.15-13.00 – заняття;
13.00-14.00 – обідня перерва;
14.00-15.45 – заняття;
15.45-16.15 – перерва;
16.15-18.00 – заняття;
18.00 – 20.00 – індивідуальні консультації для учасників тренінгу.

Орієнтовний розклад навчання

1 день

Модуль 1. Цілі, завдання та ресурси тренінгу.

Модуль 2. Навчання за допомогою методу навчальних проектів.

2 день

Модуль 3. Дослідження у навчальних проектах.

Модуль 4. Формуюче оцінювання в проектному навчанні.

3 день

Модуль 5. Інтернет у проектній діяльності учнів.

Модуль 6. Спілкування та співпраця в мережі Інтернет.

4 день

Модуль 7. Створення прикладів учнівських робіт.

Модуль 8. Оцінювання діяльності учнів у проекті.

5 день

Модуль 9. Диференціація навчання різних учнів.

Модуль 10. Фасилітація за допомогою комп'ютерних технологій.

6 день

Модуль 11. Демонстрація Портфоліо проекту.

Перелік наочних матеріалів

Для актуалізації та візуалізації понять та актуальних питань, які пропонуються для опрацювання під час тренінгу рекомендуємо надрукувати та розмістити в аудиторії наступні поняття:

- Е-довідник;
- Фасилітатор;
- Рефлексія;
- Співробітництво;
- Навчальні стилі;
- Метакогнітивні знання (мислення);
- Навчальні потреби учнів;
- Навички XXI століття;
- Навчальний проект;
- Формуюче оцінювання;
- Навчання за методом проектів;
- Основні запитання;
- План вивчення теми;
- Контрольний список;
- Форма оцінювання;
- Форма оцінювання з коефіцієнтами і балами;
- Самоспрямування в навчанні;
- Власна освітня траєкторія;
- Персональна вікі-сторінка;
- Бібліотека з оцінювання;
- Вікі-шаблон.

Організація проведення тренінгу за програмою «Intel® Навчання для майбутнього» (версія 10.1)

- У день проведення тренінгу прийдіть на годину раніше, ще раз ретельно все перевірте.
- Будьте готові до приходу учасників і чекайте на них. Запропонуйте учасникам вибрати зручне для них місце, аби вони почувалися комфортно, записати своє ім'я на картці, яку згодом можна поставити на комп'ютер.

- Розпочніть роботу вчасно. Подякуйте тим, хто не запізнився. Якщо ви вважаєте за потрібне зачекати кілька хвилин, поясніть учителям, які прибули заздалегідь, з яких причин ви це робите.

- Привітайтеся з учасниками та представтесь. Намагайтесь одразу встановити необхідну атмосферу приязності та співробітництва. Пам'ятайте: ви прагнете досягти мети і спрямовуєте роботу на те, щоб задовольнити інтереси учасників тренінгу. Не приховуйте цього.

- Ознайомте учасників тренінгу з графіком роботи та розкладом занять. Доведіть до їх відома умови оцінювання результатів їх навчання та отримання сертифікатів учасника.

- Упродовж тренінгу залучайте вчителів до активної участі у навчальному процесі. Якщо у педагогів виникнуть запитання, відповідайте якомога повніше, якщо ж не знаєте відповіді – підкажіть, де її можна віднайти.

- Якщо тренер-ведучий не знає відповіді на поставлене вчителями запитання, він може звернутися за допомогою до своїх колег-тренерів, учасників тренінгу, старших тренерів, до авторів адаптації програми (див. контакти на сайті Програми <http://www.iteach.com.ua/>). *Не соромно чогось не знати. Головне – згодом знайти відповідь і дізнатися те, чого не знав.*

- Тренери працюють як одне ціле, демонструючи єдність і спільність (у разі організації навчання під керівництвом 2 тренерів). Вони є моделлю, зразком для вчителів. Коли працює один із тренерів, інший спостерігає. Це не час для відпочинку або вивчення інших матеріалів. Другий тренер також уважно слухає матеріал, а якщо якусь частину пропущено, до неї можна повернутися згодом. У разі потреби тренери допомагають один одному, застосовують апаратуру й обладнання, забезпечують освітлення тощо.

- Багато завдань на тренінгу виконуватимуться у малих групах або в парах. Намагайтесь, аби форми поділу на малі групи були різноманітними, а до їх складу не потрапляли одні й ті ж учителі. Для розподілу учасників використовуйте картки на пари або групи.

- Допомагайте групам у роботі: підходьте, надавайте консультації, якщо потрібно – підказуйте, вчасно реагуйте на потреби у тих чи інших матеріалах, засобах тощо.

- Під час групових презентацій намагайтесь не бути у центрі уваги: нехай учасники звертаються до аудиторії, а не до вас.

Підведення підсумків навчання

За умови дотримання вимог до організації та проведення тренінгу, належного використання інформаційних, навчально-методичних матеріалів, вдало створеного сприятливого «інтелектуального клімату» для творчої співпраці учасників навчання педагоги створять портфоліо навчального проєкту, ідею та план якого разом із навчально-методичним забезпеченням ними було розроблено на тренінгу.

З метою експертної оцінки розроблених портфоліо тренеру необхідно надіслати координатору впровадження програми Intel® «Навчання для майбутнього» у Рівненській області електронне посилання на розміщені в мережі Інтернет результати навчання.

Е-адреса: roippo@mail.ru та elena.ukraine.france@gmail.com.

Тема листа «Звіт. Тренінг Intel. Версія 10.1. ____ район»

За результатами експертної оцінки регіональні тренери можуть рекомендувати кращі портфоліо до розміщення в інформаційно-освітньому середовищі області, участі в обласних та всеукраїнських конкурсах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Методичні рекомендації для проведення тренінгу для вчителів. Матеріали навчальної програми «Intel® Навчання для майбутнього. 10 версія»: розроблено Корпорацією Intel разом з Інститутом комп'ютерних технологій [Текст] / за заг. ред. Н. П. Дементієвської, Н.В.Морзе, Т. В. Нанаєвої. – 2013. – С. 55.

2. Матеріали офіційного сайту [Intel® Навчання для майбутнього](http://v10.iteach.com.ua) (версія 10.1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://v10.iteach.com.ua>.

3. Матеріали веб-порталу «Освіта Рівненщини», мережева педагогічна спільнота «Тренери за Програмою Intel® «Навчання для майбутнього» (версія 10.1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rivneosvita.org.ua/workgroups/group/315/>.

Алла БАШИНСЬКА,
*методист кабінету координації методичної роботи
та управління навчальними закладами
Рівненського ОІППО*

ДИСЕМІНАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ

Інтеграція України у світовий освітній простір вимагає постійного вдосконалення національної системи освіти, пошуку ефективних шляхів підвищення якості освітніх послуг, апробації та впровадження інноваційних педагогічних систем, реального забезпечення рівного доступу всіх її громадян до якісної освіти, можливостей і свободи вибору в освіті, модернізації змісту освіти та організації її адекватно світовим тенденціям і вимогам ринку праці, забезпечення безперервності освіти та навчання протягом усього життя. Винятково важливого значення набуває систематична робота з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Головна її мета – допомога педагогічним кадрам у реалізації актуальних питань розвитку, вдосконалення і підвищення професійної майстерності та фахового рівня педагогічних кадрів, активізація творчого потенціалу.

Так, у Типовому положенні про атестацію педагогічних працівників, затверджені наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

від 20 грудня 2011 року № 1473 (із змінами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 08 серпня 2013 року № 1135), визначені вимоги до рівня професійної підготовки та кваліфікації педагогічних працівників, зокрема кваліфікаційна категорія «спеціаліст першої категорії» присвоюється педагогічним працівникам, які **впроваджують** передовий педагогічний досвід (п. 4.5.), кваліфікаційна категорія «спеціаліст вищої категорії» присвоюється працівникам, які **володіють** інноваційними освітніми методиками й технологіями, активно їх **використовують та поширюють** у професійному середовищі, вміють **продувати** оригінальні інноваційні ідеї (п.4.6.). Педагогічне звання «учитель методист» може присвоюватися педагогічним працівникам, які **здійснюють науково-методичну і науково-дослідну діяльність**, мають **власні методичні розробки**, що пройшли апробацію та схвалені науково-методичними установами (п.5.2.), у п.5.3. зазначено, що педагогічне звання «старший учитель» може присвоюватися педагогічним працівникам, які **систематично використовують** передовий педагогічний досвід, беруть активну участь у його **поширенні**.

Педагогічний словник визначає педагогічний досвід як сукупність знань і навичок, набутих на основі й у процесі безпосередньої педагогічної діяльності, це результат творчої діяльності педагога з елементами новизни, спрямований на реалізацію актуальних завдань навчання й виховання.

У теорії та практиці роботи з педагогічним досвідом найбільш часто вживають такі поняття, як «висівання», «розпізнавання», «оцінка», «аналіз», «узагальнення», «розповсюдження», «поширення», «дисемінація».

Дисемінація педагогічного досвіду – процес, спрямований на те, щоб донести ідеї, методи здійснення або результати досвіду інноваційної діяльності до цільової аудиторії через освітню діяльність.

Термін «дисемінація» (від латинського *dissemination* – сіяння, розповсюдження). В освіті під поняттям «дисемінація педагогічного досвіду» розуміємо відносно завершену форму освоєння педагогічного досвіду, особливий процес, спрямований на передавання, укорінення, впровадження, а отже, розповсюдження оригінальних новаторських прогресивних ідей, інноваційного змісту ефективного педагогічного досвіду в педагогічну практику.

Науковці вважають, що дисемінація розкриває нові можливості роботи з педагогічним досвідом, це феномен, у якому в умовах сьогодення знайшли своє відображення досягнення інноваційної освітньої практики: системність нововведень; наявність дослідницької діяльності вчителів та учнів; системна реалізація таких видів діяльності, як проектування, програмування, дослідження, стратегування, експертиза тощо.

Головним показником творчої діяльності педагога є наявність педагогічних знахідок, ідей, що згодом утворюють педагогічний досвід. Досягнення вчителів, які мають високі результати праці, мають бути надбанням усіх, тому організація процесу дисемінації досвіду – одне з найважливіших завдань організації методичної роботи.

Підвищення професійного рівня педагогічного працівника та дисемінація педагогічного досвіду здійснюється різними способами, зокрема:

✓ на засіданнях методичних об'єднань, семінарах, нарадах, засіданнях педагогічної ради, науково-практичних конференціях, конференціях із показом фактичних педагогічних досягнень, педагогічних читаннях, де заслуховуються повідомлення про результати впровадження передового досвіду того чи іншого вчителя, вихователя;

✓ шляхом безпосереднього ознайомлення з педагогічним досвідом, що пропагується, – через відвідування відкритих, навчальних занять, творчих звітів, під час проведення проблемних, творчих груп, майстер-класів, педагогічних читань, методичних турнірів, аукціонів, фестивалів тощо;

✓ шляхом створення шкіл педагогічного досвіду, якими керують його носії;

✓ через друковану (рукописну) пропаганду – випуск методичних бюлетенів, буклетів, альбомів, плакатів, інформаційно-методичних листів; за допомогою «естафет» педагогічного досвіду, публікації статей відповідного змісту в газетах, журналах тощо;

✓ через наочну пропаганду передового педагогічного досвіду – методом експонування матеріалів цього досвіду на шкільній, районній, обласній педагогічних виставках;

✓ через пропаганду, за допомогою технічних засобів навчання – створення відеороликів, навчальних відеофільмів, презентацій, організації інтернет-форумів, інтернет-конференцій, веберенцій, вебінарів тощо.

Глосарій

Школа педагогічного досвіду – одна із форм підвищення кваліфікації педагогічних працівників, поширення і впровадження кращого педагогічного досвіду, джерело формування педагогічної майстерності.

Творча група – організований на громадських засадах невеликий колектив працівників, які поглиблено вивчають запропоновану педагогічною наукою проблему, технологію того чи іншого досвіду, а також, забезпечують його творче застосування.

Методичні об'єднання (шкільні, міжшкільні, районні) – форма методичної роботи, однією з функцій якої є обмін досвідом роботи між учителями, впровадження в практику діяльності їх кращих здобутків.

Науково-практичні конференції – одна з форм теоретичної та практичної підготовки педагогічних працівників.

Психолого-педагогічний семінар – форма методичної роботи, що об'єднує всіх учителів певного фаху з метою опрацювання найбільш важливих питань організації навчально-виховного процесу, вивчення та впровадження в практику діяльності досягнень психолого-педагогічної науки, педагогічного досвіду.

Конференції з показом фактичних педагогічних досягнень – форма вивчення й узагальнення передового досвіду учителів засобами мультимедійної демонстрації.

Майстер-клас – інноваційна форма методичної роботи, що сприяє ознайомленню з педагогічними інноваціями, вивченню та впровадженню в практичну діяльність результативних, творчих напрацювань, ефективних елементів педагогічного досвіду учителів міста, району, школи.

Педагогічні читання— одна з форм методичної роботи, яка виконує, крім інших функцій, функцію поширення педагогічного досвіду.

Відкритий урок— загальноприйнятий методичний захід, під час проведення якого відбувається демонстрація кращого досвіду, пропагуються нові педагогічні ідеї та надбання, обговорюються актуальні питання методики.

Панорама педагогічних досягнень— сукупність творчих заходів, за допомогою яких педагоги пропагують свій досвід роботи.

Педагогічна виставка— демонстрація досягнень педагогічного колективу, пропагування нових зразків навчально-методичної діяльності окремого вчителя, поширення педагогічного досвіду.

Презентація — публічне представлення чогось нового, що було створено чи досягнуто вчителем.

Творчий звіт— форма методичної роботи, спрямована на пошук, підтримку та пропаганду педагогічного досвіду.

Творчий портрет— форма методичної роботи, спрямована на формування творчої особистості, розвиток ініціативи вчителя, поширення педагогічного досвіду, підвищення авторитету й творчої активності вчителя.

Педагогічна «скринька»— різновид «аукціону» педагогічних ідей, в основу якого може бути закладено проблему виявлення, пропаганди та впровадження педагогічного досвіду.

Методичний аукціон — на такому аукціоні «продаються» і «купуються»: творчі ідеї, досвід роботи з певної теми, методичні розробки уроку, інновації з певної проблеми.

Методична естафета— форма методичної роботи, яка складається з кількох етапів та сприяє впровадженню педагогічного досвіду: **I етап**— «Стоп-кадр» (фрагмент уроку), на якому вчитель демонструє нестандартні прийоми, методи, засоби навчання; **II етап**— «Калейдоскоп нестандартних уроків», у ході якого аналізуються творчі знахідки педагогів; **III етап**— «Трибуна вільних думок», де вчителі захищають моделі уроків і беруть участь у диспуті.

Методична панорама— колективно-груповою формою роботи, що передбачає ознайомлення з досвідом педагогічної діяльності групи вчителів, який має спільне тематичне спрямування.

Методичний бенефіс — форма роботи, яка передбачає комплексне знайомство із носієм ефективного прогресивного педагогічного досвіду; доповідь-розповідь про зміст досвіду, вивчення творчої лабораторії (робочого кабінету вчителя), ознайомлення з розробленими дидактичними матеріалами, сценаріями уроків, відвідування уроків тощо.

Методичний фестиваль— багатопланова разова форма роботи з великою аудиторією педагогів та методистів, що передбачає пропаганду педагогічного досвіду та має на меті обмін досвідом роботи з упровадження в практику роботи нових педагогічних знахідок.

Методичний турнір є нетрадиційною колективною формою роботи з педагогічними працівниками, спрямованою на пошук, розвиток, підтримку педагогічного досвіду або пошук нових ідей.

Міжшкільні науково-методичні обміни досвідом— форма колективної

методичної роботи, спрямована на пропаганду педагогічного досвіду, впровадження інноваційних технологій у навчально-виховний процес.

Обмін досвідом— форма роботи, що має на меті популяризацію педагогічного досвіду, створення психолого-педагогічних стимулів для розвитку творчої діяльності вчителів, збагачення систем педагогічної діяльності нестандартними підходами щодо оптимізації навчально-виховного процесу.

Наставництво— форма передачі та впровадження педагогічного досвіду, обміну досвідом, надання методичної допомоги тощо.

Бенефіс педагога — проводиться з метою пропаганди педагогічного досвіду, за окремим сценарієм.

Пізнавальні, професійні екскурсії— організаційні форми, які проводяться з метою вивчення й поширення педагогічного досвіду.

Портфоліо — «продукт» інформаційно-комунікаційних технологій, що документально засвідчує майстерність учителя, сприяє оцінюванню рівня його професіоналізму та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гуменюк В.В. Науково-методична робота з педагогічними кадрами / В.В. Гуменюк, І.А. Наумчик. — Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2005.
2. Волканова В.В. Словник методиста : методичний посібник / В. В. Волканова. — К.: 2008. — 192 с. — (Серія «Словники»).
3. Жерносек І.П. Науково-методична робота в загальноосвітній школі : навч.-метод. Посібник / І. П. Жерносек. — К.: ІЗМН, 1998.
4. Павлютенков Є.М. Організація методичної роботи / Є. М. Павлютенков, В.В. Крижко. — Х.: Основа, 2006.
5. Робота з педагогічними кадрами. — Х.: Основа, 2006. — С.597-601. — (Б-ка журн. «Управління персоналом»).
6. Сухомлинський В.О. Вивчення узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду / В. О. Сухомлинський // З досвіду роботи директора школи. — К.: Радянська школа, 1955.
7. Тевлін Б. Довідник завуча: Штурманам шкільного корабля / Б. Тевлін. — К.: Ред. загальнопед. газ., 2004.
8. Тевлін Б.Л. Професійна підготовка учителів / Б. Л. Тевлін. — Х. : Основа, 2006.

Володимир БУНЯК,
*методист кабінету інформатики,
інформаційно-комунікативних технологій
та дистанційного навчання Рівненського ОІППО*

Андрій ВИБАЧ,
*головний спеціаліст управління освіти і науки
Рівненської ОДА*

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ВИВЧЕННЯ ІНФОРМАТИКИ
У 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ
(ОЗНАЧЕНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ МОЖУТЬ БУТИ ЗМІНЕНІ ТА
ДОПОВНЕНІ У ВИПАДКУ ОТРИМАННЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ МОН
УКРАЇНИ)**

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 №1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» у 2014-2015 навчальному році 5 класи загальноосвітніх навчальних закладів розпочнуть, а 6 класи продовжать навчання за новими програмами для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, з якими можна ознайомитися на сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua).

Для учнів 7-11 класів чинними залишаються рекомендації, що містяться в листі Міністерства від 01.06.2012 року № 1/9-426 «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін» («Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України» №17-22, 2012 р.).

**Організація навчально-виховного процесу з інформатики
у п'ятих класах загальноосвітніх навчальних закладів**

Новий 2014-2015 навчальний рік є особливим для учнів п'ятих та шостих класів. Адже саме з 1 вересня 2013 року в основній школі розпочалося поступове впровадження нового Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти й нових навчальних програм з усіх базових дисциплін. Для учнів шостих класів це вже другий рік вивчення базового курсу інформатики.

Організація навчання здійснюватиметься за Типовими навчальними планами, затвердженими наказом Міністерства від 03.04.2012 №409 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня» (зі змінами).

Місцевим органам управління освітою слід забезпечити належну організацію методичної роботи з вчителями інформатики п'ятих та шостих класів, які викладають інформатику за новим Державним стандартом. У зв'язку з цим перед навчальними закладами постає низка завдань: підготовка вчителя до реалізації змісту нових Державних стандартів, програм, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення навчально-виховного процесу.

З метою вирішення вищезазначених проблем необхідно скоординувати роботу всіх методичних служб та якнайактивніше проводити методичну роботу з вчителями, які мають забезпечити вивчення предмета в 5 та 6 класах у 2014-2015 навчальному році.

Інформатика в 5 та 6 класах вивчатиметься за програмою «Інформатика. Навчальна програма для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів» (автори – Жалдак М. І., Морзе Н. В., Ломаковська Г. В., Проценко Г. О., Ривкінд Й. Я., Шакотько В. В.) із розрахунку 1 година на тиждень. Програма розрахована на учнів, які до 5 класу не вивчали інформатики.

Метою навчання курсу є формування і розвиток предметної ІКТ-компетентності та ключових компетентностей для реалізації творчого потенціалу учнів і їх соціалізації в суспільстві, що забезпечить готовність учнів до активної життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства та їх спроможність стати не лише повноцінними його членами, а й творцями сучасного суспільства.

Завданнями навчання інформатики в основній школі є формування в учнів здатностей, знань, умінь, навичок і способів діяльності:

- проводити основні операції над інформаційними об'єктами, зокрема створювати та опрацьовувати інформаційні об'єкти в різних програмних середовищах;
- здійснювати пошук необхідних інформаційних матеріалів (відомостей) із використанням пошукових систем, зокрема в Інтернеті;
- алгоритмічно, логічно та критично мислити;
- висувати нескладні гіпотези навчально-пізнавального характеру і перевіряти їх при розв'язуванні практичних задач із використанням ІКТ;
- використовувати засоби ІКТ для обміну повідомленнями та організації співпраці при розв'язуванні навчальних, у тому числі й тих, що виникають при навчанні інших предметів, дослідницьких і практичних життєвих завдань;
- планувати, організовувати та здійснювати індивідуальну і колективну діяльність в інформаційному середовищі;
- безпечно працювати з інформаційними системами.

Цей курс розглядається як необхідний інструмент, який у сучасному інформаційному суспільстві сприятиме більш успішному навчанню учнів, формуванню предметної і ключових компетентностей, усебічному розвитку дитини шкільного віку. ІКТ розглядаються в курсі як об'єкт вивчення та як засоби навчання.

Навчальний час, що відводиться на вивчення курсу інформатики, рекомендується розподіляти таким чином:

- 30% навчального часу відводиться на засвоєння теоретичних знань;
- 70% – на формування практичних навичок роботи з сучасною комп'ютерною технікою та ІКТ.

Комісією з інформатики науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України була схвалена для використання в загальноосвітніх навчальних закладах із поглибленим вивченням предметів природничо-математичного циклу

навчальна програма «Інформатика. 5-9 класи загальноосвітніх навчальних закладів із поглибленим вивченням предметів природничо-математичного циклу» (за ред. академіків НАПН України А. М. Гуржія і В. Ю. Бикова). Її опубліковано в журналі «Комп'ютер у школі та сім'ї» (№6 за 2012 рік). Ураховуючи спеціалізацію навчального закладу, вчитель може обрати для роботи цю програму. При цьому слід врахувати, що школи не будуть забезпечуватися підручниками, що їй відповідають. Про особливості підручників з інформатики для 5 класів загальноосвітніх навчальних закладів йшлося в минулорічних рекомендаціях. Для 6 класів на даний момент підручників немає.

Організація навчального процесу з інформатики та використання НКК

При викладанні інформатики у всіх класах учитель самостійно добирає засоби та методи подання навчального матеріалу, визначає форму проведення практичних робіт (робота з елементами досліджень, проектні роботи тощо).

Використовувати в процесі навчання інформатики можна тільки те навчальне програмне забезпечення і навчально-методичну літературу, що рекомендується МОН. Щодо іншого програмного забезпечення (операційна система, офісні програми, графічні редактори, програми опрацювання аудіо-, відео- тощо), то дозволяється використовувати те, що гарантує виконання навчальної програми та еквівалентне переліченому в орієнтовних переліках навчальних програм. Наприклад, Linux (Ubuntu чи Mint) + Libre Office + Gimp + Inkscape у поєднанні з іншим поширюваним Linux-сумісним ПЗ за вибором учителя.

З метою реалізації практичної спрямованості курсу інформатики програма передбачає проведення занять із доступом учнів до комп'ютерної техніки на **кожному уроці**, що передбачає поділ класів на дві групи – за наявності в кожній групі не менше 8 учнів (наказ МОН від 20.02.2002 №128).

Оскільки на етапах актуалізації, мотивації та безпосереднього вивчення теоретичного матеріалу уроку учням також може пропонуватися перегляд презентаційних матеріалів в електронному вигляді, виконання різноманітних завдань та вправ за комп'ютером, то структура проведення кожного уроку має бути ретельно спланована вчителем з урахуванням санітарно-гігієнічних норм, а саме:

- безперервна робота з екраном ПК повинна бути не більшою:
  - для учнів 10-11 класів на 1-й годині занять – 30 хвилин, на 2-й годині занять – 20 хвилин;
  - для учнів 8-9 класів – 25 хвилин;
  - для учнів 6-7 класів – 20 хвилин;
  - для учнів 2-5 класів – 15 хвилин;
- при виконанні практичних робіт, що повинні тривати більше максимально можливого часу безперервної роботи з екраном ПК, потрібно після закінчення цього часу зробити перерву в роботі на 5 хвилин, виконати вправи для очей і після цього продовжити роботу, але не більше, ніж на 10 хвилин.

Враховуючи те, що інтенсивне використання комп'ютерних засобів у

навчально-виховному процесі може вплинути на здоров'я учнів, потрібно використовувати різноманітні засоби для захисту учнів від негативного впливу технічних і програмних засобів. Перш за все це стосується показників мікроклімату в комп'ютерному класі, освітленості, яскравості і контрастності зображення на екрані монітора, його кольору, іонізуючого та неіонізуючого опромінення, рівня шуму та ін. Також це стосується обсягу навчальної інформації, інтенсивності та тривалості роботи за ПК, складності навчального предмета, якості та досконалості програмних продуктів, їхніх ергономічних, педагогічних, психогігієнічних властивостей та рівня «дружності» інтерфейсу користувача.

При організації навчально-виховного процесу й оснащенні навчального середовища в кабінеті інформатики слід користуватися Положенням про кабінет інформатики та інформаційно-комунікаційні технології навчання загальноосвітніх навчальних закладів (затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 20.05.2004 №407).

Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту №907 від 29.07.2011 «Про затвердження технічних специфікацій навчального комп'ютерного комплексу для кабінету інформатики, навчального комп'ютерного комплексу (мобільного) та інтерактивного комплексу (інтерактивної дошки, мультимедійного проектора) для загальноосвітніх навчальних закладів» затверджено вимоги до специфікації навчальних комп'ютерних комплексів закладів системи загальної середньої освіти. У навчально-виховному процесі не дозволяється використовувати програмне забезпечення та комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання, створені з порушенням загально-дидактичних, психологічних, санітарно-гігієнічних та ергономічних вимог (наказ МОН від 02.12.2004 р. №903 «Правила використання комп'ютерних програм у навчальних закладах»).

У зв'язку з активним використанням ресурсів мережі Інтернет у навчально-виховному процесі постає нагальна потреба захисту дітей від інформації, що несе загрозу їх морально-психічному здоров'ю. Під час проведення уроків і позакласних заходів із використанням мережі Інтернет потрібно не допускати можливості доступу учнів до сайтів, що містять жорстоку й аморальну інформацію. Інформуємо про безкоштовні фільтри та брандмауери:

— Інтернет-цензор: <http://www.icensor.ru/soft>;

— Безкоштовні

брандмауери:

<http://ru.brothersoft.com/security/firewalls>;

— Безпека сім'ї Windows Live: <http://explore.live.com/windows-live-family-safety?os=winxp>.

Учителі інформатики повинні навчати учнів безпечному користуванню Інтернетом і радити батькам, яким чином контролювати роботу дітей в Інтернеті вдома. Інформацію щодо безпеки дітей в Інтернеті можна отримати у посібниках, рекомендованих Міністерством та на сайтах:

- Онляндія: безпечна Web-країна: <http://www.onlandia.org.ua>;
- Безпека в Інтернеті: <http://bezpeka.ho.ua>;

- Варто знати: <http://www.google.com/intl/uk/goodtoknow>.

Програма, за якою відбуватиметься вивчення інформатики в 5 класі, розрахована на учнів, які раніше не вивчали інформатику. Проте на сьогодні в Україні існує багато класів і шкіл, в яких у початкових класах вивчався пропедевтичний курс інформатики, наприклад, за програмою "Сходинки до інформатики".

Рекомендуємо для таких класів **не додавати** до Державної програми нових тем. Час, що може звільнитися при вивченні окремих тем програми для 5 класу завдяки кращій підготовленості учнів, доцільно використати для розширеного і поглибленого вивчення цих та інших тем, виконання додаткових практичних робіт, творчих завдань, проектної діяльності тощо.

Безпека життєдіяльності на уроках інформатики

У листі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 01.02.2012 №1/9-72 «Про інструктивно-методичні матеріали «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів»» наявна інформація про проведення інструктажів із БЖД та їх реєстрацію.

Перелік нормативно-правових документів, що регулюють відношення суб'єктів освітнянського процесу з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності:

- Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і навчальних закладах, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 01.08.2001 №563, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 20.11.2001 за № 969/6160 (далі – Положення про організацію охорони праці);

- Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу, затверджені постановою головного санітарного лікаря України від 14.08.2001 №63, погоджені Міністерством освіти і науки України 05.06.2001 №1/12-1459 (далі – ДСанПіН 5.2.2.008-01);

- Правила пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України, затверджені наказом Міністерства освіти України і Головного управління Державної пожежної охорони Міністерства внутрішніх справ України від 30.09.98 №348/70, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 17.12.98 за №800/3240 (зі змінами) (далі – Правила пожежної безпеки);

- Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів, затверджені наказом Комітету по нагляду за охороною праці Міністерства праці та соціальної політики України від 09.01.98 №4, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 10.02.98 за № 93/2533 (далі – Правила безпечної експлуатації електроустановок);

- **Правила безпеки під час навчання в кабінетах інформатики навчальних закладів системи загальної середньої освіти, затверджені наказом Держнаглядохоронпраці України від 16.03.2004 №81, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 17.05.2004 за №620/9219 (далі – Правила безпеки під час навчання в кабінетах інформатики);**

- Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань із питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 18.04.2006 №304, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 07.07.2006 за №806/12680 (далі – Положення про порядок проведення навчання з питань охорони праці);

- Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 31.08.2001 №616, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 28.12.2001 за №1093/6284 (далі – Положення про порядок розслідування нещасних випадків).

Профільне та поглиблене вивчення інформатики

Організація профільного та поглибленого вивчення інформатики в загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється за методичними рекомендаціями Рівненського ОІППО на 2012-2013 навчальний рік.

Загальні рекомендації щодо календарного планування

Програми, затверджені МОН України, є орієнтиром для складання календарного плану. Вчителі інформатики можуть обрати власний підхід до структуризації навчального матеріалу, визначення послідовності його вивчення, а також методичні шляхи формування системи знань, умінь і способів діяльності, розвитку й соціалізації учнів. Учитель може вносити до 25% змін, що стосуються порядку викладання тем та розподілу годин на їх вивчення. Але при цьому вчитель не може пропускати ніякі фрагменти навчального матеріалу (окремі питання, поняття, формування вмінь та навиків), що зазначені в програмі.

Шкільний курс інформатики згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, який затверджено постановою КМУ №1392 від 23 листопада 2011 р., віднесено до галузі «Технологія», де провідним компонентом є спосіб діяльності. Тому навчальний час, що відводиться на вивчення курсу інформатики, потрібно розподіляти таким чином:

- 30% навчального часу відводиться на засвоєння теоретичних знань;
- 70% – на формування практичних навичок роботи із сучасною комп'ютерною технікою та ІКТ.

При вивченні курсу інформатики передбачається проведення різних видів практичної діяльності учнів: демонстраційних, тренувальних, практичних, лабораторних робіт, що спрямовані на відпрацювання окремих технологічних прийомів, а також практикумів – інтегрованих практичних робіт (проектів), орієнтованих на отримання цілісного змістовного результату. У практичних роботах потрібно передбачати використання актуального для учнів змістовного матеріалу й завдань з інших предметних галузей.

Практичні роботи, зазначені в програмах, є обов'язковими для виконання і оцінювання. У журналі за відсутності учня у відповідній клітинці вчитель записує н/, що дасть змогу виставити оцінку за відпрацьовану практичну роботу пізніше. Інші види практичної діяльності учнів (демонстраційні, тренувальні роботи, практикуми тощо) оцінюються за рішенням учителя.

Також доцільно в навчальному процесі, крім перевірки практичних навичок учнів, перевіряти й їх теоретичні знання, застосовуючи при цьому різні форми перевірки, зокрема тестові.

Згідно з листом МОНМС України №1/9-399 від 23.05.12 «Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2012-2013 навчальний рік», якщо години варіативної складової відводяться на збільшення годин для вивчення окремих предметів інваріантної складової, то розробляючи календарне планування, вчитель самостійно вирішує питання щодо збільшення кількості годин на вивчення тих чи інших тем у порівнянні з передбаченими навчальною програмою. Для 10-11 класів додаткові години використовуються для реалізації профільного навчання (записи у класному журналі здійснюються на окремій сторінці).

Оцінювання навчальних досягнень учнів

Оцінювання навчальних досягнень учнів з інформатики здійснюється відповідно до загальних критеріїв оцінювання та критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з інформатики. При цьому слід використовувати і рекомендації авторів програм навчальних курсів, що викладені в пояснювальних записках.

Звертаємо увагу, що Наказом МОНСМ України №329 від 13.04.2011 «Про затвердження Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти» (<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0566-11>) уведено в дію нові загальні критерії оцінювання знань учнів. Детальні критерії з предметів були розроблені 01.09.2011 року. Згідно з цим документом навчальні досягнення учнів визначаються, як і раніше, за 4 рівнями: початковий, середній, достатній, високий. При оцінюванні учнів слід враховувати не тільки сформованість предметних знань та вмінь, а й рівень володіння розумовими операціями, характеристики відповіді, якість знань тощо. Також закладам освіти дозволяється використовувати й інші системи оцінювання навчальних досягнень учнів (рейтингова система, портфоліо тощо).

Про позакласну роботу з інформатики

До предмета інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій в учнів усіх вікових категорій зберігається підвищений інтерес: є зацікавленість до вивчення можливостей різноманітних програмних засобів, створення мультимедійних продуктів (графічних зображень, презентацій, анімацій, відеофільмів, сайтів тощо). Учителям інформатики необхідно направляти діяльність учнів у позаурочний час для розвитку їх творчого потенціалу, креативного мислення, використовуючи для цього гурткову роботу, участь у різноманітних конкурсах, турнірах, олімпіадах з інформатики та ІКТ.

З 2010 року на освітньому порталі «Інтершкола» (<http://is4all.in.ua/about/index.php>) відкрита можливість для усіх бажаючих оволодіти ІКТ offline та online, при цьому можна вибрати індивідуальну траєкторію навчання.

Рекомендуємо вчителям інформатики та керівникам шкіл звернути увагу на проект «Інтершкола», як на

- додаткову можливість організувати ефективне використання НКК у школі;
- додаткові години для викладання окремих тем пропедевтичного та допрофільного курсу інформатики;
- додатковий час для формування практичних навичок роботи за комп'ютером;
- додаткову можливість створення умов для організації позашкільної роботи.

Для організації роботи шкільних гуртків з ІКТ та інформатики існує проект «Прикладна інформатика», що базується на використанні навчальної програми „Прикладна інформатика” (http://leader.ciit.zp.ua/files/edu/apteh/progr_2010.rar). Програма розроблена з метою впровадження її у гуртках, групах або інших творчих об'єднаннях навчального закладу системи загальної середньої освіти України для позаурочної роботи з виховання та надання учням додаткових можливостей пізнання і набуття досвіду практичного використання інформаційних технологій для розв'язання задач повсякденного життя та застосування їх у різних сферах людської діяльності.

У наступному році пропонуємо також посилити організаційну діяльність із залучення учнів до участі в міжнародному конкурсі «Бобер». Рекомендуємо розповсюджувати серед майбутніх учасників диски з конкурсу «Бобер» попередніх років з метою їх підготовки.

Останнім часом на всеукраїнському рівні проводиться багато різноманітних конкурсів з інформатики та ІКТ. Організатори всіх цих заходів відзначають особливу активність учнів та вчителів Рівненської області. Рекомендуємо й надалі приймати активну участь у цьому напрямку діяльності.

Наталія ГУЗЬ,
методист кабінету
виховної роботи, позашкільної освіти,
захисту прав дитини, дисциплін
художньо-естетичного циклу та
фізичного виховання Рівненського ОІППО

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ПОЧАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В СПЕЦІАЛЬНИХ ШКОЛАХ-ІНТЕРНАТАХ

У 2014-2015 навчальному році навчання в початковій ланці спеціальної школи починає здійснюватися на основі **Державного стандарту початкової**

загальної освіти для дітей з особливими потребами (Постанова КМУ №607 від 21.08.2013 року).

Державний стандарт початкової освіти для дітей з особливими потребами – це комплексний нормативний документ, що охоплює зміст освітніх галузей і Базовий навчальний план, обов’язковий для всіх типів спеціальних закладів, незалежно від їх форми (державних, комунальних, приватних, благодійних). Розглянемо його особливості.

I. Державний стандарт нового покоління ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного та соціокультурного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової вимог загальноосвітньої підготовки учнів у кожній освітній галузі за кожною змістовою лінією.

Упровадження ідей ***особистісно зорієнтованого навчання*** зобов’язує вчителів активно і послідовно застосовувати на уроках різноманітні моделі співпраці дітей (парна, групова робота, ігрові прийоми, інсценізація, зміна ролей), завдання різної складності, залучання учнів до творчості та самооцінки тощо. ***Соціокультурний підхід*** характеризується навчанням у контексті діалогу культур, що допускає створення дидактико-методичних умов для порівняльного гуманістично орієнтованого паралельного вивчення іншомовної та рідної культур при формуванні комунікативних умінь міжкультурного спілкування, при чому методичною домінантою має бути орієнтація на формування учнів як учасників діалогу культур. ***Компетентнісний підхід*** передбачає формування в учнів знань, умінь, навичок, досвіду та ціннісних ставлень, що можуть цілісно реалізуватися на практиці. У зв’язку з цим компетентність не може зводитися лише до фактичних знань. Ключові компетентності в українській школі:

- вміння вчитися (навчальна);
- громадянська;
- загальнокультурна;
- компетентність з інформаційних та комунікаційних технологій;
- соціальна;
- підприємницька;
- здоров’язбережувальна.

II. В означеному стандарті дається визначення таким термінам: «діти з особливими освітніми потребами», «корекційно-розвиткова робота», «білінгвальне (двомовне) навчання дітей – глухих та зі зниженим слухом», «життєва компетентність».

III. В основу Державного стандарту покладено **інноваційний підхід** до навчання дітей з особливими освітніми потребами:

1. Інклюзивне та інтегроване навчання.
2. Білінгвальне (двомовне) навчання дітей – глухих та зі зниженим слухом (уведення української жестової мови як навчального предмета та засобу навчання).
3. Формування життєвої компетентності в процесі навчання та реабілітації дітей з особливими освітніми потребами.

4. Формування життєвої компетентності в дітей із розумовою відсталістю як умови їх соціальної інтеграції, здатності застосовувати здобуті знання і вміння у практичній життєдіяльності.

IV. Державний стандарт **складається** із Базового навчального плану початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами з додатком; загальної характеристики інваріантної та варіативної складових змісту початкової загальної освіти дітей з особливими освітніми потребами; державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки таких дітей.

У Базовому навчальному плані виділяється інваріантна та варіативна складові змісту освіти. Інваріантна складова державного компонента змісту освіти містить обов'язкові навчальні галузі загальнокультурного і загальнодержавного значення та передбачає проведення корекційно-розвиткової роботи.

Варіативна складова забезпечує особливі потреби, пізнавальні інтереси та нахили учнів, відображає специфіку конкретного закладу, його розвивальну спрямованість у навчанні, своєрідність регіону, його історію та культуру, національні традиції, реалізацію індивідуального підходу до учня.

V. У Базовому навчальному плані виділяються три види обов'язкових навчальних занять:

- заняття, що становлять основу загальної середньої освіти та корекційно-розвиткову складову;
- індивідуальні та групові заняття;
- курси за вибором учнів.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 28.01.2014 року №80 затверджено **Типові навчальні плани спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів (початкова школа)**. На основі означених планів загальноосвітні навчальні заклади складають на кожен навчальний рік робочий навчальний план із конкретизацією варіативної складової, враховуючи особливості регіону та індивідуальні освітні потреби учнів. Повноцінність початкової загальної освіти забезпечується реалізацією як інваріантної, так і варіативної складових, що в обов'язковому порядку фінансуються з відповідних бюджетів.

Під час складання робочих навчальних планів для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з особливими освітніми потребами дозволяється перерозподіляти між освітніми галузями до 15 відсотків навчального часу, визначеного інваріантною частиною Типових навчальних планів.

В основі систематизації матеріалів нової редакції Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами – освітні галузі «Мови і літератури», «Математика», «Природознавство», «Суспільствознавство», «Мистецтво», «Технології», «Основи здоров'я і фізична культура».

За наявності відповідного методичного забезпечення та належної підготовки педагогічних працівників за рахунок годин варіативної складової можуть вивчатися додаткові курси за вибором, зокрема «Сходинок до

інформатики», «Предметно-практичне навчання», «Абетка театрального мистецтва», «Цікава економіка» тощо. Разом із тим години варіативної складової можуть бути використані на предмети інваріантної складової, проведення індивідуальних та групових занять.

При визначенні гранично допустимого навантаження учнів урахувалися санітарно-гігієнічні норми та нормативну тривалість уроків: у підготовчому та 1 класах – 35 хвилин, 2-4 класах – 40 хвилин, що виокремлено Державними санітарними нормами та правилами «Гігієнічні вимоги до улаштування, утримання і режиму спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, та навчально-реабілітаційних центрів», затвердженими наказом Міністерства охорони здоров'я України від 20.02.2013 р. № 114, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 14.03.2013 р. за № 410/22942.

Типові навчальні плани зорієнтовані на роботу початкової школи за 5-денним навчальними тижнем протягом 5 років навчання.

Інваріантна складова Типових навчальних планів для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів обов'язково включає години корекційно-розвиткових занять, спрямованих на вирішення специфічних завдань, зумовлених особливостями психофізичного розвитку учнів (дається опис для кожної нозології).

Особливості вивчення навчальних предметів

Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки дітей визначаються за освітніми галузями «Мови і літератури», «Математика», «Природознавство», «Суспільствознавство», «Здоров'я і фізична культура», «Технології» та «Мистецтво», зміст яких визначено Державним стандартом початкової загальної освіти, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України 20 квітня 2011 р. № 462.

Відповідно до освітньої галузі **«Мови і літератури»** Державного стандарту початкової загальної освіти розподіл змісту предмета «Українська мова» здійснюється, окрім мовної та мовленнєвої змістових ліній, за двома новими – соціокультурною та діяльнісною.

Мовленнєва змістова лінія залишається основною та передбачає розвиток усного й писемного мовлення учнів, їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання, впливу.

Мовна змістова лінія розроблялася з урахуванням того, що на початковому етапі формування в учнів знань про мову, уміння виконувати певні види мовного аналізу є пропедевтичним.

Соціокультурна змістова лінія передбачає формування в учнів уявлення про мову як форму вияву культури українського народу. Реалізація змісту соціокультурної лінії передбачає загальнокультурний розвиток молодших школярів і їхню підготовку до життєдіяльності в українському соціумі. Загальнокультурний розвиток здійснюється шляхом використання у процесі навчання української мови народознавчого матеріалу; текстів, у яких розкриваються сторінки історичного минулого України; інформації про відомих українців минулого і сьогодення; підготовки і залучення дітей до проведення

народних та релігійних свят, обрядів, ознайомлення з історією їх виникнення; використання текстів на морально-етичну тематику для побудови переказів, репродукцій картин для написання творів за картиною тощо.

Підготовка до життя в українському соціумі передбачає засвоєння учнями назви рідної держави та її столиці, ознайомлення з державними символами України, усвідомлення значення державної мови, якою в нашій державі є українська, виховання патріотичних почуттів, толерантне ставлення до інших націй, які проживають в Україні і їхніх мов.

Належне місце на уроках української мови повинно займати використання краєзнавчого й особливо лінгво-краєзнавчого матеріалу. У процесі опрацювання малих фольклорних форм доцільно пропонувати школярам записувати усталені вислови, прислів'я, приказки, співанки, які вживають у своєму мовленні мешканці рідного краю. Для побудови зв'язних висловлювань варто обирати тематику, пов'язану з рідною місцевістю; складати описи рідної природи, писати про події і людей того міста чи села, в якому діти проживають тощо. Для формування культури поведінки в сім'ї доцільно ознайомлювати учнів із українськими традиціями в родинних стосунках, традиційними формами звертання членів родини один до одного, зі ставленням до старших і молодших членів сім'ї.

Для забезпечення успішної адаптації в шкільному середовищі дітей потрібно вчити спілкуватися з учителями, однокласниками, старшими і молодшими школярами, зі службовим персоналом школи; дотримуватися правил поведінки на уроці і перерві, в класі, коридорі, спортзалі, їдальні, актовій залі, на стадіоні, подвір'ї школи тощо.

На уроках української мови доцільно готувати молодших школярів до виконання соціальних ролей: читача бібліотеки, глядача театру чи кінотеатру, покупця, пішохода, пасажера, перехожого, відвідувача різноманітних культурних заходів тощо. З цією метою слід використовувати тексти, у яких мовиться про поведінку людей у громадських місцях, з обов'язковим аналізом дій персонажів текстів. Для вправлення учнів у правильному і доречному вживанні формул мовленнєвого етикету та формування в молодших школярів етики спілкування їм пропонують складати діалоги за ситуативними малюнками, словесно описаними ситуаціями на теми: «У театрі», «На виставці», «У магазині», «На вулиці», «У транспорті», «В їдальні», «У гостях» і подібні.

Діяльнісна змістова лінія спрямовується на формування в молодших школярів уміння вчитися, що дає їм змогу організовувати і контролювати свою навчальну діяльність, і забезпечується послідовною мотивацією навчання, здатністю докладати власних зусиль для досягнення результату, виконувати мисленнєві операції і практичні дії, володіти вміннями й навичками самоконтролю та самооцінки.

Ця робота здійснюється в процесі реалізації інших змістових ліній шляхом настанов учителя, використання різних алгоритмів навчальної діяльності, пам'яток, зразків, інструкцій, застосування парних і групових форм роботи, інтерактивних методів і прийомів навчання тощо.

У процесі навчання вчителі повинні орієнтуватися на підручник, оскільки він конкретизує навчальну програму, демонструє, який зміст має бути вкладено до запрограмованих тем, як потрібно трактувати певні питання програми та орієнтує щодо методики роботи.

«Математика». Враховуючи вимоги сучасного етапу розвитку початкової освіти, змінилися цілі й завдання курсу математики, що спрямований на формування в молодших школярів ключових і предметних математичних компетентностей. Основу курсу математики становить вивчення арифметики цілих невід’ємних чисел й основних величин, навколо чого здійснюється формування вміння розв’язувати сюжетні математичні задачі та алгебраїчна і геометрична пропедевтика. На початку навчального року в 1-му класі передбачено узагальнення й систематизацію початкових математичних уявлень, сформованих у дошкільний період. Розширюються основні компетенції, пов’язані з ознаками предметів: спільні та відмінні ознаки, об’єднання об’єктів у групу за спільною ознакою, розбиття групи об’єктів на підгрупи за спільною ознакою тощо.

Головною метою **«Природознавства»** визначено формування природознавчої компетентності учнів шляхом засвоєння системи інтегрованих завдань про природу і людину, основ екологічних знань, опанування способів навчально-пізнавальної і природоохоронної діяльності, розвиток ціннісних орієнтацій у ставленні до природи. Вона досягається шляхом постановки й реалізації освітніх, розвивальних і виховних цілей. Предметна природознавча компетентність – особистісне утворення, що характеризує здатність учня розв’язувати доступні соціально й особистісно значущі практичні та пізнавальні проблемні задачі, пов’язані з реальними об’єктами природи у сфері відносин «людина – природа». Для досягнення зазначеної мети Держстандартом початкової загальної освіти передбачається виконання таких завдань:

- виховання соціально активної особистості, яка усвідомлює свою належність до різних елементів природного середовища, здатна мислити, бережливо ставиться до природи, людей і самого себе;
- формування на доступному рівні цілісної природничо-наукової картини світу, що охоплює систему знань, яка відображає закони і закономірності природи та місце в ній людини;
- розвиток розумових здібностей учнів, їх емоційно-вольової сфери, пізнавальної активності та самостійності, здатності до творчості, самовираження і спілкування;
- забезпечення єдності інтелектуального та емоційного сприйняття природи з практичною природоохоронною діяльністю;
- засвоєння традицій українського народу у відносинах людини з природою;
- оволодіння доступними способами пізнання предметів і явищ природи та суспільства.

«Здоров’я і фізична культура». Головними вимогами до сучасного уроку фізичної культури є:

- дотримання правил безпеки та забезпечення медико-педагогічного контролю в процесі занять фізичними вправами;
- забезпечення диференційованого підходу до учнів з урахуванням стану їхнього здоров'я, статі, рівня фізичного розвитку та підготовленості;
- забезпечення оптимізації навчально-виховного процесу із застосуванням елементів інноваційних методів навчання і виховання та здійснення міжпредметних зв'язків;
- забезпечення освітньої, виховної, оздоровчої, розвивальної та інструктивної спрямованості;
- формування в учнів умінь і навичок самостійних занять фізичними вправами.

За результатами медичного огляду школярі тимчасово розподіляються на основну, підготовчу і спеціальну медичні групи наказом директора навчального закладу. Без такого наказу вчитель не має права застосовувати фізичні навантаження в повному обсязі, передбаченому програмою. Перед початком навчального року комісія, створена наказом директора навчального закладу, повинна обстежити місця, де будуть проходити заняття з фізичної культури на предмет їх відповідності вимогам техніки безпеки та санітарії, змісту програми, віковим особливостям учнів. За наслідками обстеження складається відповідний акт, який затверджується директором. Без такого акту вчитель не може розпочинати рухових занять.

Перед вивченням кожного розділу програми вчитель зобов'язаний провести інструктаж учнів із техніки безпеки, про що робиться запис у класному журналі та журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності (охорони праці) встановленого зразка (див. Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти, наказ МОНУ від 01.08.2001 року № 563).

До початку навчального року вчитель повинен вивчити «Положення про медико-педагогічний контроль за фізичним вихованням учнів у загальноосвітніх навчальних закладах» та строго дотримуватися його вимог під час проведення занять (наказ МОНУ від 20.07.2009 р. № 518/674 «Про забезпечення медико-педагогічного контролю за фізичним вихованням учнів у загальноосвітніх навчальних закладах»). Це ж стосується й пояснювальної записки та змісту навчальної програми.

Оцінювання навчальних досягнень учнів першого класу здійснюється вербально. Навчальні нормативи і вимоги, представлені у програмі для першого класу, слугують тільки орієнтиром для вчителів і батьків, а також дозволяють вносити корективи в подальшу навчально-виховну роботу.

«Технології». Трудове навчання і виховання дітей з особливими потребами, починаючи з початкової школи, є важливим фактором формування працелюбності і креативності майбутнього громадянина країни, тому недоступним є спрощений підхід до уроків праці, заміна їх читанням чи іншою роботою.

Важливим фактором у трудовому навчанні є доцільність виготовлення виробів: дарування їх дітям дитячого садка, використання набутих знань і умінь

у різних змаганнях (наприклад, із моделювання іграшок) та обов'язкова участь класу у виставці робіт учнів 1-4 класів, яка має проводитися в кінці навчального року в кожній школі.

Зміст навчального матеріалу дисциплін освітньої галузі «Мистецтво» оптимально відповідає віковим особливостям сприйняття і засвоєння теоретичних знань учнями початкової школи, формування та розвитку відповідних художніх умінь і навичок.

Основними видами діяльності на уроках різних видів мистецтва залишаються сприймання, аналіз-обговорення творів мистецтва та практична художньо-творча діяльність учнів (малювання, спів, різноманітні види творчості), у процесі яких формується особистісно-ціннісне ставлення до дійсності та мистецтва; здійснюється розвиток загальних та спеціальних здібностей, художньо-образного мислення; відбувається стимулювання творчого потенціалу особистості, формування базових компетентностей і здатності до художньо-творчої самореалізації; виховуються потреби в духовному самовдосконаленні.

На уроках мистецтва важливо створювати атмосферу співробітництва, яка сприятиме розкриттю здібностей кожної дитини. На цих уроках надзвичайно важливим є застосування ігрових технологій навчання і виховання (ігри-драматизації, інсценізації пісень, метод «оживлення картин», ігри-асоціації, театралізовані, народні ігри, хореографічні картинки; використання загадок, ребусів, кросвордів, лото, вікторин, конкурсів, аукціонів, умовних подорожей, круїзів, віртуальних та реальних екскурсій тощо). Використання інтерактивних технологій навчання допоможе вчителю в досягненні розвивальних та дидактичних цілей, створюватиме атмосферу взаємної підтримки, взаєморозуміння та взаємоповаги між учнями.

Рекомендації

Упроваджуючи основні вимоги Державного стандарту, керівникам інтернатних закладів, учителям початкових класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів необхідно провести відповідну роботу з питань організації навчально-виховного процесу в початковій школі.

1. Поліпшити матеріально-технічну базу школи-інтернату в ході проведення таких акцій: «Дай руку, першокласнику!», «Нові стандарти – нова школа» тощо. Для першокласників облаштувати кімнати для відпочинку та сну, куточки усамітнення, ігрові кімнати, які поповнити красивими іграшками та спортінвентарем. Звернути увагу на обладнання внутрішніх туалетів.

2. Під особливим контролем тримати шкільні їдальні, адже учні (вихованці) на належному рівні мають бути забезпечені збалансованим харчуванням.

3. Створити сприятливе середовище для адаптації учнів підготовчого та 1-2 класів до систематичного шкільного навчання, що забезпечуватиме їх подальший розвиток, успішне навчання та виховання. Для цього розклад уроків для них скласти з дотриманням оптимального співвідношення навчального навантаження впродовж тижня з урахуванням психофізіологічних і фізичних

особливостей дітей. Чергування навчальних предметів природничо-математичного і гуманітарного циклів з уроками фізичної культури, музичного та образотворчого мистецтва, трудового навчання, корекційно-розвитковою роботою має відповідати «Гігієнічним вимогам до улаштування, утримання і режиму спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, та навчально-реабілітаційних центрів» (наказ МОЗ України від 20.02.2013 р. № 144).

4. Упродовж навчального року для першокласників бажано встановити серед тижня один розвантажувальний день.

5. Застосовувати під час проведення уроків у перших класах ігрову діяльність.

6. З метою уникнення перевантаження дітей з особливими потребами проводити навчальні заняття у формі уроків-екскурсій, уроків-ігор, уроків-казок, уроків-вистав тощо. У навчально-виховній діяльності використовувати здоров'язберігаючі технології.

7. Для постійної взаємодії між учителем та учнем у системі уроків доцільно своєчасно використовувати різні види перевірок відповідно до Методичних рекомендацій щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи, рекомендованих листом Міністерства освіти і науки України від 30.08.2002 р. № 1/11-2927. До змісту перевірних робіт мають бути введені завдання, які за короткий час проінформують щодо якості підготовки кожного учня класу, а не зненацька «зловлять» дітей на незасвоєному матеріалі.

8. Вчити дітей операційному контролю. З цією метою корисними є різноманітні прийоми (співставлення зі зразком, опора на таблицю, схему, взаємоперевірка тощо), самостійне знаходження правильної відповіді є стимулом позитивного ставлення дитини до навчання.

9. Коментувати оцінку роботи варто так, щоб учень був упевненим у її справедливості, у зацікавленості вчителя чи вихователя його успіхом. Важливим є домінування в класі якісної змістової оцінки, коли в доступній для дитини формі аналізуються її досягнення та помилки. Таким чином учні поступово засвоюють, як необхідно здійснювати самоаналіз. Означений досвід утверджує школярів у позитивному ставленні до навчання.

Наталія ДАВИДЮК,
*методист кабінету виховної роботи,
захисту прав дитини, позашкільної освіти,
дисциплін художньо-естетичного циклу та фізичного виховання
Рівненського ОІППО*

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО СУПРОВОДУ
ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІВ ПНЗ
У 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ
(методистам із позашкільної освіти районних,
міських методичних кабінетів, центрів)**

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки та план заходів з її реалізації визначають пріоритетні напрями розвитку позашкільної освіти, серед яких – збереження та розвиток мережі позашкільних навчальних закладів; удосконалення механізму фінансування системи позашкільної освіти; навчально-методичне, матеріально-технічне забезпечення позашкільних навчальних закладів; підвищення соціального статусу педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів; удосконалення системи підготовки та перепідготовки кадрів для позашкільної освіти; державна підтримка програмно-методичного забезпечення системи позашкільної освіти; урізноманітнення напрямів позашкільної освіти, вдосконалення її організаційних форм, методів і засобів навчально-виховного процесу тощо.

У зв'язку з цим методистам із позашкільної освіти районних, міських методичних кабінетів, центрів необхідно проаналізувати узгодженість перспективних планів та програм розвитку позашкільних навчальних закладів, планів районних, міських методичних служб, що здійснюють науково-методичний супровід, методичне забезпечення позашкільної освіти з визначеними пріоритетами.

Одним із ключових напрямів модернізації та вдосконалення системи освіти держави є профільне навчання, що відкриває для молодшої людини широкі можливості в успішному соціальному і професійному самовизначенні. Із цією метою в проекті Концепції профільного навчання передбачено створення індивідуальної освітньої траєкторії для кожного учня з урахуванням можливостей навчальних закладів: багатoproфільних шкіл, опорних шкіл освітнього округу, районних ресурсних центрів, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, закладів позашкільної, професійно-технічної та вищої освіти тощо. Залучення позашкільних закладів до реалізації профільного навчання передбачає, зокрема, можливість формування цільових груп зі складу учнів різних типів шкіл, що входять до районної мережі закладів загальної середньої освіти (організація довузівської підготовки, поглиблене вивчення предметів для учнів із високими інтелектуальними здібностями тощо). Перспективним є функціонування позашкільних закладів у складі соціально-

педагогічного об'єднання, що поєднує різні установи і заклади, ресурсна база яких може бути використана для здійснення профільного навчання тощо.

Ураховуючи зазначене вище, рекомендуємо проаналізувати можливості позашкільного навчального закладу в профільному навчанні старшокласників району, міста.

Позашкільна освіта наділена значним потенціалом у формуванні в дітей та підлітків духовних, загальнолюдських, національних та демократичних цінностей, активної громадянської позиції. Пріоритет національно-патріотичного виховання дітей та молоді, поєднаний із толерантним ставленням до культурної різноманітності, є запорукою утвердження України як незалежної, демократичної та європейської держави.

Реалізація зазначених вище позицій можлива завдяки різноманітним формам виховних та масових заходів, змісту гурткових занять, співпраці з різними установами та організаціями всеукраїнського та міжнародного рівнів тощо.

У 2015 році відзначатиметься 70-та річниця визволення України від фашистських загарбників. Спільним наказом Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України та Міністерства внутрішніх справ України від 21.10.2013 року №1453/716/997 затверджено Програму патріотичного виховання учнівської та студентської молоді в навчальних закладах України та План заходів Естафети пам'яті на 2013-2015 роки. У зв'язку з цим рекомендуємо педагогам та вихованцям позашкільних навчальних закладів долучитися до відзначення цієї дати. Цьому сприяє і лист Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді від 31.03.2014 №74 «Про проведення туристської Естафети пам'яті, присвяченої 70-річчю визволення України від фашистських загарбників», де подано умови її проведення.

Позашкільна освіта розглядається державою як вагомий засіб попередження злочинності та правопорушень серед дітей. Тому з метою виконання наказу Управління освіти і науки Рівненської обласної державної адміністрації від 07.03.2014 №135 «Про стан злочинності, правопорушень серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів Рівненської області за 2013 рік» необхідно посилити профілактичну роботу серед дітей із девіантною поведінкою, забезпечити соціально-педагогічний супровід та максимальне охоплення цієї категорії дітей різними видами позакласної та позашкільної роботи.

Упродовж II півріччя 2014 року продовжується реалізація Плану всеукраїнських і міжнародних заходів із дітьми та учнівською молоддю на 2014 рік (наказ Міністерства освіти і науки України від 27.12.2013 №1842 «Про затвердження Плану всеукраїнських і міжнародних заходів із дітьми та учнівською молоддю на 2014 рік»), Плану обласних заходів та участі дітей і учнівської молоді у всеукраїнських заходах за напрямом позашкільної освіти (наказ Управління освіти і науки від 15.01.2014 №22 «Про затвердження плану обласних заходів та участі дітей і учнівської молоді у всеукраїнських заходах за напрямом позашкільної освіти у 2014 році»).

У 2014 році завершується реалізація обласної цільової соціальної програми розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року, що затверджена рішенням обласної ради від 04.03.2011 №144 «Про обласну цільову соціальну програму розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року» та схвалена розпорядженням голови Обласної держадміністрації від 01 листопада 2010 року №493.

У зв'язку з цим методистам із позашкільної освіти необхідно проаналізувати виконання районних, міських заходів, що були передбачені програмою.

Актуальним питанням залишається якісне забезпечення позашкільних навчальних закладів навчальними програмами, що розроблені з урахуванням компетентнісного та діяльнісного підходів до навчально-виховного процесу, досягнень науки та практики.

Відповідно до статті 16 Закону України «Про позашкільну освіту» навчально-виховний процес у позашкільних навчальних закладах здійснюється за типовими навчальними програмами та іншими навчальними програмами за умови затвердження їх відповідними місцевими органами виконавчої влади.

У листі Міністерства освіти і науки України від 18.07.2013 №1/9-502 «Про навчальні програми з позашкільної освіти» подано додаткові роз'яснення щодо затвердження навчальних програм із позашкільної освіти та їх використання у навчальних закладах. Зазначено, що з метою забезпечення діяльності гуртків, творчих об'єднань, секцій, які працюють тільки в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці та відповідають потребам конкретного регіону, навчальні програми з позашкільної освіти можуть бути затверджені наказами обласних, районних, міських органів управління освітою згідно з установленою ними процедурою.

При укладанні навчальних програм із позашкільної освіти необхідно керуватися вимогами до їх змісту та оформлення, що подані в листі Інституту інноваційних технологій і змісту освіти від 05.06.2013 №14.1/10-1685 «Про методичні рекомендації щодо змісту та оформлення навчальних програм із позашкільної освіти».

Методистам із позашкільної освіти районних, міських методичних кабінетів, центрів важливо інформувати педагогів ПНЗ щодо заходів із розвитку їх професійної майстерності всеукраїнського та обласного рівнів.

Так, у II півріччі 2014 року продовжується реалізація плану всеукраїнських заходів із підвищення кваліфікації педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів (наказ Міністерства освіти і науки України від 10.01.2014 №21 «Про затвердження плану всеукраїнських заходів із підвищення кваліфікації педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів на 2014 рік») та плану Інституту післядипломної педагогічної освіти, який розміщений на сайті <http://www.roippo.org.ua/> та порталі «Освіта Рівненщини» (<http://rivneosvita.org.ua/>).

Визначення перспектив діяльності залежить не тільки від нових суспільних викликів та напрямів модернізації системи освіти, але й від тих завдань і процесів, що здійснювалися протягом попередніх років. Аналіз досягнутого

дозволяє робити відповідні висновки, проектувати подальшу діяльність та визначати певні тенденції.

Співпраця методичної служби Інституту післядипломної педагогічної освіти, методистів районних, міських методичних кабінетів, центрів та працівників позашкільних навчальних закладів упродовж 2013-2014 навчального року сприяла формуванню мотиваційного середовища для професійного та особистісного розвитку педагогів.

Можливість створення такого середовища визначалась узгодженістю дій та застосуванням технологій, форм і методів, що сприяли формуванню мотивів професійного та особистісного розвитку педагогів позашкільних навчальних закладів. Перевагу було надано конкурсам професійної майстерності, експертній оцінці матеріалів педагогічного досвіду педагогів, організації діяльності школи педагогічного досвіду, регіональної та зональних шкіл новаторства.

Із метою розвитку професійної майстерності педагогічних працівників, стимулювання педагогічної творчості, поширення кращого досвіду роботи позашкільних навчальних закладів Інститут післядипломної педагогічної освіти щорічно організовує проведення обласного етапу Всеукраїнського конкурсу майстерності педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів «Джерело творчості». Так, із метою виконання наказу Управління освіти і науки Рівненської обласної державної адміністрації від 17.02.2014 №99 «Про проведення обласного етапу Всеукраїнського конкурсу майстерності педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів «Джерело творчості» в номінації «Керівник гуртка – 2014»» упродовж березня було проведено обласний етап конкурсу та підбито його підсумки.

Усього в конкурсі взяло участь 24 керівники гуртків позашкільних навчальних закладів із 17 районів та міст області. Учасники презентували досвід власної педагогічної діяльності із соціально-реабілітаційного, гуманітарного, науково-технічного та дослідницько-експериментального напрямів позашкільної освіти. Найбільше уваги було приділено науково-технічному напрямку, що був представлений 13 педагогами, які організовують навчально-виховний процес за такими профілями: початково-технічним, спортивно-технічним, предметно-технічним, художньо-технічним, а також винахідництва та раціоналізаторства.

У рамках соціально-реабілітаційного напрямку були представлені матеріали з досвіду роботи районної ради старшокласників, гуртків, що спрямовують свою діяльність у напрямку розвитку лідерських якостей особистості, учнівського самоврядування, соціальної адаптації дітей з обмеженими можливостями.

Керівники гуртків гуманітарного напрямку позашкільної освіти презентували свої педагогічні надбання з вивчення дітьми української та іноземної мов.

Дослідницько-експериментальний напрям був представлений матеріалами, що розкривають зміст педагогічної діяльності щодо створення умов для творчої самореалізації учнівської молоді, педагогічної підтримки

обдарованої молоді в МАН (відділення літературознавства, фольклористики та мистецтвознавства).

Матеріали, представлені на обласному етапі конкурсу, свідчать про значний професійний потенціал керівників гуртків позашкільних навчальних закладів області.

Згідно з рішенням журі (наказ Управління освіти і науки Рівненської обласної державної адміністрації від 14.03.2014 №155 «Про підсумки обласного етапу Всеукраїнського конкурсу майстерності педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів «Джерело творчості» у номінації «Керівник гуртка – 2014»)) переможцями визнано: Г. К. Мирончук, керівника гуртка «Основи учнівського самоврядування» комунального позашкільного навчального закладу «Володимирецький районний будинок школярів та юнацтва» (соціально-реабілітаційний напрям позашкільної освіти); Т. І. Марцинюк, керівника гуртка літературно-мистецької студії «Літературна вітальня» комунального закладу «Районний будинок дитячої та юнацької творчості» Березнівської районної ради (гуманітарний напрям); С. М. Касьянюка, керівника гуртків радіоелектронного конструювання Сарненського районного будинку дітей і молоді (науково-технічний напрям); Р. П. Дядечко, керівника дослідницько-експериментального гуртка комунального позашкільного навчального закладу «Володимирецький районний будинок школярів та юнацтва».

Переможці обласного етапу конкурсу презентували свій досвід роботи під час роботи секції «Позашкільна освіта» в рамках Червневих педагогічних студій.

С. М. Касьянюк та Р. П. Дядечко гідно представляли Рівненщину на очному турі 3-го етапу Всеукраїнського конкурсу (наказ Міністерства освіти і науки від 09.04.2014 р. №351 «Про підсумки першого (заочного) туру 3-го етапу Всеукраїнського конкурсу майстерності педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів «Джерело творчості» в номінації «Керівник гуртка – 2014»)).

Упродовж березня проводився XI обласний конкурс-ярмарок педагогічної творчості «Педагогічні здобутки освітян Рівненщини» в номінації «Позашкільна освіта», на якому було презентовано 47 робіт. Серед учасників конкурсу-ярмарку – працівники не тільки позашкільних навчальних закладів, а й педагоги загальноосвітніх шкіл, шкіл-інтернатів, які здійснюють гурткову роботу. У заході взяли участь педагоги комплексних і профільних позашкільних навчальних закладів районного і міського підпорядкування. Методичні розробки були представлені як окремими авторами, так і авторськими колективами.

В основі критеріїв оцінювання поданих матеріалів – вимоги, зазначені в Положенні про обласний конкурс-ярмарок педагогічної творчості п. 3.2., 4.1. (наказ Управління освіти і науки Рівненської облдержадміністрації від 09.12.2013 №807 «Про затвердження Положення про обласний конкурс-ярмарок педагогічної творчості»).

Експертна комісія відзначила високий рівень поданих методичних розробок, а авторів найбільш актуальних та оригінальних інноваційних педагогічних ідей було нагороджено дипломами Управління освіти і науки

Рівненської обласної державної адміністрації за I, II та III місця (наказ Управління освіти і науки Рівненської обласної державної адміністрації від 12.03.2014 року №149 «Про підсумки проведення XI обласного конкурсу-ярмарку педагогічної творчості»).

Так, за методичний посібник «Етнокультурний центр у системі позашкільного закладу: концепція, досвід, перспективи» нагороджено таких педагогів: В. П. Ковальчука, художнього керівника Етнокультурного центру Рівненського міського палацу дітей та молоді Рівненської міської ради; О. О. Гумінську, кандидата педагогічних наук, викладача Рівненського державного гуманітарного університету. Співпрацю цих педагогів відзначено I місцем. II місце вибороли: авторський колектив педагогів Костопільського центру технічної творчості та комп'ютерних технологій – І. П. Гончарук, О. В. Грицюк, М. В. Немоловський, Т. В. Петренчук, О. В. Серко, Л. В. Ярмольчук, що розробили навчально-методичний посібник «Юні користувачі персонального комп'ютера», та Л. А. Панчук, заступник директора з виховної роботи Рівненської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 28 Рівненської міської ради, яка підготувала методичний посібник «Дебатний клуб у школі». Дипломами за III місце відзначено напруцювання Є. І. Корнійчук, керівника творчого об'єднання Острозького районного будинку школяра («Стежками сивого Острога»); А. Б. Літвінчука, керівника гуртків комунального закладу «Соснівський центр еколого-натуралістичної та туристсько-краєзнавчої творчості» («Розвиток технічної творчості засобами художньої обробки деревини») та Т. А. Ляш, вихователя комунального закладу «Мізоцька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-II ступенів» Рівненської обласної ради («Виховання дітей засобами аматорського лялькового мистецтва»). Анотації до зазначених вище методичних матеріалів розміщені в анотованому каталозі XI обласного конкурсу-ярмарку педагогічної творчості «Педагогічні здобутки освітян Рівненщини» [1], а з коротким викладом змістового наповнення методичних розробок можна ознайомитися на сайті РОІППО (<http://www.roippo.org.ua/>) у вкладці «Діяльність», перейшовши за посиланням «Професійні конкурси».

Відповідно до наказу Управління освіти і науки Рівненської обласної державної адміністрації від 01.04.2014 №206 «Про проведення I етапу Всеукраїнського конкурсу веб-сайтів позашкільних навчальних закладів у 2014 році» впродовж квітня-травня проводиться конкурс у трьох номінаціях: «Веб-сайт міського позашкільного закладу», «Веб-сайт районного позашкільного закладу», «Веб-сайт обласного позашкільного закладу». Журі оцінює веб-сайти за критеріями, що були запропоновані в листі державної наукової установи «Інститут інноваційних технологій і змісту освіти» від 24.04.2014 №14.1/10-1167 «Про проведення Всеукраїнського конкурсу веб-сайтів позашкільних навчальних закладів у 2014 році». Матеріали трьох переможців I етапу в зазначених номінаціях будуть надіслані до 15 вересня 2014 року до оргкомітету II етапу Конкурсу, про що буде повідомлено додатково.

Відповідно до пункту 5.2 Типового положення про атестацію педагогічних працівників (наказ МОН України від 06.10.2010 року №930, зареєстрований у

Мінюсті України 14.10.2010 року за №1255/18550), роз'яснення до пункту 5.2. та Переліку матеріалів для присвоєння звання «вчитель-методист», що подано в листі Інституту післядипломної педагогічної освіти від 13.12.11 р. №1569 експертними комісіями інституту було розглянуто 11 матеріалів педагогів, які претендували на присвоєння звання «керівник гуртка-методист». Із них – 3 керівники гуртків загальноосвітніх шкіл та 8 керівників гуртків позашкільних навчальних закладів. Усі матеріали, що надійшли до інституту, подані з відповідними супроводжуючими листами, в яких підтверджено здійснення педагогами науково-методичної і науково-дослідної діяльності, наявність власних методичних розробок, які пройшли апробацію та схвалені науково-методичними установами. Подані матеріали педагогів презентують зміст та методику організації гурткової роботи за напрямками позашкільної освіти.

Із 2014 року розпочала свою роботу Регіональна школа новаторства для працівників позашкільних навчальних закладів із теми «Сучасні підходи до формування освітнього потенціалу позашкільного навчального закладу в умовах сталого розвитку».

Діяльність Регіональної школи новаторства як форми підвищення фахового рівня працівників позашкільних навчальних закладів організовується відповідно до Примірного положення про Регіональну школу новаторства керівних і педагогічних працівників дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти (наказ Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти від 25.02.14 №31 «Про затвердження Примірного положення про Регіональну школу новаторства керівних і педагогічних працівників дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти»).

Керівник Школи новаторства – І. О. Первушевська, директор Рівненського міського палацу дітей та молоді, заслужений працівник освіти України, кавалер ордену княгині Ольги III ступеня, нагороджена знаком МОН України «Софія Русова».

Матеріали діяльності Школи розміщені на сайті РОІППО (<http://www.roippo.org.ua/>) у вкладці «Діяльність» за посиланням «Регіональна школа новаторства».

Із 2014 року на базі комунального позашкільного навчального закладу «Гоцанський районний центр дітей, юнацтва та молоді» організовано роботу обласної школи педагогічного досвіду з теми «Інноваційна діяльність позашкільного закладу районного підпорядкування». Школа організована для педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів області – директорів, їх заступників, методистів, керівників гуртків. Досвід роботи закладу з означеної вище теми схвалений радою кабінету виховної роботи, захисту прав дитини, позашкільної освіти, дисциплін художньо-естетичного циклу та фізичного виховання РОІППО (протокол №1 від 10.10.2013 р.). Ознайомитись із анотацією та описом досвіду роботи можна на сайті РОІППО (<http://www.roippo.org.ua/>) у розділі «Діяльність», перейшовши за посиланням «Педагогічний досвід».

Із метою налагодження більш оперативної професійної комунікації між методистами з позашкільної освіти різного рівня працівниками позашкільних

навчальних закладів рекомендуємо зареєструватися на порталі «Освіта Рівненщини» в спільноті методистів із позашкільної освіти районних (міських) методичних кабінетів (центрів) та педагогів ПНЗ.

Портал пропонує широкі можливості для обговорення найбільш актуальних проблем позашкільної освіти та різнопланові за тематичною спрямованістю інформаційні ресурси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Педагогічні здобутки освітян Рівненщини : анотований каталог ХІ обласного конкурсу-ярмарку педагогічної творчості / упор. : А. А. Волосюк, Т. А. Ніколайчук. – Рівне : РОППО, 2014. – С. 58-62.

2. Збірник інформаційно-методичних матеріалів (на допомогу педагогам позашкільних навчальних закладів у реалізації обласної цільової соціальної програми розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року) / уклад. : Н. Давидюк, А. Намчук, Н. Полицяк та ін. [за заг. ред. Н. Давидюк]. – Рівне : РОППО, 2012. – 63 с.

3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.

Вячеслав ДЕМЧЕНКО,
*кандидат педагогічних наук,
завідувач кабінету обдарованої дитини
Рівненського ОППО,
завідувач Рівненського регіонального центру
Інституту обдарованої дитини НАПН України*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ У 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

У 2014-2015 навчальному році Вищим законодавчим органом держави очікується прийняття **Закону про освіту обдарованих дітей**, основною метою якого є реалізація державної освітньої політики у сфері підтримки обдарованих учнів і загальнодержавних програм.

Означений Закон передбачає:

- формування системи виявлення та навчання обдарованих учнів, надання їм педагогічної, психологічної та соціальної підтримки;
- підвищення рівня професійної підготовки (перепідготовки) педагогів та інших фахівців, які займаються наданням освітніх послуг обдарованим учням;

- розроблення спеціалізованих освітніх програм, спрямованих на розвиток здібностей обдарованих учнів;
- упровадження у системі центральних та місцевих органів управління освітою окремих структурних підрозділів, на які покладаються функції щодо реалізації спеціалізованих освітніх програм для обдарованих учнів.

Основними завданнями законодавства України про освіту обдарованих дітей має бути:

- забезпечення права громадян на освіту відповідно до здібностей;
- створення необхідних умов для освіти обдарованих учнів;
- запровадження у складі органів управління освітою окремих структурних підрозділів для управління системою освіти обдарованих дітей та встановлення їх повноважень;
- визначення прав та обов'язків учасників навчально-виховного процесу обдарованих учнів.

Система освіти обдарованих дітей є складовою системи загальної середньої освіти та системою навчальних закладів, науково-методичних установ, відповідних структурних підрозділів у складі органів управління системою загальної середньої освіти, що надають спеціалізовані освітні послуги обдарованим учням відповідно до їх здібностей.

Метою запровадження системи освіти обдарованих учнів (дітей) є:

- створення і подальший розвиток в Україні сприятливих умов для розвитку інтелектуального потенціалу дітей;
- пошук, виявлення, підтримка та розвиток інтелектуально і творчо обдарованих дітей.

Законопроект дає визначення обдарованості та обдарованого учня (дитини)

1. Обдарованість – це здібності людини у певній сфері, які є вище середнього рівня і характеризуються високим рівнем інтелектуального розвитку, високим ступенем відданості завданню та високим рівнем творчості.

2. Обдарований учень (дитина) – це учень (дитина) з високим рівнем здібностей, який ідентифікований уповноваженою комісією в установленому порядку як такий, що в силу виняткових здібностей здатний до високої успішності.

Обдаровані учні визнаються такими, що в силу своїх виняткових здібностей потребують диференційованих та індивідуальних освітніх програм і послуг, відмінних від тих, що надаються в навчальних закладах різних типів та форм власності.

Спеціалізовані освітні програми – це освітні програми, затверджені в установленому порядку для задоволення освітніх потреб обдарованих учнів.

Спеціалізовані освітні послуги – це комплекс освітніх послуг, що надаються обдарованим учням з метою реалізації спеціалізованих освітніх програм.

Навчання здійснюється за спеціалізованими освітніми програмами, що отримали ліцензію від компетентних органів.

Надання дітям спеціалізованих освітніх послуг може здійснюватись в усіх типах закладів дошкільної та загальної середньої освіти, а в окремих випадках – у вищих навчальних закладах.

Кожен учень має право бути розглянутим на предмет його обдарованості (пройти процедуру ідентифікації) і включеним до спеціалізованих державних освітніх програм для обдарованих учнів.

Жоден учень не може бути позбавленим права на визнання його як обдарованого і на участь у спеціалізованих освітніх програмах за етнічними, статевими, мовними ознаками.

Законопроект визначає ознаки обдарованості як особливості характеру інтелектуальної, творчої чи іншої діяльності обдарованих учнів, що проявляються на високому рівні її виконання і, як правило, відрізняються та не досягаються однолітками.

До ознак обдарованості відносять: уміння вирішувати проблеми, здатність до роздумів та швидкого навчання (швидкого засвоєння матеріалу), значний словниковий запас, відмінна пам'ять, здатність концентрувати увагу впродовж значного періоду часу, допитливість, широке коло інтересів, рання здатність до читання, загострена спостережливість, багата уява, високий рівень творчості, прагнення до лідерства, здатність до вирішення візуальних головоломок тощо.

Згідно із законопроектом обдарованій дитині надається особливий правовий статус, що передбачає додаткові права та покладає додаткові обов'язки, пов'язані з навчанням за спеціалізованою освітньою програмою.

Надання правового статусу обдарованої дитини не є підставою для виокремлення однієї групи дітей з-поміж інших, що порушує моральні, освітні та інші принципи, пов'язані із захистом людської гідності.

Надання правового статусу «обдарована дитина» не є підставою вважати решту дітей «необдарованими».

Із метою недопущення прояву дискримінації педагогічними працівниками та іншими фахівцями, які залучені до навчально-виховного процесу, варто обмежити вживання поняття «обдарований» і надавати йому суто формальний зміст.

Обдарованим учням, які навчаються за спеціалізованими освітніми програмами, може надаватися додаткова соціальна і матеріальна допомога за рахунок коштів центральних органів виконавчої влади та місцевих бюджетів, коштів юридичних і фізичних осіб України та громадян, які проживають за її межами, а також за рахунок інших надходжень.

Законопроект передбачає створення на рівні Міністерства освіти і науки окремих структурних підрозділів (чи посад) щодо роботи зі спеціалізованими освітніми програмами

На рівні Міністерства освіти і науки України запроваджується відділ із реалізації спеціалізованих освітніх програм для обдарованих учнів (або окрема посада уповноваженого з реалізації освітніх програм для обдарованих учнів). Цей відділ (уповноважений) виконує функції щодо забезпечення умов для впровадження спеціалізованих освітніх програм для обдарованих учнів.

Міністерство освіти і науки України:

- надає гранти й укладає контракти з освітніми та іншими державними і недержавними установами для реалізації спеціалізованих освітніх програм для обдарованих учнів;
- затверджує стандарти спеціалізованих освітніх програм для обдарованих учнів та спеціалізовані освітні програми для них;
- перевіряє відповідність спеціалізованих освітніх програм установленим державним стандартам; проводить оцінку (експертизу) існуючих освітніх програм для обдарованих учнів;
- затверджує нормативні акти, що регулюють процес ідентифікації, оцінювання обдарованих учнів, а також норми, яким мають відповідати загальні та індивідуальні навчальні плани для роботи з обдарованими учнями;
- установлює загальні вимоги до процедури виявлення (ідентифікації) обдарованих учнів;
- організовує підготовку та проведення сертифікації вчителів, які працюють з обдарованими учнями;
- забезпечує професійний розвиток спеціалістів (педагогів, психологів, працівників медичної сфери та ін.), які беруть участь в освіті обдарованих учнів, а також забезпечує їх додатковими заохочувальними виплатами;
- здійснює координацію науково-дослідницької роботи з покращення спеціалізованих освітніх програм, а також якості надання спеціалізованих освітніх послуг обдарованим учням;
- проводить аудит діяльності навчальних закладів, що здійснюють надання спеціалізованих освітніх послуг обдарованим дітям.

За результатами проведеної процедури ідентифікації учнів формуються рейтингові списки, відповідно до яких визначаються учні, які можуть навчатися за спеціалізованою освітньою програмою за рахунок державних (бюджетних) коштів, а також учні, які можуть навчатися за спеціалізованою освітньою програмою на платній основі.

У сфері реалізації спеціалізованих освітніх програм на загальноосвітній навчальний заклад, що займається наданням спеціалізованих освітніх послуг обдарованим учням, покладаються наступні функції:

- попереднє оцінювання учнівських здібностей з метою з'ясування необхідності включення учня до проходження процедури ідентифікації;
- реалізація спеціалізованих освітніх програм та якісне надання освітніх послуг обдарованим учням відповідно до встановлених державних стандартів;
- проведення консультаційної та іншої діяльності з персоналом, який працює з обдарованими учнями;
- залучення батьків до навчально-виховного процесу обдарованих учнів.

Керівництво загальноосвітнього навчального закладу (ЗНЗ) зобов'язане:

- створювати належні умови для підтримки та розвитку обдарованих учнів;
- отримувати згоду від батьків на включення їх дітей до спеціалізованих освітніх програм для обдарованих учнів;

- інформувати батьків щодо особливостей спеціалізованих освітніх програм та послуг, що надаються обдарованим учням;
- забезпечити проходження педагогічними працівниками, які працюють з обдарованими учнями, необхідної сертифікації та заходів підвищення кваліфікації;
- забезпечити проходження іншими фахівцями, які залучені до освіти обдарованих учнів, необхідних заходів щодо підготовки до роботи з обдарованими учнями;
- забезпечити співпрацю навчального закладу з позашкільними закладами, вищими навчальними закладами, органами державної влади та місцевого самоврядування, іншими установами та організаціями з питань спеціалізованої освіти обдарованих учнів.

Керівництво загальноосвітнього навчального закладу має право:

- розробляти та впроваджувати додаткові (розширені) освітні пропозиції для обдарованих учнів;
- отримувати необхідну для розвитку обдарованості інформацію від батьків учнів;
- отримувати необхідну для розвитку обдарованих дітей інформацію від позашкільних закладів чи вищих навчальних закладів, які відвідує учень;
- відряджати педагогів та інших фахівців, які працюють з обдарованими учнями, на курси підвищення кваліфікації;
- підтримувати зв'язки із науковими установами для покращення та впровадження передових науково-педагогічних розробок у навчально-виховний процес обдарованих учнів;
- вносити пропозиції органам державної влади та місцевого самоврядування з питань, що стосуються підтримки обдарованих дітей.

При середньому загальноосвітньому навчальному закладі, який займається реалізацією спеціалізованих освітніх програм для обдарованих учнів, створюється рада з навчання обдарованих учнів, що складається з фахівців у галузі обдарованості, педагогічної, психологічної та інших сфер.

У разі необхідності обдарованим учням має бути надана можливість розміщення їх у спеціалізованих школах-інтернатах, які створюються виключно для роботи з такими дітьми.

Рада з навчання обдарованих учнів проводить попереднє оцінювання дитини (пошук обдарованих учнів), що є комплексним збором інформації про неї з метою виявлення на її основі особливостей її здібностей.

На основі попередньо проведеного оцінювання відповідальна особа може рекомендувати учня на проходження ним процедури ідентифікації як обдарованого. Результати означеного оцінювання не позбавляють учня права на проходження ним процедури ідентифікації. У результаті проведеного попереднього оцінювання учня та ідентифікації його як обдарованого відповідно до спеціалізованої освітньої програми складається індивідуальний навчальний план, в якому фіксується необхідний комплекс заходів, необхідних для досягнення учнем бажаного (прогнозованого) результату.

Керівництво загальноосвітнього навчального закладу зобов'язане:

- використовувати попередню оцінку для розробки спеціалізованих освітніх програм для обдарованих учнів як загальних, так і індивідуальних;
- залучати кваліфікованих спеціалістів для проведення оцінювання та процедури ідентифікації;
- у разі необхідності (медичної, психологічної та ін.) залучати спеціалістів з інших галузей для проведення попереднього оцінювання та процедури ідентифікації обдарованих учнів;
- забезпечити відвідування педагогами та іншими фахівцями, які залучені до освіти обдарованих учнів, заходів підвищення кваліфікації у даній сфері;
- складати письмовий звіт стосовно проведеного попереднього оцінювання та процедури ідентифікації обдарованих учнів;
- надавати батькам доступ до інформації про результати попереднього оцінювання та процедури ідентифікації обдарованих учнів, залучати батьків до процесів моніторингу, ідентифікації та оцінювання їх дітей;
- забезпечувати розробку й реалізацію індивідуальних освітніх програм та індивідуальних навчальних планів;
- здійснювати підбір висококваліфікованого педагогічного персоналу, а також інших фахівців, які мають займатися роботою з обдарованими учнями;
- забезпечувати педагогів необхідними ресурсами для якісного надання освітніх послуг та професійного розвитку;
- забезпечувати обдарованих учнів усіма необхідними умовами для освіти;
- звітувати перед батьками про процес розвитку їх дитини, надавати їм доступ до необхідної документації;
- забезпечувати вільний доступ до всієї інформації, пов'язаної з навчально-виховним процесом кожного обдарованого учня.
- проводити моніторинг навчально-виховного процесу та оцінювання якості надання спеціалізованих освітніх послуг обдарованим учням, вносити необхідні зміни до спеціалізованих освітніх програм та індивідуальних навчальних планів із метою покращення рівня освіти обдарованих учнів;
- проводити оцінювання ефективності спеціалізованих освітніх програм для обдарованих учнів.
- визначати оптимальні умови надання освіти обдарованим учням.
- забезпечити співпрацю навчального закладу з позашкільними закладами, іншими установами й організаціями з метою пошуку та виявлення обдарованих учнів.

Керівництво загальноосвітнього навчального закладу має право:

- проводити заходи пошуку та виявлення обдарованих учнів;
- отримувати необхідну для пошуку чи виявлення обдарованих учнів інформацію від батьків або осіб, які їх замінюють;
- отримувати необхідну для пошуку чи виявлення обдарованих учнів інформацію від позашкільних закладів, які відвідує дитина;
- направляти учнів за згодою батьків або осіб, які їх замінюють, на процедуру ідентифікації їх як обдарованих;

- направляти педагогів та інших фахівців, які працюють у навчальному закладі і займаються реалізацією спеціалізованих освітніх програм для обдарованих учнів, на курси підвищення кваліфікації;

- вносити пропозиції органам державної влади та місцевого самоврядування для покращення якості надання спеціалізованих освітніх послуг обдарованим учням.

Педагогічний працівник загальноосвітнього навчального закладу зобов'язаний:

- надавати спеціалізовані освітні послуги обдарованим учням відповідно до їх здібностей;

- відповідати високому рівню знань та практики їх застосування у сфері реалізації спеціалізованих освітніх програм та надання спеціалізованих освітніх послуг обдарованим учням;

- сприяти створенню оптимальних умов для освіти обдарованих учнів;

- виявляти високі здібності учнів;

- надавати керівництву загальноосвітнього навчального закладу, батькам або особам, які їх замінюють, інформацію щодо ідентифікованих обдарованих учнів;

- розробляти індивідуальний навчальний план відповідно до цього закону;

- інформувати батьків або осіб, які їх замінюють, щодо особливостей навчально-виховного процесу обдарованих учнів;

- звітувати перед керівництвом загальноосвітнього навчального закладу про виконання загального та індивідуальних навчальних планів;

- постійно підвищувати кваліфікацію у сфері підтримки обдарованих учнів;

- педагогам, які працюють із обдарованими учнями, кожних п'ять років проходити обов'язкову перепідготовку;

- у разі необхідності залучати спеціалістів із різних сфер до освітнього процесу обдарованих учнів;

- за дорученням керівництва загальноосвітнього навчального закладу співпрацювати з позашкільними закладами, іншими установами та організаціями у сфері підтримки обдарованих учнів;

- займатися науковою діяльністю із фаху.

Педагогічний працівник загальноосвітнього навчального закладу має право:

- отримувати від керівництва, інших педагогічних працівників, практичних психологів загальноосвітнього навчального закладу, батьків або осіб, які їх замінюють, інформацію, необхідну для пошуку, ідентифікації та надання спеціалізованих освітніх послуг обдарованим учням;

- вносити керівництву загальноосвітнього навчального закладу пропозиції щодо оптимізації навчально-виховного процесу обдарованих учнів;

- брати участь у наукових заходах (конференціях, семінарах тощо), спрямованих на підтримку обдарованості;

- за рахунок загальноосвітнього навчального закладу проходити курси чи інші заходи підвищення кваліфікації у сфері підтримки обдарованих учнів;
- отримувати матеріальну винагороду, встановлену загальноосвітнім навчальним закладом, за роботу з обдарованими дітьми.

Педагогічні працівники повинні регулярно надавати необхідні консультації батькам з питань особливостей освіти обдарованих учнів з метою залучення їх до навчально-виховного процесу.

Педагогічне навантаження спеціаліста, який працює з обдарованими дітьми визначається спеціалізованою освітньою програмою.

Розміри та порядок встановлення доплат за роботу з обдарованими дітьми визначаються Кабінетом Міністрів України.

Для роботи з обдарованими учнями педагогічні працівники мають обов'язково повинен пройти відповідну державну атестацію та отримати відповідний сертифікат (диплом), що підтверджує кваліфікаційний рівень педагогічного працівника з метою надання спеціалізованих освітніх послуг обдарованим учням.

Державні органи управління освіти мають сприяти професійному розвитку педагогів, які займаються реалізацією спеціалізованих освітніх програм та наданням спеціалізованих освітніх послуг обдарованим учням, організовувати курси перепідготовки та інші заходи з підвищення їх професійного рівня.

Міністерство освіти та науки України затверджує загальну процедуру ідентифікації обдарованих учнів, зокрема загальну систему тестування, за допомогою якої здійснюється ідентифікація обдарованих учнів. Рада з навчання обдарованих учнів (яка створюється при кожному навчальному закладі, що надає спеціалізовані освітні послуги обдарованим дітям) здійснює пошук потенційно обдарованих учнів та щорічно формує списки дітей, які мають проходити процедуру ідентифікації як обдарованих.

Учень може бути включений до списку потенційно обдарованих дітей:

- за наявності високих результатів його успішності;
- за клопотанням директора навчального закладу;
- за заявою батьків дитини.

Ідентифікація обдарованості дитини здійснюється поетапно за спеціальною процедурою.

Учень може бути зарахований до спеціалізованої освітньої програми для обдарованих учнів за однієї з наступних умов:

- позитивні результати загального тестування;
- позитивні результати додаткового оцінювання, яке у випадку за необхідності може проводитись окремо від загальної процедури тестування, якщо загальна процедура тестування недостатня для ідентифікації учня як обдарованого.

- результати проведеної ідентифікації є підставою для надання учневі правового статусу «обдарованої дитини», який встановлюється цим законом та іншими нормативно-правовими актами.

Діти із багатодітних сімей, діти із малозабезпечених сімей, діти-інваліди, діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, навчаються за спеціалізованими освітніми програмами безоплатно.

Планується законодавчо визначити організаційні форми навчально-виховного процесу обдарованих учнів, зокрема у звичайних класах, спеціалізованих класах (групах), навчальних закладах для обдарованих учнів, які потребують соціальної допомоги, а також основи планування роботи з обдарованими.

Щороку ЗНЗ, що займаються реалізацією спеціалізованих освітніх програм для обдарованих учнів, відповідно до складених навчальних планів проводять оцінювання успішності обдарованих учнів.

Якщо учень досягає очікуваних результатів, він продовжує своє навчання за спеціалізованою освітньою програмою для обдарованих, якщо ж ні – він продовжує навчання за звичайними освітніми програмами.

Законодавче закріплення основ організації освіти обдарованих дітей забезпечить значний поштовх до успішної реалізації загальношкільних та регіональних програм пошуку та реалізації обдарованості дітей, адже багато прийнятих рішень будуть обов'язковими для виконання усіма виконавчими та представницькими органами влади і місцевого самоврядування.

Педагогічні працівники області, зокрема й ті, які працюють з обдарованими дітьми, повинні долучитися до обговорення даного законопроекту та внести свої пропозиції щодо його вдосконалення.

Світлана КОЗЛОВСЬКА,

методист кабінету дошкільної, початкової, корекційної та інклюзивної освіти

Рівненського ОІППО

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Згідно з Концепцією розвитку інклюзивного навчання в Україні здійснюється активний пошук та впровадження ефективних шляхів соціальної взаємодії дітей, які потребують корекції психофізичного розвитку, з їхніми здоровими однолітками.

Основними концепціями при інклюзивному педагогічному плануванні є: «інклюзія», «бар'єри на шляху участі дітей у навчально-виховному процесі», «ресурси, спрямовані на підтримку навчання та участі в житті навчального закладу» й «підтримка розмаїття».

Існує безліч способів того, як розглядати таку складну концепцію, як «інклюзія». Інклюзія передбачає зміни. Це безперервний процес навчання та активної участі всіх дітей у житті закладу, ідеал, до якого можна прагнути, але якого не можна досягнути повністю.

Інклюзія в освіті включає:

- Визнання рівноцінності для суспільства всіх дітей і педагогів.
- Підвищення ступеня участі дітей у навчально-виховному процесі й позашкільних заходах та одночасне зменшення рівня ізолюваності частини дітей.
- Зміни у політиці закладу, практиці та культурі з метою приведення їх у відповідність із різноманітними потребами дітей, які навчаються в цьому навчальному закладі.
- Подолання бар'єрів на шляху отримання якісної освіти та соціалізації всіх дітей, а не тільки дітей з особливими освітніми потребами.
- Аналіз і вивчення спроб подолання бар'єрів і покращення доступності освітніх закладів для окремих категорій дітей. Проведення реформ і змін, спрямованих на користь усіх дітей.
- Переконавання, що відмінності між дітьми — це ресурси, що сприяють педагогічному процесу, а не перешкоди, що необхідно долати.
- Визнання прав дітей на отримання освіти в навчальних закладах, розташованих за місцем проживання.
- Покращення ситуації у закладі для учнів та педагогів.
- Визнання ролі закладу не тільки в підвищенні академічних показників учнів, а й у розвитку місцевих громад.
- Розвиток партнерських відносин між закладами і місцевими громадами.
- Визнання того, що інклюзія в освіті — це один з аспектів інклюзії в суспільстві.

«Повноцінна участь» у реалізації концепції інклюзії — це спільна участь у грі та навчанні дітей з особливими освітніми потребами з іншими дітьми, співпраця з ними, набуття спільного досвіду. Вона також передбачає активне залучення до гри та навчання усіх дітей й безумовне прийняття кожної дитини такою, якою вона є. Інклюзія починається з того, що визнається наявність відмінностей між дітьми. Під час розвитку інклюзивного підходу до навчання такі відмінності враховуються і є основою навчально-виховного процесу. При такому підході можуть також знадобитися суттєві зміни у навчальному середовищі.

Отже, інклюзія — це процес, спрямований на перетворення дошкільних навчальних закладів на заклади з таким освітнім простором, який стимулює та підтримує не тільки дітей, а й членів трудового колективу. Вона спрямована на розвиток місцевих громад, які підтримують і високо цінують досягнення кожного. Навчальні заклади можуть співпрацювати з іншими соціальними партнерами з метою покращення навчальних і соціальних умов.

Концепція «бар'єрів на шляху до гри, навчання й повноцінної участі в навчально-виховному процесі» є альтернативою концепції «особливих освітніх потреб». Уявлення, що педагогічні труднощі можна подолати через визначення,

у кого з дітей є «особливі освітні потреби», є надзвичайно обмеженим. Подібне визначення навішує на учнів ярлик, через що очікування педагогів щодо можливостей дітей стають значно нижчими. Це визначення відволікає увагу від того, які труднощі мають ті діти, яких не «відзначили» цим ярликом, і від аналізу причин виникнення труднощів у сфері взаємовідносин, культурних відмінностей, навчальних планів, педагогічних методик, освітньої політики навчального закладу. Значні зусилля навчальних закладів, які прагнуть відреагувати на різноманітність дітей, групуючи їх за ознаками наявності «особливих освітніх потреб» або «приналежності до національних меншин», «обдарованості й талановитості», стають фрагментарними і розрізненими.

Концепція «бар'єрів на шляху до гри, навчання й участі в навчально-виховному процесі» привертає увагу до того, що необхідно зробити, щоб покращити якість навчання й виховання всіх дітей. Бар'єри можна виявити як у навчальному закладі, так і в місцевій громаді, а також у регіональній або національній політиці. Бар'єри також виникають при взаємодії дітей зі змістом і методами навчання. Усі ці бар'єри можуть зробити навчальний заклад набагато менш доступним для всіх дітей і зменшити ступінь їх участі в житті дошкільного закладу. Хоча поняття «особливі освітні потреби» може саме по собі стати бар'єром на шляху розвитку інклюзивних підходів у дошкільній освіті, воно все ще залишається частиною культури та освітньої політики в багатьох західноєвропейських країнах, Канаді та США, а також впливає на різні аспекти освітньої практики.

Надання підтримки окремим дітям — лише частина спроб, які здійснюються навчальним закладом, щоби збільшити участь усіх дітей у житті дошкільної установи. Підтримка — це також і планування навчально-виховного процесу з урахуванням потреб усіх дітей, розуміння того, що в них можуть бути різний рівень знань, досвід і спосіб життя, а також взаємодопомога дітей. Якщо вся педагогічна діяльність спрямована на посилення участі всіх дітей у навчально-виховному процесі, то потреба в індивідуальній підтримці зменшується. Підтримка окремих дітей може також призвести до підвищення інтенсивності активного самостійного навчання та покращення викладання для більш широкої групи дітей.

Підтримка — це найважливіша частина педагогічного процесу. Тому до неї треба залучити всіх педагогічних працівників і співробітників навчального закладу. Важливо координувати підтримку окремих дітей чи групи дітей при плануванні програм навчально-виховного процесу та розвитку персоналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Індекс інклюзії: дошкільний навчальний заклад : Навчально-методичний посібник / кол. Упорядників : О. О. Патрикеева, Н. М. Дятленко, Н. З. Софій, Ю. М. Найда ; під заг. ред. В. І. Шинкаренка – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», - 2011. – 100 с.

2. Конопацька О. Інклюзивне навчання / О. Конопацька // Директор школи. – 2011. – № 43. – С. 22-27.

3. Навчання дітей з особливими потребами // Управління школою (вкладка). – 2011. – Ч.1. – 16 с.

Олена КУЗЬМІН,
методист кабінету обдарованої дитини
Рівненського ОІППО

Наталія ГУРОВА,
методист кабінету обдарованої дитини
Рівненського ОІППО

Анжела ЛЕВОСЮК,
бібліотекар Рівненського ОІППО

ОРІЄНТОВНА ПРОГРАМА ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Наше суспільство, роблячи крок від постіндустріальної цивілізації до цивілізації інформаційних технологій, усе гостріше відчуває потребу в людях, які мають фундаментальні знання в різних галузях життєдіяльності й уміють адаптувати їх до постійно змінюваних умов своєї життєдіяльності, здатні до активної розбудови суспільної інфраструктури з використанням найсучасніших технологій. Підготувати нову генерацію національної інтелектуальної еліти відповідно до змінених суспільних умов покликана школа. Особливої уваги з боку педагогів потребують обдаровані діти, які вже зі шкільної лави виявляють зацікавленість науковими студіями, демонструють небуденні творчі здібності та мають значний природний потенціал. Пробудити «дрімотні» сили інтелекту й творчі можливості учня, надихнути його на заняття науково-дослідницькою та творчою діяльністю, озброїти сучасними методами наукового пошуку, виплекати в нього стійкий інтерес до певної галузі знань і підказати оптимальні форми потамування цього інтересу, зорієнтувати талановиту молодь у щонайширшому спектрі наукової проблематики, навчити доцільно реалізовувати й правильно оформлювати свої інтелектуальні та творчі набутки – ці та багато інших завдань постають перед учителем, який працює з обдарованими школярами.

Під поняттям «обдарованість» слід розуміти сукупність здібностей, які дозволяють індивіду досягти вагомих результатів в одному або декількох видах діяльності, що є цінними для суспільства. Однак науковці до сьогодні не розв'язали цілої низки питань, пов'язаних із явищем обдарованості, але вже

сьогодні зрозуміло, що обдарованість не можна порівнювати з обсягом отриманих знань. Це значно складніше явище. Воно включає природну енергетику, пізнавальну активність, нестандартність мислення, наполегливість, надзвичайну працездатність.

Запропонована «Орієнтовна програма підготовки педагогів до роботи з обдарованими учнями» (далі – Програма) визначає основні напрямки діяльності методичних служб, спрямованих на організацію роботи з обдарованими учнями, через формування професійних компетенцій педагога.

Програма передбачає організацію науково-методичного супроводу вчителів-предметників, класних керівників, психологів, керівників загальноосвітніх навчальних закладів та батьків і враховує рівень їх навченості. Дібрані до неї методи, форми, технології організації роботи ґрунтуються на наукових та практичних підходах до організації роботи з обдарованими школярами і забезпечують високий рівень знань із запропонованої проблеми та є підґрунтям для формування професійної компетентності педагога.

Програма включає комплекс заходів, які забезпечують можливість досягнення найоптимальніших результатів у формуванні педагогічних компетенцій педагога у роботі з обдарованими учнями.

1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПРОГРАМИ

Загальні положення

Програма спрямована на створення творчого середовища загальноосвітнього навчального закладу, де педагог формується як творча особистість, яка забезпечить прогресивний розвиток обдарованої дитини. Упровадження програми передбачає тісну співпрацю всіх учасників навчально-виховного процесу.

Для реалізації Програми необхідною умовою є: поєднання традицій з інноваційними процесами; оновлення змісту та форм орієнтації науково-методичної діяльності; постійне підвищення кваліфікації педагогічних працівників; удосконалення їхнього творчого потенціалу.

Для роботи з обдарованими дітьми від учителя вимагається: загальна професійна педагогічна підготовка, предметні, психолого-педагогічні, методичні знання та вміння; високий рівень професійної компетентності в контексті системи пошуку, підтримки та розвитку особистості; наявність професійно важливих особистісних якостей (необхідного рівня інтелектуального розвитку, адекватної самооцінки, творчого особистого світогляду, доброзичливості та об'єктивності при оцінюванні діяльності учнів, почуття гумору, неупередженості, впевненості, енергійності); особлива витривалість нервово-психічної системи, емоційна стабільність; уміння розпізнавати ознаки обдарованості в інтелектуальній діяльності, творчих проявах, художній майстерності, спілкуванні, руховій сфері та заохочувати своїх учнів; уміння залучати до виявлення та розвитку обдарованості учня батьків, однолітків, створюючи з їх допомогою сприятливе середовище для розвитку його здібностей та обдарувань; почуття великої відповідальності за результати роботи з

обдарованими учнями; безперервне підвищення рівня професійно-педагогічної компетентності з метою поліпшення результативності роботи з обдарованими учнями.

Зважаючи на це, **основною метою Програми є:**

- створення в загальноосвітньому навчальному закладі відповідного простору, який забезпечує інтенсифікацію, ефективність і результативність роботи з обдарованими учнями;
- підвищення суспільного статусу обдарованої дитини в освітніх закладах;
- модернізація змісту освіти педагогів, які працюють з обдарованими школярами, його форм та методів, технологій на основі впровадження новітніх досягнень вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної науки і практики.

Завдання Програми

- формування вмінь створення системи цілеспрямованого виявлення, підтримки, розвитку, навчання та виховання обдарованих дітей на діагностичній основі;
- напрацювання інструментарію для здійснення діагностики обдарованості школярів та готовності педагогів до роботи з обдарованими учнями;
- вивчення та ефективне використання нових освітніх технологій навчання і виховання обдарованих дітей;
- підготовка педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів до роботи з обдарованою учнівською молоддю, переорієнтація на розвиток в учнів якостей творчої особистості;
- формування умінь керівників загальноосвітніх навчальних закладів до створення системи стимулювання інтелектуально та творчо обдарованої молоді, педагогічних працівників;
- забезпечення якісних змін у змісті освіти дорослих;
- зростання рівня професіоналізму і компетентності педагогічних працівників в організації роботи з обдарованими школярами;
- створення умов, спрямованих на формування людини з новим типом мислення, на зростання престижу особистості вчителя;
- визначення психологічного та педагогічного змісту навчально-виховного процесу для талановитих учнів;
- визначення особливостей педагогічних умов, що ефективно сприятимуть розвитку обдарованих школярів, та шляхів взаємодії педагогів, учнів, батьків.

Основні принципи програми

Організація навчання дорослих здійснюється з урахуванням принципів андрагогіки – сфери педагогіки, в якій розглядаються теоретичні та практичні проблеми навчання дорослих з урахуванням їх особливостей (сформовані риси особистості, наявність життєвого досвіду, культурних, освітніх та професійних

запитів, переважає самонавчання та самовиховання тощо) у системі безперервного навчання.

1. *Принцип пріоритетності самостійного навчання.* Для того, щоб практично використовувати цей принцип, необхідна значна підготовка – складання програм навчання, підбір і тиражування навчального матеріалу, придбання і створення навчальних комп'ютерних програм. Цей принцип забезпечує для дорослої людини можливість неспішного ознайомлення з навчальним матеріалом, запам'ятовування термінів, понять, класифікацій, осмислення процесів і технологій їх виконання. Значну допомогу в цьому надає сучасне дистанційне навчання.

2. *Принцип спільної діяльності* того, хто навчається, з одногрупниками і викладачем у ході підготовки та в процесі навчання.

3. *Принцип використання наявного позитивного життєвого досвіду* (зокрема соціального і професійного), практичних знань, умінь, навиків того, хто навчається, як бази та джерела формалізації нових знань. Цей принцип, з одного боку, спрямований на стимулювання творчої діяльності учнів, а з іншого – приділяти значну увагу індивідуальній роботі – написанню робіт (наприклад, рефератів), створенню методичних схем і описів, які згодом використовуватимуться у ході навчання і трудової діяльності.

4. *Принцип коректування застарілого досвіду та особистих установок,* що перешкоджають освоєнню нових знань.

5. *Принцип індивідуального підходу до навчання на основі особистих потреб,* з урахуванням соціально-психологічних характеристик особистості і тих обмежень, які викликані її діяльністю, наявністю вільного часу чи фінансових ресурсів

6. *Принцип елективності навчання* покликаний надати учневі свободу вибору цілей, змісту, форм, методів, джерел, засобів, термінів, часу, місця навчання, оцінювання результатів навчання.

7. *Принцип рефлексивності* заснований на свідомому відношенні учня до навчання, що, у свою чергу, є важливою складовою самомотивації учня.

8. *Принцип затребуваності результатів навчання практичною діяльністю учня* (знання, уміння, навички професійної діяльності).

9. *Принцип системності навчання,* що полягає у відповідності цілей і змісту навчання його формам, методам, засобам навчання й оцінці результатів. Системність можна розуміти і як систематичність, тобто безперервність або регулярність навчання, причому з урахуванням результатів попереднього навчання і нових потреб у навчанні.

10. *Принцип актуалізації результатів навчання* (їх швидке використання на практиці). Виконання цього принципу забезпечується попередніми принципами - системності, практичної затребуваності результатів навчання, індивідуального підходу, використання напрацьованого досвіду.

11. *Принцип розвитку учня.* Навчання повинне бути спрямоване на вдосконалення особистості, формування здібностей до самоосвіти.

Очікувані результати

- удосконалення системи пошуку і підтримки обдарованих дітей у

ранньому віці;

- створення умов для інтелектуального розвитку і творчої самореалізації педагогів та учнів;
- високі показники досягнень учнів в олімпіадах, конкурсах;
- поширення досвіду використання нових педагогічних та інформаційних технологій з метою забезпечення якісної освіти обдарованих дітей;
- підвищення в учнів та педагогів інтересу до знань, наукового пошуку, дослідницької роботи;
- підвищення рівня науково-методичного, інформаційного та матеріального забезпечення педагогічних працівників, які проводять роботу з обдарованими дітьми;
- урізноманітнення форм і методів навчально-виховної діяльності.

Науково-методичне забезпечення реалізації Програми

Із метою виконання Програми створюються і впроваджуються програми навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, освітніх округах, районних, міських методичних об'єднаннях учителів. Вони передбачають таке навчання педагогічних працівників та батьків, основою якого є формування в учасників навчального процесу високого рівня психолого-педагогічних знань, необхідних для роботи з обдарованими учнями.

Науково-теоретичне і методологічне підґрунтя функціонування таких програм мають складати ідеї видатних вітчизняних та зарубіжних педагогів, новітні дослідження психолого-педагогічної науки, вікової психології та соціології, а також ідеї новітньої освітньої практики.

Науково-методичне забезпечення реалізації Програми на рівні відділів, управлінь освіти райдержадміністрацій та міськвиконкомів передбачає:

- здійснення послідовного, системного і систематичного аналізу практики організації навчання педагогічних працівників та батьків у загальноосвітніх навчальних закладах та освітніх округах із проблем виявлення, навчання та виховання обдарованих дітей і проектування стратегічних напрямів навчання і виховання таких школярів;
- проведення моніторингу готовності педагога до роботи з обдарованими учнями;
- проектування системи виявлення і педагогічного супроводу обдарованих дітей та надання методичної допомоги їх батькам із питань виховання обдарованої дитини в сім'ї.

На рівні Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти:

- створення банків даних інноваційного комплексу технологій оптимізації навчання педагогів та батьків з проблем обдарованості;
- випуск інформаційно-методичної літератури з проблем виявлення та педагогічного супроводу обдарованих дітей; популяризація педагогічного досвіду з проблем навчання і виховання обдарованих школярів у загальноосвітніх навчальних закладах;

- проведення обласних конференцій, семінарів, педагогічних читань, «круглих столів» із проблем обдарованості;
- включення відповідних тем для висвітлення на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Зміст навчання включає:

- навчання психологів загальноосвітніх навчальних закладів;
- навчання класних керівників;
- навчання вчителів-предметників;
- навчання керівників загальноосвітніх навчальних закладів;
- навчання батьків, які виховують обдарованих дітей.

2. НАВЧАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

2.1. Навчання психологів

Основні орієнтири підготовки психолога до роботи з обдарованими учнями (мета, цілі, завдання)

- формування професійної компетентності психолога, що передбачає високий рівень володіння теоретичними та практичними знаннями з теми;
- напрацювання інструментарію для діагностики обдарованості дітей;
- напрацювання інструментарію для проведення індивідуальної та колективної роботи з обдарованими дітьми, їх батьками та педагогами;
- формування вміння створення умов для оптимального розвитку обдарованої дитини у шкільному колективі.

Орієнтовний тематичний зміст

1. Семінари-практикуми «Методи та особливості діагностики обдарованих дітей», «Діагностика креативності», «Діагностика інтелектуальної сфери школяра», «Діагностика соціальної обдарованості учня», «Особливості та форми конструктивного спілкування з однолітками і дорослими».

2. Семінари «Психологічний супровід обдарованої дитини», «Обдарованість: природа і суть», «Проблеми соціальної адаптації обдарованих дітей», «Організація індивідуальної освіти і виховання обдарованих дітей. Психологічний аспект».

3. Тренінги «Партнерське спілкування для обдарованих дітей», «Досягнення психічної рівноваги та зниження емоційного напруження», «Розвиток інтелектуальних здібностей, формування адекватного самосприйняття», «Профілактика стресів і перевтоми обдарованих учнів та їх педагогів».

4. Практикуми «Діагностика обдарованості», «Проективні методики виявлення рівнів тривожності, самооцінки та домагань, агресивності, захисних механізмів», «Організація консультпункту для обдарованих школярів».

5. Семінари з елементами тренінгу «Програма допомоги обдарованим учням у кризових станах», «Організація роботи з батьками, які виховують обдаровану дитину», «Адаптація обдарованої дитини до навколишнього світу».

Очікувані результати

- високий рівень оволодіння теоретичними знаннями з теми;
- уміння діагностувати різні типи обдарованості школярів;
- сформоване вміння створювати індивідуальні програми розвитку та корекційні програми для обдарованих дітей;
- володіння умінням організувати консультаційні пункти для педагогів і батьків, які навчають і виховують обдарованих дітей.

Рекомендована література

1. Арістов В. Психологічні аспекти розвитку інтелектуальних здібностей: увага, уважність, спостережливість [Текст] / В. А. Арістов // Психолог. – 2007. – № 18-19. – С. 25-34.
2. Бажанюк В. С. Системний підхід при вивченні особливостей розвитку науково-обдарованої молоді [Текст] / В. С. Бажанюк // Обдарована дитина. – 2010. – № 3. – С. 2-8.
3. Баришполь С. Структура психологічного супроводу обдарованої дитини [Текст] / С. Баришполь // Шкільному психологу. Усе для роботи. – 2010. – № 8 (20). – С. 7.
4. Безродня Е. Обдаровані діти під час адаптації : психологічна підтримка / Е. Безродня // Психолог. – 2013. – № 13-14. – С. 24-32.
5. Воронцова Е. Обдарованість: діагностика та система роботи зі здібними дітьми [Текст] / Е. Воронцова // Психолог. – 2006. – № 25-28. – С. 5-26.
6. Горбатюк І. А. Тренінг партнерського спілкування для обдарованих дітей / І. А. Горбатюк // Позашкільна освіта. – 2011. – № 12. – С.11-16.
7. Давиденко А. А. Поняття обдарованості дитини / А. А. Давиденко // Практична психологія та соціальна робота. – 2013. – № 7. – С.34-37.
8. Демченко В. В. Тезаурус обдарованості / В. В. Демченко – Рівне : РОППО, 2006. – 61 с.
9. Демченко В. В. Програми розвитку обдарованих дітей та діагностичні методи їх виявлення / В. В. Демченко, Т. С. Рабченко, Л. О. Савчук. – Рівне : РОППО, 2006. – 41 с.
10. Дєдов О. А. Психолого-педагогічні семінари з педагогами як складова психологічного супроводу обдарованих дітей / О. А. Дєдов // Шкільному психологу. Усе для роботи. – 2011. – № 4. – С. 18-20.
11. Дурицька Є. Формування позитивного мислення учня. Робота з талановитими і творчо обдарованими дітьми [Текст] / Є. Дурицька // Практична психологія та соціальна робота. – 2012. – № 1 (481). – С. 26-56. – (Вкладка «Практики для практики»).
12. Зверик А. П. Тест на выявление творческой технической одаренности [Текст] / А. П. Зверик // Обдарована дитина. – 2013. – № 2. – С. 23-27.
13. Качур О. В. Робота психолога в системі пошуку та диференціації обдарованих дітей [Текст] / О. В. Качур // Обдарована дитина. – 2013. – № 2. – С. 35-41.

14. Коваль Л. Г. Проблемы прогнозирования социальной адаптации одаренных детей / Л. Г. Коваль, И. Д. Зверева // Обдарована дитина. – 1998. – № 7. – С. 2-4.
15. Коваль Л. Г. Соціально-педагогічна підтримка обдарованих дітей / Л. Г. Коваль, І. Д. Зверєва // Обдарована дитина. – 1998. – № 5 – 6. – С. 3–9.
16. Кульчицька О. І. Обдарованість: природа і суть / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2007. – № 1. – С. 17-24.
17. Моляко В. О. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості / В. О. Моляко // Обдарована дитина. – 1998. – № 1. – С. 3–5; № 2. – С. 2-6; № 3. – С. 2-5.
18. Настасенко В. А. Анализ теста на выявление творческой одаренности / В. А. Настасенко // Обдарована дитина. – 2013. – № 2. – С. 27-29.
19. Нижник Г. Авторська корекційно-розвивальна програма для обдарованих дітей [Текст] / Г. Нижник // Психолог. – 2006. – № 25-28. – С. 82-114.
20. Обдаровані діти: діагностика та супровід / упор. Т. Червонна. – К. : Шкільний світ, 2008. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
21. Обдаровані діти // Психолог. – 2011. – № 22-23 (спецвипуск). – 55 с.
22. Пашнев Б. Психодіагностика обдарованості (початок) [Текст] / Б. Пашнев // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 12 (81). – С. 59-66.
23. Пашнев Б. Психодіагностика обдарованості (закінчення) [Текст] / Б. Пашнев // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 1 (82). – С. 24-31.
24. Пономаренко О. М. Тренінг з обдарованими підлітками / О. М. Пономаренко // Шкільному психологу. Усе для роботи. – 2013. – № 5. – С. 12-28.
25. Психологічний супровід здібних та обдарованих учнів: досвід Сумщини // Завуч. – 2012. – №10 (травень). – С.10-12.
26. Скальська Л. О. Феноменологічна сутність поняття «обдарованість» / Л. О. Скальська, Л. О. Кондратенко // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 10. – С. 72-73.
27. Цап В. Діагностичні методики для роботи з обдарованими дітьми [Текст] / В. Цап // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 10 (79). – С. 77-78.
28. Юрьева Г. П. Методика диагностики и развития одаренности детей в современной образовательной среде школы / Г. П. Юрьева // Одаренный ребёнок. – 2012. – № 5. – С. 36-40.
29. Янковчук М. М. Психологічна організація індивідуальної освіти та виховання обдарованих дітей / М. М. Янковчук // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – № 4. – С. 68-71.

2.2. Навчання класних керівників

Основні орієнтири підготовки класного керівника до роботи з обдарованими учнями (мета, цілі завдання)

- оволодіння на високому рівні теоретичними психолого-педагогічними знаннями з теми;
- оволодіння знаннями з діагностики різних типів учнівської обдарованості;
- формування навичок забезпечення узгодженості роботи обдарованої дитини, її педагогів та батьків;
- оволодіння вмінням на сонові вивчення особистості обдарованого школяра вибудовувати його індивідуальну програму розвитку;
- оволодіння вміннями допомогти обдарованій дитині соціалізуватися та життєдіяти в шкільному колективі та за його межами, включення учня до ціннісно-змістовного самовизначення.

Орієнтовний тематичний зміст

1. Семінари «Природа обдарованості. Роль соціального оточення у формуванні обдарованості», «Види обдарованості дитини».

2. Семінари-практикуми «Психологічний портрет творчої особистості», «Особистісні риси соціально, літературно та математично обдарованих дітей», «Психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини. Роль ментора», «Розвиток природних обдарувань та творчих здібностей дітей», «Феномен лідерства як ознака обдарованості».

3. Методичні практикуми «Зміст та структура проектування індивідуального освітнього маршруту обдарованого учня», «Створення авторських програм щодо виявлення й розвитку обдарованості дітей», «Система позакласних заходів, спрямована на пошук, виявлення та розвиток обдарованості», «Визначення стратегії проектування умов, які забезпечують становлення особистісних досягнень».

4. Методичний практикум з елементами психологічного тренінгу «Привіт! Я – Конфлікт».

5. Психологічні практикуми «Підготовка вчителя до діагностики обдарованості», «Психолого-педагогічна діагностика рівня особистих досягнень».

6. Педагогічна майстерня «Від обдарованості – до успішності», «Портфоліо як форма супроводу обдарованого старшокласника».

Очікувані результати

- здатність отримувати об'єктивну інформацію про досягнуті учнями результати навчальної діяльності та ступінь їх відповідності вимогам освітніх стандартів;
- уміння виявляти позитивні та негативні тенденції у діяльності вчителя, встановлювати причини підвищення або зниження рівня досягнень учнів із метою подальшої корекції освітнього процесу;

- уміння використовувати у своїй роботі систему пошуку обдарованих і талановитих дітей;
- сформовані вміння побудови системи виховної діяльності з класним колективом з урахуванням здібностей та обдарувань школярів.

Рекомендована література

1. Алфимов В. М. Развиваем умственные и творческие способности старшеклассников [Текст] / В. М. Алфимов // Обдарована дитина. – 2004. – № 3. – С. 41-45.
2. Антонова Е. Е. Психолого-педагогическое сопровождение одарённого ребёнка как реализация личностно ориентированного подхода / Е. Е. Антонова // Одарённый ребёнок. – 2013. – № 3. – С. 126-139.
3. Від обдарованості – до успішності // Початкова освіта : спецвипуск. – 2013. – № 7 (лютий). – 31 с.
4. Горбатюк І. А. Тренінг партнерського спілкування для обдарованих дітей / І. А. Горбатюк // Позашкільна освіта. – 2011. – № 12. – С.11-16.
5. Грабовський А. Види дитячої обдарованості [Текст] / А. Грабовський // Обдарована дитина. – 2004. – № 1. – С. 38-47.
6. Грачёва Н.Н. Особенности одарённых детей / Н. Н. Грачёва // Одарённый ребёнок. – 2013. – № 2. – С.16-21.
7. Гущина Т. Портфоліо як форма супроводу соціально обдарованого старшокласника / Т. Гущина // Позашкільня. – 2010. – № 12. – С. 11-12.
8. Давиденко А. А. Поняття обдарованості дитини / А. А. Давиденко // Практична психологія та соціальна робота. – 2013. – № 7. – С.34-37.
9. Демченко В. В. Обдарованість, духовність, мудрість: сфери перетинання понять / В. В. Демченко // Нова педагогічна думка. – 2014. – № 1. – С. 3-5.
10. Демченко В. В. Тезаурус обдарованості / В. В. Демченко – Рівне : РОППО, 2006. – 61 с.
11. Завгородня О. В. Акмеологічна модель художньо обдарованої особистості / О. В. Завгородня // Практична психологія та соціальна робота. – 2013. – № 10. – С.7-10.
12. Загребельна О. Дослідження проявів інтелектуальної та творчої обдарованості: теоретичний аналіз [Текст] / О. Загребельна // Обдарована дитина. – 2008. – № 8. – С. 63-67.
13. Захарченко Л. Розвиток дитячої обдарованості в процесі виховної роботи [Текст] / Л. Захарченко // Обдарована дитина. – 2005. – № 9. – С. 17-24.
14. Камышин В. В. Поиск, развитие и поддержка детской одаренности / В. В. Камышин // Одаренный ребенок : целевой выпуск : Украина. – 2011. – № 2. – 160 с.
15. Коваль Л. Г. Проблемы прогнозирования социальной адаптации одаренных детей / Л. Г. Коваль, И. Д. Зверева // Обдарована дитина. – 1998. – № 7. – С. 2-4.
16. Коваль Л. Г. Соціально-педагогічна підтримка обдарованих дітей / Л. Г. Коваль, І. Д. Зверева // Обдарована дитина. – 1998. – № 5-6. – С. 3-9.

17. Кульчицька О. І. Обдарованість: природа і суть / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2007. – № 1. – С. 17-24.
18. Макаренко С. Обдарованість як біопсихологічна ознака людини / С. Макаренко // Вища освіта України. – 2011. – № 4. – С.56-61.
19. Мараховська Т. А. Обдаровані учні. Як виявити та як працювати [Текст] / Т. А. Мараховська // Класному керівнику. Усе для роботи. – 2012. – № 6 (42). – С. 2-5.
20. Мар'яненко Л. Особливості саморегуляції пізнавальної активності розумово-обдарованих підлітків [Текст] / Л. Мар'яненко // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 10 (79). – С. 79-80.
21. Матюшкин А. М. Учитель для одаренных / А. М. Матюшкин, Е. Л. Яковлева // Общественные движения и социальная активность молодежи. – М., 1991.
22. Моляко В. О. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості. – Обдарована дитина. – 1998. – № 1. – С. 3-5; № 2. – С. 2-6; № 3. – С. 2-5.
23. Мудрик А. К. Соціальний інтелект і соціальна компетентність / А. К. Мудрик // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 3. – С. 4-6.
24. Ордина И. П. Модель формирования позитивной «Я-концепции» одарённых старшеклассников / И. П. Ордина // Одарённый ребёнок. – 2013. – № 6. – С.23-29.
25. Первушина О. В. Обдаровані та геніальні діти [Текст] / О. В. Первушина // Педагогічна майстерня. – 2013. – № 1. – С. 10-14.
26. Пліш І. В. Шлях до особистісного вдосконалення обдарованої дитини [Текст] / І. В. Пліш, В. Шалда // Обдарована дитина. – 2008. – № 5. – С. 18-24.
27. Полякова Г. С. Організаторські здібності / Г. С. Полякова // Обдарована дитина. – 1998. – № 8. – С. 13-14.
28. Помиткін Е. Розвиток духовної обдарованості старшокласників [Текст] / Е. Помиткін // Обдарована дитина. – 2000. – № 2. – С. 39-44.
29. Принципи, за якими можна створити програму для розвитку обдарованості дитини [Текст] // Обдарована дитина. – 2004. – № 5. – С. 7-10.
30. Пузиревич К. Програма виявлення та розвитку обдарованості [Текст] / К. Пузиревич // Відкритий урок. – 2011. – № 3 (195). – С. 24.
31. Сіроштан С. Виховання обдарованої дитини [Текст] / С. Сіроштан // Психолог. – 2006. – № 2-3. – С. 17-20.
32. Скальська Л. О. Феноменологічна сутність поняття «обдарованість» [Текст] / Л. О. Скальська // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 10 (79). – С. 72-73.
33. Токарь И. На грани риска: одарённые дети / И.Токарь, Н. Зарубина // Коррекционно-развивающее образование. – 2012. – № 1. – С. 3.
34. Фулер Ч. Як виховати активних і творчих дітей / Ч. Фулер; пер. з англ. Н. Гірської. – Л. : Свічадо, 2008. – 156 с. – (Серія «Порадник для батьків»).

35. Чорна Л. Обдарованість і творчість у життєвих ситуаціях: теорія та практика їх взаємодії (початок) [Текст] / Л. Чорна // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 9-10 (46-47). – С. 87-91.

36. Чорна Л. Обдарованість і творчість у життєвих ситуаціях: теорія та практика їх взаємодії (закінчення) [Текст] / Л. Чорна // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 1(48). – С. 67-72.

37. Чувасова Ю. Розвиток природних обдарувань та творчих здібностей дітей: семінар-практикум психологів ДНЗ [Текст] / Ю. Чувасова // Психолог. – 2007. – № 4. – С. 10-16.

38. Чудновский В. Э., Юркевич В. С. Как учитель должен ставиться к одаренности / В. Э. Чудновский, В. С. Юркевич // Обдарована дитина. – 2004. – № 8. – С. 10-16.

39. Шрагіна Л. Технологія розвитку креативності / Л. Шрагіна. – К. : Шкільний світ, 2010. – (Серія «Психологічна скарбничка»).

40. Янковчук М. М. Психологічна організація індивідуальної освіти та виховання обдарованих дітей / М. М. Янковчук // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – № 4. – С. 68-71.

2.3. Навчання вчителів-предметників

Основні орієнтири підготовки вчителя-предметника до роботи з обдарованими учнями (мета, цілі, завдання)

- формування професійної компетентності, важливою складовою якої є вміння вчителя здійснювати навчальну та виховну роботу з обдарованими учнями;
- формування вміння виявляти і розвивати обдарованих учнів;
- розвиток особистісних якостей педагога;
- розробка педагогічного інструментарію для роботи з обдарованими учнями.

Орієнтовний тематичний зміст

1. «Круглі столи» «Стратегії навчання академічно обдарованих дітей: прискорення, поглиблення, збагачення, проблематизація», «Навчально-дослідницька та винахідницька діяльність учнів: мотивувати, навчити, підтримати».

2. Моніторингове дослідження «Діагностика готовності вчителя до роботи з обдарованими учнями».

3. Психолого-педагогічні практикуми «Готовність учнів до навчально-дослідницької та винахідницької діяльності», «Прогнозування обдарованості».

4. Семінари з елементами тренінгу «Робота педагогів щодо формування адекватної самооцінки обдарованої дитини», «Ефективна взаємодія педагогів з обдарованими дітьми та їх родиною».

5. Семінари «Нормативно-правове забезпечення проведення I, II та III етапів Всеукраїнських учнівських олімпіад, турнірів, конкурсів», «Вікові

особливості прояву обдарованості», «Особливості розвитку обдарованих індивідів».

6. Конференція «Історія дослідження та основні сучасні концепції обдарованості».

7. Семінари-практикуми «Тренінг як інструмент розвитку креативності, пониження рівня тривожності, вміння долати страх перед невдачами та змагатися», «Організація науково-дослідної роботи учнів на уроках та в позаурочний час», «Програма індивідуального розвитку обдарованої дитини», «Метод проектів у роботі з обдарованими школярами», «Пошуково-дослідницька діяльність у роботі з обдарованими учнями».

8. Інтелект-кафе «Види обдарованості дитини».

9. Педагогічні посиденьки «Психологічні та педагогічні аспекти добору змісту освітніх програм для обдарованих дітей».

10. Ділові ігри «Концептуальні моделі навчання обдарованих учнів», «Вільний клас», «Три види збагачення навчальної програми», «Сучасні технології навчання обдарованих дітей у школі».

11. Практикуми «Розв'язування завдань III та IV етапів Всеукраїнських учнівських олімпіад», «Використання інформаційних технологій у роботі з обдарованими учнями».

12. Методичні ринги «Сучасні педагогічні технології», «Робота з обдарованими учнями в контексті підготовки до олімпіади», «Створення позитивного настрою учнів на уроках».

13. Ярмарок методичних ідей «Ефективні засоби і технології пошуку, навчання і виховання обдарованої молоді».

14. Тренінг «Психолого-педагогічний супровід обдарованих дітей».

15. Творча вітальня «Робота з обдарованими дітьми на уроці».

Очікувані результати

- високий рівень психолого-педагогічних, тематичних та методичних знань;

- високий рівень інтелекту, широка ерудиція, творчий світогляд;

- здатність до самовдосконалення та самоосвіти;

- володіння організаційними здібностями для створення атмосфери самореалізації, розкритості, вільного ділового спілкування, спонукання до творчості, вміння слухати;

- сформоване вміння аргументовано переконувати, бути неупередженим, справедливим, тактовним, емоційно врівноваженим;

- здатність до самоаналізу, самокритики, перегляду своїх позицій;

- сформоване вміння налагоджувати з учнями партнерські стосунки, надавати дітям свободу вибору в прийнятті рішень;

- сформоване вміння укладати програми індивідуального розвитку обдарованої дитини;

- високий рівень пізнавальної та внутрішньої мотивації.

Рекомендована література

1. Байбородова Л. В. Ресурсы сельского социума в работе с одарёнными детьми / Л. В. Байбородова, М. А. Яковлева // Народное образование. – 2012. – № 6. – С. 236-240.
2. Боно Э. Латеральное мышление / Э. Боно. – СПб : Питер Паблишинг, 1997. – 320 с.
3. Бочарова О. Відповідальність учителя за обдарованість / О. Бочарова // Директор школи. Україна. – 2011. – № 11-12. – С. 17-25.
4. Брояк Н. В. Психолого-педагогічний супровід обдарованих дітей : тренінг для вчителів / Н. В. Брояк, Р. О. Сікаленко // Завучу. Усе для роботи. Вкладка. – 2013. – № 9-10 (травень). – С. 24-32.
5. Буркова Л. Види професійних компетентностей педагога для роботи з обдарованими дітьми в системі освіти / Л. Буркова // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2013. – № 1. – С. 44-51.
6. Бухлова Н. Організація індивідуального освітнього маршруту філологічно обдарованого учня [Текст] / Н. Бухлова // Школа. – 2012. – № 7 (79). – С. 24-30.
7. Бухлова Н. Обдарована дитина: психолого-педагогічний супровід / Н. Бухлова; упор. Ж. Сташко. – К. : Шкільний світ, 2013. – 104 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
8. Бушковская Е. А. Сравнительный анализ американских и российских тенденций в развитии одарённых школьников / Е. А. Бушковская // Одарённый ребенок. – 2012. – № 6. – С. 71-74.
9. Ванбреннер С. Методи навчання обдарованих дітей в американській школі / С. Ванбреннер // Обдарована дитина. – 1998. – № 1. – С. 29-34; № 2. – С. 23-26.
10. Власова Е. И. Ключевые проблемы и перспективы исследования социальной одаренности / Е. И. Власова // Обдарована дитина. – 1999. – № 6. – С. 2-7.
11. Воловикова М. И. Духовная одаренность / М. И. Воловикова // Обдарована дитина. – 1998. – № 7. – С. 31-33.
12. Воронцова Е. Обдарованість: діагностика та система роботи зі здібними дітьми [Текст] / Е. Воронцова // Психолог. – 2006. – № 25-28. – С. 5-26.
13. Гарус Л. М. Інноваційний підхід та педагогічні стратегії розвитку творчого потенціалу учнів [Текст] / Л. М. Гарус // Завучу. Усе для роботи. – 2013. – № 5-6. – С. 29-42.
14. Гащенко Л. Система роботи з обдарованими школярами [Текст] / Л. Гащенко // Завуч. – 2011. – № 25 (463). – С. 24-28.
15. Гірш Р. Робота з обдарованими дітьми в Чернівецькій гімназії № 1: клуб інтелектуалів «Універсум» [Текст] / Р. Гірш // Дивослово. – 2007. – № 10. – С. 25-27.
16. Гнатко М. М. Структура обдарованості та засадничі принципи роботи з обдарованими дітьми / М. М. Гнатко // Обдарована дитина. – 1998. – № 4. – С. 2-5.

17. Гнідая С. Організація роботи з обдарованими дітьми [Текст] / С. Гнідая // Директор школи. – 2012. – № 16 (688). – С. 43-48.
18. Гончарова Л. Інноваційні технології в роботі з обдарованою молоддю / Л. Гончарова, С. Сінегіна, В. Богомолів // Школа. – 2012. – № 5. – С. 36-42.
19. Губенко О. В. Методологічні аспекти аналізу чинників активізації креативних проявів особистості / О. В. Губенко // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 11. – С. 64-67.
20. Демченко В. В. Обдарований учитель – обдарований учень / В. В. Демченко // Нова педагогічна думка. – 2005. – № 3. – С. 34-41.
21. Демченко В. В. Про розвиток професійних якостей учителя у роботі з обдарованими дітьми / В. В. Демченко // Нова педагогічна думка. – 2003. – № 3. – С. 18-21.
22. Демченко В. В. Тезаурус обдарованості / В. В. Демченко – Рівне : РОППО, 2006. – 61 с.
23. Демченко В. В. Психолого-педагогічні особливості підготовки педагогічних кадрів до роботи з обдарованими дітьми / В. В. Демченко // Проблеми діагностики та проектування розвитку обдарованості дошкільників : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Алушка (АР Крим), 11-12 квітня 2013 р). – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2013. – С. 40-46.
24. Демченко В. В. Психолого-педагогічні особливості роботи педагогічних кадрів з виявлення, розвитку та реалізації обдарувань дітей та молоді / В. В. Демченко // Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (смт. Гаспра (АР Крим), 26-30 вересня 2013 р). – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2013. – С. 244-250.
25. Денискина Г. Пошуково-дослідницька діяльність у роботі з обдарованими учнями [Текст] / Г. Денискина // Школа. – 2012. – № 12 (84). – С. 73-74.
26. Денисюк Л. Ефективний проект «Творча вітальня»: з досвіду роботи з обдарованими дітьми [Текст] / Л. Денисюк // Дивослово. – 2007. – № 9. – С. 38-42.
27. Дмитрієва О. А. Феномен. Актуалізація творчого потенціалу на уроці / О. А. Дмитрієва // Шкільному психологу. Усе для роботи. – 2011. – № 1. – С. 2.
28. Думухаметов Р. С. Фасилитация одарённости: через озарение к множественности истины / Р. С. Думухаметов // Одарённый ребёнок. – 2013. – № 4. – С. 23-33.
29. Дурицька Є. Формування позитивного мислення учня. Робота з талановитими і творчо обдарованими дітьми [Текст] / Є. Дурицька // Практична психологія та соціальна робота. – 2012. – № 1 (481). – С. 26-56. – (Вкладка «Практики для практики»).
30. Дусавицкий А. К. Одаренный ребенок и развивающее обучение / А. К. Дусавицкий // Обдарована дитина. – 1998. – № 5-6. – С. 24-27.
31. Зазимко О. В. Основні теоретичні підходи до визначення обдарованості / О. В. Зазимко // Обдарована дитина. – 1998. – № 8. – С. 5-12.

32. Изюмова С. Типические черты старшеклассников с литературными и математическими способностями [Текст] / С. Изюмова // Обдарована дитина. – 2004. – № 2. – С. 2-23.
33. Илёва О. Л. Методическое сопровождение работы с одарёнными и перспективными обучающимися / О. Л. Илёва // Одарённый ребёнок. – 2013. – № 6. – С.141-146.
34. Інноваційні технології в роботі з обдарованою молоддю / Л. Гончарова, С. Снегіна, В. Богомолів // Школа. – 2012. – № 5. – С. 36-42.
35. Когут С. М. Сучасні педагогічні підходи до розвитку обдарованості учнів [Текст] / С. М. Когут // Педагогічна майстерня. – 2013. – № 1 (25). – С. 6-10.
36. Концепция одарённости // Обдарована дитина. – 2000. – № 1. – С. 5-10.
37. Костецька В. Форми й методи роботи з обдарованими дітьми на уроках географії [Текст] / В. Костецька // Школа. – 2010. – № 9 (57). – С. 54-60.
38. Кравчук О. Вчитель обдарованих дітей – мистецтво [Текст] / О. Кравчук // Початкова школа. – 2013. – № 7 (529). – С. 58-59.
39. Красноголов В. О. Визначення поняття “обдарованість” у зарубіжній психолого-педагогічній літературі / В. О. Красноголов // Обдарована дитина. – 1998. – № 5-6. – С.13-18.
40. Красноголов В. О. Концептуальні моделі навчання обдарованих дітей / В. О. Красноголов // Обдарована дитина. – 1999. – № 1. – С. 15-19.
41. Крутецкий В. А. Психология математических способностей школьников / В. А. Крутецкий. – М., 1968.
42. Кузьмін О.Є. Деякі аспекти підготовки педагогічних кадрів до роботи з обдарованими учнями / О. Є. Кузьмін // Завучу. Усе для роб. – 2014. – № 1-2. – 26 с.
43. Кулемзина А. Учителю об одаренных детях: глазами психолога-консультанта / А. Кулемзина // Народное образование. – 2009. – № 2. – С. 236-246.
44. Кульчицька О. І. Обдарованість: природа і суть / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2007. – № 1. – С. 17-24.
45. Курицина М. Як працювати з талантом: методика і форми [Текст] / М. Курицина // Освіта. – 2013. – № 3. – С. 3.
46. Кушнірчук, В. В. В кожній дитині сонце / В. В. Кушнірчук // Обдарована дитина. – 2013. – № 1. – С. 2-11.
47. Кухар Л. Робота з обдарованими дітьми в літературно-мистецькій студії «Первоцвіт» / Л. Кухар // Педагогічна майстерня. – 2012. – № 6. – С.41-47.
48. Липова Л. Специфіка навчання обдарованих дітей / Л. Липова, Л. Морозова, Л. Луценко // Рідна школа. – 2003. – № 7. – С. 8-11.
49. Минина С. Н. Некоторые аспекты в работе учителя химии с одарёнными детьми / С. Н. Минина // Методист. – 2013. – № 10. – С. 60-62.
50. Моляко В. А. Художественная одаренность / В. А. Моляко // Обдарована дитина. –1998. – № 5-6. – С. 10-12.

51. Мудрик А. К. Соціальний інтелект і соціальна компетентність / А. К. Мудрик // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 3. – С. 4-6.
52. Настенко Н. Рекомендації щодо форм та методів роботи з обдарованими школярами / Н. Настенко // Завуч. – 2000. – № 6.
53. Обдаровані діти // Педагогічна майстерня : спецвипуск. – 2013. – № 1. – 47 с.
54. Організація науково-дослідної роботи учнів : метод. посіб. / упор. : Р. М. Вернидуб, Ю. І. Завалевський, Ж. Г. Петрова. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 368 с.
55. Полякова Г. С. Організаторські здібності / Г. С. Полякова // Обдарована дитина. – 1998. – № 8. – С. 13-14.
56. Проектні технології в роботі з обдарованими дітьми: адреси досвіду // Відкритий урок. – 2006. – № 4. – С. 20-27.
57. Принципи, за якими можна створити програму для розвитку обдарованості дитини [Текст] // Обдарована дитина. – 2004. – № 5. – С. 7-10.
58. Пузиревич К. Програма виявлення та розвитку обдарованості [Текст] / К. Пузиревич // Відкритий урок. – 2011. – № 3 (195). – С. 24.
59. Рудик О. Розвиток педагогічної майстерності як необхідна передумова становлення дитячої обдарованості [Текст] / О. Рудик // Обдарована дитина. – 2005. – № 9. – С. 24-31.
60. Світличний О. Особливості методики роботи з обдарованими дітьми на уроках історії / О. Світличний // Історія в сучасній школі. – 2013. – № 1. – С. 24-26.
61. Сокурєнко О. Підготовка педагогів до роботи з обдарованими учнями / О. Сокурєнко // Методист. – 2013. – № 6. – С.3-6. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
62. Степенко Г. В. Обдаровані діти: навчання і розвиток / Г. В. Степенко, М. С. Бургін // Обдарована дитина. – 1998. – № 3. – С. 6-9.
63. Токарь І. Школьные проблемы одарённых детей: профилактика, диагностика, коррекция : дополнительная профессиональная образовательная программа повышения квалификации педагогических и руководящих работников / И. Токарь // Коррекционно-развивающее образование. – 2012. – № 2. – С. 36-47. – Библиогр.: С. 41-43.
64. Федоренко В. Організація роботи з науково обдарованими дітьми: деякі практичні аспекти керівництва учнівськими дослідницькими роботами [Текст] / В. Федоренко // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2007. – № 5. – С. 15-23.
65. Шевелева Д. Е. Достоинства и недостатки различных организационных форм обучения одаренных учащихся / Д. Е. Шевелева // Инновации в образовании. – 2009. – № 6. – С. 42-52.

2.4. Навчання керівників загальноосвітніх навчальних закладів

Основні орієнтири підготовки керівника загальноосвітнього навчального закладу до роботи з обдарованими учнями (мета, цілі, завдання)

- формування вміння створення максимально сприятливих умов для розвитку обдарованих дітей;
- розробка і поетапне впровадження нового змісту освіти, інтерактивних технологій навчання й виховання обдарованих школярів;
- формування вміння створення сприятливих умов для самозростання, розвитку творчого потенціалу педагогів;
- формування вмінь організовувати роботу з педагогами, які працюють з обдарованими школярами, на основі моніторингових досліджень.

Орієнтовний тематичний зміст

1. Семінари «Психологічні механізми розвитку творчого потенціалу педагогів до роботи з обдарованими дітьми», «Вимоги до педагогів, які працюють з обдарованими дітьми», «Психологічні особливості роботи вчителя з обдарованими учнями», «Створення акмеологічного середовища для навчання дорослих», «Здібності. Обдарованість. Талант».

2. Психологічний практикум «Готовність педагогів до навчально-дослідницької та винахідницької діяльності».

3. Психолого-педагогічний турнір «Мистецтво спілкуватися «по вертикалі».

4. Семінари-практикуми «Технологія поетапної підготовки вчителів до роботи з обдарованими учнями», «Організація психологічної і методичної консультаційної допомоги сім'ям, в яких обдаровані діти отримують домашнє виховання», «Створення системи стимулювання інтелектуально та творчо обдарованої молоді, педагогічних працівників», «Створення цільової програми навчання та виховання обдарованих дітей», «Створення умов у загальноосвітньому навчальному закладі для наукової діяльності вчителів».

5. Практикуми «Технологія здійснення моніторингового дослідження якості роботи з обдарованими дітьми», «Використання мережі Інтернет для поширення інформації про специфіку навчання обдарованих дітей», «Створення мережеских спільнот користувачів Інтернету, що займаються обдарованістю», «Організація видавничої діяльності з проблеми дитячої обдарованості».

6. «Круглі столи» «Шляхи модернізації системи роботи з педагогічними працівниками та обдарованими учнями», «Стимулювання творчої діяльності вчителів».

7. Педагогічний міст «Система роботи педагогічного колективу з обдарованими учнями».

Очікувані результати

- сформована система роботи загальноосвітнього навчального закладу з обдарованими учнями;

- сформований високопрофесійний, спрямований на творчу діяльність колектив загальноосвітнього навчального закладу;
- сформована система стимулювання та заохочення обдарованих дітей, їх батьків та педагогів;
- створення умов для оптимального розвитку в загальноосвітньому навчальному закладі потенційно обдарованих дітей, здатних на впевнений стрибок у своєму розвитку в майбутньому;
- організація такого навчально-виховного середовища, що передбачає використання інтерактивних технологій, активних форм і методів організації освітнього процесу, розвиток системи позаурочної навчальної й позакласної діяльності учнів, яка дозволить школярам демонструвати свої досягнення на шкільних, районних, обласних, республіканських олімпіадах, творчих конкурсах, МАН.

Рекомендована література

1. Барановська Т. Системна підтримка обдарованої молоді / Т. Барановська // Методист. – 2013. – № 10. – С. 8-10.
2. Бєсєдіна І. Профільне навчання й обдарованість / І. Бєсєдіна, Т. Яковенко // Відкритий урок. – 2012. – № 6. – С.18-21.
3. Білецька Н. Система пошуку та організація роботи з обдарованими учнями: на прикладі аграрного ліцею / Н. Білецька // Завуч. Вкладка. – 2013. – № 1. – С. 13-24.
4. Василенко Н. В. Управлінська педагогічна тека: розвиваємо інтелект / Н. В. Василенко // Управління школою. – 2012. – № 31-33 (листопад). – С. 2-25.
5. Вареха А. Шляхи модернізації системи роботи з пед. працівниками та обдарованими учнями / А. Вареха // Методист. – 2012. – № 12. – С. 55-60.
6. Винник Н.Д. Личностно-компетентностный поход к формированию духовной культуры педагога, сопровождающего одаренного ребёнка / Н.Д. Винник // Одарённый ребёнок. – 2013. – № 3. – С. 59-65.
7. Волошинова О. Я. Система роботи пед. колективу з обдарованими учнями / О. Я. Волошинова // Управління школою. – 2009. – № 10 (квітень). – С. 24-31.
8. Демченко В. В. Виховання обдарованої дитини в сучасному навчальному закладі: організаційно-управлінський аспект / В. В. Демченко, Т. С. Рабченко. – Рівне : Ліста – М, 2004. – 180 с.
9. Демченко В. В. Детермінанти змісту і організаційних форм підготовки педагогічних кадрів до роботи з обдарованими школярами / В. В. Демченко // Нова педагогічна думка. – 2004. – № 1. – С. 25-27.
10. Демченко В. В. Рівневе оцінювання потенційної готовності педагога до роботи з обдарованими дітьми / В. В. Демченко, Т. С. Рабченко // Нова педагогічна думка. – 2008. – № 1. – С. 148-169.
11. Демченко В. В. Готовність педагогічних кадрів до роботи з обдарованими школярами та її зв'язок із результативністю їх навчання, виховання і розвитку / В. В. Демченко // Нова педагогічна думка. – 2008. – № 2. – С. 15-19.

12. Демченко В. В. Проблеми професійної готовності педагогічних кадрів до роботи з обдарованими школярами / В. В. Демченко // Нова педагогічна думка. – 2009. – № 2. – С. 29-35.
13. Демченко В. В. Тезаурус обдарованості / В. В. Демченко – Рівне : РОІППО, 2006. – 61с.
14. Демченко В. В. Технологія діагностики готовності педагогічних працівників до роботи з обдарованими дітьми: навч.-метод. посіб. / В. В. Демченко. – Рівне : РОІППО, 2007. – 25 с.
15. Демченко В. В. Проблеми професійної готовності вчителів історії загальноосвітніх закладів до роботи з обдарованими школярами / В. В. Демченко // Науково-методичний журнал вчителів суспільних предметів Рівненської області. – 2010. – № 1-2. – С. 3-15.
16. Демченко В. В. Андрагогічний підхід до організації післядипломної освіти педагогічних кадрів / В. В. Демченко // Нова педагогічна думка. – 2010. – № 4. – С. 21-26.
17. Демченко В. В. Психолого-педагогічні особливості професійної компетентності педагогічних кадрів, що працюють з обдарованими учнями та організаційно-методичні засади їх формування засобами системи науково-методичної роботи / В. В. Демченко // Нова педагогічна думка. – 2014. – № 2.
18. Денисенко Т. В. Удосконалення рівня професійної майстерності педагогів, які працюють з обдарованими дітьми в умовах гімназії / Т. В. Денисенко, І. С. Старостенко // Завучу. Усе для роботи. – 2012. – № 1-2 (січень). – С. 4-7.
19. Дубасенюк А. А. Проблемы творческого потенциала педагогических способностей учителя и его влияние на развитие творческой одаренности детей / А. А. Дубасенюк // Одарённый ребёнок. – 2013. – № 3. – С. 47-58.
20. Жаппуева Л. Х. Особенности организации образовательного процесса при работе с одаренными детьми / Л. Х. Жаппуева, А. Р. Закуреев // Инновации в образовании. – 2011. – № 4. – С. 124-134.
21. Жмулина Е. О. Роль личности педагога в поддержке одаренных детей / Е. О. Жмулина // Одаренный ребенок. – 2012. – № 5. – С. 46-49.
22. Здібності. Обдарованість. Таланти : система роботи з обдарованими дітьми / упор. М. Голубенко. – К. : Шкільний світ, 2009. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
23. Зегрюк М. Комплексна організація роботи з обдарованими учнями / М. Зегрюк // Директор школи. – 2012. – № 10. – С. 39-45.
24. Зеленина Е. Б. Профессиональная компетентность педагога как условие успешного духовно-нравственного становления одаренного ребенка / Е. Б. Зеленина // Одаренный ребенок. – 2012. – № 5. – С. 30-33.
25. Зінченко Н. Обдаровані діти: підготовка педагога до взаємодії / Н. Зінченко // Психолог. – 2012. – № 15-16. – С. 15-18.
26. Зотова І. Система психолого-педагогічного супроводу обдарованих учнів ліцею [Текст] / І. Зотова // Рідна школа. – 2010. – Квіт.-трав. – С. 27-30.
27. Кравчук О. Вчитель обдарованих дітей – мистецтво [Текст] / О. Кравчук // Початкова школа. – 2013. – № 7 (529). – С. 58-59.

28. Кривцова Т. Організація роботи з обдарованою молоддю / Т. Кривцова, А. Воротеляк // Директор школи. – 2013. – № 1. – С. 40-46.
29. Лапушинская Г. К. Как финансируется обучение одарённых детей в школе / Г. К. Лапушинская // Народное образование. – 2013. – № 7. – С. 58-65.
30. Лозовая Е. В. Развитие интеллектуальных и творческих способностей учащихся как здоровьесберегающий аспект / Е. В. Лозовая, Е. Л. Абрашкина, А. Н. Михайлов // Методист. – 2012. – № 5. – С. 42-48.
31. Науково-педагогічний проект «Інтелект України»: шляхи реалізації // Рідна школа. – 2013. – № 10. – 80 с.
32. Ноздрачова О. Освітнє середовище, яке виховує обдарованих [Текст] / О. Ноздрачова // Шкільний світ. – 2011. – № 12 (572). – С. 7.
33. Плекаємо обдарованих учнів // Заступник директора школи : спецвипуск. – 2013. – № 8. – 80 с.
34. Порох Л. Робота зі здібними та обдарованими дітьми: організаційно-управлінський аспект [Текст] / Л. Порох, Н. Осінна // Рідна школа. – 2011. – Березень. – С. 39-43.
35. Січко С. Цільова програма «Обдарованість: інтелект, духовність, здоров'я» / С. Січко, О. Денисенко // Директор школи. – 2012. – № 12. – С. 64-78.
36. Сопіна Л. Система науково-методичної роботи з обдарованими дітьми [Текст] / Л. Сопіна // Обдарована дитина. – 2005. – № 9. – С. 5-17.
37. Талант плюс творчість // Завуч : спецвипуск. – 2011. – № 21 (липень).
38. Токарь И. Школьные проблемы одарённых детей: профилактика, диагностика, коррекция : дополнительная профессиональная образовательная программа повышения квалификации пед. и руководящих работников / И. Токарь // Коррекционно-развивающее образование. – 2012. – № 2. – С. 36.
39. Черепій О. М. Розвиток обдарованості через виховну систему закладу [Текст] / О. М. Черепій // Педагогічна майстерня. – 2013. – № 1. – С. 24-29.
40. Шемуда М. Г. Професійна підготовка вчителя до роботи з обдарованими дітьми [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/PPMB/texts/2009-04/09smnwgwp.pdf.
41. Щорс В. В. Гуманістичні засади роботи з обдарованими дітьми в сучасному освітньому закладі / В. В. Щорс // Управління школою. – 2013. – № 1-3 (січень). – С. 48-95.
42. Юрьева Г. П. Методика диагностики и развития одаренности детей в современной образовательной среде школы / Г. П. Юрьева // Одаренный ребёнок. – 2012. – № 5. – С. 36-40.
43. Ядрова С. В. Активизация познавательной деятельности учителя и одарённых учащихся в процессе совместной деятельности / С. В. Ядрова // Одаренный ребёнок. – 2013. – № 4. – С. 40-46.
44. Яковина А. Модель готовності вчителя до роботи з обдарованими учнями / А. Яковина // Управління освітою. Вкладка. – 2012. – № 1. – С.15-16.

2.5. Навчання батьків, які виховують обдарованих дітей

Основні орієнтири підготовки батьків до взаємодії з обдарованими дітьми (мета, цілі, завдання)

- розширення можливостей розуміння обдарованої дитини;
- інформування батьків щодо проблематики життєдіяльності дітей із нестандартним рівнем розвитку здібностей;
- поліпшення рефлексії взаємин із обдарованою дитиною та вироблення нових навичок взаємодії;
- встановлення і розвиток відносин співробітництва і партнерства батьків та дитини;
- створення інформаційного середовища для батьків, які виховують обдарованих дітей;
- допомога батькам обдарованих і здібних дітей у виробленні виховної стратегії всебічного сприяння їх позитивної самореалізації;
- орієнтування батьків на отримання дитиною творчого досвіду вибору і прийняття рішень у повсякденних життєвих ситуаціях, що пов'язані з її здоров'ям, навчанням, дозвіллям, взаємовідносинами.

Орієнтовний тематичний зміст

1. Лекції «Співвідношення понять обдарованість і здібності, талант, геніальність. Обдарованість і нахили, покликання», «Ознаки обдарованості дітей різного віку», «Різні типи обдарованості дитини», «Особливості виховання та навчання обдарованих дітей у сім'ї».

2. Тренінги «Організація спільної практичної діяльності здібної дитини та її батьків», «Якщо дитина самотня», «Конфлікти в родині та мистецтво їх подолання», «Партнерство в роботі з батьками щодо розвитку обдарованості особистості», мотиваційно-прогностичний тренінг виявлення актуальної креативності особистості «На перехресті обдарованості».

3. Диспути «Обдарованість: ноша унікальності чи дар від Бога?», «Комп'ютер – друг чи ворог обдарованої дитини?».

4. Анкетування батьків «Особливі діти – особливі проблеми», «Обдаровані діти у родині», «Інтереси та здібності дитини».

5. Рекомендації «Як допомогти та не зашкодити вашій дитині», «Як запобігти проблемам у вихованні обдарованих дітей?», «Як уникати конфліктів у спілкуванні з обдарованими дітьми?», «Дозування навантаження обдарованого школяра».

6. Консультування «Обдарована дитина в школі та вдома», «Пізнавальні ігри в сімейному колі», «Прийоми і методи розвитку здібностей», «Проблема «бумерангу» у взаєминах дітей і батьків».

7. Батьківські збори «Батьківська підтримка розвитку дитячих здібностей», «Моя дитина – восьме чудо світу», «Традиції родини та їх значення у вихованні обдарованих дітей».

8. Психолого-педагогічний консиліум щодо вироблення стратегії психолого-педагогічного супроводу обдарованих та здібних дітей.

9. Круглий стіл «Навчання і виховання обдарованих дітей – нелегка справа».

10. Навчально-практичний семінар «Створення психолого-педагогічних умов для розвитку дитячої обдарованості».

11. Батьківські конференції «Як розвинути та зберегти в дитині допитливість і здатність до творчості», «Як спілкуватися з обдарованою дитиною».

12. Семінари-практикуми «Рання діагностика обдарованості», «Як розпізнати обдаровану дитину», «Методики діагностики обдарованості для використання батьками».

Очікувані результати

- сформоване вміння спостерігати за власними дітьми з метою сприяння їхньому розвитку;
- сформоване вміння спілкуватися з обдарованою дитиною в родині;
- сформовані навички взаємодії з обдарованою дитиною;
- створений універсальний психологічний клімат у родині за рахунок усвідомлення батьками своєї ролі щодо підтримки, виявлення та розвитку творчих здібностей дітей;
- покращення психологічного клімату загальноосвітнього навчального закладу за рахунок усвідомлення батьками своєї ролі щодо підтримки, виявлення та розвитку творчих здібностей дітей.

Рекомендована література

1. Антонюк Л. В. Психолого-педагогічні проблеми обдарованої особистості в школі та сім'ї / Л. В. Антонюк // Педагогічна майстерня. – 2013. – № 6. – С. 10-33.

2. Артамонова Е. Г. Груз избранности или дар во благо? / Е. Г. Артамонова // Народное образование. – 2013. – № 6. – С. 53-56.

3. Божик Л. М. Виховання обдарованої дитини в сім'ї / Л. М. Божик // Обдарована дитина. – 2012. – № 1. – С. 58-59.

4. Веліканова А. Обдарована дитина – хто вона? [Текст] / А. Веліканова // Психолог. – 2006. – № 42. – С. 18-21.

5. Войтенко Н. Обдарованість чи талановитість? Роздуми сучасного психолога [Текст] / Н. Войтенко // Школа. – 2010. – № 9 (57). – С. 61-70.

6. Воронцова Е. Задатки, здібності, обдарованість / Е. Воронцова // Директор школи. – 2011. – № 13-14.

7. Дмитришин Г. Сучасні діти, які вони? [Текст] / Г. Дмитришин // Початкова школа. – 2005. – № 4. – С. 37-39.

8. Доротюк В. Індивідуальна своєрідність творчо обдарованої дитини [Текст] / В. Доротюк // Обдарована дитина. – 2000. – № 1. – С. 15-18.

9. Ефременко И. И. Генетика одаренности / И. И. Ефременко // Одаренный ребенок. – 2009. – № 4. – С. 15-29.

10. Карпенко Н. Розуміння батьками проявів дитячої обдарованості як творчий процес [Текст] / Н. Карпенко // Обдарована дитина. – 2008. – № 8. – С. 45-55.

11. Кіреєнкова О. Обдаровані діти: модель ідентифікації [Текст] / О. Кіреєнкова // Психолог. – 2013. – № 3. – С. 46-48. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
12. Кондратенко Л. Сім'я в долі обдарованої особливості (протидія як механізм саморозвитку) [Текст] / Л. Кондратенко // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 10 (79). – С. 78-79.
13. Кондратенко Л. Погані оцінки обдарованої дитини [Текст] / Л. Кондратенко // Обдарована дитина. – 2005. – № 9. – С. 39-42.
14. Корнеєва В. М. Моя обдарована дитина: психологічні рекомендації щодо проведення батьківських зборів / В. М. Корнеєва // Класному керівнику. Усе для роботи. – 2014. – № 3. – С. 46-49.
15. Кульчицька О. І. Обдарованість: природа і суть / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2007. – № 1. – С. 17-24.
16. Марінушкіна О. Є. Родина та обдарована дитина / О. Є. Марінушкіна, Г. В. Шубіна. – Х. : Основа, 2008. – 191: іл. – (Серія «Для турботливих батьків»).
17. Мельничук А. Особливості виховання обдарованих дітей у сім'ї / А. Мельничук // Школа. – 2013. – № 2. – С. 57-62.
18. Нурбалина Г. К. Практические советы родителям одарённых детей / Г. К. Нурбалина // Одарённый ребёнок. – 2013. – № 4. – С. 120-125.
19. Обдарована дитина. Як виховати, зберегти та розвинути обдарованість наших дітей // Освітні коментарі. – 2011. – № 10-12. – С. 1-37.
20. Рябченко В. В. Відкриття обдарованості власної дитини / В. В. Рябченко // Обдарована дитина. – 2012. – № 5. – С. 46-47.
21. Рябченко В. Потенційно обдарована дитина: виявлення та підтримка / В. Рябченко // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2004. – № 2-3. – С. 185-193.
22. Струк Н. І. Вплив сім'ї на формування обдарованої особистості [Текст] / Н. І. Струк // Обдарована дитина. – 2013. – № 1. – С. 59-62.

Ольга КУКЛА,
*методист кабінету суспільно-гуманітарних предметів
Рівненського ОІППО*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Провідним напрямом оновлення системи освіти в нашій країні є впровадження нових Державних стандартів дошкільної, початкової, базової та повної загальної середньої освіти.

В основу сучасних освітніх стандартів покладено компетентнісний підхід, на засадах якого освіта успішно реалізує дві головні функції: навчити дитину

вчитися упродовж життя та використовувати набуті знання в процесі практичної діяльності.

Упровадження Державних стандартів здійснюється на основі принципів послідовності та наступності й розраховане на тривалий термін – десять років.

У нових стандартах зроблено акценти на:

- 1) вивчення двох іноземних мов як важливого засобу міжкультурного спілкування;
- 2) оволодінні знаннями з нових інформаційних технологій, як засобу реалізації творчого потенціалу учнів, що забезпечить їх готовність до активної життєвої діяльності в умовах інформаційного суспільства;
- 3) посилення використання здоров'язберезувальних технологій;
- 4) підвищення уваги до природничої та екологічної освіти;
- 5) узгодженість із оновленим змістом програм початкової школи.

Перед методичними службами області, навчальними закладами стоїть відповідальне завдання: підготувати вчителя до реалізації змісту нового Державного стандарту. Загальні методичні рекомендації щодо організації навчально – виховного процесу в п'ятих класах загальноосвітніх навчальних закладів викладено в листі МОН України № 1/9-368 від 24.05.2013 р.

Згідно з новим Державним стандартом іноземні мови та мови національних меншин належать до мовного компонента, основними наскрізними змістовими лініями якого є мовленнєва, мовна, соціокультурна і діяльнісна.

Мовленнєва лінія забезпечує формування мовленнєвої компетентності шляхом формування та вдосконалення вмінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі), а також готовності розв'язувати проблеми особистісного і суспільного характеру.

Мовна лінія передбачає формування мовної компетентності шляхом засвоєння системних знань про мову як засіб вираження думок і почуттів.

Соціокультурна лінія сприяє формуванню соціокультурної компетентності шляхом засвоєння культурних і духовних цінностей, норм, що регулюють соціально-комунікативні відносини між статями, поколіннями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку учнів.

Діяльнісна (стратегічна) лінія сприяє формуванню діяльнісної компетентності шляхом формування навчальних умінь і навичок, опанування стратегіями, що визначають мовленнєву діяльність, соціально-комунікативну поведінку учнів та спрямовані на виконання навчальних завдань і розв'язання життєвих проблем.

Стратегічно важливою для мовного компонента є комунікативна компетентність – невід'ємна складова структури змісту освіти, що передбачає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності, основами культури усного і писемного мовлення, базовими вміннями і навичками використання мови в різних сферах і ситуаціях.

Сучасна система навчання іноземних мов дає можливість застосовувати комунікативно-діяльнісний підхід оволодіння мовами як важливим засобом міжкультурного спілкування, усвідомлення учнями особливостей культури народів, мови яких вивчаються, власної національної культури.

Програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів будуються на засадах загальнодидактичних принципів, ураховують особливості методичної організації процесу навчання кожної мови окремо, а також навчальний досвід учнів у вивченні рідної мови. Навчання іноземних мов у 5-6 класах реалізується через навчально-методичне забезпечення вивчення предмета.

Вивчення іноземних мов у 2014-2015 навчальному році здійснюватиметься за програмами «Іноземні мови. 5-9 класи» (2013 р.), автентичними та національними навчально-тематичними комплексами (НМК), що мають гриф Міністерства освіти і науки України.

Засоби навчання є важливим невід'ємним компонентом навчального процесу з іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах. У методиці навчання іноземних мов до засобів навчання висуваються певні вимоги. Так, засоби навчання повинні:

- виконувати свою основну функцію – забезпечувати реалізацію як діяльності вчителя, так і діяльності учня у навчальному процесі з іноземної мови;
- орієнтуватися на цілі навчання, тобто сприяти досягненню цілей у процесі навчання іноземної мови;
- бути інструментами реалізації методів і прийомів, що застосовуються в навчально-виховному процесі, а також забезпечувати управління діяльністю вчителя і діяльністю учня;
- відповідати сучасним досягненням методики навчання іноземних мов та забезпечувати реалізацію новітніх технологій навчання іноземної мови.

Згідно з такими критеріями, як значущість, призначення та застосування, засоби навчання іноземної мови розподіляються на: основні й допоміжні; технічні й нетехнічні; для вчителя та для учня.

В ідеалі усі засоби мають бути представлені в навчально-методичному комплексі, завдяки якому проводиться навчання іноземної мови. Зважаючи на це, НМК є основним засобом навчання в усій повноті його компонентів: книга для учня, робочий зошит, книга для учителя, аудіо-CD, відеозаписи та електронні засоби навчання.

Упровадження другої іноземної мови в навчальний процес середньої загальноосвітньої школи зумовлює фундаменталізацію змісту шкільної полікультурної освіти та формування багатомовної особистості випускника. Така тенденція має глобальний характер, є актуальною для всіх країн світової спільноти і розглядається як один із пріоритетів їх державної освітньої політики.

Процес вивчення другої іноземної мови повинен реалізовуватися в три етапи: початковий (5-6 кл.), середній (7-9 кл.), завершальний (10-11 кл.).

На початковому етапі завдяки засобам мовного, мовленнєвого та ілюстративного матеріалу важливо сформувати позитивне ставлення до другої іноземної мови, бажання мати друзів за кордоном, ознайомитися з життям зарубіжних однолітків і використовувати для цього першу й другу іноземні мови.

На *середньому* етапі повинна здійснюватися послідовна й систематична робота з розвитку в учнів мовної, мовленнєвої та соціокультурної компетентностей, набуття досвіду спілкування другою іноземною мовою.

Завершальний етап характеризується систематизацією набутого комунікативного досвіду. Розвиток умінь спрямовується на засвоєння другої іноземної мови з метою задоволення комунікативних потреб у різних соціальних ситуаціях міжкультурного спілкування, отримання та доцільного використання країнознавчої інформації у ході виконання комунікативних намірів.

Навчання другої іноземної мови, як і першої, ґрунтується на загальнодидактичних і методичних принципах, проте має специфічні ознаки. Оскільки оволодіння учнями другою іноземною мовою здійснюється в умовах контактування рідної та першої іноземної мов, це спричиняє виникнення проблем інтерференції з боку не лише рідної мови, а й першої іноземної. Вплив першої іноземної мови на вивчення другої сильніший, аніж вплив рідної мови, що одночасно розширює можливості для позитивного перенесення знань, умінь і навичок із першої іноземної мови на другу.

Позитивне перенесення існує на різних рівнях:

- *на рівні мовленнєвої і розумової діяльності*: чим більше мов знає людина, тим більше в неї розвинуті механізми мовлення і мислення, пам'ять, процеси сприйняття й упізнання, прогнозування, осмислення, створення мовленнєвих продуктів;

- *на рівні мови*: схожі лінгвістичні явища в рідній та першій іноземній мовах переносяться учнями на другу іноземну мову і в такий спосіб полегшують її засвоєння;

- *на рівні навчальних умінь*: учень оволодів цими вміннями в процесі вивчення рідної та першої іноземної мов і переносить їх на оволодіння другою іноземною.

Сучасна парадигма шкільної іншомовної освіти зорієнтована на таку організацію навчання, що забезпечує комунікативно-діяльнісний характер в інтеграції з особистісним і культурологічним спрямуванням його змісту. Означені тенденції, зумовлені процесами глобалізації міжнародних контактів, де іноземній мові належить визначальна роль важливого засобу міжкультурного спілкування, насамперед мають знайти чітке відображення в підручниках як основних засобах навчання другої іноземної мови. У зв'язку з цим зміст навчання повинен забезпечувати:

- оволодіння учнями рівнем комунікативної компетентності, що визначений чинною навчальною програмою;

- комплексне оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо), концентричність подання навчального матеріалу, ситуативну обумовленість вправ і завдань;

- взаємопов'язане й збалансоване навчання всіх видів мовленнєвої діяльності, враховуючи, що кожен із них є метою і засобом навчання;

- формування в учнів соціокультурної компетентності шляхом використання відповідних текстових й ілюстративних матеріалів, сприяння

вихованню толерантного ставлення і поваги до культури, звичаїв, способу життя інших народів;

- реалізацію культурологічного підходу до навчання з використанням завдань, що сприяють моделюванню ситуацій мовленнєвої взаємодії за принципом діалогу культур;

- створення комунікативної атмосфери на уроках, наближення її до умов реального спілкування, забезпечення можливості багатоканальної мовленнєвої взаємодії (*interaction*) шляхом виконання різноманітних індивідуальних, парних і групових вправ і завдань залежно від соціальних потреб спілкування;

- особистісну орієнтованість навчального матеріалу, зумовлену віковими особливостями учнів, їхніми інтересами, навчальним і життєвим досвідом, перспективами майбутньої діяльності;

- умови створення на уроках навчальних мовленнєвих ситуацій, що дають можливість відтворювати в навчальному процесі атмосферу реального спілкування, дотримуючись лінгвістичних і соціокультурних норм, прийнятих у країнах, мова яких вивчається;

- виконання не тільки практичної (комунікативної), а й виховної, розвивальної, освітньої цілей навчання;

- виконання завдань діяльнісного, проблемного, творчого характеру, що сприяє розвитку креативного мислення, загальнонавчальних умінь, усвідомленого використання власного навчального досвіду, зокрема й у вивченні рідної та першої іноземної мов, міжпредметних зв'язків об'єктивного оцінювання та переосмислення рівня своїх навчальних досягнень.

У навчанні другої іноземної мови вважається недоцільним віддавати перевагу якомусь одному або двом-трьом видам мовленнєвої діяльності. Навчальний процес повинен організовуватися таким чином, щоб сприяти комплексному формуванню в учнів умінь і навичок усного (говоріння, аудіювання) і писемного (читання, письмо) спілкування. Процес навчання всіх видів мовленнєвої діяльності здійснюється паралельно і взаємопов'язано.

У **5 класі**, враховуючи вікові особливості учнів підліткового віку та їх навчальний досвід, навчання доцільно розпочинати відразу з формування іншомовного комунікативного досвіду з певної теми. У зв'язку з цим фонетичний аспект мовлення засвоюється безпосередньо в практичній діяльності під час оволодіння тематичним, лексичним і граматичним матеріалом. Робота над вимовою здійснюється постійно впродовж усього курсу навчання. Значна кількість вправ і завдань, а також видів навчальної діяльності, що широко використовувались під час оволодіння першою іноземною мовою, не завжди методично доцільні для навчання другої іноземної мови. Необхідно уникати прямого перенесення всіх видів навчальної діяльності, що використовувались у початковій школі під час навчання першої іноземної мови, на початковий етап вивчення другої іноземної мови. Варто добирати такі види вправ і завдань та використовувати такі види навчальної діяльності, що співвідносяться із психофізіологічними можливостями і навчальним досвідом учнів. Усі вправи й завдання повинні бути комунікативно спрямовані, а навчальні дії учнів – умотивовані.

Згідно з комунікативно-діяльнісним підходом до навчання новий мовний (фонетичний, лексичний і граматичний) матеріал спочатку слід подавати в певному контексті, а потім активізувати в усному й писемному мовленні за допомогою відповідних вправ і завдань. Останні сприяють формуванню в учнів знань про значення нової мовної одиниці, про її формоутворення та функції (застосування) в мовленні. На основі цієї означеної інформації формуються відповідні мовні навички. Такий комунікативно-когнітивний підхід до оволодіння мовним матеріалом сприяє усвідомленому його засвоєнню й адекватному використанню в практичній мовленнєвій діяльності.

На початковому етапі, тобто у **5 - 6 класах**, важливо зацікавити учнів вивченням іноземної мови, викликати в них позитивне ставлення до предмета, вмотивовувати необхідність і значущість володіння кількома іноземними мовами як неповторними засобами міжкультурного спілкування.

Комунікативна, освітня, виховна й розвивальна мета оволодіння навчальним змістом реалізуються через навчальні тексти й діалоги, що пропонуються в підручнику як основному засобі навчання. Вони повинні містити як змістову, так і мовну інформацію та слугувати певними механізмами узагальнень іншомовного досвіду. Для успішної реалізації освітньо-розвивального потенціалу школярів необхідно, щоб зміст підручників сприяв залученню їх до вивчення предмета, не тільки розширював їхній світогляд, а й сприяв глибшому розумінню власної культури та її ролі в духовному й моральному розвитку людства. Це повинні забезпечувати не тільки навчальні тексти, а й доступні для підліткового віку ілюстративні матеріали, що формують уявлення про інший світ, іншу культуру, вмотивовуючи своїм змістом потребу пізнавати їх засобами іноземної мови.

Лексичний і граматичний матеріал доцільно подавати двома способами – індуктивним і дедуктивним – залежно від його складності та труднощів оволодіння. Якщо ці проблеми відсутні, то вивчення його розпочинається через функціональний контекст, що узгоджується з комунікативним методом навчання. Цей підхід передбачає встановлення нероздільного зв'язку між значенням, формою і функцією мовної одиниці, що є ключовим принципом діяльності, пов'язаної з її засвоєнням. З цією метою використовуються вправи і завдання, спрямовані на формування навичок мовної здогадки, запам'ятовування та активізації, що є особливо важливим у навчанні на початковому етапі. Якщо мовні одиниці зумовлюють певні труднощі (як правило, це граматичні явища, не характерні для рідної мови учнів, або ті, що мають суттєві розбіжності з їх аналогами в рідній та першій іноземній мовах), то навчання їх слід здійснювати дедуктивним шляхом.

Навчання читання доцільно організовувати з опорою на вміння промовляння цілих слів, а в деяких випадках (особливо у ході навчання англійської мови) застосовувати звуко-буквений аналіз. Це є характерним для читання окремих буквосполучень і слів, що мають особливі відхилення від правил. Із цією метою використовуються відповідні вправи, вміщені в підручниках.

Важливою умовою успішного оволодіння другою іноземною мовою на початковому етапі є організація систематичного повторення вивченого матеріалу. Проводити таку роботу слід таким чином, щоб поступово в учнів розвивалися вміння аналізувати, систематизувати, моделювати, абстрагувати, порівнювати, узагальнювати, робити висновки. Для цього доцільно використовувати схеми-моделі для подання граматичного матеріалу, регулярного його повторення й закріплення, що сприяє розвитку мислення, уваги, пам'яті, сприймання та уявлення.

Як зазначалося вище, зміст навчання другої іноземної мови створюється на ідеях оволодіння нею в контексті міжкультурної парадигми, що передбачає взаємопов'язане засвоєння мови і культури. Орієнтація на цю технологію зумовлена сучасними викликами та перспективами розвитку мульти- та полілінгвотнокультурної світової спільноти, в якій перебуває людина і яка стає невід'ємним імперативом сьогодення. У зв'язку з цим одним із основних завдань навчання доцільно розглядати формування в учнів здібностей, готовності та бажання брати участь у міжкультурній комунікації в межах найтипівіших сфер і тем спілкування та самовдосконалюватися в подальшому оволодінні іншомовною комунікативною діяльністю відповідно до власних викликів і потреб. Виконання цього завдання забезпечує діяльність, що спрямована на розвиток полікультурної та мультилінгвальної мовної особистості школяра вже на першому етапі вивчення мови.

Узагальнимо зазначені вище характеристики, за якими зміст навчання другої іноземної мови повинен:

1) відповідати актуальним комунікативно-пізнавальним інтересам учнів підліткового віку, відображати реальні потреби використання мови як засобу спілкування, бути максимально наближеним до умов і цілей реальної міжкультурної комунікації;

2) стимулювати розвиток інтересів учнів та позитивне ставлення до другої іноземної мови, здійснювати вплив на їхню мотиваційну сферу;

3) спрямовувати учнів на засвоєння не тільки нового для них мовного коду, а й до культури народу – носія цієї мови, що має забезпечуватися чітким усвідомленням найголовніших спільностей і розбіжностей між чужою та рідною культурами, з урахуванням чого навчання другої іноземної мови поступово має організовуватися у формі діалогу культур;

4) ґрунтуватися на досвіді оволодіння школярами рідною і першою іноземною мовами, враховувати загальнонавчальний досвід учнів, набутий під час вивчення інших предметів (міжпредметні зв'язки);

5) забезпечувати освітні, виховні та розвивальні потреби школярів, у тому числі стимулювати їхню самостійну діяльність, спонукати до рефлексії щодо якості власних навчальних досягнень.

Зміст навчання другої іноземної мови зазвичай визначається цілями навчання, відповідає віковим особливостям учнів та їхнім інтересам. У зв'язку з цим важливого значення набуває мовний, мовленнєвий, соціокультурний матеріал.

Основними принципами добору навчального матеріалу для навчання другої іноземної є наступні принципи:

- прагматичності та соціальної ефективності;
- комунікативної цінності навчального матеріалу;
- тематичної організації навчання іншомовного спілкування;
- науковості;
- урахування навчального досвіду та міжпредметних зв'язків;
- автентичності;
- достатності та доступності;
- концентричного вивчення тем для спілкування;
- мінімізації змісту навчання;
- частотності використання мовних і мовленнєвих одиниць;
- типовості та варіативності мовного і мовленнєвого матеріалу;
- диференційованого навчання;
- культуровідповідності та культурної цінності навчального матеріалу;
- виховної, освітньої та розвивальної цінності навчального матеріалу.

Добір навчального матеріалу здійснюється раціонально, якщо він повністю відтворює дидактичну модель навчального процесу.

Ураховуючи комунікативні цілі навчання другої іноземної мови, в основу типології вправ покладено категорію спілкування та етапи його здійснення в навчальному процесі. Дібрані вправи і завдання, крім суто навчальної, виконують ще й розвивальну, виховну й освітню функції, комплексно впливаючи в такий спосіб на розвиток школярів.

Відповідно до основних положень комунікативно-діяльнісного підходу до навчання другої іноземної мови і з урахуванням вікових психологічних особливостей учнів підліткового віку оптимальними засобами засвоєння навчального змісту визначено: *мовні вправи*, що забезпечують оволодіння фонетичним, лексичним та граматичним матеріалом і, таким чином, готують до спілкування; *умовно-мовленнєві вправи*, що дають школярам можливість усвідомлювати особливості використання (функції) мовних одиниць у безпосередніх мовленнєвих актах у результаті застосування їх у мікровисловлюваннях; *мовленнєві вправи*, що сприяють формуванню вмінь здійснювати спілкування в чотирьох видах мовленнєвої діяльності; *комунікативні завдання*, що сприяють формуванню в учнів готовності до спілкування завдяки комплексному використанню мовних навичок, мовленнєвих умінь і навчального досвіду (загальнонавчальних умінь).

При навчанні другої іноземної мови дуже важливо використовувати сучасні освітні технології. До цього спонукають не лише навчальні посібники, а й інтенсивність процесу навчання – дві години на тиждень. При цьому зменшується частка репродуктивної діяльності в навчальному процесі, що розглядається як ключовий момент у навчанні іноземних мов узагалі.

Аналіз інноваційної діяльності у навчанні іноземних мов засвідчує, що на практиці переважно застосовуються наступні технології: особистісно зорієнтоване навчання та виховання, громадянська освіта, профільне навчання, технологія групової навчальної діяльності, теорія рівневої диференціації

навчання, інформаційно-комунікаційні технології, проектна методика, інтерактивні технології, технології формування творчої особистості, театральна педагогіка, технології гуманізації педагогічної діяльності, розвиток критичного та креативного мислення, теорія ігрових технологій тощо.

Використання інноваційних технологій підвищує інтенсивність навчання, розвиває творчі здібності учнів. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Освітня технологія інтерактивного навчання в процесі навчання дитини – це сукупність різноманітних педагогічних прийомів, які спонукають учнів до творчої активності, створюють умови для усвідомлення ними матеріалу, узагальнення одержаних знань. Ця технологія готує дітей нового покоління, які вміють спілкуватися, слухати та чути інших, міркувати. В її основу покладено ідеї творчої співпраці вчителя та учнів. При запровадженні означеної технології знання засвоюються краще, адже інтерактивні методики розраховані не на запам'ятовування, а на вдумливий, творчий процес пізнання світу, на постановку проблеми та пошук шляхів її вирішення.

Умовою й змістом інноваційного типу навчання є сформованість в учнів здатності самостійно вчитися, шукати в різних джерелах інформацію й застосовувати набуті знання, виробляти вміння діяти, прагнути до творчості та саморозвитку. Орієнтація навчання на особистість передбачає створення оптимальних умов використання різних джерел наукової інформації для кожного учня при опануванні знань.

Працюючи над розробкою моделей уроків, їх слід будувати на оптимальному поєднанні таких традиційних принципів дидактики, як науковість, відповідність віковим особливостям, інноваційним підходам особистісно зорієнтованого навчання.

Узагальнюючи зазначені вище дидактико-методичні підходи до побудови змісту навчання другої іноземної мови, визначимо основні характеристики відповідної педагогічної технології:

- комунікативне спрямування навчального процесу;
- діяльнісний характер процесу навчання;
- особистісно зорієнтоване навчання;
- взаємопов'язане навчання другої іноземної мови і культури її носіїв;
- взаємопов'язане й збалансоване навчання всіх видів мовленнєвої діяльності;
- пріоритетність інтерактивних видів навчальної діяльності;
- ситуативне спрямування навчального процесу;
- активізація самостійної діяльності учнів на уроці;
- розвиток творчої комунікативної діяльності та креативного мислення учнів;
- надання пріоритетів груповим формам навчальної діяльності;
- культурологічне (соціокультурне) спрямування навчального процесу;
- діагностування / самодіагностування рівня навчальних досягнень учнів;
- використання комп'ютерних технологій;

- використання ігрових форм навчальної діяльності.

Представлені дидактико-методичні характеристики можна розглядати як компоненти моделі процесу навчання другої іноземної мови в загальноосвітніх навчальних закладах.

Руслана КУШНЕРУК,
методист кабінету суспільно-гуманітарних предметів
Рівненського ОІППО

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКЛАДАННЯ НІМЕЦЬКОЇ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

*Знання однієї мови дозволяє
увійти в коридор життя,
знання двох мов – відкриває
вам усі двері у цьому коридорі.*
Франк Сміт

На сучасному етапі інтеграції України до Європи особливого значення набуває вивчення сучасних європейських мов. Вивчення двох іноземних мов у контексті шкільної освіти – реальність і потреба сьогодення. На цій проблемі зосереджується увага педагогів, методистів та лінгвістів. У глобальному масштабі метою мовної освіти стає розвиток полікультурної й багатомовної особистості, у тому числі завдяки формуванню її комунікативної компетентності, що проявляється в здатності та готовності здійснювати спілкування засобами іноземної мови на міжкультурному рівні в широкому культурологічному аспекті.

За останні роки вимоги щодо рівня оволодіння іноземною мовою учнями загальноосвітньої школи зросли. В Україні значне підвищення інтересу до вивчення іноземної мови, зокрема німецької, викликане перебудовою вектора зовнішньоекономічної діяльності підприємств та застосуванням нових форм співробітництва. Згідно із Загальноєвропейськими рекомендаціями Ради Європи відтепер метою вивчення іноземної мови є вільне спілкування нею, тобто формування в індивіда іншомовної комунікативної компетенції, що є основою комунікативного підходу до вивчення іноземних мов. Для реалізації цього запиту зроблено немало: учні загальноосвітніх шкіл почали вивчати другу іноземну мову з п'ятого року навчання; створено сучасні підручники; процес навчання інтенсифікувався з урахуванням досліджень із педагогіки, психології, лінгвістики, методики навчання іноземної мови й інформатики.

Цілі, завдання й особливості навчання іноземних мов у 6 класі. Навчання *німецької як першої іноземної мови* в 6 класі реалізується завдяки навчально-методичному забезпеченню вивчення предмета. Вивчення іноземних

мов у цьому навчальному році буде здійснюватися за програмою «Іноземні мови. 5-9 класи» та такими підручниками:

1. Німецька мова. 6 клас / авт. Горбач Л. В., Савченко Л. П., Сидоренко М. М. – Грамота, 2014;

2. Німецька мова. 6 клас / авт. Сотникова С. І., Гоголева Г. В. – Ранок, 2014.

Навчання **німецької як другої іноземної мови в 6 класі** реалізується через навчально-методичне забезпечення вивчення предмета, викладання якого в цьому навчальному році буде здійснюватися за програмою «Іноземні мови. «5-9 класи» та підручниками:

1. Німецька мова. 6 (2) клас / авт. Сотникова С. І., Білоусова Т. Ф. – Ранок, 2014;

2. Німецька мова 6 (2) клас / авт. Сидоренко М. М., Палій О. А. – Ранок, 2014.

Німецька як друга іноземна мова. Специфіка предмета “Німецька мова” полягає в тому, що провідним компонентом змісту навчання є формування в учнів умінь і навичок в усному (говоріння, аудіювання) і писемному (читання, письмо) мовленні. Процес навчання всіх видів мовленнєвої діяльності має здійснюватися паралельно і взаємопов’язано. Уважається недоцільним у навчанні другої іноземної мови надавати перевагу якомусь одному або двом трьом видам мовленнєвої діяльності. В основі формування вмінь у будь-якому вигляді іншомовної діяльності – слухомоторні навички. Отже, пріоритет у навчанні німецькій мові належить усним вправам.

Навчання усного і писемного спілкування відбувається в межах сфер і тем, передбачених програмою для навчання першої іноземної мови. Звичайно, рівень володіння кожним видом мовленнєвої діяльності буде дещо нижчим, ніж його аналог у вивченні першої іноземної мови. Він відповідатиме рівню А2+, визначеному й описаному в загальноєвропейських рекомендаціях із мовної освіти.

У 5 класі з огляду на вікові особливості учнів та їхній навчальний досвід запроваджувати пропедевтичні курси недоцільно. Навчання варто розпочинати одразу з формування в учнів навичок і вмінь із певної теми. У зв’язку з цим фонетичний аспект мовлення має засвоюватися безпосередньо у практичній діяльності під час оволодіння тематичним лексичним і граматичним матеріалом. Роботу над вимовою здійснюють постійно упродовж усього курсу навчання

Багато різноманітних чинників полегшують роботу з навчання другої іноземної мови. В учнів уже сформованими є загальнонавчальні вміння, а саме:

- робота в різних режимах (*індивідуально, у парах чи групах*);
- уміння спостерігати, порівнювати, аналізувати, аргументувати;
- діти можуть розпізнавати, диференціювати мовні явища та слова (артиклі, власні імена, структуру пропозиції, дієслова-зв’язки);
- уміння сприймати іноземну мову на слух, спілкуватися з одним чи кількома співбесідниками;
- користуватися словником, застосовувати інтуїцію, здогадку.

Усі ці вміння й навички вже прищеплені вчителями першої іноземної мови. Необхідно лише вміло їх використовувати. Із самого початку учень усвідомлює,

що вивчення другої іноземної мови не такий уже й складний процес, якщо знати першу іноземну та використовувати свої знання при оволодінні другою. Практика навчання іноземних мов доводить, що труднощі оволодіння кожною новою іноземною мовою зменшуються приблизно вдвічі порівняно із зусиллями, що витрачаються на вивчення першої іноземної.

Уроки другої іноземної мови мають не лише **навчальну**, а й **розвивальну** мету: тренують пам'ять, розширюють світогляд, ознайомлюють з іншою культурою. Дуже важливо, щоб дитина бачила, що ця мова – засіб спілкування багатьох людей, а не тільки предмет у школі. Крім того, для підлітків важливо виділитися, а рідкісна мова може бути одним із мотивів цього.

Поліглоти відзначають, що найскладніша для засвоєння мова – перша, всі інші даються набагато легше. У багатьох мовах є схожі слова та граматичні конструкції, наприклад, слова-інтернаціоналізми.

Дитині легше вивчати другу іноземну мову завдяки методам, які вона засвоїла в процесі вивчення першої. Французька, англійська та німецька мови належать до різних груп (романської та німецької), але граматична будова та багато латинських запозичень у лексичному складі в них схожі. Крім того, у кожній мові є свої «легкі сторони»: деś простішою є грамати́ка, в іншій мові – правила читання або вимова.

Слід зазначити, що успішне навчання другої іноземної мови залежить не лише від засвоєння матеріалу навчального посібника, а й від ступеня занурення в «життя з іноземною» та участі в іншомовному житті як першої, так і другої іноземної мови.

Основні відмінності у викладанні другої та першої іноземних мов. Починаючи з 5 класу, всі ці технології на тому чи іншому рівні впроваджуються на уроках і в позаурочний час. Учні захищають свої проекти, проводять дослідження, виступають у різних ролях, пропонують свої варіанти рішення проблеми з урахуванням вікових і мовних можливостей. При цьому *комунікативна спрямованість* навчання зберігає своє пріоритетне значення. Успішне оволодіння другою іноземною мовою залежить від того, наскільки забутий той факт, що вона є другою.

При навчанні другої іноземної мови є ще більше передумов, ніж при навчанні першої: наявність досвіду вивчення іноземної мови, більш пізній початок навчання, усвідомленіший підхід до вивчення мови.

Позитивне перенесення досвіду вивчення першої іноземної мови може мати місце на трьох рівнях:

- *мовно-мисленнєвої діяльності* – чим більшою кількістю мов людина володіє, тим розвинутішими є її мовно-мисленнєві механізми: пам'ять, зорове та слухове сприйняття;
- *мови* – схожі лінгвістичні явища в першій іноземній мові;
- *навчальних умінь*, якими учень оволодів під час вивчення першої іноземної мови та які переносяться ним на оволодіння другою іноземною мовою й полегшують процес засвоєння.

Отже, можна враховувати індивідуальні особливості учня й диференціювати навчання з урахуванням рівня вивченості першої мови. Для

деяких учнів необхідно створювати умови для швидшого просування, іншим – надавати можливість для повторення та тренування. Дуже важливими є принципи економії та інтенсифікації навчання, адже процес оволодіння другою іноземною мовою можна значно інтенсифікувати, якщо учні мають високий рівень знань із англійської мови.

Чинники, що сприяють економії часу та інтенсифікації процесу навчання:

- володіння латинським шрифтом (скорочує період альфабетизації та зводить його до роз'яснення та засвоєння відмінностей звуко-буквенних відповідностей у різних іноземних мовах, графічного і звукового образу слова);
- наявність значного потенційного словникового запасу (слова англійської мови, що мають схожість з іншими іноземними мовами, прямі запозичення з англійської мови та інтернаціоналізми полегшують процес навчання читання й сприяють швидшому оволодінню лексикою другої іноземної мови);
- швидке просування у читанні (сприяє більш швидкому розвитку соціокультурної компетентності).

Таким чином, при вивченні другої іноземної мови інтенсивна робота для формування в учнів уявлень про категорії, відсутні в рідній мові, не вимагається. Проте навіть у загальних категоріях першої і другої іноземних мов існує ряд відмінностей, на які необхідно звернути увагу учнів із самого початку.

Наявність загальних рис у мовах сприяє повному перенесенню явищ першої іноземної мови на схожі явища другої іноземної мови, що й викликає помилки. Саме тому, незважаючи на спільність категорій та ряд збігів у понятійній сфері, тренування граматичних явищ другої іноземної мови не повинно бути менш інтенсивним, ніж у першій мові.

Із розвитком в учнів умінь і навичок при вивченні другої іноземної мови та збільшенням обсягу засвоєного мовного матеріалу відбувається постійне зменшення впливу першої іноземної мови на другу. З часом учні починають усвідомлювати внутрішні закони побудови системи другої іноземної мови, у них формується «відчуття мови».

Для нейтралізації негативного впливу фонетичних навичок першої іноземної мови навчання німецької вимови має будуватися на основі порівняльного аналізу фонологічних систем рідної та першої іноземної мови, що є одним із важливих принципів навчання фонетичного матеріалу. Це дозволяє передбачити можливі труднощі і тим самим знайти шляхи їх подолання. Практика свідчить, що найлегше учні оволодівають звуками, що співпадають у всіх вивчених мовах, важче – звуками, які лише схожі на звуки англійської та української мов.

Сприймання та відтворення звука, що належать до другої групи, характеризується високим ступенем інтерференції. Учні автоматично переносять навички вимови цих звуків із вивчених мов насамперед з англійської у німецьку, що призводить не лише до виникнення акценту в мовленні, але й до помилок на рівні змісту. Звуки цієї групи вимагають посиленої уваги до спеціального тренування в різноманітних вправах, особливо в тих, де є контрастування з відповідними звуками англійської мови.

Найважче засвоюються звуки, аналогів яким у мовах немає. Тоді використовується транскрипція, зокрема на початковому рівні навчання німецької мови на базі англійської.

Урахування раніше вивчених мов при навчанні лексики німецької мови має важливе значення при оволодінні учнями значенням, словотвором, багатозначністю та сполученням слів. Набагато легше вивчати лексику учням, які мають хороший запас слів з англійської мови. Постійного аналізу та порівняння потребують граматичні, зокрема й лексичні, аспекти французької, англійської, української та російської мов.

З метою контролю за засвоєнням учнями слів і словосполучень слід використовувати переклади: з української на німецьку, з англійської на німецьку тощо.

Отже, можна зробити висновки про те, що у процесі навчання другої мови результати взаємодії мов не повинні ігноруватися.

До роботи над навчальним матеріалом і до формування навичок потрібно підходити диференційовано: не навчати тому, що учні вже вміють та знають з інших мов. Новинка або якийсь цікавий факт має бути на кожному занятті.

Зазвичай процес вивчення другої іноземної мови супроводжується такими труднощами:

- психологічними, що зумовлені переходом до нового навчального предмета;
- труднощами, що пов'язані з впливом на процес навчання рідної і першої іноземної мови (міжмовна інтерференція);
- труднощами, зумовленими відмінністю у фонетичному й орфографічному аспектах першої та другої іноземних мов.

Способи подолання цих труднощів:

- визначення форм роботи і способів активізації мовленнєвої діяльності відповідно до вікових особливостей учнів;
- раціоналізація процесу навчання за рахунок використання вже набутого мовного й мовленнєвого досвіду у вивченні рідної та першої іноземної мов;
- вибір оптимальної технології навчання, що врахувала б взаємодію нового іншомовного механізму рідної та першої іноземної мов;
- послаблення впливу міжмовної інтерференції;
- визначення спільного й подібного у рідній, першій і другій іноземних мовах у всіх видах мовленнєвої діяльності. Існує міжмовне перенесення як важливий чинник раціоналізації навчального процесу.

Інноваційні технології у викладанні німецької мови. При навчанні другої іноземної мови важливо використовувати сучасні освітні технології, до чого зобов'язують як навчальні посібники, так і інтенсивність процесу навчання (дві години на тиждень). При цьому в навчальному процесі зменшується частка репродуктивної діяльності, що можна розглядати як ключовий момент у навчанні іноземних мов. Застосування на практиці інноваційних методологічних підходів надає можливість учителям іноземної мови впровадити та вдосконалити нові методи роботи, підвищити ефективність навчального процесу та рівень знань учнів.

До таких технологій можна віднести, наприклад, проблемне, колективне, різнорівневе навчання; дослідницькі та проектні методи навчання; технологію дебатів, дистанційного навчання, ділових, рольових та інших видів ігор; навчання у співпраці.

Інноваційні технології містять такі **підходи до викладання другої іноземної мови:**

1. Інтерактивні методи викладання.

2. Використання технічних засобів навчання (комп'ютерних та мультимедійних, мережі Інтернет) для контролю знань, зберігання й використання навчальних матеріалів.

Важливим засобом формування основних компетенцій є **використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання предмета й у виховній роботі на уроках німецької мови.**

Застосування комп'ютерів на уроках іноземної мови значно підвищує інтенсивність навчального процесу, адже за їх допомогою засвоюється значно більша кількість матеріалу, ніж при традиційному навчанні. Крім того, цей матеріал закріплюється значно міцніше. Комп'ютер забезпечує й усебічний контроль за навчальним процесом. При використанні комп'ютера для контролю досягається й більша об'єктивність оцінки, оскільки відбувається одночасна перевірка знань усіх учнів. Сприятливі умови створюють комп'ютери і для організації учнями самостійної роботи на уроках іноземної мови, адже учень може використовувати комп'ютер як для вивчення окремих тем, так і для самоконтролю отриманих знань.

Лише застосування засобів і методів навчання у комплексі може забезпечити належний рівень навчальних досягнень учнів. Інтернет є не тільки джерелом автентичного матеріалу, ще його одна відмінна риса – актуальність інформації, що може оновлюватися за мірою необхідності. Різноманіття німецькомовних ресурсів країнознавчого характеру досить значне. Особливий інтерес викликають вказані нижче інтернет-ресурси.

Корисні сайти вчителю німецької мови

№	Назва веб-сторінки	Короткий опис
1.	http://www.udoklinger.de	якісний німецький сайт з інформацією про мову та літературу
2.	http://www.bbc.co.uk/languages/german/	аудіо- та відеоматеріали з німецької мови
3.	http://learn-german-easily.com/	уроки німецької мови для початківців
4.	http://www.deutsch-lernen.com/	уроки німецької мови різного рівня складності, країнознавча інформація (див.TravelGuide)
5.	http://hypermedia.ids-mannheim.de/	граматика німецької мови з поглибленим викладом
6.	http://www.canoo.net/	словники та граматики німецької мови
7.	http://www.spiegel.de	популярний німецький журнал із викладом найсвіжіших новин в онлайн

		варіанти
8.	http://www.vorota.de	багато інформації про Німеччину та німецьку мову
9.	http://www.daad.de	сайт DAAD – Німецька служба академічних обмінів
10.	http://literaturmachen.de	літературна студія
11.	http://www.learnalanguage.com/learn-german/	вивчення німецької онлайн
12.	http://www.klickdeutsch.com.br/	вправи на вивчення нім. мови (2-6 клас) за автентичними підручниками
13.	http://german.about.com/	вивчення німецької мови та лінгвокраїнознавства
14.	http://www.passwort-deutsch.de/	мовний матеріал для учня та вчителя
15.	http://www.stufen.de/	навчальний матеріал для вивчення німецької
16.	http://www.edition-deutsch.de	тести, вправи, завдання з нім. мови
17.	http://www.wirtschaftsdeutsch.de	навчальні матеріали на урок нім. мови (тематика – нім. мова та професійна діяльність)
18.	http://www.deutsch-als-fremdsprache.de	інтернет-ресурс для уроку німецької мови як іноземної
19.	http://www.alumniportal-deutschland.org/deutsche-sprache/online-deutsch-lernen.html	інтерактивні вправи на вивчення нім. мови
20.	www.daf-netzwerk.org	матеріали для підвищення кваліфікації вчителів, уроку нім. мови, методика
21.	www.lern-sprachen.de www.lern-deutsch.de	безліч корисних інтернет-посилань та інформації на тему вивчення німецької мови
22.	www.ratgeber-laender.de	корисні лінки та інформація про Німеччину
23.	http://www.slf.ruhr-uni-bochum.de	вивчення іноземних мов у тандемі
24.	http://katrusja.narod.ru/deutsch.htm	корисні інтернет-посилання
25.	http://www.mylanguageexchange.com	вивчення іноземних мов у парі
26.	www.deutschlern.net	німецька для початківців та тих, хто володіє достатніми знаннями (необхідна реєстрація)
27.	http://www.geo.de/GEOlino/	цікава інформація, ігри, тести, майстрування власноруч та форум для дітей нім. мовою

28.	http://www.kidsweb.de/	цікавий та інформативний сайт для дітей німецькою мовою
29.	http://www.kinofenster.de	все про фільми, навчальні матеріали до фільмів нім. мовою
30.	http://www.familie.de	захоплюючий сайт для всієї сім'ї нім. мовою
31.	http://www.kidsville.de	німецький дитячий сайт з можливістю прийняття активної участі дітей у його розширенні
32.	http://blinde-kuh.de/	усе для дітей нім. мовою
33.	http://www.labbe.de	безліч творчих ідей для дітей
34.	http://www.kindernetz.de/	цікава інформація для дітей німецькою
35.	http://www.hueber.de/kikus/	Kikus – німецька мова: початковий рівень (для дітей віком від 3 до 10 років)
36.	http://www.hueber.de/planetino/	Планетіно – німецька мова для дітей
37.	http://www.hueber.de/delfin/	Delfin – німецька мова, рівні A1-B1
38.	http://www.hueber.de/themen-aktuell/	Themenaktuell – німецька мова, рівень A1-B1
39.	http://www.hueber.de/tangram-aktuell/	Tangram – підручник із німецької мови, підготовка до здачі іспитів рівнів A1 (StartDeutsch 1), A2 (StartDeutsch 2) та B1 (ZD)
40.	http://ludolingua.de/	цікаві ігри на уроках іноземної мови
41.	http://www.sowieso.de	німецькі новини для юних читачів
42.	http://www.goethe.de/	офіційна сторінка Гете-інституту
43.	http://www.fachdidaktik-einecke.de/inhalt.htm	дидактика німецької мови онлайн
44.	http://www.info.daf.de	дослідження в галузі «Німецька як іноземна»
45.	http://www.teachsam.de/	педагогіка, методика, дидактика

Досягнення належних результатів у вивченні другої іноземної мови, формуванні високого рівня володіння комунікативною компетенцією неможливе без використання інноваційних технологій, що ґрунтуються на особистісно орієнтованому навчанні, а саме:

- розвиваючого навчання;
- інтерактивного;
- навчання з використанням ІКТ;
- креативного навчання;
- проектної роботи.

До **інноваційних навчальних методів** також можна віднести:

- **Навчання з комп'ютерною підтримкою** (створення презентацій у програмі PowerPoint, використання інтернет-ресурсів. Програма PowerPoint проста у використанні, вона дозволяє педагогові створити

анімаційний опорний конспект уроку, включити відео- та аудіофрагмент, відобразити в динаміці певне явище, подію, що допоможе школяреві легко засвоїти новий лексичний чи граматичний матеріал).

- **Метод сценарію** (використовується без текстових підручників; йдеться про творче планування, підбір гіпотез, переживання, систематизацію та презентацію роботи. Спроектowana історія містить також елементи з драми та рольової гри. Учитель задає лише рамки дії та представляє окремі епізоди. Учні ставлять запитання та знаходять на них відповіді).

- **Метод симуляції** (йдеться про різноманітні симуляційні бізнес-ігри, що надають учням можливість відпрацьовувати свої навички, застосовувати знання з метою розв'язання тієї чи іншої задачі в так званому «безпечному середовищі», яке імітує реальні ситуації. Симуляція надає можливість учням спробувати себе в певній ролі керівника, президента компанії тощо. Завдяки симуляції у школярів формуються навички стратегічного планування).

- **Метод навчання по станціях** (навчальна техніка, за якою учні виконують роботу над навчальним матеріалом, упорядкованим у вигляді станцій. Учні отримують робочі плани з обов'язковими та вибірковими завданнями. Під час використання цього методу школярі навчаються планувати свій час, аналізувати власний навчальний успіх, планувати та проводити різні етапи роботи. Означена робота дозволяє здійснювати диференціацію за інтересами учнів, ступенем складності завдання).

- **Метод рольової гри** (рольова гра є активним методом навчання. Рольова гра є засобом емоційної зацікавленості, мотивації навчальної діяльності й активним способом навчання практичного володіння другою іноземною мовою. Гра допомагає подолати мовні бар'єри учнів, значно підвищує обсяг їхньої мовленнєвої практики, розвиває спостережливість, вчить робити висновки, зіставляти окремі факти. Наприклад, ситуативно-рольові ігри, що використовують у навчанні – «У ресторані», «У магазині», «На пошті», «Біля вокзальної каси», «Ходімо в кіно» тощо; сюжетно-рольові ігри – «Розмова у вагоні», «У таксі»).

Роль традиційних технологій навчання досить вадлива, проте на сучасному етапі вчителю не обійтись без інноваційних технологій. Таким чином, сучасні технології створюють умови для наближення змісту освіти, обсягу знань, умінь, навичок, а також темпу їх засвоєння до особистості учня, дозволяють реалізувати особистісно-диференційований підхід при вивченні німецької мови.

Отже, вчитель іноземної мови сучасної школи повинен іти в ногу з життям, відчувати всі зміни, що відбуваються в освіті, розумітися на особливостях нових Державних стандартів, визначати підходи до відбору змісту та організації навчального матеріалу, запроваджувати сучасні форми навчання, використовувати адекватні форми та види контролю та активно користуватися ІКТ-технологіями.

«Ти можеш!» – повинен нагадувати вчитель учневі.

«Він може!» – повинен нагадувати колектив.

«Я можу!» – повинен повірити в себе учень.

В. Шаталов

Марія ЛАВРЕНЧУК,
*методист кабінету суспільно-гуманітарних
предметів Рівненського ОІППО*

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ТА НАВЧАННЯ
СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВИ
У 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ**

I. Концептуальні засади розвитку освітньої політики та стратегії в Україні

Як зазначає Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року, основною метою гуманітарної освіти є вирішення завдань виживання людства в цілому та повне задоволення потреб в освіті окремої людини з метою найповнішої реалізації її здібностей та власної життєвої мети. Для вирішення цього завдання необхідно формування принципово нового світогляду, який повинен включати усвідомлення людства як цілісної системи та необхідність гармонійної взаємодії людства і природи, тобто вимагає поглибленого діалогу культур та екологічного виховання, а тому вимагає певною мірою соціальної інженерії, тобто потрібне обережне формування мотиваційної сфери та ціннісних орієнтацій людини.

Вивчення гуманітарних предметів, яке має на меті навчити учнів орієнтуватися у «просторі культури», засвоїти ціннісний підхід до світу на відміну від технократичного та сайєнтистського ставлення до оточуючого світу, усвідомити значення екзистенціальної проблематики для формування гуманістичного (антропоцентричного) світогляду та збагнути глибинний смисл «вічних» питань: що є людина, що є історія, що є краса, що таке добро та зло, у чому сенс людського життя, звідки виник світ та ін. Таким чином, гуманітарна освіта переносить наголос з позитивного (наукового) знання на Особистість і Культуру з метою відновлення цілісності культури шляхом формування моральної, естетичної, ціннісної свідомості особистості як носія, творця та «субстрата» культури.

Акцентуємо увагу на одному з аспектів Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року: «З часу набуття незалежності вектор мовної політики в Українській державі залежав від бачення цієї проблеми політичною силою, яка вигравала президентські або парламентські вибори. Однак жодній політичній силі не вдалося впровадити свого бачення мовного розвитку держави. Як такої державної мовної політики, яка б цілісно враховувала всі аспекти мовної ситуації всередині країни, а також можливі геополітичні виклики, не існувало. Нерідко на дії державних чинників впливали зовнішні фактори. При таких підходах мовне державне планування не могло здійснюватися, а мовна політика залежала від поточної політичної ситуації.

Концептуальним орієнтиром ефективної мовної політики слугує Європейська хартія регіональних або міноритарних мов. Її основна мета – збереження мовного розмаїття, безкорислива підтримка малих європейських

мов. Проте не менш важливим завданням Хартії є збереження політичної стабільності при територіальній цілісності, тобто зменшення конфліктного потенціалу міжмовних стосунків, яке передбачає не тільки безперешкодне використання мов та говірок усіх національних спільнот, а й створення сприятливих умов для реалізації об'єднавчого потенціалу державної мови. Цей аспект особливо важливо враховувати в сьогоденній гуманітарній політиці України, коли частішають спроби обмежити роль української мови як активного чинника консолідації суспільства...»

«Таким чином, основними проблемами на шляху адаптації системи освіти до вимог часу є: 1) зниження доступності освіти та невідповідність її якості сучасним вимогам; 2) невідповідність ринку освітніх послуг потребам ринку праці, що спричиняє диспропорції між підготовкою спеціалістів та попитом на них з боку роботодавців; 3) неефективність механізмів державного фінансування системи освіти при постійному збільшенні бюджетних видатків на освіту; 4) збереження надто централізованого керування освітнім процесом...»

Гуманітарна політика України має орієнтуватись на загальнонаціональний проект спільного майбутнього, що є однаково прийнятним для жителів усіх регіонів України, та сприяти міжкультурному та міжконфесійному діалогу в Україні, гармонійному поєднанню загальнонаціональних та регіональних інтересів у культурній сфері, забезпеченню громадянських прав і свобод.

Україна має активно реалізовувати декларовані ООН «Цілі розвитку тисячоліття» як систему пріоритетів, що визначатимуть стратегію реформ.

II. Основні пріоритети гуманітарного розвитку України як фактор формування наскрізних компетентностей та компетенцій

Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року спирається на фундаментальні цінності свободи, справедливості, солідарності; демократичні принципи, верховенство права, всебічний захист фундаментальних прав людини; подолання бідності, безробіття й дискримінації людини; рівний доступ до освіти, медицини, культури та житла; рівні можливості для чоловіків та жінок; захисту довкілля; подолання ксенофобії; створення умов для вільної діяльності мас-медіа та доступу до публічної інформації; піклування про дітей та літніх людей; підтримки молоді. Економічне зростання в такому суспільстві має відбуватися шляхом задоволення потреб нинішнього покоління без завдання шкоди наступним поколінням.

Основними пріоритетами гуманітарного розвитку є:

- впровадження високих соціальних стандартів життя;
- пріоритет прав людини та громадянських свобод як критерій оцінки ефективності діяльності держави та рівня розвитку суспільних відносин у країні;
- рівність прав і свобод людини незалежно від національності, мови, ставлення до релігії, приналежності до соціальних груп і громадських об'єднань;
- збереження традиційної для України багатомовності, розвиток усіх мовних груп відповідно до Європейської хартії регіональних мов або мов меншин (Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15.05.2003 р. № 802-IV);

- забезпечення повноцінного розвитку і функціонування української мови як державної, згідно з Конституцією України (стаття 10);
- вільний доступ широких верств суспільства до культурних надбань;
- збереження та охорона культурної спадщини;
- підтримка розвитку та взаємозбагачення культур етносів, що проживають в Україні;
- підтримка сучасних форм мистецької та інтелектуальної творчості;
- забезпечення діалогу держави та громадянського суспільства.

III. Нормативно-правове забезпечення вивчення світової літератури та російської мови

- Закон України «Про освіту»;
- Закон України «Про загальну середню освіту»;
- Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, затверджена Указом Президента України від 25.06.2013 № 344;
- Державна національна програма «Освіта: Україна XXI століття»;
- Національна доктрина розвитку освіти;
- Концепція літературної освіти;
- Концепція гуманітарного розвитку України у період до 2020 року;
- Концепція профільного навчання у старшій школі, затверджена наказом МОН України від 21.10. 2013 р. № 1456;
- Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти;
- Положення про освітній округ;
- Методичні рекомендації щодо складення регіональних планів створення освітніх округів та модернізації мережі професійно-технічних, загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі шкіл-інтернатів, затверджені Розпорядженням КМУ від 5.09.2012 № 675-р;
- Положення про міжшкільний навчально-виробничий комбінат;
- Концепція державної системи професійної орієнтації населення, затверджена Постановою КМУ від 17.09. 2008 № 842;
- Концепція розвитку інклюзивної освіти, затверджена наказом МОН України від 01.10.2010 № 912;
- Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти, затверджена наказом МОН України від 14.08.2013 № 1176;
- Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, затверджений Постановою КМУ від 15.08.2011 № 872;
- Положення про дистанційне навчання, затверджене наказом МОН України від 25.04.2013 № 466, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 30.04.2013 р. № 703/23235.

IV. Начально-методичне забезпечення вивчення світової літератури та російської мови

У зв'язку з поетапним переходом на новий Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти у 5-6 класах вивчення світової літератури здійснюється за Програмою для загальноосвітніх навчальних закладів «Світова література. 5-9 класи» (колектив авторів, керівник колективу Ніколенко О. М.).

У 7-9 класах предмет світова література вивчається за Програмою для загальноосвітніх навчальних закладів «Зарубіжна література. 5-12 класи» (колектив авторів, керівник Ковбасенко Ю. І., науковий редактор Наливайко Д. С.).

У 8-9 класах із поглибленим вивченням світової літератури здійснюється за Програмою для поглибленого вивчення зарубіжної літератури (колектив авторів, керівник Ковбасенко Ю. І., науковий редактор Наливайко Д. С.; газета «Зарубіжна література» (2008 рік).

Спецкурси, факультативи, гуртки зі світової літератури плануються за Програмою курсів за вибором і факультативів зі світової літератури. Книга І (За ред. Таранік-Ткачук К. В., Дворницької І. П.).

Для профільного навчання користуватися програмами:

– Світова література. Програми для профільного навчання для учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Природничо-математичний, технологічний, спортивний напрями, суспільно-гуманітарний напрям (економічний профіль). Рівень стандарту (укл. Ковбасенко Ю. І. – керівник та ін.);

– Світова література. Програми для профільного навчання для учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Художньо-естетичний напрям, суспільно-гуманітарний напрям (історичний, правовий, філософський профілі). Академічний рівень (укл. Ковбасенко Ю. І. – керівник та ін.).

– Світова література. Програми для профільного навчання для учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям. Профільний рівень (укл. Ковбасенко Ю. І. – керівник та ін.).

Вивчення російської мови у 5-6 класах здійснюється за програмами:

– Програми загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою (початок вивчення з 5 класу) «Російська мова. 5-9 класи» (укладачі: Курач Л. І., Корсаков В. О., Фідкевич О. Л., Кошкіна Ж. О., Гудзик І. П.).

Вивчення російської мови у 7-9 класах здійснюється за програмами:

– Програми для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання «Російська мова. 5-11 класи» (укладачі: Баландіна Н. Ф., Дегтярьова К. В., Лебеденко С. О.);

– Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (початок вивчення з 5 класу) «Російська мова. 5-11 класи» (укладачі: Гудзик І. П., Корсаков В. О.);

– Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою «Російська мова (курс за вибором)» (автор: Фролова Т. Я.);

– Програма для середніх общеобразовательных учебных заведений с обучением на украинском языке «Русский язык. Факультативный курс. 5-11 классы» (автор: Давидюк Л. В.).

V. Методика викладання світової літератури у 6 класі

Специфіка нової програми зі світової літератури для 6 класу (2012, керівник авторського колективу Ніколенко О. М.) полягає в тому, що учні продовжують знайомитись із вершинними здобутками мистецтва слова, але вже

на новому рівні, осмислюючи програмні тексти крізь призму ключових понять літературознавства, що розглядаються і поглиблюються у процесі творчого читання. Уже на початку навчального року учні мають отримати уявлення про *своєрідність художньої літератури як мистецтва слова* і особливості *художнього образу*, закономірності його створення і функціонування в різних видах мистецтва, у тому числі словесному. Надалі учитель сформує і поглибить знання школярів щодо різноманіття художніх образів (алегоричний, міфологічний, фантастичний та ін.), окремих жанрів (байка, повість, оповідання, пригодницький роман, хайку тощо), сюжету і композиції творів, складники індивідуального стилю письменників (алегоризм, притча, підтекст тощо).

Співвідношення класики і сучасності в програмі становить близько 75 % : 25 %. Серед класичних творів – невмирущі античні міфи, а також визнані багатьма поколіннями тексти Ж. Верна, Р. Л. Стівенсона, Ч. Діккенса, М. Гоголя, А. Чехова, І. Крилова, Г. Бічер-Стоу, А. де Сент-Екзюпері, М. Басьо, Г. Лонгфелло, В. Короленка та ін. Серед сучасних творів, вміщених до програми, учні знайдуть напрочуд цікаві в контексті сьогодення тексти Р. Бредбері, Р. Шеклі, А. Ліндгрена, М. Енде, К. Нестлінгера.

Програмні твори змусять не тільки зануритися у світ давніх образів і мотивів, але й замислитися над питаннями війни і миру («Пісня про Гайавату» Г. Лонгфелло), морального вибору в житті («Сліпий музикант» В. Короленка), поваги до людей різних рас, національностей, віросповідань («Хатина дядька Тома» Г. Бічер-Стоу), смислу існування («Маленький принц» А. де Сент-Екзюпері), майбутнього людської цивілізації («Усмішка» Р. Бредбері і «Запах думок» Р. Шеклі), збереження духовності в умовах сучасного світу (твори А. Ліндгрена, М. Енде, К. Нестлінгера).

Основним завданням вивчення світової літератури в 6 класі є формування в учнів стійкого інтересу до читання, розвиток якостей творчого читача, а також виховання моральних цінностей і орієнтирів, які допоможуть українським школярам гідно крокувати в ХХІ ст., увійти у коло цивілізованих народів Європи і всього передового світу.

Оскільки у програмі реалізовано варіативний компонент (80 % : 20 %), учителям варто створити у класі атмосферу захопливого читання, активного діалогу, пошуку необхідної книжки та вільного вибору найбільш цікавих для учнів текстів. Варіативність стосується передовсім великих жанрових форм («П'ятнадцятирічний капітан» Ж. Верна або «Острів скарбів» Р. Л. Стівенсона; «Хатина дядька Тома» Г. Бічер-Стоу або «Сліпий музикант» В. Короленка) і сучасної літератури (1-2 твори із чотирьох запропонованих у програмі), винесеної на кінець навчального року.

Згідно з новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.) актуальним залишається забезпечення *емоційно-ціннісної лінії* (створення емоційної атмосфери і акцентуації духовних цінностей літератури), *літературознавчої лінії* (формування умінь та навичок аналізу художнього тексту із застосуванням термінів і понять), *компаративної лінії* (зіставлення художніх творів (або їх фрагментів) в оригіналах і перекладах; порівняння різних компонентів творів – окремих тем, проблем, образів, мотивів, художніх прийомів

та ін.) і *культурологічної лінії* (утілення літературних творів у різних видах мистецтва, ознайомлення із літературними музеями письменників, початкові уявлення про категорію «художність» тощо).

Важливим для вивчення світової літератури в школах є *українознавчий підхід*. Світова література в 6 класі має сприяти вихованню любові до «свого», глибоко національного на тлі інших зарубіжних здобутків і водночас відчуттю приналежності до світової спільноти, до усвідомлення тісних взаємозв'язків і взаємодії між літературами різних країн і народів, у тому числі України. У процесі вивчення світової літератури учитель збагатить уявлення учнів про здобутки української перекладацької школи, про специфіку українських перекладів зарубіжних творів, про духовні скарби українських музеїв (М. Гоголя, В. Короленка, А. Чехова та ін.).

Вивчення світової літератури в 6 класі у 2014-2015 навчальному році здійснюється за підручниками, що стали переможцями Всеукраїнського конкурсу підручників.

Підручник зі світової літератури для 6 класу, підготовлений авторським колективом під керівництвом доктора філологічних наук, професора Ніколенко О. М. (авторський колектив Ніколенко О. М., Конєва Т. М., Орлова О. В., Зуєнко М. О., Кобзар О. І., видавництво «Грамота», Київ, 2014 р.), є новітнім освітнім продуктом, що відповідає духовним запитам сучасної України та її прагненням до європейської інтеграції.

Структура підручника охоплює три рівні: *зміст навчального матеріалу* (основні відомості про письменників у вигляді літературних портретів, есе; художні твори (повністю або в ключових розділах, фрагментах); визначення термінів і понять та ін.); *державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів* (різномірні питання і завдання у рубриках «Робота з текстом», «Порівнюємо», «Творче завдання та ін.); *додаткова інформація* (рубрики «Україна і світ», «Література і мистецтво», «Цікаво знати» та ін.).

Підручник написаний доступно і живою мовою, він є цікавим для учнів 6 класу, а також для їхніх батьків, оскільки містить можливості для організації сімейного читання.

Підручник, створений авторським колективом під керівництвом Ніколенко О. М., сприяє підвищенню мотивації учнів до читання художніх творів мовами оригіналів та в українських перекладах. Оскільки за новим Державним стандартом початкової школи (2010 р.) перша іноземна мова вивчається з 1 класу, а 2 – з п'ятого класу, підручник зі світової літератури для 6 класу пропонує школярам твори (або фрагменти) іноземними мовами (англійською, німецькою), а також низку спеціальних питань і завдань до них.

У підручнику враховано розвиток сучасних інформаційних технологій. Ефективному вивченню художніх текстів і розширенню уявлень учнів про творчість письменників сприяють завдання пошукового характеру: вийти на сайт відомого письменника, здійснити віртуальну екскурсію по музею, підготувати повідомлення і презентацію ілюстрацій до нього тощо.

Юрій ЛИС,
*методист кабінету природничо-математичних
предметів, технологій Рівненського ОІППО*

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ
ТА ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
У 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ**

**Про підсумки конкурсу «Учитель року - 2014» у номінації
«Географія»**

Навчальний рік, що минає, був роком проведення Всеукраїнського конкурсу «Учитель року - 2014» у номінації «Географія». Цьогорічний обласний тур конкурсу відбувався в три етапи. На першому етапі відбір проводився заочно, на основі поданих відділами (управліннями) освіти матеріалів учасників: опису досвіду, циклу уроків, результатів педагогічної та методичної роботи. За результатами заочного відбору журі визначило 8 учасників другого етапу обласного туру. На цьому етапі конкурсанти проходили тестові випробування з фахової майстерності, презентували власний досвід, створювали мультимедійний проект за заданою тематикою, захищали свої педагогічні ідеї та методики під час майстер-класу. За результатами оцінювання журі визначило чотирьох учасників третього фінального етапу обласного конкурсу. Серед них – Мартинюк І. П., учитель Гільчанської ЗОШ І-ІІІ ступенів Здолбунівського району, Качан Т. М., учитель Радивилівського НВК «школа №2 – ліцей», Шулячинська Н. А., вчитель Кузнецовської ЗОШ І-ІІІ ст. №5, Осніцька Н. О., вчитель Рівненського НВК «ЗОШ І-ІІІ ст. – спец. спорт. школа № 26».

Для визначення переможця у третьому етапі обласного конкурсу журі оцінювало конкурсний урок та його самоаналіз. Незважаючи на цікаву боротьбу у фіналі між конкурсантами, думка членів журі з приводу визначення переможця була одностайною: ним стала вчителька географії Рівненського НВК «ЗОШ І-ІІІ ст. – спец. спорт. школа № 26» Осніцька Н. О.

Провідна ідея досвіду Осніцької Н. О. – «Формування компетентності продуктивної творчої діяльності на уроках географії» – полягає у виробленні та використанні педагогом певної сукупності інноваційних та традиційних технологій навчання, що сприяють розвитку творчих здібностей, інтересів, умінь, навичок у школярів.

Педагог планує та організовує навчальну діяльність шляхом використання особистісно зорієнтованих, інтерактивних, ігрових, проектних технологій, розробки нестандартних завдань, що мають творчий характер, організації пошуково-дослідницької роботи учнів, створення атмосфери зацікавленості кожного школяра, їх підтримки в бажанні знаходити власний спосіб роботи.

Використання сучасних освітніх технологій відкрило вчителю нові можливості для реалізації потреб особистості у розвитку творчого потенціалу,

спряло формуванню ключових компетентностей, дозволило стимулювати учнів до активного навчання та участі в конкурсах, експедиціях, роботі МАН.

Свій досвід формування компетентності продуктивної творчої діяльності на уроках географії Осніцька Н.О. презентувала на заключному етапі Всеукраїнського конкурсу в м. Миколаєві, де за його результатами увійшла до числа лауреатів.

У цілому, проведення конкурсу можна розцінити як позитивний результат, оскільки він дозволяє виявити нових професіоналів – авторів оригінальних методик та сучасних педагогічних ідей. Разом із тим конкурс виявив і слабкі сторони педагогів у дидактиці та методиці. Слід зазначити, що не всі матеріали, подані відділами (управліннями) освіти відповідали критеріям, визначеним відповідним положенням, а саме: а) теми досвіду, обрані конкурсантами, не завжди відрізнялися новизною та відображали сучасний стан проблем, що існують у шкільній географічній освіті; б) в описі власного досвіду не відображено основних його компонентів (актуальності, теоретичної бази, провідної ідеї, технології та результативності, умов застосування тощо); в) у доборі змісту матеріалу (циклу уроків, творчій роботі, описі досвіду) не простежувався зв'язок, який би вказував на систему роботи вчителя.

Шкільна географічна освіта в 2014 – 2015 навчальному році

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» у 2014/2015 навчальному році 6 класи загальноосвітніх навчальних закладів перейдуть на навчання за новими програмами для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, з якими можна ознайомитися на сайті Міністерства освіти і науки України.

Пріоритетною метою вивчення географії в основній школі є формування у школярів географічної картини світу. Загальноосвітня цінність географії полягає у формуванні світоглядного розуміння природи Землі, її географічної оболонки як природного та природно-техногенного середовища, в якому існує людина. Шкільна географічна освіта спрямована на формування в учнів просторового уявлення про земну поверхню та розвиток умінь усвідомлено орієнтуватися в соціально-економічних, суспільно-політичних та екологічних подіях, що відбуваються у державі та світі.

Географія є не тільки джерелом нових відомостей про Землю, а й основою для формування гуманістичного світогляду, виховання дбайливих господарів, любові до рідного краю, набуття умінь і навичок адаптації до навколишнього середовища, адекватної поведінки в ньому.

При цьому географічна освіта в основній школі спрямована на досягнення таких головних завдань:

- *засвоєння знань* про основні географічні поняття, закономірності розвитку, взаємозв'язки у природі, розміщення населення і господарства на різних територіях, формування материків, океанів та їх частин відповідно до природних та соціально-економічних чинників; природу, населення і господарство України; економічну і соціальну географію світу; природокористування та навколишнє середовище;

- *оволодіння вміннями використовувати* різні джерела географічної інформації – картографічні, статистичні, геоінформаційні технології для пошуку, інтерпретації і демонстрації різноманітних географічних даних та формування в учнів на цій основі однієї з ключових компетенцій – інформаційної;
- *застосування* географічних знань для пояснення та оцінки географічних процесів і явищ;
- *розвиток* пізнавального інтересу, інтелектуальних і творчих здібностей учнів у процесі географічних спостережень, розв’язання проблемних завдань, самостійного набуття нових знань з географії;
- *формування здатності та готовності* до використання географічних знань та вмінь у повсякденному житті для адекватної соціально-відповідальної поведінки в навколишньому середовищі, його збереження, адаптації до умов проживання на певній території; самостійного оцінювання рівня впливу людини на природу, безпеки довкілля як сфери життєдіяльності людини; розв’язання конкретних практичних завдань;
- *виховання* екологічної культури, любові до свого народу, місцевості проживання, патріотизму, толерантного ставлення до інших народів, поваги до природних і культурних цінностей різних регіонів та країн світу.

Структура і зміст навчальної програми

Структура і зміст програми з географії базуються на принципах неперервності й наступності шкільної географічної освіти, її інтеграції на основі внутрішньопредметних зв’язків, гуманізації, гуманітаризації, урахування вікових можливостей учнів, практичної спрямованості.

У програмі знайшли відображення основні для шкільної географії підходи, зазначені в Державному стандарті базової середньої освіти: особистісно зорієнтований, діяльнісний, компетентнісний.

Окремі елементи географічних знань учні отримують у початковій школі у ході вивчення курсу «Я і Україна». Поглиблення цих знань відбувається в 5-му класі під час вивчення пропедевтичного курсу «Природознавство», завдяки якому на доступному для учнів рівні формуються початкові уявлення про Всесвіт, Землю як планету Сонячної системи, про геосфери та складові середовища життя людини.

Географія 6-го класу (Загальна географія) є першим систематичним курсом нового шкільного предмета. Програма курсу розрахована на 70 годин (2 години на тиждень), з яких запланований резерв часу становить 6 годин.

Зміст курсу розгортається у чотирьох розділах, а саме: «Розвиток географічних знань про Землю», «Земля на плані і карті», «Оболонки Землі», «Планета людей». Порівняно з навчальною програмою 2005 р. зміст розділів і тем змінений. Зокрема, вдосконалена структура тем про географічні дослідження: замість історичного принципу до аналізу подорожей та відкриттів застосовано географічний, посилено увагу до сучасних туристичних подорожей. У другому розділі змінена послідовність вивчення тем і розгортання матеріалу в них, окремі питання роботи з картами перенесено в розділ «Оболонки Землі». У третьому розділі істотно зменшено обсяг навчального матеріалу в темах

«Літосфера», «Атмосфера», а тему «Географічна оболонка» замінено темою «Природні комплекси». Розвантажено також понятійний апарат, уточнено та унормовано практичні роботи та географічну номенклатуру. У четвертому розділі названо ті держави, на які слід звернути увагу шестикласників. Сюди ж перенесено матеріал щодо впливу людини на природу та його наслідки.

У процесі вивчення загальної географії в учнів формуються уявлення про Землю як природний комплекс, про особливості земних оболонок та їх взаємозв'язки. Крім того, початковий курс географії включає відомості про географічні подорожі та дослідження Землі, особливості зображення земної кулі на глобусі й карті, про кількість і розміщення населення земної кулі, людські раси, положення України та окремих держав на політичній карті світу.

Таким чином, у 6-му класі розпочинається формування загальної географічної культури школяра та поступове навчання картографічній мові. Учні оволодівають основними географічними уявленнями та поняттями, набувають певних умінь у роботі з різними джерелами географічної інформації.

Для досягнення окресленої мети вчителю необхідно розв'язувати наступні навчально-методичні завдання:

- розвивати пізнавальний інтерес учнів до об'єктів і процесів навколишнього світу;
- навчити встановлювати зв'язки в системі географічних знань та на цій основі формувати навчально-пізнавальну, інформаційну, картографічну та комунікативну компетенції;
- залучати учнів до практичної діяльності щодо застосування отриманих географічних знань і вмінь у повсякденному житті.

У 6-му класі учням пропонується виконати 9 практичних робіт, 4 з яких оцінюються обов'язково, решта – на вибір учителя. Крім того, до окремих тем наводяться теми наукових досліджень, метою яких – пояснення наукових явищ, процесів, що відбуваються у природі та суспільстві. В ході виконання дослідження учні мають продемонструвати вміння та навички, пов'язані з такими головними аспектами наукового дослідження, як виділення проблемних питань та гіпотез, планування дослідження, представлення, аналіз і тлумачення даних, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та формулювання висновків. Організація таких досліджень може бути як груповою, так й індивідуальною. Для презентації своїх досліджень варто пропонувати учням використовувати схеми, діаграми, розрахунки, міні-проекти, есе.

У правій частині програми кожного курсу зазначені вимоги щодо рівня засвоєння учнями ключових географічних та загальнонавчальних компетенцій – знань та вмінь. Крім того, наведено базовий мінімум географічної номенклатури.

Оцінювання навчальних досягнень учнів із географії здійснюється з урахуванням їх індивідуальних особливостей і передбачає диференційований підхід щодо його організації. Критерієм оцінки роботи учнів є не стільки обсяг навчального матеріалу, що залишився в пам'яті, скільки вміння його аналізувати, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, використовувати в життєвих ситуаціях, самотійно здобувати знання.

На серпневих нарадах та при плануванні методичної роботи рекомендуємо розглянути наступні актуальні питання навчання географії в 2014 – 2015 н.р.:

1. Основні підходи до навчання географії – компетентнісний, діяльнісний, особистісно зорієнтований при реалізації Державного стандарту базової і повної загальної освіти.
2. Аналіз змін оновлених навчальних програм із географії для основної школи.
3. Організація проектної і дослідницької діяльності учнів.
4. Ефективність використання на уроках географії і в позаурочний час інформаційно-комунікаційних ресурсів, зокрема сучасних інтернет-технологій, формування інформаційно-комунікаційних умінь учнів;
5. Оптимізація форм і методів організації освітнього процесу при формуванні географічних понять і картографічної грамотності з урахуванням пізнавальних можливостей учнів;
6. Роль контрольної-оцінювальної діяльності в підвищенні якості навчання з географії;
7. Реалізація краєзнавчого підходу при вивченні географії;
8. Аналіз результатів ДПА і ЗНО з географії, результативності виступів учнів району (міста) в учнівських змаганнях (олімпіадах, конкурсах, турнірах). Вироблення рекомендацій з підготовки до успішного проведення іспитів та змагань.

Організація методичної роботи в новому навчальному році повинна забезпечити:

- методичну підтримку педагогів у реалізації змісту географічної освіти;
- практичну допомогу в реалізації особистісно зорієнтованого, діяльнісного, компетентнісного підходів у навчанні учнів;
- інформаційно-методичну підтримку в організації факультативних занять, проведенні позакласних заходів;
- організаційно-методичну допомогу в оптимізації навчального процесу з предмета і реалізації виховного потенціалу географії:
- виявлення, узагальнення і пропаганду педагогічного досвіду з управління освітнім процесом;
- умови для неперервного професійного зростання, самоосвіти і саморозвитку педагогів.

Примітка. При плануванні та організації методичної роботи просимо використовувати також рекомендації МОН України, які будуть надруковані у фахових географічних виданнях у наступних номерах.

Лідія МЕДВЕДЧУК,
*методист кабінету
природничо-математичних предметів, технологій
Рівненського ОІППО*

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ
МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ТА ВИВЧЕННЯ ЕКОНОМІКИ
В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДАХ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
У 2014/2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ**

Економічна освіта є потребою сьогодення. Вона покликана сформувати в молоді економічні знання, економічну культуру, діловитість, ощадливість, працьовитість. Новий час потребує розумних, підприємливих, фінансово грамотних громадян, котрі орієнтуються в питаннях сучасності, здатні швидко приймати рішення, беручи на себе відповідальність за наслідки.

Перспективні напрямки сучасної економічної освіти визначено у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 року № 1392. Економіка входить в освітню галузь «Суспільствознавство». Метою навчання є створення умов для розвитку особистості компетентного, активного, відповідального громадянина України, члена європейської і світової спільноти, який здатний сприймати та ефективно відповідати на сучасні індивідуальні та суспільні виклики і загрози.

У Державному стандарті визначено основні підходи до навчання: діяльнісний, особистісно зорієнтований і компетентнісний. Діяльнісний підхід визначає спрямованість навчально-виховного процесу на розвиток умінь і навичок особистості, застосування на практиці здобутих знань з економіки, успішну адаптацію випускника в соціумі, професійну самореалізацію, формування здібностей до колективної діяльності та самоосвіти. Особистісно зорієнтований підхід передбачає взаємодію і плідний розвиток особистості педагога та його учнів на основі рівності у спілкуванні та партнерства у навчанні, забезпечує розвиток академічних, соціокультурних, соціально-психологічних та інших здібностей учнів. Компетентнісний підхід сприяє формуванню ключових і предметних компетентностей.

Завданнями економічної освіти є:

- забезпечення реалізації можливостей розвитку учня як вільної особистості, здатної за допомогою набутих ключових та галузевих компетентностей ефективно самореалізуватися в сучасному мінливому глобалізованому світі та брати участь у житті демократичної, соціальної, правової держави;

- розвиток інтелекту дитини, її творчого та критичного мислення, визначення нею власної ідентичності як особистості, громадянина, члена родини, етнічної та релігійної спільноти;

- формування вмінь і навиків набувати, засвоювати і застосовувати економічні знання, вчитися протягом усього життя, аналізувати і пояснювати сучасні економічні процеси, приймати рішення раціональної економічної поведінки людини як споживача, працівника, підприємця, власника доходів, платника податків, користувача суспільними благами.

- виховання особистості, яка розуміє зв'язок між свободою вибору і відповідальністю за його результати і яка володіє навиками раціональної поведінки в умовах ринкової економіки;

- формування у школярів почуття власної гідності, поваги до прав людини, загальнолюдських цінностей, здатності формувати власну етичну позицію та дотримуватися правил соціально відповідальної поведінки.

Навчання економіки здійснюється з використанням таких програм:

1. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Економіка. 11 класи. Рівень стандарту, академічний рівень. – К., 2010.

2. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Економіка. 10-11 клас. Профільний рівень. К., 2010.

3. Програми для профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Програми спецкурсів і факультативів. 10-11кл. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2006.

4. Збірник програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (курси за вибором) Частина I. 10-11 класи (для 11 класу). – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008.

5. Збірник програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (курси за вибором). Частина II. 10-11 класи (для 11 класу). – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008.

6. Економіка. Програми курсів за вибором та факультативів. – К., 2010.

7. Основи споживчих знань / Гільберг Т. Г., Капіруліна С. Л., Довгань А. І. та ін. – ЄС і ПРООН, 2008.

8. Збірник програм з економіки. Економіка в школах України (спецвипуск). – 2013. – № 3 (100). – березень.

Для вивчення економіки в 11 класах рівня стандарту й академічного (35 годин) рекомендовано **підручники**, якими користувалися і в попередньому навчальному році:

- Економіка. 11 клас. Рівень стандарту. Академічний рівень: підручник для загальноосвітніх навчальних закладів / І. Ф. Радіонова. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. – 176 с.;

- Економіка. 11 клас. Рівень стандарту. Академічний рівень: підручник для загальноосвітніх навчальних закладів / Л. П. Крупська, І. Є. Тимченко, Т. І. Чорна. – Х.: Ранок, 2011. – 192 с.

Вивчення економіки на профільному рівні у загальноосвітніх навчальних закладах з поглибленим вивченням економіки викладатиметься у 10 та 11 класах (по 105 годин, що охоплюють 90 годин на вивчення матеріалу, 10 годин на виконання практичних робіт, 5 годин резервного часу у кожному класі) за **підручниками**:

- Економіка. 10 клас. Профільний рівень: підручник для загальноосвітніх навчальних закладів / І. Ф. Радіонова, В. В. Радченко. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011;

- Економіка. 11 клас. Профільний рівень: підручник для загальноосвітніх навчальних закладів / І. Ф. Радіонова, В. В. Радченко. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011;

- Економіка. 10 клас. Профільний рівень: підручник для загальноосвітніх навчальних закладів / Л. П. Крупська, І. Є. Тимченко, Т. І. Чорна. – Х.: Ранок, 2011.

- Економіка. 11 клас. Профільний рівень: підручник для загальноосвітніх навчальних закладів / Л. П. Крупська, І. Є. Тимченко, Т. І. Чорна. – Х.: Ранок, 2011.

Допрофільну підготовку здійснюють у 8-9 класах з метою професійної орієнтації учнів, сприяння вибору ними напряму профільного навчання в старшій школі.

Форми реалізації допрофільної підготовки:

- поглиблене вивчення предмета на диференційованій основі;
- курси за вибором;
- профільна орієнтація;
- інформаційна робота тощо.

При організації допрофільного вивчення економіки у 8-9-х класах за рахунок годин варіативної складової навчального плану рекомендовано вивчати курс економіки за програмою «Основи економіки» (авт. Л. М. Кириленко, Л. П. Крупська, І. М. Пархоменко, І. Є. Тимченко) та навчальним посібником "Моя економіка" (авт. Л. М. Кириленко, Л. П. Крупська, І. М. Пархоменко, І. Є. Тимченко).

Функцією курсів за вибором допрофільної підготовки є формування у школярів правильного вибору профілю навчання, визначення сфери майбутньої професійної діяльності із використанням здобутих знань.

У старшій школі для поглиблення і розширення змісту профільних предметів або забезпечення профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання пропонуються курси за вибором, які викладаються за рахунок варіативного компонента змісту освіти. Перелік курсів за вибором є в методичних рекомендаціях МОН України.

Згідно з «Інструкцією з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» (наказ МОНУ від 03.06.2008 р. № 496) усі предмети як інваріантної, так і варіативної складових робочих навчальних планів підлягають оцінюванню. Не підлягають обов'язковому оцінюванню навчальні досягнення учнів з факультативних, групових та індивідуальних занять, які фіксують у спеціальному журналі. Систему оцінювання курсів за вибором визначає безпосередньо вчитель. Курси за вибором не мають стандартів, а отже, не повинні піддаватися підсумковій атестації.

Курс за вибором «Фінансова грамотність»

Із метою підвищення рівня фінансової грамотності населення запроваджено Проект USAID/FINREP (Проект розвитку фінансового сектора, керівник – Роберт Бонд, наукові керівники – Смовженко Т. С., доктор економічних наук, професор, ректор Університету банківської справи НБУ; Удод О. А., директор Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, доктор історичних наук, професор).

Проект передбачає фінансову просвіту шляхом упровадження цілісних програм, зокрема і в загальноосвітніх навчальних закладах.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту 19.07.2012 року № 828 «Про проведення дослідно-експериментальної роботи на базі загальноосвітніх навчальних закладів та вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації України на 2012-2019 роки» навчальні заклади Рівненської області були долучені до проведення дослідно-експериментальної роботи «Науково-методичні засади впровадження фінансової грамотності в початково-виховний процес навчальних закладів». У дослідно-експериментальній роботі щодо впровадження курсу «Фінансова грамотність» у 2013-2014 н. р. беруть участь 46 навчальних закладів області, які забезпечені 1211 навчальними комплектами. З нового навчального року до них приєднуються ще 6 навчальних закладів.

Навчально-методичні матеріали:

- Фінансова грамотність: навч. посібник / за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – Вид. 2-ге, випр. і допов. – К.: Фенікс, 2012. – 312 с.
- Фінансова грамотність: підручник / за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – К.: УБС НБУ, 2012. – 322 с.
- Фінансова грамотність: навч. посібник для вчителя / за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – Вид. 2-ге, випр. і допов. – К., 2013. – 435 с.
- Фінансова грамотність: робочий зошит для учня / за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – Вид. 2-ге, випр. і допов. – К., 2012. – 115 с.
- Фінансова грамотність: зошит для самостійної роботи / за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – К.: УБС НБУ, 2012. – 115 с.
- Онлайн-матеріали [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.finrep.kiev.ua>.

Кожен навчальний заклад може обрати «Фінансову грамотність» у варіативній частині навчального плану, а вчителі – інтегрувати елементи курсу до інших навчальних дисциплін.

На серпневих нарадах та при плануванні методичної роботи рекомендуємо розглянути наступні актуальні питання навчання економіки в 2014-2015 н. р., зокрема:

1. Ефективне використання на уроках економіки інноваційних технологій (урок у технології формування критичного мислення, проблемного навчання, інтерактивного навчання, урок у технології «перевернуте» навчання).
2. Компетентнісний підхід при вивченні економіки.
3. Організація проектної діяльності учнів.

4. Мотивація навчальної діяльності учнів на уроках економіки.

5. Організація роботи з обдарованими дітьми у навчальному процесі (олімпіада, турнір юних економістів, турнір з фінансової грамотності).

5. Аналіз результатів виступів учнів на олімпіаді та інтелектуальних конкурсах.

6. Дослідно-експериментальна робота щодо впровадження курсу «Фінансова грамотність» в освітніх закладах області.

7. Продовжити роботу зі створення на базі навчального кабінету електронної бібліотеки – комплексу інформаційно-довідкових матеріалів, об'єднаних єдиною системою навігації й орієнтованої на різні форми пізнавальної діяльності. До складу електронної бібліотеки можуть входити тематичні бази даних, тести різного рівня складності, таблиці, схеми, діаграми, мультимедійні презентації, електронні підручники тощо.

У 2014-2015 навчальному році використовуватимуться рекомендації, що будуть на веб-сайті МОН України (www.mon.gov.ua) та веб-сайті Інституту інноваційних технологій (iitzo.gov.ua). Перелік посібників, які можуть бути використані при вивченні економіки постійно оновлюється, друкується в щорічному інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України та розміщені на офіційному веб-сайті. На допомогу педагогам також пропонуємо інтернет-ресурси: www.consumerinfo.org.ua, www.finrep.kiev.ua, www.ukrstat.gov.ua.

Юлія МЕЛЬНИК,
*завідувач кабінету-центру практичної психології і соціальної роботи,
старший викладач кафедри педагогіки,
психології і корекційної освіти Рівненського ОІППО*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Для практичного втілення інклюзивного навчання необхідно вирішити низку проблем педагогічного та соціально-психологічного характеру, що пов'язані зі зміною установок, подоланням психологічних стереотипів педагогів, батьків, осіб, які працюють із дітьми, адже освітня інтеграція нетипової дитини трансформує як соціальний, так і психологічний портрет групи, класу. У зв'язку з цим у ході навчання можуть виникати різноманітні конфліктні ситуації, здатні викликати в дітей психологічний стрес та психологічну травму. Негативні психоемоційні переживання, хронічна мотиваційна депривація можуть призвести до патологічних змін характеру дитини та особистості в цілому.

У цьому контексті особливого значення набуває формування інклюзивної компетентності педагогів та осіб, які працюють із дітьми, як складової їх професійної компетентності.

Важливим завданням психологічної служби в даному аспекті є створення сприятливих умов для навчання дітей, що вирішується шляхом проведення просвітницької роботи з педагогами і батьками. Необхідно виробити в педагога чітку професійну позицію щодо «особливої» дитини, яка базується на прагненні допомогти їй повірити у власні сили, реалізувати свій потенціал.

У вирішенні головних завдань соціально-психологічного супроводу інклюзивної освіти доцільно дотримуватися наступного алгоритму.

**Алгоритм
діяльності практичного психолога і соціального педагога
в умовах інклюзивної освіти включає:**

- 1) ознайомлення з особою справою дитини, історією та особливостями перебігу захворювання, співбесіду з представником психолого-медико-педагогічної консультації;
- 2) бесіду з дитиною та її батьками з метою визначення рівня можливостей дитини (самообслуговування, спілкування, пізнавальних можливостей, самоконтролю поведінки, емоційно-вольової сфери тощо);
- 3) оцінку освітнього середовища, визначення щодо його відповідності потребам і можливостям дитини. Психолог подає пропозицію щодо здійснення організаційних, функціональних, методичних змін;
- 4) вивчення індивідуальних особливостей та психічного розвитку дитини;
- 5) проведення психолого-педагогічного консилиуму з метою розробки індивідуальної програми розвитку;
- 6) проведення зустрічі з батьками й учнями класу (школи), педагогами з метою формування їх психологічної готовності до взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами;
- 7) проведення психокорекційної роботи з метою розвитку потенційних можливостей дитини та відповідного формування особистості;
- 8) відстеження соціально-психологічного клімату в колективі та статусу дитини в групі;
- 9) сприяння соціальній інтеграції дитини: залучення в позакласну та позашкільну діяльність;
- 10) моніторинг рівня адаптованості й інтегрованості учня, адаптація відповідних індивідуальних програм, планів.

Зміст психолого-педагогічного супроводження дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання полягає в:

- підвищенні адаптивних можливостей дитини;
- розвитку комунікативних навичок;
- розвитку емоційної сфери;
- зниженні рівня тривоги, подоланні страхів;
- мінімізації агресивних поведінкових проявів;
- підвищенні самооцінки дітей.

Це може бути реалізовано в ході проведення корекційно-розвиткових занять, що проводяться вчителями-дефектологами та практичними психологами,

а також під час просвітницько-профілактичної роботи психолога з класом в цілому.

Психодіагностична робота практичного психолога і соціального педагога становить основу ефективного соціально-психологічного супроводу інклюзивного навчання. Основний психологічний інструментарій для визначення рівня толерантності батьків та педагогічних працівників подано нижче:

- Методика діагностики “перешкод” у встановленні емоційних контактів (В. В. Бойко).

- Опитувальник міжособистісних відносин (FIRO-B).
- Діагностичний тест відносин (Г. Солдатова).
- Експрес-опитувальник “Індекс толерантності”.
- Опитувальник схильності до переживання окремих видів страху.

Нового змісту сьогодні набуває науково-методичний супровід практичних психологів, соціальних педагогів, учителів, вихователів, які працюють з особливою дитиною. Першочергового розгляду потребують наступні питання:

- розширення знань педагогічних працівників про вікові та психофізичні особливості дітей із нормальним та порушеним розвитком;
- включення учнів із порушеним розвитком у різні види спільної діяльності із забезпеченням для них ситуації успіху;
- формування навичок діалогічної взаємодії, конструктивного співробітництва зі школярами з нормальним та порушеним розвитком;
- озброєння вмінням виявляти психологічні труднощі дітей та формулювати їх;
- організація роботи з батьками (просвіта, спрямована на вироблення толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами).

Вказані питання доцільно розглянути під час проблемно-тематичних семінарів, методичних об’єднань, «круглих столів»; також доцільно запровадити системну навчальну та просвітницьку роботу в районі (місті), що охоплювала б педагогів та батьків.

Безумовно, як і кожна освітня інновація, впровадження інклюзивної освіти супроводжується рядом труднощів об’єктивного та суб’єктивного характеру. Що стосується соціально-психологічної складової цього питання, то серед основних перешкод відзначимо наступні:

- Недосконалість базової підготовки педагогів, психологів (відсутні дисципліни дефектологічного спрямування), практичних психологів готують до роботи з «нормальними» дітьми.

- Неузгодженість завдань із супроводу інклюзивної освіти з основною діяльністю практичного психолога закладу (значна частина психологів і соціальних педагогів працюють на неповне робоче навантаження: у сільській місцевості – 1 ставка на 300 учнів, у міських школах на 700 і більше учнів – теж 1 ставка).

- Неефективна взаємодія з ПМПК у питанні інформації щодо спеціальної літератури, види навчальних програм для дітей із порушеннями розвитку тощо.

- Недостатня методична база для здійснення соціально-психологічного супроводу (відсутня література про специфіку роботи з дітьми з особливими потребами, матеріали для укладання корекційних програм для роботи з дітьми з різними вадами; відсутні єдині вимоги щодо спрямованості та особливостей соціально-психологічного блоку таких програм).

Із метою запобігання негативним психоемоційним переживанням дітей, які можуть призвести до патологічних змін характеру, доречним є досягнення ними позитивної свободи, яка можлива лише за умови спонтанної активності. У вирішенні цього питання найефективнішими є активні соціально-психологічні методи. Зауважимо, що програмою базової підготовки психологів і соціальних педагогів не передбачено озброєння їх навичками проведення занять із використанням методів арттерапії, пісочної терапії тощо. Ці вміння можна отримати завдяки участі в науково-методичних заходах неперервної педагогічної освіти.

Застосування активних соціально-психологічних методів дозволить розв'язати цілу низку завдань, що передбачені соціально-психологічним супроводом інклюзивної освіти.

Результатами соціально-психологічного супроводу інклюзивної освіти повинні стати:

- сформованість відповідних інклюзивних компетентностей педагогічних працівників (уміння використовувати знання про особливості психологічного розвитку дітей на практиці, психологічна стійкість, толерантність; система позитивних установок; відсутність негативних стереотипів та упереджень);

- сформованість у дитини (дитячого колективу) стійких соціально-психологічних характеристик, що дозволять не лише успішно засвоїти навчальну програму, а й виробити здатність досягати відносної рівноваги в стосунках із собою та оточуючими як у сприятливих, так і в екстремальних обставинах (позитивна «Я-концепція», адекватна самооцінка, товариськість, низький рівень тривожності, соціальна рішучість, уміння викликати в людей прихильне ставлення до себе);

- сформованість у батьків (сімей) толерантного ставлення до дітей з особливими потребами (чуйність, терпимість, гуманність, великодушність, доброзичливість).

Учні шкіл у своїх роздумах про особливих дітей пишуть «Дитина з особливими потребами – це квітка, яка зацвіла на морозі. Їй хочеться тепла, а його навкруги так мало. І добре, коли чарівна фея зробить цей світ більш привітним і лагідним до таких дітей».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Організація інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : інструктивно-методичний лист МОНмолодспорту від 18.05.12 №1/9-384.

1. Про організацію психологічного і соціального супроводу інклюзивного навчання : інструктивно-методичний лист МОНмолодспорту від 26.07.2012 р. № 1/9-529.
2. Діти з особливими потребами у загальноосвітній школі: психолого-педагогічний супровід / О. Романова та ін. – К. : Шк. Світ, 2011. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
3. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія / А. А. Колупаєва. – К. : Самміт-книга, 2009 – 272 с. : іл.
4. Нижник Л. Допомога дітям з особливими потребами / Л. Нижник, О. Сагірова. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2004. – 120 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
5. Обухівська А. Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі / А. Обухівська, Т. Ілляшенко, Т. Жук. – К. : Редакція загальнопед. газет, 2012. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
6. Семаго Н. Я. Проблемные дети: основы диагностической и коррекционной работы психолога / Н. Я. Семаго, М. М. Семаго. – М. : АРКТИ, 2003.
7. Семаго М. М. Организация и содержание деятельности психолога специального образования : методическое пособие / М. М. Семаго, Н. Я. Семаго. – М. : АРКТИ, 2005.
8. Ставицький О. О. Психологія гандикапізму / О. О. Ставицький. – Рівне, 2011 – 376 с.
9. Як організувати інноваційні соціальні послуги для дітей з особливими потребами. Моделі та документи. Рання інтеграція та інклюзивне навчання / [авт. кол. : О. О. Савченко, Г. В. Кукурудза, Ю. В. Швалб та ін. ; упор. Л. Л. Сідельнік]. – К. : ЛДЛ, 2007. – 256 с.

Галина НЕСТЕРУК,
*методист кабінету природничо-математичних
предметів, технологій
Рівненського ОІППО*

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ХІМІЇ У 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Сучасний урок-потенціал соціального й науково-технічного прогресу, вирішальний фактор у розв'язанні глобальних проблем екології, світової економіки, розвитку світової цивілізації.

Основне завдання, що стоїть перед вчителями, не тільки в тому, щоб викласти матеріал, а й пробудити в учнів бажання отримати знання, розвивати свій світогляд, навчатися.

Згідно з метою освітньої галузі «Природознавство» та її хімічного компонента, визначеною в новій редакції Державного стандарту базової і повної

загальної середньої освіти, навчання хімії в школі спрямовується на розвиток засобами предмета особистості учнів, формування їхньої загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких навичок. У зв'язку з цим ставляться такі завдання навчання хімії в основній школі:

- опанувати наукову хімічну термінологію, науковий зміст основних хімічних понять, законів;
- формувати уявлення про методи хімічної науки;
- розкрити роль хімічних знань у поясненні природи речовин і суті хімічних явищ;
- сприяти застосуванню хімічних знань на практиці;
- формувати ключові компетентності учня, його екологічну культуру, навички безпечного поводження з речовинами;
- розвивати здатність до самоосвіти;
- розвивати експериментальні уміння;
- виробляти критичне ставлення до інформації хімічного характеру.

Програмне забезпечення предмета

У 2014-2015 навчальному році навчання хімії у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься за такими програмами:

Клас	Програма
7-9 класи загальноосвітніх навчальних закладів	Хімія. 7-11 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів – К.: Ірпінь: Перун, 2005.
10-11 класи усіх профілів та з поглибленим вивченням предмета	Хімія. 10-11 класи. Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту / Автори Л. Величко, О.Ярошенко /; академічний рівень / Автори Л.Величко, Г.Лашевська, Н.Титаренко /; профільний рівень / Автори Н.Буринська, Л.Величко, В.Депутат, Г.Лашевська, Г.Сударєва, Н.Титаренко, Н.Чайченко / та поглиблене вивчення / Автори Н.Буринська, Л. Величко, М.Гладюк, Н.Романова /Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх закладів. Хімія. 10-11 класи. – Тернопіль: Мандрівець, 2011.
8-9 класи з поглибленим вивченням предмета	Програми для загальноосвітніх навчальних закладів із поглибленим вивченням предметів. Хімія. 8-9 класи /Автори Н. Буринська, Л. Величко та ін. Збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. – К.: Вікторія, 2009.
Вечірні (змінні) загальноосвітні	Хімія. 9-12 класи. Програми з природничо-математичних

навчальні заклади	дисциплін для вечірніх (змінних) загальноосвітніх навчальних закладів – К.: Педагогічна Преса, 2006.
5-12 класи (допрофільна підготовка, профільне навчання)	Навчальні програми курсів за вибором та факультативів з хімії: Варіативна складова Типових навчальних планів. 5-12 класи / Упор.: О.Дубовик, С.Фіцайло. – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 272 с.
8-11 класи (профільне навчання)	Навчальні програми курсів за вибором та факультативів з хімії: Варіативна складова Типових навчальних планів. 8-11 класи / Упор.: Г.Дубковецька, Ю.Каліночкіна. – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 100 с.

Нижче наведено розподіл кількості годин (тижневе навантаження) на вивчення хімії в основній (табл. 1) та старшій (табл. 2) школах:

Таблиця 1

7 клас	8 клас	8 клас (поглиблене вивчення хімії)	9 клас	9 клас (спеціалізовані школи з поглибленим вивченням іноземних мов)	9 клас (поглиблене вивчення хімії)
1	2	4	2	1,5*	4

Таблиця 2

10 клас			11 клас		
стандарт рівень	академічний рівень	профільний рівень	стандарт рівень	академічний рівень	профільний рівень
1	1	4	1	2	6

*Орієнтовний розподіл годин між темами та особливості вивчення хімії в 9 класах спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов надано у методичних рекомендаціях щодо вивчення хімії у 2009/2010 навчальному році (лист МОН від 22.05.2009 № 1/9-353).

Відповідно до листа Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 29.04.2011 №1/9-325 навчальні заклади, за потреби, можуть збільшувати кількість годин на вивчення хімії за рахунок годин варіативної складової, яка передбачає:

- 1) збільшення годин на вивчення предмета;
- 2) упровадження курсів за вибором;
- 3) факультативи, індивідуальні та групові заняття.

Тому рекомендуємо в 10 класах академічного рівня виділити на вивчення хімії 2 години, збільшуючи кількість годин на вивчення окремих тем програми академічного рівня. Також у класах технологічного (легка промисловість, харчові технології тощо) математичного та, особливо, фізико-математичного профілів, за наявності годин варіативної частини, рекомендуємо у 10-11 класах вивчати хімію на академічному рівні. Якщо години варіативної складової відводяться на збільшення годин на вивчення предмета, то вони заносяться до класного журналу на сторінку хімія. У такому випадку вчитель, розробляючи календарне планування, самостійно вирішує питання щодо збільшення кількості годин на вивчення тих чи інших тем у порівнянні з передбаченими навчальною програмою.

У випадку, коли години варіативної складової відводяться на курси за вибором, за рішенням навчального закладу облік занять з курсів може здійснюватися на сторінках класного журналу або в окремому журналі..

Зміст програм курсів за вибором і факультативів як і кількість годин та клас, в якому пропонується їх вивчення, є орієнтовним. Учитель може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи кількість годин виділених на вивчення курсу за вибором(факультативу), інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази школи. Окремі розділи запропонованих у збірниках програм можуть вивчатися як самостійні курси за вибором. Навчальні програми курсів за вибором можна використовувати також для проведення факультативних занять і навпаки, програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором.

Факультативи, групові та індивідуальні заняття проводяться для окремих учнів, чи груп учнів. Облік цих занять проводиться в окремому журналі. Програми факультативів та курсів за вибором, а також підручники з хімії можна використовувати тільки рекомендовані Міністерством освіти для використання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Навчання хімії потребує раціонального застосування різних методів й організаційних форм навчання, як традиційних (проблемне навчання, групова робота, дидактичні ігри тощо), так і нових, зокрема інтерактивних методів, інформаційно-комунікаційних технологій навчання. З цією метою пропонуємо для використання вітчизняний сайт ХІМПРОМ (<http://himprom.ua>). Хімпром – перший український хімічний портал, на якому і вчителі, і учні зможуть одержати інформацію про вплив хімії на всі сфери діяльності людини: від сільського господарства до вуглецевих нанотрубок, від складу продуктів харчування до найсучасніших досягнень науки у створенні нових лікарських препаратів для боротьби з онкозахворюваннями тощо.

Оцінювання навчальних досягнень учнів

Рівень навчальних досягнень учнів оцінюватиметься відповідно до критеріїв оцінювання, затверджених наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 13.04.2011 р. № 329 «Про затвердження Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти» та Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х

класів загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженої наказом МОН України від 03.06.2008 р. № 496.

Звертаємо Вашу увагу на те, що при виставленні тематичної оцінки враховуються всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми. При цьому проведення окремої тематичної атестації при здійсненні відповідного оцінювання не передбачається. Тематична оцінка виставляється в колонці з написом «Тематична» без зазначення дати.

Важливою складовою навчання хімії є формування в учнів практичних та дослідницьких умінь та навичок під час проведення практичних робіт та лабораторних дослідів. Оцінювання практичних робіт – обов'язкове, лабораторні досліді оцінюються вибірково.

Обов'язковим є проведення однієї контрольної роботи в семестр. Зошити для практичних та контрольних робіт зберігаються в кабінеті протягом року. Пропущені практичні та контрольні роботи учнями не відпрацьовуються.

Семестрове оцінювання здійснюється на підставі тематичних оцінок. При цьому мають враховуватися динаміка особистих навчальних досягнень учня (учениці) з предмета протягом семестру, важливість теми, тривалість її вивчення, складність змісту тощо.

Обов'язковому оцінюванню підлягають навчальні досягнення учнів з предметів інваріантної та варіативної складових робочого навчального плану закладу. Не підлягають обов'язковому оцінюванню навчальні досягнення учнів з факультативних, групових та індивідуальних занять.

Особливості проведення занять у кабінеті хімії

Звертаємо увагу, що вимоги до обладнання кабінету хімії та проведення в ньому урочної та позаурочної навчальної діяльності регламентуються пакетом нормативних документів:

1. Положення «Про навчальні кабінети з природничо-математичних предметів загальноосвітніх навчальних закладів»; затверджено наказом МОН молоді спорту від 14.12.2012 р. № 1423; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 3 січня 2013 р. за № 44/22576.

2. Правила безпеки під час проведення навчально-виховного процесу в кабінетах (лабораторіях) фізики та хімії загальноосвітніх навчальних закладів, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 03.08.2012 за № 332/21644.

3. Інструктивно-методичні матеріали. «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів» (лист МОН молоді спорту від 01.02.2012 р. № 1/9-72).

4. Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770.

5. Основні вимоги до побудови та змісту інструкцій з безпеки під час проведення навчально-виховного процесу в кабінетах (лабораторіях) природничо-математичного напрямку. (лист МОН України від 17.07.2013 р. № 1/9498).

Рекомендуємо зберігати сульфатну та хлоридну кислоти у вигляді їхніх водних розчинів з масовими частками менше 45% і 15% відповідно та замінити дослід добування кисню з калій перманганату на добування даного газу

каталітичним розкладом гідроген пероксиду. Водночас звертаємо увагу на необхідність своєчасної утилізації відпрацьованих реактивів дотримуючись правил їхньої нейтралізації та безпечної утилізації.

Під час проведення занять в кабінеті хімії особливої уваги потребує дотримання правил безпеки життєдіяльності. Вимоги безпеки наведено в інструктивно-методичних матеріалах «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів» (лист МОН молодь спорту від 01.02.2012 р. № 1/9-72). В них перелічено нормативно-правові документи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в навчальних закладах системи загальної середньої освіти; описано загальні положення щодо забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання і порядок проведення, тематика та організація проведення інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів; наведено основні вимоги безпеки в кабінеті хімії.

Із повним текстом інструктивно-методичних матеріалів можна ознайомитись на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки www.mon.gov.ua та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти www.iitzo.gov.ua

Підготовка до державної підсумкової атестації та зовнішнього незалежного оцінювання з хімії вимагає ознайомлення учнів з аналогічними тестовими завданнями, вимогами до якості таких робіт, критеріями оцінювання. Тому упродовж навчального року доцільно використовувати для відпрацьовування учнями навичок і вмінь завдання зі збірників для проведення державної підсумкової атестації учнів 9-х та 11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів та тестових завдань ЗНО попередніх років.

Із метою популяризації досягнень хімічної науки рекомендуємо передбачити в річних планах роботи загальноосвітніх навчальних закладів проведення тижнів (декад) хімії. У межах тижнів (декад) організувати екскурсії на хімічні підприємства та до вищих навчальних закладів хіміко-технологічного профілю, науково-практичні конференції, хімічні КВК, брейн-ринги, вечори, інтегровані уроки, майстер-класи кращих учителів, конкурси захисту учнівських проектів на хімічну та екологічну тематику, виставки науково-популярної літератури.

Хімічний експеримент

Хімія – експериментально-теоретична наука, тому при вивченні її основ важливу роль відіграє хімічний експеримент – складова частина навчально-виховного процесу, яка відповідає за здійснення зв'язку теорії з практикою при навчанні хімії, перетворення знань в переконання. Експеримент дає можливість формувати в учнів спеціальні предметні вміння роботи з речовинами, навчає безпечному і грамотному поводженню з реактивами на уроках, в побуті, на виробництві та проникати в сутність явищ; розвиває інтерес до предмету та його методів. Тому необхідно звернути увагу на виконання **практичної частини програми (демонстраційний і учнівський експеримент)**.

Значення у розвитку мотиваційної складової хімічного експерименту можна посилити за допомогою його ужиткового спрямування. Це сприятиме частковому розв'язуванню проблеми дефіциту хімічних реактивів у школі та забезпечуватиме високу пізнавальну діяльність, поглиблюватиме знання з хімії, формуватиме навички екологічно грамотної поведінки у побуті й довкіллі та розвиватиме в учнів здатність реально оцінювати ситуацію. Практична робота повинна складатися з основних етапів: постановка мети; обговорення правил техніки безпеки; визначення ходу роботи та інструкцій до дослідів; виконання роботи, спостереження; оформлення результатів та формулювання висновків. При проведенні практичних робіт необхідно використовувати проблемні питання, моделювати проблемні ситуації, а як логічне доповнення до уроку – творчі завдання.

Не дозволяється практичні роботи та лабораторні досліди підміняти демонстраційним учительським експериментом. За умови відсутності потрібних хімічних реактивів можна замінити їх засобами ужиткової хімії або фармацевтичними препаратами, змінивши технологію проведення дослідів, деякі досліди можна замінити доступнішими в умовах конкретної школи, використовувати матеріали ППЗ «Віртуальної лабораторії».

Перспективи на майбутнє

Повідомляємо, що постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 затверджено новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Відповідно до типових навчальних планів, розроблених до нового Державного стандарту, хімія вивчатиметься у 7-9 класах (7 клас – 1,5 години на тиждень, 8 і 9 клас – 2 години на тиждень). Нові програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Хімія. 7-9 класи» розміщені на сайті Рівненського ОППО <http://riivneosvita.org.ua> у розділі «Спільнота вчителів хімії». Вивчення хімії за програмою, розробленою за новим Держстандартом розпочнеться у 2015-2016 навчальному році.

Тетяна НІКОЛАЙЧУК,
*методист кабінету координації
методичної роботи та управління
навчальними закладами Рівненського ОППО*

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ОБЛАСНОГО КОНКУРСУ-ЯРМАРКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ У 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Обласний конкурс-ярмарок педагогічної творчості проводиться за участі педагогічних працівників дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів, закладів обласного підпорядкування, методичних кабінетів, центрів, відділів, управлінь освіти районних державних адміністрацій, виконавчих комітетів рад міст обласного значення відповідно до Положення про

обласний конкурс-ярмарок педагогічної творчості, затвердженого наказом управління освіти і науки Рівненської обласної державної адміністрації від 09.12.2013 р. № 807 та зареєстрованого в Головному управлінні юстиції в Рівненській області 17.12.2013 р. № 53/1112.

Мета конкурсу-ярмарку – представлення напрацювань педагогічних працівників, пропаганда їх творчих досягнень у навчально-виховному процесі, управлінській та науково-методичній діяльності.

У 2014 році конкурс-ярмарок проходив у таких номінаціях: «Управління освітою», «Методична робота з педагогічними кадрами», «Робота з обдарованими учнями», «Виховна робота», «Позашкільна освіта», «Українська мова та література», «Іноземна мова», «Світова література та російська мова», «Історія», «Основи правознавства».

На другий тур конкурсу-ярмарку було подано 581 методичну розробку в десяти номінаціях із усіх районів і міст області, загальноосвітніх навчальних закладів обласного підпорядкування. Експертні комісії відзначили 84 роботи, автори яких продемонстрували актуальність та оригінальність педагогічних ідей, інноваційність поданих на обласний конкурс-ярмарок розробок. Автори робіт нагороджені Дипломами управління освіти і науки Рівненської облдержадміністрації за зайняті I, II та III місця. Цьогоріч на II тур обласного конкурсу-ярмарку представлено найбільшу кількість робіт за всі роки проведення даного конкурсу. Експертні комісії відзначили високий рівень поданих методичних розробок, серед яких 57 особливо відрізняються актуальністю змісту та практичним спрямуванням. Їх автори нагороджені Дипломами Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Найбільшу кількість робіт, автори яких стали переможцями I туру (районного, міського), представили працівники методичних служб та загальноосвітніх навчальних закладів Рокитнівського району (51), м. Рівного (50), Гощанського району (42), Млинівського району (36), Дубенського, Острозького та Рівненського районів (по 30).

Варто відзначити, що найбільшу кількість нагород, а саме Дипломів управління освіти і науки Рівненської облдержадміністрації та Дипломів Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти отримали автори розробок із Березнівського району: з 18 робіт – 9, 50 %; м. Рівного: з 50 робіт – 24, 48 %; Володимирецького району: з 25 – 10, 40 %; Костопільського району: з 18 – 6, 33,3 %; Острозького району: з 30 – 9, 30 %. Серед закладів обласного підпорядкування: Комунальний заклад «Острозька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат № 2 I-II ступенів» – 1 робота – 1 нагорода, 100 %; Острозький обласний ліцей-інтернат з посиленою військово-фізичною підготовкою – 3 роботи – 2 нагороди, 66,7 %; Комунальний заклад «Школа-інтернат II-III ступенів «Рівненський обласний ліцей» Рівненської обласної ради – 3 роботи – 1 нагорода, 33,3 %; Комунальний заклад «Мізоцька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-II ступенів» – 6 робіт – 2 нагороди, 33,3 %; Комунальний заклад «Олександріївська загальноосвітня школа-інтернат I – III ступенів» – 2 роботи.

За матеріалами XI обласного конкурсу-ярмарку педагогічної творчості підготовлено анотований каталог «Педагогічні здобутки освітян Рівненщини», який розміщений на сайті РОІППО.

У 2015 році конкурс-ярмарок відбудеться в номінаціях: «Дошкільна освіта», «Початкова освіта», «Спеціальна освіта», «Фізика», «Географія», «Економіка», «Математика», «Інформатика», «Інформаційні технології у навчально-виховному процесі», «Художня культура».

I тур XII обласного конкурсу-ярмарку педагогічної творчості проходитиме впродовж січня-лютого 2015 року.

Роботи переможців I туру XII обласного конкурсу-ярмарку педагогічної творчості подаються експертним комісіям до 23 лютого 2015 року в Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

До участі в другому турі обласного конкурсу-ярмарку допускаються переможці (перше-третє місце) першого туру (районного, міського) в кожній номінації.

Заклади обласного підпорядкування беруть участь одразу в другому турі обласного конкурсу-ярмарку.

Для участі в другому турі обласного конкурсу-ярмарку в Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти подаються такі матеріали:

- заявка (відповідно до нижче наведеного зразка);
- розробка (посібник, книга формату А4 або А5 у паперовому вигляді в одному примірнику українською мовою та на електронному носії) із зазначенням даних про автора (прізвище, ім'я, по батькові, навчальний заклад, установа освіти, район, місто, які представляє(ють) учасник(и) конкурсу-ярмарку);
- витяг із протоколу засідання експертної комісії про визначення переможців I туру.

Подані на конкурс роботи повинні бути схвалені методичними радами навчальних закладів та районних, міських методичних кабінетів, центрів.

Уся надана інформація має бути повна, точна, без скорочень.

Переможці II туру конкурсу-ярмарку будуть нагороджені Дипломами управління освіти і науки Рівненської обласної державної адміністрації.

Матеріали переможців XII обласного конкурсу-ярмарку педагогічної творчості будуть надруковані в анотованому каталозі «Педагогічні здобутки освітян Рівненщини».

Заявка

(повна назва методичного кабінету)

№ з/п	Номінація	Місце	Назва посібника	Прізвище, ім'я та по батькові автора (повністю)	Заклад, де працює (повна назва), посада

Завідувач методичного кабінету, центру _____
(підпис) (Прізвище, ім'я та по батькові)

«___» _____ 20__ року

МП

Ігор ОПОЛЬСЬКИЙ,
завідувач кабінету ЗНО та моніторингу
якості освіти Рівненського ОІППО

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ОСВІТИ (МОНІТОРИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ), ЕКСПЕРТИЗИ ЯКОСТІ ОСВІТИ ТА ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ У 2014-2015 НАЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Якість освіти набуває сьогодні особливої ваги в суспільстві. Якісний рівень освіти забезпечується за допомогою моніторингу – систематичних процедур збору даних про важливі аспекти освіти на всіх рівнях із метою безперервного відстеження її стану та прогнозування подальшого розвитку.

Моніторинг є основним засобом для одержання інформації про якість освіти та її стан. Головна мета моніторингу – підвищення якості освіти у системі дошкільної, загальної середньої освіти, посиленні управлінських дій щодо корекції якісних показників в освіті на регіональному, субрегіональному та локальному рівнях.

Саме для швидкого реагування на навчальну ситуацію був створений новий інструмент – моніторинг, під яким розуміють безперервне, тривале спостереження навчального процесу й управління ним.

Педагогічний моніторинг забезпечує викладача й учнів необхідною інформацією для ухвалення рішення. Об'єкти педагогічного моніторингу – це результати навчально-виховного процесу й засобу, що використовуються для їх досягнення. Педагогічний моніторинг визначає, наскільки раціональними є ті педагогічні засоби, що реалізуються в інноваційному процесі.

На жаль, у сучасній педагогіці поки що не існує єдиного показника якості освіти.

Сучасне освітнє середовище набуло високої інформативності, яка передбачає багатовекторне застосування новітніх педагогічних технологій, підвищення рівня життя сучасного суспільства, а від так і його якості.

Час вимагає не просто володіти освітньою інформацією, а бути на її вістрі, швидко обробляти, впливати на події в освітньому середовищі – це саме те, для чого покликаний освітній моніторинг.

Педагогічний моніторинг — це форма організації збору, зберігання, обробки і розповсюдження інформації про діяльність педагогічної системи, що забезпечує безперервне стеження за її станом і прогнозування розвитку педагогічних систем.

Нині наявні багато визначень терміну «моніторинг», який стосується системи освіти. Зокрема, йдеться про праці В.Бодрякова, Н.Вербицької, Н.Дерзкової, Г.Єльнікової, Є.Заїки, В.Кальней, Лізинського, О.Орлова, С.Подмазіна, В.Рєпкіна, Г.Рєпкіної, Д.Уїлмса, С.Шишова та інших науковців.

Систему освітнього моніторингу активно розробляють вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: А.Белкін, С.Силін, В.Жаворонков, В.Кальней, А.Майоров, Д.Матрос, А.Орлов, В.Попов, Т.Лукіна, С.Шишов, О.Локшина, О.Ляшенко, Р.Яковлева та ін.

Систематична робота, яка здійснюється кабінетом ЗНО та моніторингу якості освіти Рівненського ОІППО (далі – кабінет ЗНО та МЕЯО) на теренах області, дає свої позитивні результати. Проведенню кожного моніторингового дослідження передуює вироблення методичних рекомендацій, розроблення відповідного інструментарію, проведення вебінару для відповідальних у районах, містах за моніторингові дослідження, надання дистанційної методичної допомоги.

Однак, у ході роботи з'ясовується, що є ще коло питань, які потребують вирішення. У зв'язку з цим доцільно:

- відділам, управлінням освіти районних державних адміністрацій, виконавчих комітетів рад міст обласного підпорядкування, районним, міським методичним кабінетам, центрам посилити роботу з питань організації та проведення моніторингу якості освіти на субрегіональному та локальному рівнях;

- зосередити свою увагу на векторі, який дозволяє відстежувати стан освітнього середовища району, міста, стан процесів, які у ньому відбуваються.

При плануванні роботи на 2014 – 2015 навчальний рік відділам, управлінням освіти, районним, міським методичним кабінетам, центрам, загальноосвітнім навчальним закладам обласного підпорядкування рекомендуємо враховувати заходи, визначені:

- Постановою Кабінету Міністрів України від 14.11.2011 № 1283 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти»;

- Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 04.09.2013 № 686-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року»;

- наказом Міністерства освіти і науки України від 08.05.2008 № 401 «Про затвердження Положення про апробацію та моніторингові дослідження навчальної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів» (zareestrovano u Ministerstvi yustitsii Ukraini 01 serpnia 2008 roku za № 711/15402);

- наказом Міністерства освіти і науки України від 30.05.2013 № 645 «Про проведення апробації та моніторингових досліджень якості навчальної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів у 2013/2014 – 2014/2015 навчальних роках»;

- наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14.12.2011 № 1431 «Про проведення моніторингового дослідження стану впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у загальноосвітніх навчальних закладах»;

- наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 02.10.2012 № 1064 «Про проведення моніторингового дослідження стану навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення предметів природничо-математичного циклу»;

- наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 02.10.2012 № 1065 «Про проведення моніторингового дослідження стану превентивної освіти дітей та учнівської молоді в навчальних закладах»;

- наказом Міністерства освіти і науки України від 28.05.2013 № 620 «Про проведення моніторингового дослідження стану позашкільної освіти та позакласної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах»;

- наказом Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти від 25.06.2013 № 76 «Про проведення у Рівненській області апробації та моніторингових досліджень якості навчальної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів у 2013/2014 – 2014/2015 навчальних роках»;

- спільним наказом Львівського регіонального центру оцінювання якості освіти та управління освіти і науки Рівненської обласної державної адміністрації «Про організацію і проведення зовнішнього незалежного оцінювання рівня навчальних досягнень випускників системи загальної середньої освіти у 2014-2015 навчальному році»;

- планом роботи кабінету ЗНО та моніторингу якості освіти Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти на 2014 та 2015 роки, який розміщено на порталі у спільноті методистів, які відповідають за організацію та проведення моніторингових досліджень, експертизи якості освіти та зовнішнього незалежного оцінювання, тощо.

Організуючи проведення моніторингу якості освіти (моніторингових досліджень), кабінет ЗНО та МЯО РОІППО надсилає на електронні адреси відповідальних за організацію та проведення моніторингових досліджень та зовнішнього незалежного оцінювання інструментарій. Наголошуємо, що матеріали, які надсилаються, можуть бути використані відділами, управліннями освіти, районними, міськими методичними кабінетами, центрами **для проведення моніторингових досліджень** у своєму районі, місті, загальноосвітніх навчальних закладах із метою виявлення ширшого кола актуальних проблем, що вивчаються окремо взятим моніторинговим дослідженням.

Кабінет ЗНО та моніторингу якості освіти Рівненського ОІППО щорічно готує та надсилає відповідальним за МД та ЗНО перелік рекомендованої літератури, у якій висвітлюються питання моніторингу якості освіти (моніторингових досліджень). Останнім таким інформаційним збірником у січні 2014 року був **«Рекомендований перелік літератури з питань моніторингу якості освіти, зовнішнього незалежного оцінювання»**. У січні 2015 року буде надіслано оновлений електронний варіант такого збірника.

Список літератури з питань моніторингу постійно оновлюється, поповнюється. Сьогодні для використання у роботі рекомендуємо посібники, які допоможуть краще організувати моніторинг навчально-виховного процесу, дадуть системне уявлення про організацію моніторингу, моніторингових досліджень відділами, управліннями освіти, методичними кабінетами, центрами, адміністрацією навчальних закладів та даємо анотацію кожного із рекомендованих джерел [1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13].

На базі Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти упродовж 04 квітня 2014 року в рамках Всеукраїнської науково-практичної конференції «Моніторинг в освіті: становлення та розвиток в Україні» у формі вебінару було проведено Всеукраїнський науково-практичний семінар «Становлення та розвиток системи моніторингу якості освіти в регіоні». Своїми практичними напрацюваннями, досвідом роботи з питань організації та проведення моніторингу якості освіти у районах, містах поділилися представники Володимирецького, Дубровицького районів та м. Рівного. Підсумком роботи даного заходу стало напрацювання ряду важливих векторів щодо розвитку моніторингу в Україні. ***Одним із важливих векторів визначено формування регіональної системи моніторингу якості освіти, яка дозволяє в першу чергу здійснювати моніторинг середовища, в якому відбуваються освітні процеси.***

Організація і проведення моніторингу якості освіти (моніторингових досліджень), формування системи моніторингу відділами, управліннями освіти, районними, міськими методичними кабінетами, центрами має здійснюватися виважено, продумано, об'єктивно. **Серед ключових моментів у процесі проведення будь-якого моніторингового дослідження – визначення мети проведення моніторингу та те, як будуть використовуватись отримані результати.**

На сьогодні у державі національна система моніторингу якості освіти перебуває у процесі становлення, тому керівникам, працівникам відділів, управлінь освіти, районних, міських методичних кабінетів, центрів, загальноосвітніх навчальних закладів при організації і проведенні власних моніторингових досліджень потрібно орієнтуватися у першу чергу на ті актуальні освітні питання району, міста, навчального закладу, які потребують першочергового відстеження.

Моніторингові дослідження мають на меті сприяти вирішенню актуальних питань освітнього середовища. Говорячи про якість освіти на рівні навчального закладу, маємо на увазі **якість знань учнів** та **якість освітнього середовища**, у якому учні отримують знання. Здійснювати моніторинг якості освіти (якості знань) силами відділу, управління освіти, районного, міського методичного кабінету, центру складно, оскільки така технологія вимагає значних затрат великого об'єму ресурсів: часу, матеріальних затрат, залучення педагогічних працівників, учнів, роботи експертних груп, розробки інструментарію, його апробації, удосконалення, узагальнення результатів, напрацювання аналітичних матеріалів, вироблення методичних рекомендацій тощо.

Беручи до уваги результати проведення зовнішнього незалежного оцінювання (далі – ЗНО) та рівень якості освіти учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів, які є потенційними учасниками ЗНО, рекомендуємо при підготовці до ЗНО використовувати матеріали сайту Львівського регіонального центру оцінювання якості освіти, зокрема його розділ «Тренувальне он-лайн тестування». Усі завдання, які використовуються в цьому розділі, відповідають критеріям проведення зовнішньої оцінки. Отримані результати дають можливість вчителю загальноосвітнього навчального закладу, методисту районного, міського методичного кабінету, центру не лише отримати оперативну інформацію про те, наскільки якісно учні засвоїли матеріал певного розділу окремо взятому класі чи паралелі класів загальноосвітнього навчального закладу, а й виробити рекомендації щодо покращення якості освіти для учасників навчально-виховного процесу. Також використання даного розділу дозволяє учням не лише вдосконалювати свої навички з питань ІКТ, а й набувати нових, виконуючи завдання тестової форми.

Застосування такої форми роботи може зазнавати певних труднощів, оскільки таке вимірювання вимагає наявності необхідної кількості комп'ютерів, підключених до глобальної мережі Інтернет, необхідної швидкості потоку передачі даних тощо.

У моніторингу існує ряд інших методик, які дозволяють відстежувати стан освітнього середовища, це використання **факторно-критеріального моделювання** (наукова школа Єльнікової Г.В). Базові факторно-критеріальні моделі дозволяють адаптувати будь-яку модель безпосередньо до умов конкретного відділу, управління освіти, районного, міського методичного кабінету, центру, загальноосвітнього навчального закладу при проведенні моніторингу якості освіти (моніторингового дослідження), відстежувати динаміку змін. Такий підхід дозволяє бачити результативність роботи об'єкта (об'єктів) не лише у цифровому відображенні, а й за допомогою графіків,

діаграм, що спрощує сприйняття отриманої інформації, її узагальнення, напрацювання аналітичних матеріалів [1, 3, 7, 12, 13].

Здійснення процедур експертизи у районах, містах області у 2014-2015 навчальному році перебуватиме під посиленою увагою, оскільки отримана експертна оцінка на майбутнє слугує індикатором, із яким співставляються інші показники. Об'єктивність отриманої експертної оцінки суттєво впливає на показники якості освіти, тому варто оновити базу даних педагогічних працівників, які можуть здійснювати експертну діяльність (рукописів підручників, апробацію підручників, електронних програмних засобів, апробацію тестових завдань для Українського центру оцінювання якості освіти тощо) за тими критеріями, які надсилалися у відділи, управління освіти, районні, міські методичні кабінети, центри кабінетом ЗНО та МЯО Рівненського ОІППО у 2009 році, експертам варто опрацювати необхідну літературу [4, 9, 10, 11]. Рекомендуємо провести навчання за матеріалами для такої категорії експертів, які надсилалися кабінетом ЗНО та МЯО РОІППО на електронні адреси відповідальних за МД та ЗНО у районах, містах.

Створення експертних груп має здійснюватися з урахуванням того, що до складу їх мають входити педагогічні працівники з числа досвідчених педагогів, які б могли здійснювати експертизу тестових завдань, що використовуватимуться при проведенні моніторингу якості освіти у районі, місті.

Акцентуємо увагу на ретельному доборі кандидатур педагогічних працівників, які залучатимуться до роботи експертами: такі особи повинні не лише володіти якісними фаховими знаннями, вміннями та навичками, їм потрібно вміти демонструвати своє вміння працювати в команді, бути гнучкими у роботі тощо.

При здійсненні ряду заходів щодо організації і проведення зовнішнього незалежного оцінювання у 2014-2015 навчальному році на відділи, управління освіти, районні, міські методичні кабінети, центри покладається відповідальність щодо методичного супроводу ЗНО. Рекомендуємо проводити громадські слухання щодо організації та проведення ЗНО-2015 не лише у районах, містах, а й у загальноосвітніх навчальних закладах із максимальним залученням учнів 11-х класів, їх батьків, громадськості з метою донесення повної та вичерпної інформації про всі процедури ЗНО; рекомендуємо залучати до громадських слухань з питань ЗНО учнів 10-х класів та їх батьків.

Осіб, відповідальних за МД та ЗНО у районах, містах, просимо ретельніше здійснювати процедуру добору, навчання та сертифікації педагогічних працівників, які працюватимуть під час проведення ЗНО на пунктах тестування старшими інструкторами та інструкторами, черговими.

Усім педагогічним працівникам, які у перспективі залучатимуться до процедур проведення зовнішнього незалежного оцінювання, рекомендуємо чітко дотримуватися рекомендацій та виконувати всі процедури, прописані у технологічних картках працівників пунктів тестування. Це забезпечить безперебійне та безапеляційне проведення ЗНО у 2015 році.

Усі нормативно-правові документи, які регулюють діяльність із питань моніторингу якості освіти (моніторингових досліджень), апробації та моніторингу якості навчальної літератури, експертної діяльності, організації та проведення зовнішнього незалежного оцінювання розміщено на порталі «Освіта Рівненщини».

Список рекомендованої літератури з анотаціями

1. Єльнікова Г. В. Адаптивне управління: сутність, характеристика, моніторингові системи : колективна монографія / Г. В. Єльнікова, Т. А. Борова, О. М. Касьянова, Г. А. Полякова та ін. / за заг. ред. Г. В. Єльнікової. – Чернівці : Технодрук, 2009. – 572 с.

У монографії розкрито витoki й поняття адаптивного управління, його сутність та характеристика. Подано концепцію спрямованої самоорганізації, що розглядається як філософська основа розвитку управління освітою на адаптивних засадах в умовах інформаційного суспільства. Наведена концепція освітнього моніторингу розглядається як теоретичне підґрунтя реалізації адаптивного управління, що забезпечує спрямовану самоорганізацію та рефлексивний саморозвиток учасників освітнього процесу.

2. Лукіна Т. Моніторинг якості освіти: теорія і практика / Т. Лукіна // Шкіл. світ . – К., 2006. – 128 с.

У книжці подано нормативно-правові документи, що регулюють створення та діяльність моніторингових служб, також розкриваються теоретичні та практичні аспекти проблеми вимірювання й оцінювання якості освіти, організації діяльності моніторингових служб та проведення порівняльних моніторингових досліджень із метою одержання об'єктивної та вичерпної інформації про стан системи загальної середньої освіти України.

3. Касьянова О. М. Моніторинг в управлінні навчальних закладом / О. М. Касьянова. Управлінський супровід моніторингу якості освіти / Т. Б. Волобуєва. – Х. : Основа, 2004. – 96 с. – (Серія «Бібліотека журналу «Управління школою»; Вип. 1 (13)).

Дане видання – бінарне, оскільки містить матеріали двох авторів.

У посібнику О.М. Касьянової розкрито теоретичні засади моніторингу управління навчальним закладом та механізм його застосування. Наведено кваліметричні характеристики та моделі, особливості моніторингу на різних рівнях управління.

У посібнику Т.Б. Волобуєвої розглянуто актуальні питання підвищення ефективності управління якістю освіти. Збірник описує послідовність діяльності учня та вчителя при розробці інструментарію і впровадженні моніторингу, поради зі створення позитивного відслідковування.

4. Лукіна Т. О. Якість українських підручників для середніх загальноосвітніх шкіл: проблеми оцінювання і результати моніторингу : методичний посібник. – К. : Академія, 2004. – 200 с.

Робота містить аналітичне узагальнення результатів моніторингового дослідження якості основної навчальної літератури. Розкривається суть понять «якість освіти» та «моніторинг освіти», сформульовано мету, завдання та загальні підходи щодо проведення моніторингових досліджень якості навчально-методичного забезпечення освітнього процесу.

5. Моніторинг у ЗНЗ / упоряд. М. Голубенко. – К. : Шк.світ, 2007. – 128 с. – (Б-ка «Шк. світу»).

У посібнику розкриті деякі аспекти технології проведення моніторингу методичної роботи, навчання та виховання школярів. Подано рекомендації щодо проведення моніторингових досліджень у навчальному закладі.

6. Моніторинг у роботі заступника директора / упор. М. Голубенко. – К. : Шк. світ, 2009. – 129 с. – (Б-ка «Шк. світу»).

У посібнику розкриті деякі аспекти моніторингових досліджень у роботі заступників директорів з науково-методичної, навчально-виховної та виховної роботи. Подано рекомендації щодо форм, видів діяльності за результатами моніторингу.

Опольський І. В. Факторно-критеріальне моделювання в системі освіти. Кваліметричний підхід до моніторингу якості освіти : матеріали до лекції / І. В. Опольський. – Рівне : РОІППО, 2011. – 1 с.

*У даних матеріалах розкривається поняття кваліметрії, зокрема педагогічної кваліметрії, поняття якості у педагогічній кваліметрії. На основі кількох факторно-критеріальних моделей дається практичне розуміння побудови, моделювання таких структур. Розглядається принцип застосування **методу Делфі**, встановлення вагомостей параметрів, факторів, критеріїв, обрахунку отриманих результатів тощо.*

7. Організація моніторингу якості освітньої діяльності у загальноосвітньому навчальному закладі : навчально-методичний посібник / автори та уклад. О. О. Дем'яненко, Н. М. Ревуцька. – Біла Церква : КОППОК. – 2009. – 72 с.

У посібнику розглянуто практичні аспекти організації моніторингу якості освіти в загальноосвітньому навчальному закладі. Зміст навчально-методичного видання концентрується навколо низки проблем: зміст і якісні результати освітньої діяльності, профорієнтаційна робота в навчальному закладі, охорона здоров'я в закладі освіти. У посібнику вміщено практичний матеріал та рекомендації, що допоможуть керівництву навчального закладу в проведенні моніторингу.

8. Петренко Л. М. Педагогічна експертиза: технологія експертного оцінювання результатів навчальних досягнень учнів. – Х. : Основа, 2007. – 176. – (Б-ка журн. «Управління школою»; Вип. 5 (53)).

У посібнику розглянуто проблему експертного оцінювання як виду педагогічної діяльності керівників і вчителів навчального закладу. Автором описано функції, технологію, умови реалізації та внутрішню шкільну систему педагогічної експертизи результатів навчальних досягнень учнів. У додатках вміщено організаційну модель управління системою педагогічної експертизи, опис методів експертизи, матеріали до методичних нарад, семінарів з даної проблеми.

9. Приходько В. М. Моніторинг якості освіти і виховної діяльності навчального закладу : навчально-методичний посібник для вчителя. – Х. : Основа: «Тріада+», 2007. – 144 с. – (Серія «Адміністратору школи»).

Справжній моніторинг – це майстерність і мистецтво. Ця книга допоможе зрозуміти його сутність, мету, завдання, принципи, функції, основні базові дефініції і усвідомити неможливе використання чудового потенціалу моніторингу в управлінні якістю освіти та виховання. Особлива увага приділена вивченню особистості школяра, ефективності виховної роботи.

10. Приходько В. М. Парадигми моніторингу якості освіти і педагогічного процесу (у запитаннях і відповідях) / В. М. Приходько. – Х. : Основа, 2010. – 192 с. – (Б-ка журналу «Управління школою»; Вип. 3 (87)).

Останнє із запропонованих джерел є цікавим, з нашого погляду, оскільки дана книга є спробою в доступній формі відповісти на запитання щодо теоретико-методологічних та практично-методичних засад моніторингу якості освіти і педагогічного процесу. У ній подається упорядковане бачення дійсності моніторингу, того, для чого він може бути використаний, коли і в якій мірі він може застосовуватись, хто його може застосовувати ефективно, а хто – ні. Цікавою ця книжка буде як для керівників ЗНЗ, педагогічних працівників, так і для працівників органів управління освітою.

11. <http://www.inventech.ru/pub/methods/metod-0013/> – довідкова інформація про метод Делфі.

12. http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4_%D0%94%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%84%D0%B8 – довідкова інформація про метод Делфі.

Лариса ПЕКАРСЬКА,
*методист кабінету
природничо-математичних предметів,
технологій Рівненського ОІППО*

Ганна МЕЛЬНИК,
*методист кабінету
природничо-математичних предметів,
технологій Рівненського ОІППО*

Андрій ВИБАЧ,
*головний спеціаліст управління
освіти і науки Рівненської ОДА*

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ З МАТЕМАТИКИ У 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Шкільний курс математики у 2014-2015 навчальному році в 10-11-х класах загальноосвітніх навчальних закладів вивчатиметься за програмами, надрукованими у навчально-методичному посібнику «Збірник програм з математики для допрофільної підготовки та профільного навчання; у 2-х част. Ч.ІІ. Профільне навчання» // упор.: Н. С. Прокопенко, О. П. Вашуленко, О. В. Єргіна, – Харків: Ранок, 2011 р., та розміщеними на сайті Міністерства освіти і науки України.

Навчання математики у 7-9-х класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2014-2015 навчальному році буде здійснюватися за програмами, надрукованими у збірнику «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Математика. 5–12 класи» (Київ: Перун, 2005 р.), та в науково-методичному журналі «Математика в школі» (2006 р., №2).

Програми для 8-9 класів із поглибленим вивченням математики, видрукувані в Інформаційному збірнику МОН (2008 р., №16), науково-методичному журналі «Математика в школі», «Математичній газеті» (2008 р., №6) та розміщені на сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua).

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» у 2014-2015 навчальному році 5-6 класи загальноосвітніх навчальних закладів будуть навчатися за новими програмами для учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, з якими можна ознайомитися у збірнику «Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Математика. Інформатика. 5-9 класи» (Київ, Освіта, 2013 р.), науково-методичному журналі «Математика в сучасній школі» (2012 р., №10) та на сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua).

Звертаємо увагу керівників загальноосвітніх навчальних закладів і вчителів-предметників, що при розробленні робочих навчальних планів розподіл навчального часу між навчальними предметами здійснюється для **кожного** класу, а не паралелі, окремо.

При цьому години варіативної складової Типових навчальних планів можуть відводитися на: збільшення годин на вивчення окремих предметів інваріантної складової; упровадження курсів за вибором; факультативи, індивідуальні та групові заняття.

Якщо години варіативної складової відводяться на збільшення годин на вивчення окремих предметів інваріантної складової, то зазначені години заносяться до класного журналу на сторінку відповідного предмета інваріантної складової.

Слід зазначити, що, розробляючи календарне планування в такому випадку, **вчитель самостійно** вирішує питання щодо збільшення кількості годин на вивчення тих чи інших тем у порівнянні з передбаченими навчальною програмою.

У випадку, коли години варіативної складової відводяться на курси за вибором за рішенням навчального закладу, облік занять із курсів за вибором здійснюється на окремих сторінках класного журналу або в окремому журналі.

Програми факультативних курсів, гуртків, курсів за вибором розміщені в навчально-методичному посібнику «Збірник програм з математики для допрофільної підготовки та профільного навчання (у двох частинах)» (упор.: Н. С. Прокопенко, О. П. Вашуленко, О. В. Єргіна). Даний збірник схвалений до використання у загальноосвітніх навчальних закладах МОН України.

Ураховуючи, що організація профільного навчання на етапі допрофільної (8–9 класи) та профільної (10–11 класи) освіти мають свої особливості, що спричинені об'єктивними і суб'єктивними причинами, можливим є узгодження обраної програми з реальною ситуацією. Так, обравши курс за вибором на 35 годин на рік, учитель має право скоригувати кількість годин і ущільнити матеріал, якщо згідно з реальними обставинами може викладати лише факультативний курс на 17 годин на рік. Можливим є й зворотний процес, коли факультативний курс може бути використаний як курс за вибором. Кількість годин на вивчення кожної теми, збільшення навчального матеріалу має бути скоригованим у календарно-тематичному плануванні до програми курсу за вибором.

У такому випадку скоригована програма має бути погоджена на засіданні методичного об'єднання загальноосвітнього навчального закладу і затверджена керівником цього навчального закладу. У пояснювальній записці до програми обов'язково необхідно зазначити, на основі якої програми курсу за вибором або факультативу (за чийм авторством), відповідно до якого посібника, схваленого Міністерством, розроблено скоригований варіант.

Програми з математики для 5-11 класів розраховані на 35 тижневе вивчення предмета, що підтверджується структурою навчального року, проте кількість годин у календарних планах учителів не відповідатиме кількості годин, зазначеній у програмах, оскільки з цієї кількості виключаються години, що

«випадають» на державні свята. Наголошуємо, що додаткові записи у журналах для співпадання кількості годин робити не потрібно. Програма в такому випадку виконується шляхом ущільнення вивчення навчального матеріалу.

У 2014-2015 навчальному році розпочнеться впровадження нового Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти й нових навчальних програм з усіх базових дисциплін у 6 класах.

Згідно з Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів на вивчення математики у 6 класі відводиться 4 години на тиждень.

Вивчення математики у 6 класі загальноосвітніх навчальних закладів у 2013-2014 навчальному році здійснюватиметься за підручниками, рекомендованими Міністерством: «Математика. 6 клас» (автори Мерзляк А. Г., Полонський В. Б., Якір М. С.), «Математика. 6 клас» (автори: Тарасенкова Н. А., Богатирьова І. М., Коломієць О. М., Сердюк З. О.); «Математика. 6 клас» (автор Істер О.С.).

Рекомендації щодо особливостей вивчення математики в 6 класах за новою програмою будуть запропоновані у цьогорічному інструктивно-методичному листі МОН України.

Методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу з математики у п'ятих класах загальноосвітніх навчальних закладів наведено у листі Міністерства освіти і науки України від 24.05.2013 р. №1/9-368 «Про організацію навчально-виховного процесу в 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів і вивчення базових дисциплін в основній школі».

Для учнів 7-11-х класів чинними залишаються рекомендації, що містяться у листі Міністерства від 01.06.2012 року №1/9-426 «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін» (Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №17-22, 2012 р.).

Розподіл годин на вивчення окремих тем та орієнтовна кількість контрольних робіт із математики в 10–11 класах (академічний, профільний рівні та поглиблене вивчення предмета) наведені у навчально-методичному посібнику «Збірник програм з математики для допрофільної підготовки та профільного навчання (у двох частинах). Ч.ІІ. Профільне навчання» (упор.: Н. С. Прокопенко, О. П. Вашуленко, О. В. Єргіна).

Звертаємо увагу вчителів на те, що при проведенні тематичного оцінювання та оформлення в класному журналі результатів навчальних досягнень з математики учнів ЗНЗ слід дотримуватися рекомендацій Міністерства освіти і науки України та Рівненського ОІППО.

При оцінюванні навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які навчатимуться за новими Державними стандартами, слід керуватися орієнтовними вимогами до оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти з предметів інваріантної складової навчального плану, затвердженими наказом МОН України «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти» від 21.08.2013 р. № 1222. При оцінюванні навчальних досягнень учнів 7-11 класів дотримуємось Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у

системі загальної середньої освіти, затверджених наказом МОН України від 13.04.2011 р. № 329.

Орієнтовні вимоги оцінювання визначають загальні підходи до визначення рівня навчальних досягнень учнів з математики та встановлюють відповідність між вимогами до знань, умінь і навичок учнів та показником оцінки в балах відповідно до рівнів навчальних досягнень з математики.

При оцінюванні навчальних досягнень учнів ураховуються:

- характеристики відповіді учня: правильність, повнота, логічність, обґрунтованість, цілісність;
- якість знань: осмисленість, глибина, узагальненість, системність, гнучкість, дієвість, міцність;
- ступінь сформованості загальнонавчальних і предметних умінь та навичок;
- рівень володіння розумовими операціями: вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, абстрагувати, класифікувати, узагальнювати, робити висновки тощо;
- досвід творчої діяльності (вміння виявляти проблеми та розв'язувати їх, формувати гіпотези);
- самостійність оцінних суджень.

Також слід ураховувати, що оцінювання якості математичної підготовки учнів здійснюється у двох аспектах: рівень володіння теоретичними знаннями, який можна виявити в процесі усного опитування, та якість практичних умінь і навичок, тобто здатність до застосування вивченого матеріалу під час розв'язування задач і вправ.

Ураховуючи, що оцінка за тему виставляється на підставі результатів опанування учнями матеріалу теми впродовж її вивчення з урахуванням поточних оцінок, різних видів навчальних робіт (практичних, самостійних, творчих, контрольних) та навчальної активності школярів і той факт, що перед початком вивчення чергової теми всі учні мають бути ознайомлені з тривалістю вивчення теми (кількість занять); кількістю й тематикою **обов'язкових** робіт і термінами їх проведення; умовами оцінювання. Учням, які були відсутні на контрольній роботі, бал за роботу, виконану пізніше, ставиться в клітинці, яка відповідає даті проведення запланованої контрольної роботи після позначки «н» через скісну риску (наприклад, н/9).

У випадку відсутності учня наприкінці семестру оцінка за останню тему виставляється на підставі поточних оцінок без написання контрольної роботи.

Якщо учень (учениця) був(ла) відсутній(я) на уроках упродовж вивчення теми, не виконував(ла) вимоги навчальної програми, у колонку з надписом «Тематична» виставляється **н/а** (не атестований(а)).

Семестрове оцінювання здійснюється на підставі тематичних оцінок. При цьому слід ураховувати динаміку особистих навчальних досягнень учнів з предмета, важливість теми (тривалість її вивчення, складність змісту, ступінь узагальнення матеріалу тощо), але завжди **на користь учня**.

Наприклад, за відсутності однієї тематичної оцінки (учень був не атестований (н/а) з поважної причини) семестровий бал має виставлятися на

підставі наявних тематичних оцінок **на користь дитини**, з урахуванням самостійного засвоєння нею матеріалу попередньої теми, за яку виставлено «н/а».

При заповненні класного журналу в графі «Зміст уроку» відповідно до календарного планування стисло записується тема уроку, контрольної, практичної тощо.

У графі «Завдання додому» стисло записується його зміст (прочитати, вивчити напам'ять, повторити тощо), параграфи (сторінки) підручника, номери задач, вправ тощо.

Додатковий запис щодо назви теми над датами в журналі не робиться.

Ураховуючи той факт, що в оновлених типових навчальних планах не збільшена кількість годин на вивчення математики ще раз підкреслюємо значення позакласної роботи для розвитку інтересу до предмета.

Позакласна робота з математики у школі організовується з урахуванням вікових особливостей школярів.

Починаючи з 5 класу, основною формою позакласної роботи з математики є гурток.

Гурток формується з учнів одного класу (п'ятнадцять або більше учнів). Також можуть утворюватися мішані гуртки з учнів різних класів. Гурток найкраще проводити один раз на два тижні упродовж двох годин. Керівник гуртка веде документацію разом із учнями. Члени гуртка, крім участі в ньому, беруть участь у заходах з математики - проведенні математичних вечорів, вікторин, конкурсів

На заняттях гуртка, крім розв'язування творчих завдань, доцільно знайомити школярів із досягненнями математики та її практичним застосуванням у різних сферах життя, цікавими сторінками з історії цієї науки. Таке розмаїття видів завдань на заняттях гуртка сприяє всебічному розвитку дітей, пропедевтичній роботі, а також інтересу до занять і запобіганню перевтоми.

Позакласні заняття можна будувати як на матеріалі лише посередньо пов'язаному зі шкільною програмою, так і на матеріалі, який безпосередньо межує з темами обов'язкової програми, але не дублює цю роботу, а поглиблює і дещо розширює її.

Не варто вважати позакласною роботою додаткові заняття з тими учнями, що не встигають із математики, а також індивідуальні й групові заняття з тими, хто навчається з випередженням. Робота з цими категоріями учнів безпосередньо пов'язана із вивченням на різному рівні вимог програмового матеріалу.

На таких заняттях можна організувати розв'язання порівняно складних і цікавих задач, що розвивають кмітливість і математичне мислення, вивчати елементи історії математики, ознайомлювати учнів із життям і діяльністю славетних математиків, особливо вітчизняних, із практичним застосуванням цієї науки та деякими питаннями вищої математики.

Особливу увагу слід приділити розв'язуванню нестандартних задач, на детальний розгляд яких не вистачає часу в курсі методики навчання математики.

Порівнюючи позакласну роботу з математики з класно-урочною формою навчання визначимо ряд її особливостей.

1. За своїм змістом вона строго не регламентована державною програмою. Однак на позакласних заняттях математичний матеріал пропонується у відповідності з наявними знаннями учнів. Це означає, що при виборі завдань з математики для позакласних занять бажаний, але не обов'язковий їх безпосередній зв'язок із поточним програмовим матеріалом. Потрібно враховувати тільки загальний рівень знань і вмінь учнів з математики. Це означає, що самі завдання з математики за формою не обов'язково повинні співпадати з тими, що зустрічаються на уроках (розв'язання прикладів, задач тощо).

2. Якщо класно-урочна форма передбачає заняття постійного складу учнів, то в ході позакласної роботи з математики групи створюються на добровільній основі. Склад учнів навіть за наявності однієї і тієї ж форми позакласної роботи, може змінюватися (наприклад, склад редколегії математичної газети).

Увагу дітей до позакласної роботи з математики можна привернути різними засобами: цікавими запитаннями, задачами, загадками, шарадами, ребусами, нескладними логічними завданнями.

Неабияку роль відіграють позаурочні заняття при підготовці до зовнішнього незалежного оцінювання з математики. Тестові завдання з математики постійно змінюються та вдосконалюються. Так, серед завдань ЗНО-2014 з'явився новий тип завдань – структуровані завдання, які складаються з двох частин, відповідь до кожної з яких оцінюється 0 або 1 тестовим балом. Якщо зазначено обидві неправильні відповіді або завдання взагалі не виконано, учасник одержує 0 балів. Максимальний бал за виконання структурованого завдання – 2.

При підготовці учнів до ЗНО рекомендуємо використовувати підручники та посібники, що мають відповідні грифи, та навчальні матеріали, які розміщені на сайті Львівського регіонального центру оцінювання якості освіти (<http://www.lvtest.org.ua/>). Наведемо окремі джерела, які будуть корисними при підготовці до незалежного оцінювання з математики:

Журнал «Математика в школі»:

- Захарійченко Ю., Шкільний О. Методичні рекомендації щодо підвищення якості створення та розв'язування тестових завдань з математики. – 2010. – № 1-5.

- Захарійченко Ю. Якісна тематична підготовка до зовнішнього незалежного оцінювання з математики: поради зацікавленим. – 2011. – № 1-5.

Журнал «Математика в сучасній школі»:

- Шкільний О., Захарійченко Ю. Завдання для якісної тематичної підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання. – 2012. – № 1-3.

- Шкільний О., Захарійченко Ю., Методичні особливості підготовки до розв'язування завдань ЗНО з математики. – 2013. – № 1-3.

Журнал «Математика в рідній школі»:

- Шкільний О., Захарійченко Ю.. Особливості розв'язування тестових завдань із математики. – 2014. – № 1-3.

Журнал «Математика в школах України»:

- Захарійченко Ю. О., Репета В. К., Карпик В. В., Маркова І. С. Структуровані завдання – нове в ЗНО. – 2014. – № 7-8, 10-12.

Микола ПІДДУБНИЙ,
*методист кабінету суспільно-гуманітарних предметів
Рівненського ОІППО*

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ В 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

У 2014-2015 навчальному році вивчення української мови і літератури в **5-6 класах** здійснюватиметься за новими навчальними програмами для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, розробленими на основі нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392) і затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 06.06.2012 р. № 664. У **7-11 класах** навчальні предмети вивчатимуться за минулорічними програмами, рекомендованими МОН України.

В умовах утвердження української державності, відтворення та зміцнення інтелектуального потенціалу нації навчання **української мови** спрямоване насамперед на формування національно свідомої особистості, яка є носієм мови, дбає про її збереження й розвиток, володіє лінгвістичними знаннями й необхідним рівнем умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності. Маючи статус державної мови, вона є засобом міжособистісного й міжнаціонального спілкування, єднання громадян України в суспільно-історичну спільноту – український народ.

Визначальною ознакою вивчення української мови за новою навчальною програмою є зміщення акцентів на готовність учня застосовувати здобуті знання й набуті вміння й навички, досвід, ціннісні орієнтації для розв'язання проблем, що виникають у реальному житті.

Переорієнтація навчання мови із накопичення знань на вміння послуговуватися ними в повсякденному житті потребує від учителів зосередження уваги на діяльнісній складовій, тобто на формуванні практичних умінь і навичок, досвіду діяльності, який має відображатися в навчальних досягненнях.

Спостереження за організацією навчальної діяльності школярів у процесі занять свідчать про невміння значною частиною педагогів залучити до активної

мовленнєвої діяльності всіх школярів. Традиційно поставлене вчителем завдання виконується кількома учнями класу, як правило, сильнішими. Причому за будь-якої форми діяльності – колективної, групової, парної. Отже, й рівень сформованості діяльнісних умінь спостерігається лише в частини школярів, про що свідчать результати навченості. Технологія ж інтерактивного навчання, якою сьогодні повсюдно послуговуються словесники, передбачає активну взаємодію всіх учасників навчання, кожен із яких має відчувати себе успішним та інтелектуально спроможним. З огляду на це вчитель, готуючись до уроку, має передбачити методи, прийоми і форми, які стимулюють пізнавальну активність і самостійність кожного учня, а саме: взаємоопитування, взаємоперевірка, діалог з учителем та однокласником, формулювання запитань за прочитаним, до вчителя і под.

Особливу увагу слід звернути на потребу навчання школярів діалогічного мовлення як основної форми спілкування, зокрема вести діалог-бесіду на будь-яку актуальну тему, що її висуває життя. Для цього слід цілеспрямовано формувати такі вміння: а) добирати основну інформацію в процесі читання; б) формулювати власну думку з певної проблеми; в) обстоювати, аргументувати власні погляди; г) ставити проблемні запитання; г) володіти технікою уточнювальних запитань, доповнень; д) швидко переходити з теми на тему; е) дотримуватися норм українського мовленнєвого етикету.

Лише активна мовленнєва діяльність у всіх її видах (аудіюванні, говорінні, читанні, письмі) сприятиме реалізації комунікативно-діяльнісного підходу, забезпечить вироблення звичок і формування вмінь.

Вивчення курсу **української літератури** в школі має удосконалюватися відповідно до пріоритетів і вимог, зазначених у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти. Відтак особливу увагу слід звертати на роботу, пов'язану з культурологічним навантаженням курсу, адже література є потужним носієм ідентичності нації, її генетичного коду. Тому в індивідуальному національному самоусвідомленні, самозбереженні й самоствердженні її роль незаперечна й важлива. Виховання свідомого українця повинно базуватися на історичних і культурних знаннях, традиціях, на переосмисленні сучасного досвіду на основі загальнолюдських цінностей. Ознайомлення з художнім твором, усебічний аналіз змістової, жанрової та естетичної специфіки наблизять учнів до розуміння літератури як вияву мистецтва, потужного чинника світосприйняття та самоідентифікації.

Запропонована новою програмою кількість часу на вивчення кожного розділу, теми традиційно є орієнтовною, учитель може її змінювати в межах визначених годин. Резервний час використовується для уроків розвитку мовлення, контрольного оцінювання, різних видів творчих та інших робіт (екскурсій, диспутів, семінарів тощо) – на вибір учителя. Ознайомлення з літературою рідного краю відбувається упродовж року.

Звертаємо увагу на дотримання системи роботи з формування читацьких умінь у процесі навчання української літератури в основній школі, напрацьованих лабораторією особистісно зорієнтованого навчання РОІППО:

Клас	Вимоги до рівня сформованості суб'єктнісних читацьких умінь
5	Учень Знає: зміст понять "читач", "читання". "уміти читати"; перелік читацьких умінь і якостей; Усвідомлює практичну й особистісну значущість знань. Уміє: відрефлексувати свою читацьку діяльність
6	Учень Знає: види роботи з текстом; характеристики окремих видів читачів; Уміє: схарактеризувати себе як читача
7	Учень Знає: сутність понять "читацький розвиток", зміст його складників; сутність окремих читацьких стратегій; алгоритм прочитання художнього та наукового тексту. Уміє: застосовувати окремі читацькі стратегії залежно від поставленого завдання; розглядати текст за певним алгоритмом
8	Учень Знає: сутність читацьких стратегій; сутність понять "читацька самосвідомість", "читацька діяльність", "читацьке спілкування" Уміє: розглядати текст за певним алгоритмом; схарактеризувати свій читацький розвиток, планувати його
9	Учень оволодіває зазначеними знаннями і вміннями у повному обсязі, удосконалює їх, вибудовує індивідуальну програму читацького розвитку

Важливою умовою ефективного засвоєння визначених програмою розділів і тем є формування організаційно-діяльнісних умінь, тобто вмінь організувати себе на опрацювання матеріалу, укласти з допомогою вчителя своєрідний путівник читача: до розділу, теми, уроку. Форма його не має усталеної структури, а зміст залежать від теми заняття і творчості вчителя та учня. Так, для уроку у путівнику доцільно сформулювати тему, мету, цілі, записати план уроку, подати окремі завдання, наприклад: продовжити речення, дати відповідь на питання, пояснити визначення терміну, запам'ятати значення слів і под. Можливі й інші варіанти:

Що вивчатимемо	Очікувані результати	Як працюватимемо	Про що дізналися
План уроку.	Я знатиму: Я вмітиму:	Види робіт на уроці: - опрацювати матеріал § - дати відповіді на питання підручника - перегляд слайд-презентації - створення порівняльної таблиці і под.	Запитання за вивченим матеріалом.

Укладаючи путівник до теми чи розділу, учень поставить цілі, що їх має досягнути, зазначить твори, які потрібно прочитати (література), виокремить види і терміни виконання письмових робіт, зафіксує індивідуальні завдання, отримані від учителя, порівняє очікувані результати з досягнутими тощо.

Сформованість організаційно-діяльнісних умінь забезпечить школяреві спроможність керувати своєю діяльністю: осмислювати сутність поставленої проблеми; формулювати цілі діяльності; організовувати (визначати необхідні засоби, умови тощо) і здійснювати її; проводити рефлексію й оцінювання досягнутого результату, процесу і своїх почуттів.

Матеріали, зокрема розробки уроків, які надходять в інститут від учителів під час проведення різного роду конкурсів, свідчать про високий методичний рівень їх підготовки. Проте окремі моменти змушують до висновків про необхідність спільного вирішення проблемних питань, наприклад, щодо **типології та структури сучасного уроку**.

Відповідно до вимог Держстандарту змінюються підходи до навчання, трансформується не лише зміст, а й способи його опрацювання, традиційні можливості уроку поступаються новим вимогам. Це потребує від учителя адекватного реагування, чіткої диференціації завдань мовно-літературної освіти в основній і старшій школі, оскільки саме цей чинник вимагає відповідних типів занять.

Як відомо, в основній школі уроки української мови науково-орієнтовно поділяють на дві основні групи: 1) аспектні уроки, пов'язані з вивченням окремих аспектів (одиниць) мови: звуків, морфем, слів, словосполучень, речень; 2) уроки розвитку мовлення, які проводяться з метою формування та розвитку в учнів комунікативних умінь і навичок.

Серед багатьох класифікацій аспектних уроків найбільш прийнятними для сучасної практики навчання української мови у **5 - 9 класах** вважаємо класифікації, запропоновані науковцями О.Біляєвим, М.Пентилюк, Г.Шелеховою.

У **10-11 класах** виокремлюємо три основні типи уроків української мови і мовлення (за Варзацькою Л.О.) з огляду на завдання старшої школи - *розширення й поглиблення знань, здобутих в основній школі; удосконалення* вмінь і навичок користуватися мовою як важливим інструментом допрофесійної підготовки, подальшого інтелектуального, творчого і морального саморозвитку:

1. **Узагальнювальний урок**, у якому мовний і мовленнєвий матеріал подано як рівнозначний, із широким використанням внутрішньопоняттєвих, міжпоняттєвих і міжпредметних зв'язків.

2. **Інтегрований урок**, на якому переважають мовленнєві завдання, а мовні завдання є супровідними

3. **Урок контролю**.

Щодо уроків української літератури, специфічну класифікацію запропонував Б. Степанишин. Власні думки з даної проблеми висловлювали науковці Н. Волошина, С. Пультер та ін. Вчителі й досі послуговуються запропонованими типологіями.

Проте, як засвідчують розробки уроків, традиційний тип уроку наповнюється інноваційною структурою, що призводить до невідповідності обраного типу уроку і його структури. Для прикладу: *урок вивчення нового матеріалу*, визначений В. Онищуком, наповнюється структурними компонентами *особистісно зорієнтованого уроку*, запропонованими А.Фасолею. У такому випадку це необхідно обумовити у конспекті уроку, наприклад:

Тип уроку. Урок засвоєння нових знань (за О. Онищуком).

Вид уроку. Особистісно зорієнтований урок (за А. Фасолею).

Під час **оцінювання результатів** навчальної діяльності школярів слід керуватися вимогами, які відображають її на різних рівнях, а саме: учень називає, наводить приклади, описує тощо - початковий рівень (розпізнавання); учень розрізняє, ілюструє, називає правила, визначення тощо - середній рівень (розуміння); учень пояснює, характеризує, класифікує, використовує, робить висновки тощо - достатній рівень (уміння й навички); учень обґрунтовує, аналізує, прогнозує, встановлює зв'язки, висловлює судження, оцінює тощо - високий рівень (перенесення знань).

При підготовці і поданні матеріалів на **конкурс-ярмарок педагогічної творчості** слід враховувати їх відповідність меті цього заходу, яка "передбачає презентацію сучасних педагогічних технологій, інноваційних методів навчання та виховання, науково-методичних, навчальних, практичних матеріалів досвіду педагогічних працівників і педагогічних колективів". Акцентуємо увагу на виділеному слові "сучасних", оскільки аналіз методичних розробок, що надійшли в РОІППО в 2013 – 2014 н/р (номінація "Українська мова і література"), свідчить про невідповідність багатьох матеріалів запитам сучасної школи. Недостатньо подати на конкурс розробку уроку з певної теми, якою б змістовною і гарно оформленою вона не була. Більш важливим є опис досвіду з використання інноваційних технологій і методик, використаний у даній розробці. Учителям цікаво знати, як такі форми і методи роботи сприймаються дітьми, наскільки вони результативні, яких зусиль, знань і затрат потребують від педагога. Щоб переконати колег в ефективності пропонованої методики, її доцільно продемонструвати на фрагментах із різних уроків.

Звертаємо увагу на рекомендації Рівненського ОІППО (2014 – 2015 н. р.), де передбачена процедура підготовки і подання матеріалів **для присвоєння педагогічного звання "вчитель-методист"** у процесі атестації.

Відповідно до пункту 5.2 Типового положення про атестацію педагогічних працівників, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 06.10.2010 № 930, підставами для присвоєння педагогічного звання, крім наявності вищої кваліфікаційної категорії, є: 1) здійснення педагогом науково-методичної й науково-дослідної діяльності; 2) наявність власної методичної розробки, яка пройшла апробацію та схвалена науково-методичною установою або закладом післядипломної освіти.

Із досвіду розгляду методичних розробок експертною комісією Рівненського ОІППО у минулі роки радимо при підготовці методичної розробки

не опустити важливих відомостей, які відображають напрацьований перспективний педагогічний досвід, зокрема: у чому новизна теми дослідження? де вона проходила апробацію? у чому практична спрямованість педагогічного досвіду? як отримані дані впливають на результати навчання?

Методистам української мови і літератури відділів, управлінь освіти на серпневих нарадах радимо обговорити актуальні питання навчання української мови і літератури в новому навчальному році, акцентувати увагу на означених проблемах та на упущеннях, виявлених під час вивчення стану навчально-методичної роботи на місцях.

Вікторія САЛТИШЕВА,
*завідувач кабінету дошкільної, початкової,
корекційної та інклюзивної освіти
Рівненського ОІППО*

**ПРО ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ
НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ
В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
У 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ**

Організація навчання в 1, 2 і 3 класах здійснюється за навчальними програмами, розробленими відповідно до нового Державного стандарту початкової загальної освіти та затвердженими наказом МОН молодшого покоління України від 12.09.2011р. № 1050 «Про навчальні програми для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів»:

Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2011;

Організація навчання в **4 класах** ЗНЗ у 2014/2015 навчальному році здійснюватиметься за затвердженими Міністерством освіти і науки України навчальними програмами, розробленими відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2000 р. № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання».

Вивчення навчальних предметів у **1-4 класах** загальноосвітніх навчальних закладів у 2014-2015 навчальному році здійснюватиметься за підручниками та навчальними посібниками, зазначеними у основному та додатковому переліках навчальної літератури, рекомендованої для використання в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2014-2015 навчальному році, які розміщені на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки (www.mon.gov.ua) та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua).

Для реалізації Державного стандарту початкової загальної освіти та з метою впровадження оновленого змісту освіти для 1, 2 і 3 класів розроблені нові підручники. Зупинимося на особливостях роботи за новими підручниками для учнів 3 класу.

Підручники укладено відповідно до вимог нового Державного стандарту початкової загальної освіти та базових навчальних програм.

Структура, зміст і методичний апарат реалізують особистісно орієнтований підхід до навчання, провідні функції підручників (інформаційну, розвивальну, виховну, мотиваційну); відповідають інноваційним підходам у методиці, запитам дітей цього віку в пізнанні, спілкуванні, різноманітній продуктивній діяльності.

Звертаємо увагу методичних служб на останні накази та листи Міністерства освіти та науки, які слід використовувати в організації роботи початкової школи:

- наказ Міністерства № 1/9-74 від 28.01.2014 р. «Щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів»;

- наказ Міністерства № 648 від 27.05.2014 "Щодо припинення практики створення та вимагання від дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних навчальних закладів документації та звітності, не передбаченої законодавством України";

- лист Міністерства № 1/9-170 від 24.03.2014 "Щодо зменшення кількості перевірок навчальних закладів";

- лист МОН України № 1/9-209 від 18.04.2014 р. «Щодо використання робочих зошитів у початковій школі»;

- лист МОН України «Про внесення змін у додатки 1-7 до наказу МОН України від 10.06.2011 року»;

- лист МОН № 1/9-72 від 28.01.14 року «Про недопущення перевантаження учнів початкових класів надмірним обсягом домашніх завдань».

Особлива роль у розвитку і вихованні особистості молодшого школяра належить навчальному предмету **«Українська мова (мова і читання)»**, оскільки мова є не тільки окремим навчальним предметом, а й основним засобом опанування всіх інших шкільних дисциплін. Висвітлюємо особливості навчального змісту та методичні орієнтири щодо роботи за підручниками з української мови.

«Українська мова. 3 клас»

(авт. М. С. Вашуленко, О. І. Мельничайко, Н. А. Васильківська)

3-й клас початкової школи характеризується певними особливостями щодо змісту й організації навчальної діяльності молодших школярів, де, на відміну від 2 класу, вивчення української мови розпочинається розділом «Мова і мовлення», за яким учні виконують значну кількість завдань, спрямованих на усвідомлення істотних ознак усного і писемного мовлення, а також на активне засвоєння найважливіших правил і норм спілкування в усній і писемній формах. За

підручником учні одержують практичне уявлення про значення мови для кожного народу і роль мови в житті кожної людини. Учні, які спілкуються вдома в умовах діалектного або російськомовного середовища, мають усвідомити необхідність вивчення в школі державної української літературної мови. Цю роботу потрібно продовжувати в процесі опрацювання і всіх наступних розділів програми.

У розділі «Текст», спираючись на елементарні текстологічні відомості, здобуті в 2 класі, третьокласники мають удосконалити відповідні знання і вміння: відрізнити текст від окремих (навіть об'єднаних спільною темою) речень; визначати тему і головну думку (мету) висловлювання; оцінювати наявний у тексті заголовок із погляду його співвідносності з темою або метою; самостійно добирати до тексту доречний заголовок; виявляти в тексті окремі засоби міжфразових зв'язків і користуватися ними в побудові власних висловлювань. Якщо в 2 класі учні переважно аналізували засоби зв'язку *речень* у тексті, то в 3 класі, крім цього, вони виконують такі завдання й на рівні *абзаців*. Спостерігаючи за писемним оформленням висловлювань, учні мають переконатися в тому, що набагато легше сприймати й аналізувати такий текст, який поділено на логічно завершені частини. Тому, працюючи над складниками тексту — зачином, основною частиною, кінцівкою, — учитель звертає увагу на те, що кожна з них розпочинається з невеличкого відступу від початку рядка — абзацу. Поступово учні практично усвідомлюють два значення слова *абзац*: 1) відступ управо на початку рядка для відокремлення однієї частини тексту від іншої; 2) частина тексту від одного відступу до наступного. Особливо активно третьокласники використовують поняття і термін *абзац* у роботі над планом тексту. Здобуті відомості про зв'язність тексту, принципи поділу його на абзаци, практичні вміння складати план тексту і, навпаки, ділити текст на основі плану на окремі частини (абзаци) стануть важливим підґрунтям для успішного використання цих умінь на уроках розвитку зв'язного мовлення — у написанні учнями переказів і творів.

Паралельно з монологічними текстами учні опрацьовують і діалогічні висловлювання, що формує їхні мовленнєві навички, удосконалює виразність читання, закріплює навичку культури спілкування (уживання слів увічливості, відповідних звертань, формул, прийнятих у різних ситуаціях спілкування). Проблема культури спілкування в 3 класі виходить за межі усного мовлення. Підручник навчає дітей складати колективні й індивідуальні листи до ровесників, друзів, родичів, вітальні листівки, запрошення, писати адресу на конверті, а також оформляти різні оголошення на теми шкільного життя. У цій роботі активізуються знання і вміння, набуті під час вивчення розділу «Мова і мовлення».

Однією з найважливіших вимог перебудови в початковому курсі української мови, здійснюваної щодо розділу «Речення», є приведення відомостей із синтаксису, які здобувають молодші школярі, у відповідність із даними лінгвістичної науки. Це стосується передусім класифікації речень за метою висловлювання та за інтонацією. Лінгвістичний опис класифікації речень, здійснений у нових підручниках для 2—4 класів, зорієнтований на формування

в учнів поняття про речення як функціональну одиницю мовлення. Це відбито в самих визначеннях кожного типу речень, наведених у підручнику для 2 класу. Важливим практичним доповненням цих визначень є інформація про те, що в кінці речень кожного типу можуть стояти різні розділові знаки. Треба зауважити, що в підручнику для 3 класу наведені визначення не повторюються, учні мають пригадати їх на початку роботи над розділом. Але система дібраних вправ орієнтує третьокласників на закріплення інтонаційних і пунктуаційних умінь у роботі з усіма типами речень за метою висловлювання. При цьому підкреслено: «Якщо речення вимовляються з особливим почуттям, то вони стають окличними. Окличними можуть бути розповідні, питальні й спонукальні речення. У кінці окличних речень ставиться знак оклику». У результаті не тільки суто мовного, а передусім логіко-змістового аналізу третьокласники мають навчитися визначати речення, у кінці яких стоїть знак оклику, як розповідні або як спонукальні залежно від того, що саме в них висловлено — розповідь (повідомлення) чи спонукування до певної дії.

Центральним у програмі з української мови в 3 класі є розділ «Слово. Значення слова». Звертаємо увагу вчителів на принципово нові підходи до вивчення цього розділу порівняно із ще донедавна традиційним, формально-граматичним, коли слово переважно розглядали як частину мови. У результаті учні сприймали слово не як одиницю мовлення, призначену передусім для вираження думки, а як граматичну категорію, що, звичайно, не сприяло розвитку їхніх комунікативних умінь. Ставиться завдання подолати цей однобічний підхід до вивчення слова, розширивши коло лексико-граматичних і суто лексичних ознак, які допомагали б школярам сприймати слово у єдності його різних значень, у взаємозв'язках з іншими словами в словосполученні, реченні, тексті, усвідомлювати відмінність між предметами і явищами навколишньої дійсності і словами, що їх позначають. Тут учні ознайомлюються з явищами багатозначності слів, із прямим і переносним значенням слова, із синонімами й антонімами, виконують практичні завдання з найуживанішими омонімами (без уживання терміна). Засвоєні теоретичні відомості щодо аналізу лексичного значення слова закріплюються і поглиблюються в подальшій роботі, зокрема в підрозділах «Будова слова» і «Частини мови».

Звертаємо увагу вчителів на надзвичайно важливе загальнонавчальне вміння молодших школярів користуватися в навчальній мовленнєвій діяльності різними словниками — орфографічним, перекладним, тлумачним, словником синонімів, антонімів та ін., які активно стали пропагувати різні видавництва. На кожному уроці, проводячи словникову роботу, формуючи в учнів правописні вміння, працюючи над удосконаленням їхнього слововживання, учитель повинен сам демонструвати потребу в користуванні навчальними словниками, наявними в класі-кабінеті, і привчати до цього учнів.

На завершення підкреслимо, що 3 клас є перехідним етапом у формуванні в учнів початкових навичок скоропису. Учителі початкових класів повинні не тільки дати учням зразки письма на дошці і в зошитах, а й володіти методичними прийомами формування такого письма в школярів. Підручник пропонує зразки каліграфічних вправ практично до кожного уроку. Їх місце в структурі уроку

визначає вчитель. У другому семестрі, крім вправ, спрямованих на опанування каліграфічного письма, доцільно також практикувати завдання на вироблення в учнів швидкості й ритмічності письма — навичок, надзвичайно важливих для поступової підготовки молодших школярів до переходу в основну школу.

«Українська мова. 3 клас» (авт. М. Д. Захарійчук, А. І. Мовчун)

Навчальний зміст підручника «Українська мова» для третього класу відповідає вимогам чинної програми, є логічним продовженням курсу «Української мови» для другого класу, а також вміщує матеріал, який забезпечує наступність вивчення української мови у четвертому класі.

Ураховуючи те, що третій клас є особливим щодо змісту початкової діяльності і опановує його на дещо вищому рівні узагальнення знань і вмінь порівняно з другим класом, доцільно звернути увагу на структурні розділи підручника та на порядок їх вивчення. Відповідно до нової мети шкільного мовного курсу - формування комунікативного мовлення - третьокласники вивчають такі розділи:

- «Мова і мовлення» - 3 години;
- «Текст» - 9 годин;
- «Речення» - 7годин;
- «Слово. Значення слова» - 37 годин;
- «Частини мови» - 44години.

Відповідно до авторської концепції, яка реалізована у навчальному змісті «Української мови» для 1 і 2 класу, актуальними для навчального матеріалу «Української мови» для 3-го класу залишаються **текстоцентричні технології**, в основу яких покладено текст. Саме такі технології забезпечать вивчення української мови на шести рівнях: фонетико-фонематичному; лексико-семантичному; словотворчому; морфемному; морфологічному та синтаксичному, що передбачено Державним стандартом. Удало дібрані тексти сучасної дитячої української та зарубіжної літератури (поезія, дитяча періодика, твори усної народної творчості, твори про природу у різні пори року, про людей праці, твори, які утверджують добро, людяність, працелюбність, знайомлять з традиціями українського народу, пізнавально-розвивальні, енциклопедичні) сприятимуть засвоєнню мовних знань і формуванню мовленнєвих умінь і навичок, інтеграції мови з навчальним змістом математики, природознавства, образотворчого мистецтва, трудового навчання, основ здоров'я тощо. Текстоцентричні технології знаходяться в тісному взаємозв'язку з новою метою навчання української мови і розглядаються як один із її компонентів: **формування комунікативної компетентності третьокласників**. Означені технології уможливають **комунікативно-діяльнісний** підхід до вивчення мови, що полягає в оволодінні мовними засобами спілкування у мовленнєвій практиці, результатом якої мають стати власні висловлювання різних жанрів, типів, стилів мовлення, що передбачено Державною програмою (с.14).

Отже, текстоцентричні технології спрямовані на усвідомлення структури тексту й функцій мовних одиниць у ньому, формування вмінь сприймати, відтворювати чужі й створювати власні висловлювання, здійснювати міжпредметний зв'язок української мови з іншими предметами, забезпечення реалізації принципу перспективності, який зорієнтований на основну і старшу школу. Текст, який лежить в основі текстоцентричних технологій, є не тільки засобом формування комунікативної компетентності, а й способом збереження й передачі інформації, відображення певних соціокультурних традицій і звичаїв, виховання духовно-моральних якостей, любові до мистецтва образного слова, зразком усного і писемного зв'язного мовлення. Різноманітні тексти, об'єднані однією темою, дозволяють учителю чітко визначити виховні цілі уроку, впливати на розвиток інтелектуальних якостей школяра, формувати патріотичні, морально-етичні, екологічні переконання, а також розвивати естетичні смаки.

Ураховуючи вимоги програми щодо кількості слів у тексті, який має читати третьокласник за хвилину, вміщені тексти налічують від 25 до 75 слів. Методика опрацювання таких текстів вимагає від учителя застосування різних прийомів роботи, а саме: прийом перерваного тексту, читання «ланцюжком» самостійного прочитування, читання в парах, групах. Розумінню прочитаного тексту сприяє відповідна словникова робота. Словникову роботу варто розглядати як сукупність систематичних вправ, спрямованих на засвоєння учнями лексичних, граматичних, вимовних і орфографічних норм літературної мови. З цією метою на сторінках підручника подається лексичне тлумачення слова під логотипом «словник».

Автори підручника для 3 класу **ввели у навчальний зміст уроки розвитку писемного мовлення**, спрямування яких - формування умінь будувати письмові висловлювання. Зміст цих уроків підсилений текстами – зразками, предметними і сюжетними малюнками відповідно теми уроку.

Розділ «Частини мови» включає навчальний матеріал, що сприяє розширенню знань про іменник, прикметник, дієслово. Доцільно звернути увагу вчителів на оновлені підходи щодо вивчення, окремих тем цього розділу.

У навчальному матеріалі **підрозділу «Іменник» (12 годин)** включена тема «Поняття предметності». З метою якісного опрацювання та усвідомленого сприймання поняття предметності автори пропонують теоретичні відомості, практичні вправи, малюнки, відповідний методичний апарат. Звертаємо увагу вчителів на те, що тема «Практичне ознайомлення з відмінками іменника. Спостереження за змінюванням іменників за відмінками» у програмі не вказано на число іменника. Однак, як стверджують наукові дослідження (М. Плющ, О. Караман, С. Караман, М. Пентиліук та інші) змінювання іменників за відмінками доцільно вивчати паралельно – в однині і множині. З огляду на сказане, автори підручника подають цей матеріал у логічній послідовності: роль закінчення слова для зв'язку слів у реченні, зв'язок слів у реченні за допомогою питань, назви відмінків та питань, таблиці відмінювання іменників спочатку в однині, а потім – у множині (с.118,120).

У навчальному матеріалі **підрозділу «Дієслово» (16 годин)** включена тема «Загальне поняття про дієслово (питання, роль у реченні)». Розкриваючи цю

тему, учитель має сказати, що дієслова відповідають, у тому числі, на питання *що робити?, що зробити?*, а це уже початкова (неозначена) форма дієслова, що у програмі не вказано. У цьому підрозділі автори пропонують навчальний матеріал, ураховуючи набуті відомості про цю частину мови у другому класі, додаючи нові відомості, зокрема, початкову форму дієслова (с.141).

Навчальний матеріал **розділу «Повторення вивченого» (4 години)** спрямований на «формування контрольних-оцінювальних умінь і навичок, самоперевірку письмових робіт, результатів навчання за орієнтирами, даними вчителем» (програма, с.39). До змісту цього розділу входять такі види роботи: незакінчені речення, тести, слова з пропущеними орфограмами, буквами, тексти, які вимагають продовження, тексти для списування.

Таким чином, нові підходи до навчального матеріалу для реалізації завдань Державної програми вивчення української мови у другому класі, знайшли логічне продовження на сторінках **«Української мови» для 3 класу**. Серед них основні:

- використання текстоцентричних технологій, що передбачають навчальну діяльність третьокласника з текстом як засобом формування мовної і мовленнєвої компетентностей особистості;

- використання комунікативної методики в роботі з текстом як такої, що забезпечує формування комунікативної компетенції третьокласників; тематичний підхід у доборі навчального матеріалу на один урок, що дозволить учителю чітко визначати виховні цілі уроку;

- включення навчального матеріалу (тексти – зразки, історичні, розвивально-пізнавальні, ілюстративні матеріали) до уроків розвитку писемного мовлення;

- розмежування теоретичного матеріалу на дві групи: теоретичні відомості і граматичні правила.

- запропонований методичний апарат підручника відповідає вимогам програми й охоплює всі рівні вивчення української мови, а саме: **фонетико-фонематичний, лексико-семантичний, словотворчий, морфемний, морфологічний, синтаксичний.**

Зміст підручників **«Літературне читання»** спрямований на досягнення мети, розв'язання завдань, визначених у програмі; моделює систему навчання учнів читати і повноцінно сприймати художній твір як мистецтво слова, яке включає розвиток спостережливості, творчої уяви, чуття поетичного слова, здатності сприймати звукові, словесні образи, емоційно реагувати на художнє слово, співпереживати, творити, виховувати у молодших школярів почуття патріотизму, любові до рідної землі, шанобливе ставлення до родинних стосунків, дотримання морально-етичних норм.

«Літературне читання. Українська мова. 3 клас» (авт. О. Я. Савченко)

У 3 класі вдосконалюються знання і досвід читацької діяльності, набуті у попередніх класах, відбувається підготовка учнів до систематичного вивчення курсу української літератури. Зміст і структура підручника мають забезпечити

формування читацької компетентності, якою діти оволодівають, читаючи різні за жанром і обсягом твори, виконуючи цікаві розвивальні завдання. Рукопис охоплює 11 розділів: «Цікава книга природи», «Від слова до книги», «Із джерел народної творчості», «Літературні казки і п'єса-казка», «Зачарувала все весна», «Байки Леоніда Глібова», «Шевченкове слово», «Українські письменники про світ природи і дитинства», «Із скарбниці казкарів світу», «Про винаходи і винахідників», «Візьму перо і спробую».

Зміст підручника має зацікавити учнів, тому що відібрано твори, які пройшли випробування часом, а також із новітньої дитячої літератури знаних авторів. Діти читатимуть твори Т. Шевченка, Л. Глібова, Лесі Українки, Л. Костенко, В. Сухомлинського, О. Донченка, А. Коваль, В. Дацкевича, А. Лотоцького, О. Буцня, Н. Забіли.

У структуру підручника закладено певний ритм, який складається з таких компонентів:

- назва розділу;
- ілюстрована заставка у вигляді розгорнутої книги;
- звернення-настанова до учнів щодо опрацювання розділу;
- основні тексти;
- позатекстові компоненти;
- супровідний ілюстративний матеріал;
- блок самоконтролю «Перевір свої досягнення».

Передбачено реалізацію виховної і розвивальної функцій дитячого читання. Тому вчитель повинен звернути увагу на те, що відібраний зміст виховує інтерес і повагу до рідної, української мови, привертаючи увагу дітей до її багатства, милозвучності, розкриває засобами художньо-пізнавального аналізу текстів глибинні образи української історії, культури, обрядовості. Наприклад, твори розділу «Сторінки історії», «Як не любить той край».

Значний виховний потенціал щодо морально-етичного виховання містять твори з розділів «Як не любить той край», «Світ дитинства у поезії і прозі».

Важливо, щоб учитель, працюючи з методичним апаратом підручника, зумів реалізувати ідеї компетентнісного підходу. Наприклад, з метою формування в учнів умінь вчитися їм пропонуються завдання на порівняння текстів, учинків дійових осіб, постановку завдань до прочитаного, доведення, визначення головної думки.

Методичний апарат охоплює:

- запитання і завдання до читання, у процесі читання, після читання твору;
- різноманітні форми організаційної співпраці: *попрацюйте у парі; попрацюйте у групі; попрацюйте разом; поміркуймо разом; розіграйте сценку за прочитаним; будьте дослідниками; пофантазуйте;*
- створення ситуацій діалогу з текстом, автором, укладачем підручника;
- завдання для розвитку ключових компетентностей: *уміння вчитися, загальнокультурної, соціальної, комунікативної.*

Рекомендуємо вчителю звернути увагу на те, що розділи завершуються сторінкою «Перевір свої досягнення». У ній за блоками (знаю, розумію, можу пояснити, вмію, виявляю ставлення) кожен учень самостійно виявляє стан своїх досягнень. Структура цієї перевірки є аналогом структури читацької компетентності, що стимулює дітей до активної участі у формуванні досвіду читацької діяльності.

Змістове наповнення підручника організоване таким чином, щоб учні успішно могли користуватися ним, опираючись на зорові образи (фото, репродукції, ілюстрації), уміщено ілюстрації з культурознавчим смислом у зв'язку із змістом прочитаного.

«Літературне читання. Українська мова. 3 клас» (авт. В. О. Науменко)

Знайомство з підручником починається з обкладинки. З легенди Івана Липи йде до дітей із квітами і голубами Лада — у слов'янській міфології богиня долі, краси, любові, радості та благополуччя. З її появою люди єдналися в сильну родину, вона проникала в душу, відганяла зневагу, вела до щастя. Світла, як зоря; прозора, наче марево; чарівна, як мрія.

У підручнику «Літературне читання» для 3 класу більше уваги, порівняно з другим класом, приділено формуванню самостійності учнів під час роботи з художніми творами, формуванню усвідомленості, швидкості читання мовчки. Читання вголос і читання мовчки визначається орієнтовно співвідношенням 50% і 50%.

Коло читання розширено жанрами: байкою, п'єсою, п'єсою-казкою, легендою.

Зміст підручника «Літературне читання» спрямований на:

- формування в учнів умінь повноцінно сприймати художній твір: визначати та засвоювати морально-естетичні цінності культури українського народу й народів світу, зосереджені у творі;
- розширення літературних знань, ознайомлення з новими жанрами, оволодіння прийомами розуміння твору.

Твори для читання впорядковані за жанровим принципом, що дозволяє формувати в учнів знання їх жанрових особливостей і вміння аналізувати відповідно до них, читати твори в порівнянні. Порівнюючи твори, дитина-читач навчається їх розуміти, визначати спільне та відмінне в моральному, естетичному змісті творів різних жанрів, авторів, народів.

Навчально-методичний апарат

Новим є те, що у підручнику пропонуються сюжетні схеми для переказу змісту казок, доповнення їх початку чи розвитку подій. Цей прийом допомагає включити дітей у творче читання казок, поданих скорочено, зацікавлює до їх читання в повному обсязі. Схеми розміщено на форзацах, як і в підручнику для 2-го класу.

Завдання до текстів орієнтують на роботу учнів як під керівництвом учителя, так і самостійно. Зростає увага до навчання учнів різним видам переказу

прозових текстів: детальному, вибіркового, короткому, творчому; за поданим планом, у тім числі й малюнковим, і без нього; до формування вмінь складати план.

З метою активізації мислення учнів під час роботи з художнім твором використовуються такі прийоми:

- перед текстом сформульовано завдання для обдумування змісту та теми твору до його читання;

- переривання великого за обсягом твору запитанням, що стимулює роботу уяви, мислення, пам'яті під час читання.

Ілюстративний матеріал підручника багатофункціональний:

1. Репродукції картин відомих художників, зміст і настрої яких співзвучний художнім творам, спрямовані на збагачення уявлення про створення та взаємодоповнення художнього образу засобами літератури й живопису, розвитку мовлення, умінь визначати настрої поета та художника, творів мистецтва загалом.

2. Серії малюнків – це малюнкові плани. Вони призначені для формування вмінь ділити текст на частини, добирати заголовки, визначати особливості відображення змісту, образів у художньому творі та творі живопису, відтворювати зміст; порівнювати уявлювані картини з картинами художника. Ілюстрації до зарубіжних казок передають народний колорит: одяг, архітектура, побут і т. ін.. На це треба звертати увагу, щоб художні твори диференціювались у сприйнятті дітей.

3. Малюнки, які предметно розкривають значення слів.

У підручнику – два розділи: «З народного джерела» та «З літературної скарбниці», зміст яких системно формує в третьокласників читацьку компетентність.

Для прикладу, підрозділ «Світ поезії» складається з двох частин: «Поетична майстерня» і «Поетична збірка».

Починається вступною інформаційною статтею, основне завдання якої полягає в тому, щоб:

- викликати в дітей бажання читати поезію, розуміти її;

- уточнити розуміння учнями значення термінів: «лірика», «пейзаж», «пейзажна лірика»;

- повторити засоби творення художнього образу .

Концептуально зміст «Поетичної майстерні» виконує завдання підготовки учнів до читання і розуміння поезії. У третьому класі стоїть завдання ширше: навчити учнів аналізувати поезію, а для цього треба знайти «ключ», який дає у творі поет для розуміння читачем його почуттів і думок. Для цього дібрана одна група творів, у яких змальований вечір (він особливий у кожного поета), над кожним твором записано слово-літературознавче поняття.

Друга група віршів представлена поезіями, над кожною описано почуття, передане в ній: «замилування красою природи», «тривога», «замилування переплітається зі смутком», «спокій», «захоплення».

Для спрямування уваги учнів на сприйняття художніх засобів у творі пропонуються яскраві речення під піктограмою «зверни увагу на незвичайні слова й вислови».

Зміст підручника не переобтяжує дітей зайвою інформацією. Він спонукає їх думати, уявляти, пізнавати.

«Природознавство. 3 клас» (авт. І. В. Грущинська)

Підручник «Природознавство» (автор І. В. Грущинська) для 3 класу загальноосвітніх навчальних закладів є концептуальним продовженням серії підручників для початкової школи.

Основною концептуальною ідеєю підручника є формування *природознавчої компетентності* учнів на основі засвоєння системи інтегрованих знань про неживу та живу природу, формування екологічної свідомості, опанування способами навчально-пізнавальної діяльності, розвиток ціннісних орієнтацій у різних сферах життєдіяльності та природоохоронної практики. Уся система організації матеріалу підручника орієнтована на пошукову діяльність, розвиток самостійності мислення. Головне завдання цієї навчальної книжки – не лише подати дітям певну суму знань про природу, а й навчити жити у гармонії з навколишнім світом, відчувати відповідальність за майбутнє нашого спільного дому — планети Земля. Цьому сприяє і виконання різноманітних ланок проекту **«Облаштовуємо нашу планету»**, що є наскрізним у підручнику для 3 класу.

У підручнику для 3 класу певний алгоритм подання матеріалу, що був розроблений у попередніх класах, удосконалено відповідно до вікових особливостей третьокласників: назви параграфів (теми уроків), що традиційно називаються зустрічами, сформульовані у вигляді запитань. Це підкреслює *діалогічність* подання матеріалу і сприяє *особистісно зорієнтованому підходу* цієї навчальної книжки. До конструювання змісту кожної зустрічі-уроку застосована однакова схема: спочатку розміщується рубрика-мотивація **"Ти дізнаєшся..."**, де учні дізнаються про що йтиметься на уроці. Потім рубрика актуалізації знань - **«Пригадай!»**. А закінчується кожний урок підсумками. Це нові рубрики **«Сторінками Книги важливих знань про природу»**, у якій тезисно сформульовано основні думки, що їх має засвоїти учень при вивченні теми уроку, та **«Запитання і завдання від Матінки Природи»**, у якій розроблено чітку систему з 5 диференційованих завдань репродуктивного й творчого характеру.

У кінці кожного розділу відводиться година для узагальнення і систематизації знань, тобто приведення їх у цілісну природничо-наукову систему та встановлення взаємозв'язків у природі. Ці зустрічі мають назви **«Перевір, як ти вмієш застосовувати свої знання про ...»** (відповідно до теми, що вивчається) і всі завдання в них спрямовано на реалізацію діяльнійшої лінії курсу природознавства.

Ідею інтерактивного підручника-діалогу підтримують і казкові віртуальні герої, що діють на його сторінках. Це вже знайомі учням Їжачок Хитрячок,

Синьокрила Сойка, Сонечко Семикрапочка та Карасик Золотенко, а також нові герої-провідники розділами підручника — рибка Немо (водознавець), Дракончики-повітроплавці (частина, присвячена повітрю), пан Кріт-грунтознавець, хлопчик Струм-енергетик, мудрий Лісовичок і лікарка пані Калина Пігулко. Казкові зображення цих героїв, а також діалог із учнями, який вони ведуть на сторінках підручника, органічно поєднується з реалістичним відтворенням природних об'єктів, викликаючи зацікавлення у дітей молодшого шкільного віку.

Зацікавити школярів мають і уроки-екскурсії. Це не звичайний урок, а заняття «в природі». Для цього у підручнику навіть відведені окремі сторінки.

Деякі уроки природознавства передбачають досліди. Відповідний розділ — «Дослідницька лабораторія» зацікавлює дітей, спонукає до досліджень, а пізнавальні експерименти наближують до розуміння природних законів життя.

У підручнику закладена ідея інтеграції змісту різних природничих галузей знань, створення у свідомості дитини уявлення про цілісну картину світу. Цьому сприяє використання не лише фото зображень природи, яскравих схем і малюнків, а й спеціальні рубрики **«Художня галерея Матінки Природи»** (у ній представлено репродукції художніх картин українських митців із природознавчим завданням до кожного твору мистецтва) та **«Хвилинка милування природою»**, що посилює ідею гармонійного екологічного виховання молодших школярів.

«Природознавство. 3 клас» (авт. Т. Г. Гільберг, Т. В. Сак)

Програма «Природознавство» (3 клас) продовжує знайомити учнів з компонентами неживої і живої природи, спрямована на поглиблення знань про властивості води, повітря, гірських порід, ґрунту. Учні ознайомляться з різними видами енергії, їх особливостями (перевагами та недоліками), значенням для життя і господарської діяльності людей.

Вивчаючи живу природу, третьокласники розширяють та поглиблюють свої знання про царства рослин і тварин, ознайомляться з різноманітністю їх груп та середовищами існування; поглиблюють та розширяють уявлення про зв'язки між організми й неживою природою.

Новою для третьокласників є тема «Людина та її організм». Вивчаючи її, учні ознайомляться із системами органів та їх значенням у житті людини; з'ясують важливість збереження органів тіла людини, і того, як запобігти захворюванням; усвідомлять сутність здорового способу життя і дізнаються про його основні правила.

Оскільки для розуміння предмета «Природознавство» особливе значення мають такі методи та прийоми навчальної діяльності школярів, як спостереження, проведення нескладних дослідів, вимірювань, то у програмі виділено рубрики «Практичні завдання», «Практичні роботи», «Міні-проекти» «Екскурсії», «Дослідницький практикум».

Тематика «Дослідницького практикуму» в 3-му класі має виразну компетентнісну спрямованість і передбачає розв'язання таких завдань: «Як опріснити воду?», «Як змусити вітер працювати?», «Які корисні копалини є у моєму краї?», «Як зменшити втрати тепла у будинку?», «Як тварини дбають про своє потомство?», «Раціон здорового харчування», «Як визначити гостроту свого зору». Знаходження шляхів розв'язання окреслених завдань знадобляться школяреві у повсякденному житті, допоможуть сформувати раціональну поведінку, здоровий спосіб життя.

Практичні завдання й практичні роботи - важлива й обов'язкова складова уроку природознавства. Після теоретичних питань розглядаються прикладні відомості, структуровані навколо важливих проблем. Практичні роботи та завдання передбачають вивчення властивостей тіл природи, їх будови, проведення спостережень, дослідів, розв'язання природничих та екологічних задач, здійснення порівняльного аналізу, складання схем, проведення міні-досліджень, дискусій, роботу з колекціями корисних копалин, зразками гербаріїв, інтернет-ресурсами, різними джерелами інформації. Мета проведення цих робіт може бути різною: мотиваційна, навчальна, контролююча тощо.

Загальновідомо, що за провідною освітньою метою практичні роботи поділяються на *навчальні, підсумкові (перевірні) і творчі*. Навчальні (тренувальні) роботи націлені на відпрацювання і вдосконалення наявних знань і вмінь, а також на формування нових знань і умінь з природознавства. Кількість навчальних (тренувальних) практичних робіт визначається вчителем, виходячи з конкретних умов навчання: програми і підручника, рівня підготовки учнів класу з урахуванням рівнів підготовки окремих учнів, фактичного часу на навчання. Наприклад, до навчальних практичних робіт (згідно з навчальною програмою) доцільно віднести такі: «Перевірка власної постави», «Вимірювання частоти пульсу», «Робота зі зразками гербаріїв квіткових рослин», «Ознайомлення з колекцією корисних копалин», «Позначення на контурній карті частин Світового океану». Оцінки за навчальні практичні роботи учитель ставить на власний розсуд.

Кількість, зміст, способи проведення та форми представлення результатів творчих практичних робіт не слід регламентувати. Потреба в таких роботах визначається вчителем і залежить від конкретних умов навчання, в тому числі рівня підготовки і пізнавальних інтересів учнів, традицій навчального закладу, забезпеченості навчальним обладнанням та сучасними засобами навчання. До творчих практичних робіт можна віднести «Дослідження розчинності речовин, що використовуються у побуті».

Практичні роботи можуть використовуватися як підсумкові (перевірні) роботи для здійснення контролю засвоєння знань, умінь і навичок з предмета. Таку роль можуть відігравати практичні роботи: «Складання ланцюгів живлення», «Умови розвитку рослин», «Розмноження кімнатних рослин».

Таким чином, усі практичні роботи за програмою відображаються у тематичному і поурочному плануванні із зазначенням їх виду: підсумкові, навчальні, творчі (самостійні).

У 3-му класі програмою визначено проведення однієї обов'язкової *екскурсії* під час вивчення теми «Рослини, тварини і середовища їх існування». Але уроків-екскурсій як форми занять у початковій школі доречно проводити значно більше, вивчаючи природні компоненти живої і неживої природи. Залежно від того, що є предметом їх вивчення, екскурсії поділяють на предметні і комплексні. Запланована екскурсія «Ознайомлення з розмаїттям рослинного і тваринного світу рідного краю» є предметною, оскільки вона передбачає вивчення тільки рослинного і тваринного світу своєї місцевості. Таку екскурсію можна вважати й екологічною, оскільки на ній не тільки даються визначення рослинам і тваринам, за якими ведуться спостереження, а й виявляються зв'язки та єдність (угруповання), до яких вони належать. Під час екскурсії доцільно ознайомити з правилами поведінки у природі, деякими прийомами їх використання. За місцем у системі інших шкільних занять екскурсії діляться на вступні, поточні, підсумкові. Запропоновану екскурсію можна провести як вступну, на першому уроці вивчення теми. Її мета – отримати безпосереднє уявлення про рослинний і тваринний світ рідного краю з метою подальшого поглиблення отриманої інформації в умовах класних занять, при цьому витримується принцип «від живого споглядання до абстрактного мислення». Під час такої екскурсії можна зібрати матеріали (рослини, насіння, плоди, фотографії, малюнки) з метою їх подальшого використання на класних заняттях у ході вивчення відповідної теми. Такі екскурсії мають високу мотивацію, викликають інтерес до вивчення живої природи.

Можуть бути й інші варіанти проведення цієї екскурсії – поточний, під час вивчення теми, або підсумковий, який проводиться у кінці вивчення теми. Головна дидактична мета підсумкової екскурсії – навчити дітей співвідносити отримані на уроках знання з процесами і явищами, які відбуваються в природі. На такій екскурсії доцільно більше уваги приділити вивченню природних зв'язків, навчити дітей формулювати із побаченого наслідки природоохоронного характеру. Підсумкові екскурсії мають мати чітко виражену природоохоронну спрямованість.

Значна увага приділяється *проектній технології*, впровадження якої спрямоване на стимулювання інтересу учнів до нових знань, розвиток дитини шляхом вирішення проблем і застосування здобутих знань у конкретній практичній діяльності. Запропоновані проекти мають, як правило, короткотерміновий характер та інтегрований зміст.

У 3-му класі учням пропонується реалізувати два проекти: дослідницький і творчий. *Дослідницький проект* підпорядковується логіці наукового дослідження: вибирається тема дослідження, визначається проблема дослідження, об'єкт і предмет, висувається гіпотеза, яка перевіряється дослідницьким шляхом; обговорюються результати і формулюються висновки. Перед роботою над дослідницьким проектом «Виявлення пилу в повітрі та встановлення джерел його забруднення» учням доцільно повідомити, що існує багато способів визначення пилу в повітрі, пригадати відомі їм із попередніх класів способи визначення чистоти повітря й ознайомити ще з одним із них та спробувати самотійно провести дослідження повітря на шкільному чи власному

підвір'ї. У робочому зошиті (Гільберг Т., Сак Т. *Зошит з природознавства : навч. посіб. для 3 кл. загальноосвіт. навч. закл. – К. : Генеза, 2013*) пропонується здійснити таке дослідження за допомогою лишайників, де розміщена детальна інструкція щодо реалізації даного проекту.

Другий проект, який передбачений програмою 3 класу – *творчий* «Захисти природу». Творчий проект не має чіткої структури спільної діяльності учнів і реалізується залежно від кінцевого результату та інтересів дітей. Тут необхідно наперед спланувати конкретний матеріал і форму його представлення (малюнки та плакати, що пропагують енергозбереження, стінгазету, журнал, відеоролик, свято тощо).

Остання тема програми 3 класу «Запитання до природи» включає чотири проблеми життєвого характеру, які допоможуть узагальнити і глибше зрозуміти вивчений матеріал упродовж року. Розгляд цих питань можна провести у вигляді діалогу, дискусії, звіту тощо. Можна опрацювати матеріал, поданий у підручнику, або провести у формі інформаційних (творчих) проектів, під час виконання яких учні підготують відповіді на визначені запитання, створять малюнки, плакати, постери тощо, захистять свої доробки перед однокласниками.

Тематику міні-проектів та запитань до природи учитель може змінювати відповідно до матеріально-технічного забезпечення, наявності власних цікавих дидактичних розробок, рівня підготовленості класу, інтересів дітей, регіональних особливостей природи рідного краю тощо.

Реалізація всіх зазначених вище способів діяльності з природознавства буде забезпечувати діяльнісний характер предмета і слугувати основою для перетворення навчальної інформації в практичні особистісно значущі уміння, застосовувані в повсякденному житті.

Після завершення вивчення кожної теми доцільно проводити підсумковий контроль (тематичне оцінювання). Для цього використовуються завдання різних типів та рівня складності, які оцінюються відповідною кількістю балів. Такі роботи завершуються оцінкою, що виставляється кожному учневі. Кількість підсумкових робіт може регламентуватися, але не має перевищувати кількості тем, відведених програмою.

«Я у світі. 3 клас» для загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Н. М. Бібік)

У цьому році вперше у третіх, а з 2015 року – четвертих класах буде реалізовуватись програма предмета «Я у світі». Його прообразом є інтегровані курси «Ознайомлення з навколишнім світом», «Я і Україна», які, починаючи з середини 80-х років минулого століття, забезпечували суспільствознавчу і природознавчу складові початкової освіти.

Змістове наповнення предмета «Я у світі» – суспільствознавче і зосередить третьокласників на усвідомленні суті цінності життя людини, морально-правових норм поведінки в суспільстві.

На відміну від названих вище курсів для найменших школярів предмет «Я у світі» враховує зріслі інтелектуальні можливості учнів третіх класів у

засвоєнні і перетворенні інформації соціального спрямування, набутий досвід в оцінці фактів, подій, явищ навколишнього життя, стан вольової регуляції поведінки як основи привласнення морально-правових норм.

У змісті, методиці, мотиваційному забезпеченні предмета необхідно враховувати особливі аспекти реалізації, які передбачають компетентісно орієнтовані вимоги до кінцевих результатів навчання, тобто знання мають бути виражені «в дії», такі, що активно застосовуються на практиці. Це стає можливим за умови методичної реалізації змісту на основі організації життєвого досвіду дітей, якщо вони на уроках мають змогу пропустити через себе норми, приписки, правила, які прийняті в суспільстві. Тому важливо практикувати розгляд світу і подій із різних точок зору, з різних рольових позицій: свідка подій; учасника; того, хто сумнівається; того, хто не сумнівається; учня; вчителя, директора, батьків тощо.

Постійна заміна ролей зумовить широту поглядів учнів на світ людей, вчинків, дозволить їх розглядати як взаємозумовлені, залежні одне від одного, спонукати до використання життєвого досвіду, до проб, подолання труднощів, творення нового знання, необхідного для життя.

Помічено: у молодшому шкільному віці важко передбачити можливі наслідки вчинків, тому важливо послідовно вводити прогностичні задачі типу: що буде, якщо...; проектні завдання, які потребують планування спільних дій, розподілу ролей і досягнення бажаного результату.

Саме такі методичні орієнтири конкретизовано в підручнику і супровідних виданнях—зошиті з друкованою основою, зошиті з експрес-контролю результатів навчання, методичному посібнику для вчителя, які разом становлять комплект і взаємодоповнюють одне одного. Це допоможе вчителю конструювати власні методичні стратегії освоєння предмета з урахуванням особливостей регіону, навчальних ресурсів школи, пізнавальних можливостей учнів.

«Я у світі. 3 клас» (авт. О. В. Тагліна, Г. Ж. Іванова)

Новий шкільний предмет «Я у світі» спрямований на реалізацію освітньої галузі «Суспільствознавство» Державного стандарту початкової загальної освіти. Зміст предмета «Я у світі» спрямований на виховання гуманної, соціально активної особистості, яка розуміє і поділяє цінності демократичного суспільства.

Майбутня Україна буде сильною і привабливою для світу завдяки її новим громадянам, у тому числі й тим, які цього року прийдуть у третій клас і відкриють першого вересня підручник «Я у світі». Підручник, який допоможе учням навчитися самотійно працювати з інформацією, практично і творчо застосовувати набуті знання, поважати свій народ, любити свою Батьківщину. Він є ядром виховного впливу на особистість дитини і органічно пов'язаний із системою знань, які передбачені іншими предметами.

Підручник складається з двох компонентів: текстового (основний текст, додатковий, пояснювальний) та позатекстових компонентів (апарат

орієнтування, запитання і завдання, апарат організації засвоєння навчального матеріалу, ілюстративний матеріал, підписи-пояснення до ілюстрованого матеріалу тощо).

Тексти підручника спонукають до власних суджень, висновків, міркувань, поєднують ознаки наукового і науково-популярного стилів, містять інформаційний та емоційно-ціннісний компоненти.

Завдання у підручнику є різними за формою, вони спираються на досвід дитини й орієнтують учнів на різні способи отримання інформації, навчають працювати з різними джерелами (ілюстраціями та текстами підручника, схемами, таблицями, діаграмами).

У комплект до підручника входить робочий зошит, експрес-контроль, поурочні розробки для вчителя. Усе це є цілісним навчально-методичним комплексом.

Особливість предмета «Я у світі» полягає в тому, що його зміст багатоплановий: це і розвиток навичок взаємодії у сім'ї, колективі, суспільстві завдяки активному спілкуванню з соціальним оточенням; і формування основ споживчої культури, уміння самостійно прийняти рішення щодо власної поведінки у різноманітних життєвих ситуаціях; і оволодіння моделями поведінки, які відповідають чинному законодавству України, загальноприйнятим нормам моралі та права.

І головне – формування найважливіших людських якостей, необхідних у власному житті, накопичення досвіду комунікативної діяльності, випробування тих соціальних ролей, у яких можна виявити навички соціально бажаної поведінки.

Як цього навчити? Яким повинен бути сам учитель? Зміст такого предмета може реалізувати тільки вчитель, який сам має активну життєву позицію, є особистістю, громадянином, професіоналом. Це теж є особливістю предмета «Я у світі».

Курс «Я у світі» вивчатимуть два роки: 35 годин у третьому класі 35 годин у четвертому класі. Він спрямований на реалізацію таких змістових ліній освітнього стандарту: «Людина як особистість», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина і світ». Як продовження цього курсу можна розглядати такі предмети, як правознавство, етика, історія, географія, художня культура.

Основною метою предмета «Я у світі» є розвиток учня, формування в нього самосвідомості, самовизначення, прагнення до самовдосконалення, намагання створити простір для саморозвитку і самостійної творчої діяльності учнів.

Крім того, предмет передбачає активне використання педагогічної етики у стосунках між учителем та учнями, визначальною рисою якої є співробітництво, взаєморозуміння, взаємодопомога, обмін думками, моделювання життєвих ситуацій, авансування успіху учнів, що спонукає їх до того ж «само» - самоаналізу, самооцінки, самопізнання.

Автори переконані, що третьокласники наприкінці курсу матимуть уявлення про роль наполегливості, старанності у досягненні цілей;

усвідомлюватимуть свою належність до українського суспільства; братимуть участь у колективних справах.

Цьому сприятиме вміння володіти прийомами планування робочого часу, тренування уваги, зосередженості, досягнення успіху; вміння встановлювати основні взаємозв'язки в соціальному житті (між вчинком і наслідком, порушенням правил і відповідальністю).

Поширеним стає підхід, в якому громадянська освіта розуміється як освітньо-виховна програма, спрямована на формування майбутніх громадян. Це інтегральний освітній підхід. Саме він є найбільш перспективним. Громадянська освіта має здійснюватися в уявленнях і проблемах, що проходять через різні дисципліни, і бути пов'язаною з різними аспектами шкільного життя. Треба шукати оптимальний баланс між «громадянським проживанням» і прямим навчанням.

Підручники з **математики** забезпечують реалізацію мети і завдань, визначених Державним стандартом початкової загальної освіти та навчальною програмою з математики, формування у школярів ключових математичних компетенцій (обчислювальних, інформаційно-графічних, просторово-орієнтаційних, алгебраїчних, геометричних, логічних). Результатом засвоєння математичних компетенцій є математична компетентність учнів. Автори підручників дотримуються концентричного принципу побудови програми.

«Математика. 3 клас» **(авт. М. В.Богданович, Г. П.Лищенко)**

Зміст підручника відповідає віковим особливостям учнів та містить доцільну систему завдань з поступовим наростанням складності. Матеріал підручника забезпечує наочність викладу програмових тем, дозволяє диференціювати навчання, цьому сприяють і додаткові завдання зі «сніжинками» та «зірочками».

У підручнику наявні узагальнюючі тексти і таблиці, які допоможуть учням усвідомити змістовно-логічні зв'язки навчального матеріалу. Правила подані не для заучування учнями, а для узагальнення та використання у роботі. Зразки виконання завдань спонукають учнів до самоконтролю.

Завдання з таблицями, з діаграмами, використання блок-схем та пропедевтичне ознайомлення з координатами сприяють засвоєнню нової змістовної лінії програми *«Робота з даними»*.

Навчальний матеріал підручника розміщений поурочно. Матеріали уроків містять завдання на ознайомлення та первинне закріплення нового матеріалу, а також завдання для закріплення раніше вивченого матеріалу. Це сприяє побудові системи уроків з урахуванням взаємозв'язків та наступності.

Для кожного уроку подано завдання з логічним навантаженням, після кожної теми - «Додаткові завдання», які вчитель має переглянути перед вивченням відповідної теми і використовувати за своїм баченням їх місця у навчальному процесі.

Зміст і художнє оформлення підручника дозволяє не лише збагатити учнів знаннями, а й виконує виховну функцію.

Увагу вчителів хочемо зосередити на деяких особливостях підручника. Це – наскрізний однаковий підхід до повторення та ознайомлення з новим матеріалом. Наприклад, ознайомлення із законами множення: спочатку розглядається як властивості дій методом доцільних задач, а потім повідомляється формулювання закону.

Методичні прийоми опрацювання основних тем за підручником.

1. Ознайомлення з рівнянням. Спочатку порівнюються вирази зі змінною при заданому значенні змінної з числом. Потім повідомляється, що рівність зі змінною, значення якої треба знайти, щоб одержати істинну числову рівність, називається *рівнянням*, а саме значення змінної – *розв'язком або коренем* рівняння.

2. Нумерація трицифрових чисел. Поєднуємо з вивченням одиниць вимірювання величин та співвідношень між ними.

3. Усне додавання і віднімання трицифрових чисел вивчається за планом аналогічно до додавання та віднімання двоцифрових чисел.

4. Письмове додавання і віднімання вивчається паралельно: спочатку двоцифрових, а потім трицифрових чисел за однаковим планом.

5. Усне множення та ділення. Вивчаються властивості множення суми на число та ділення суми на число, на яких пояснюються прийоми множення і ділення двоцифрових і трицифрових чисел на одноцифрове число. При цьому вивчаються переставний, сполучний та розподільний закони множення.

6. Робота із сюжетними задачами. Система сюжетних складених задач підручника спрямована на вироблення загальних підходів до їх розв'язування. Тому задачі для домашніх завдань не завжди подібні до задач, які розв'язувалися на уроці. Разом із тим, у підручнику багато завдань творчої роботи над задачами, які позначені сніжинкою.

7. Геометричний матеріал. Значне збільшення геометричних завдань сприятиме кращому розвитку в учнів просторово-схематичного мислення.

8. Робота з частинами. Уводяться назви «чисельник» і «знаменник». Розв'язуються задачі на знаходження частини числа та знаходження числа за значенням його частини.

«Зошит з математики», навчальний посібник «Експрес - контроль» та посібник для вчителя тих же авторів доповнюють підручник «Математика. 3 клас».

«Математика.3 клас»
(авт. Ф. М. Рівкінд, Л. В.Оляницька)

Підручник складається з п'яти розділів, які у свою чергу поділяються на уроки, що мають єдину структуру.

Вивчення усних способів додавання і віднімання відбувається за єдиною схемою з використанням уже відомих учням правил додавання суми до числа,

віднімання суми від числа тощо. Наявність зорових опор сприяє кращому запам'ятовуванню матеріалу.

При вивченні письмового додавання і віднімання у підручнику пропонується узагальнений алгоритм виконання дії. Система вправ для формування обчислювальних навичок подана за принципом «від простого до складного». Має місце різна форма цих завдань: числові вирази, ланцюжки обчислень, завдання, подані в таблицях, буквені вирази.

Велика увага приділена роботі над задачею (складанню задач за умовою, за малюнком, за коротким записом; складанню обернених задач). Пропонуються різні способи розв'язання задач.

Завдання геометричного змісту спрямовані на розширення і поглиблення знань про вивчені у 2-му класі геометричні фігури і їх властивості. Новою для учнів є лише задача на знаходження довжини сторони прямокутника за відомим периметром та іншою його стороною, пропонуються різні способи її розв'язання. У рамках вивчення геометричного матеріалу вводиться нова рубрика «Практична робота».

Особливістю підручника є те, що вивчені способи обчислень відпрацьовуються не лише у завданнях для формування обчислювальних навичок, а й у завданнях інших змістових ліній (рівняннях, текстових задачах). Домашні завдання вміщують вправи, що дають змогу закріпити вивчений на уроці спосіб арифметичної дії, а також певний тип задачі.

З метою формування у третьокласників науково-математичних понять, розвитку математичного мовлення із застосуванням математичної термінології, розвитку логічного мислення у підручнику наскрізно представлені елементи алгебраїчної пропедевтики. Діти вчаться встановлювати істинність або хибність рівностей, нерівностей; знаходити значення математичних виразів; порівнювати число і вираз, два вирази.

Формуванню поняття змінної величини, позначеної буквою, сприяє наявність завдань на обчислення буквених виразів, знаходження окремих (цілих) розв'язків нерівностей, розв'язування рівнянь та текстових задач, що містять буквені дані. Уведення буквеної символіки дає змогу подати закони і властивості арифметичних дій, деякі геометричні знання (правила знаходження периметрів многокутників) у буквеному вигляді.

З метою формування навичок каліграфічного письма, розвитку вмінь учнів орієнтуватися на сторінці зошита введено рубрику «Хвилинка каліграфії»; на розліновці подано зразки виконання письмового додавання і віднімання; більшість малюнків до завдань геометричного змісту теж виконана на розліновці.

Підручник створює умови для самостійного опрацювання учнями матеріалу. Цьому сприяє наявність рубрики «Виконай за зразком», а також зразків виконання типових завдань, зразків оформлення короткого запису та розв'язання текстових задач.

Наявність у підручнику завдань для роботи в парах і для колективної роботи сприяє впровадженню на уроках математики інтерактивних способів

навчання. Колективна робота передбачена також при вивченні нового матеріалу, що визначає позначка «Працюємо разом».

Зміст підручника створює умови для здійснення диференційованого підходу в навчанні школярів. Цьому сприяє наявність у підручнику завдань логічного змісту, а також завдань, що належать до додаткових тем, визначених програмою.

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти у 2014-2015 навчальному році продовжитися вивчення предмета **«Сходи́нки до інформатики»**. З метою приведення назви навчального предмета «Сходи́нки до інформатики» у відповідність до Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки від 20.02.2002 № 128, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 6 березня 2002 р. № 229/6517 внесено зміни у додатки 1-7 до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 10.06.2011 № 572 «Про Типові навчальні плани початкової школи», замінивши у позиції «Навчальні предмети» слова «Сходи́нки до інформатики» словом «Інформатика».

Особливістю програми вивчення курсу «Інформатика» у 3 класі є наявність у ній розділу «Створення проектів». Основним завданням вивчення цього розділу в 3 класі є ознайомлення учнів з основними принципами проектної діяльності та навчання учнів реалізації етапів роботи над проектом: від етапу постановки завдання до етапу захисту проекту на прикладах роботи над конкретними проектами.

Кожний урок при вивченні «Інформатики» проводиться із використанням комп'ютерів, тому клас ділиться на підгрупи так, щоб кожен учень був забезпечений індивідуальним робочим місцем за комп'ютером, але не менше 8 учнів у підгрупі, відповідно до наказу Міністерства від 20.02.2002 № 128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 6 березня 2002 р. за № 229/6517.

При використанні комп'ютерної техніки на уроках безперервна тривалість занять повинна відповідати вимогам ДСанПіН 5.5.6.008-98 "Улаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режим праці учнів на персональних комп'ютерах".

Час роботи молодших школярів за комп'ютером на уроці не повинен сумарно перевищувати 15 хвилин. Увесь інший час уроку вчитель знайомить учнів з теоретичним навчальним матеріалом. Теоретична частина уроку може проводитись у формі бесіди, гри, обговорення ситуацій або повторення і закріплення вивченого матеріалу.

Після роботи за комп'ютером необхідно проводити гімнастику для очей, яка виконується учнями на робочому місці.

Курс «Інформатика» розрахований на 35 годин із розрахунку 1 година на тиждень.

«Сходинки до інформатики. 3 клас»

(авт. Г. В. Ломаковська, Г. О. Проценко, Ф. М. Рівкінд, Й. Я. Ривкінд)

Структура підручника для учнів 3 класів цього авторського колективу аналогічна їх підручнику для учнів 2 класу. Викладення нового матеріалу базується на основі об'єктного і алгоритмічного підходу. Передбачено вивчення матеріалу одного пункту протягом одного уроку.

Формуванню системи знань сприяє використання авторами підручника визначених типів завдань, які зустрічаються не одноразово, а при вивченні різних розділів. Такими, наприклад, є завдання на встановлення відповідностей, на кодування і декодування повідомлень та інші.

Вивчення розділу «Створення проектів» авторами пропонується здійснити шляхом роботи над колективним навчальним проектом «Клумба моєї мрії». Під час роботи над цим проектом учні знайомляться з визначеним програмою курсу теоретичним матеріалом з цієї теми, а також з основними етапами роботи над проектом. Метою вивчення цього розділу є не тільки створення і захист проекту, а й розуміння основних принципів роботи над проектами. Саме це повинно допомогти учням працювати над навчальними проектами при вивченні інших предметів.

«Сходинки до інформатики. 3 клас»

(авт. О. В. Коршунова)

Основним методом роботи з підручником є рольове читання учнями діалогів у підручнику та обговорення проблемних ситуацій, що розв'язують герої на сторінках підручника, розглядання ілюстрацій та організація бесіди за питаннями, що виникли. Така робота з підручником формує в учнів техніку свідомого, виразного, в міру швидкого читання, сприяє розвитку комунікативних навичок, умінню формулювати та висловлювати власні думки.

Велика кількість навчального матеріалу подана у вигляді алгоритмів (словесних і графічних), що сприяє формуванню алгоритмічного мислення та у вигляді таблиць, що привчає учнів до такого структурування інформації. Враховуючи, що учні подорослішали і можуть опрацьовувати матеріал самостійно, кожна тема у підручнику закінчується висновками (стисло поданий матеріал розділу підручника). Користуючись цим розділом, учні мають змогу самостійно або за допомогою батьків повторити та узагальнити матеріал.

У підручнику для учнів третього класу збільшився обсяг завдань та запитань, що дає більше можливостей для реалізації особистісно орієнтованої моделі навчання. Складність завдань та їх призначення має умовні позначки: початковий та середній рівні (*), достатній рівень (**), високий рівень (***), завдання для групової роботи (П), для розвитку логічного та творчого мислення.

Підручник для учнів третього класу, як і для учнів другого класу має комп'ютерну підтримку, яку можна безкоштовно звантажити із сайту

<http://www.osvita-dim.com.ua> (у розділі методична підтримка, «Інформатика. 2 рік навчання»).

Звертаємо увагу на наказ

«Сходинки до інформатики. 3 клас»
(авт. І. Т. Зарецька, М. М. Корнієнко, С. М. Крамаровська)

Тема уроку сформульована як тематичне питання, яке можна використати на етапі мотивації навчальної діяльності учнів.

Теоретичну частину кожного уроку поділено на кілька змістових блоків, що надає учням можливість завоювати певний обсяг навчального матеріалу поступово. Подання нового матеріалу супроводжують завдання, які призначені для мотивації навчальної діяльності, актуалізації опорних знань та поточного контролю набутих знань.

Для формування вмінь і навичок та способів дії призначені практичні завдання, у яких наведено умову завдання, покрокову інструкцію щодо виконання та запропоновано зробити висновок щодо отриманого результату.

Кожний урок містить запитання для контролю і самоконтролю знань, творче завдання та логічну задачу, які можуть бути використані на різних етапах уроку.

До кожного уроку також уключено рубрику «Цікавинки» з пізнавальною інформацією, пов'язаною з темою уроку, та рубрику «Комп'ютерний словничок», яка містить поняття, з якими учень ознайомився на уроці, що сприятиме кращому засвоєнню учнями навчального матеріалу, допоможе проведенню рефлексії наприкінці уроку.

У кінці підручника подано «Словничок», у якому наведено тлумачення основних понять, вірші-вправи для проведення фізкультхвилинок, уміщено основні правила роботи з комп'ютером.

«Основи здоров'я. 3 клас»
(авт. І. Д. Бех, Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко, С. В. Страшко)

Підручник «Основи здоров'я» створено відповідно до навчальної програми з основ здоров'я для 3 класу як логічне продовження однойменного підручника для 2 класу.

Підручник орієнтовано на розвиток сприятливих для здоров'я і безпеки дитини життєвих і спеціальних навичок. Надзвичайно важливим для особистісного розвитку є матеріал, присвячений соціальному і психологічному благополуччю дитини: вихованню толерантності, умінню спілкуватися, налагоджувати стосунки і розв'язувати конфлікти, формуванню самооцінки, уміння вчитися.

Велику увагу приділено відпрацюванню навичок безпечної поведінки вдома, надворі, на дорогах, на природі, під час грози тощо.

Підручник орієнтовано на використання сучасних педагогічних технологій, зокрема інтерактивних методів, які передбачають взаємодію учнів

між собою та з учителем. Це — обговорення в групах, інсценування, творчі завдання, руханки тощо.

«Основи здоров'я. 3 клас» (авт. О. В. Гнатюк)

Підручник «Основи здоров'я» складено відповідно до навчальної програми з основ здоров'я для 3 класу, він спрямований на формування здоров'язбережувальної компетентності учнів. Теоретичний зміст кожної теми підручника доповнює ілюстративний матеріал, що сприяє пізнавальній активності учнів, залучає їх до активної роботи з навчальним матеріалом.

У рубриці «Словникова скарбничка», яку було розпочато в підручнику для 2-го класу, розкрито зміст нових слів, що дає змогу учителю працювати над збагаченням словникового запасу, розвитком мовлення. Для цієї ж мети широко використовуються вірші, загадки, прислів'я, ребуси. У 3 класі введено нові рубрики «Для допитливих» і «Додатковий матеріал», у яких міститься пізнавальна цікава і корисна інформація.

У підручнику наведено алгоритми виконання певних дій у різних життєвих ситуаціях. Запропоновано завдання і ситуації для обговорення з батьками, для роботи в групах, парах. Для залучення школярів до творчого пошуку, мотивації навчання подана низка завдань проблемного і творчого характеру, що спонукають до власних суджень, висновків, міркувань.

Практичні завдання, передбачені програмою, спрямовані на активну діяльність учнів: моделювання і розігрування ситуацій, відпрацювання моделей поведінки (під час епідемії грипу, ситуацій дорожнього руху, мирного розв'язання конфліктів), розучування рухливих ігор, фізичних вправ. Практичні роботи виконуються як на уроках, так і вдома з батьками. У кінці підручника представлено рубрику «Перевір себе» для контролю підсумкових знань учнів.

До підручника підготовлено «Зошит з основ здоров'я» для учнів 3 класу і методичні рекомендації для вчителів «Уроки з основ здоров'я в 3 класі» (К.: Генеза, 2014).

Одним із важливих чинників виховання особистості є **трудова діяльність**. Уключаючись у трудовий процес, дитина докорінно змінює думку про себе і навколишній світ. Радикально змінюється її самооцінка під впливом успіхів у трудовій діяльності, що в свою чергу зміцнює авторитет школяра в класі.

«Трудове навчання. 3 клас» (авт. В. К. Сидоренко, Н. В. Котелянець, О. В. Агєєва)

Основна тема підручника «Трудове навчання» для 3 класу — «Форми і образи природи — зразок для майстра». Увага дітей привертається на положення про першооснову світу природи відносно рукотворного середовища. Дітям пропонується уважно придивлятися до чарівного неповторного світу природи і поступово прийти до важливого висновку: усе в природі має певний порядок, вивчаючи який людина може запозичити корисні конструктивні та художні ідеї.

Використовуючи цю думку, учні проектують та створюють окремі вироби на основі форм та об'єктів.

Порівняно з другим класом зменшена кількість інструкцій щодо виготовлення виробу, а значна увага приділяється основним підходам до технології, за якою виготовляється цей виріб. До багатьох тем у підручнику збільшена кількість зразків-аналогів, які демонструють, як такі завдання хтось виконав раніше. Це дає уявлення про можливі шляхи і способи роботи і допомагає дитині знайти власне рішення. Зразків-аналогів до одного завдання дається декілька, і вони не призначені для прямого копіювання, а тільки для роз'яснення практичного завдання.

Організація діяльності дітей за підручником на уроці розрахована на те, щоб вони продовжували розвивати і вдосконалювати свої вміння в самостійній роботі з книгою – те, що було розпочато в 1 та 2 класах. Самостійна робота аж ніяк не зводиться до читання і механічного повторення. Підручник програмує на більш творчу і багатопланову пізнавальну діяльність. Дуже важливо уважно і вдумливо розглядати сторінки, аналізувати подану на них інформацію, визначати її зміст і призначення. Тут важливі і словесні інструкції, і питання, і завдання, і будь-яка наочність. Інтонація завдань з кожної теми витримана в стилі безпосереднього спілкування з учнем: так зручніше організувати обговорення питань, самостійні роздуми з проблем і тем. Зрозуміло, повноцінна робота за сторінками підручника здійснюється під керівництвом вчителя; саме він «режисує урок», привчаючи школярів до ретельності в читанні всіх запитань і завдань та до повноцінного використання інформації.

Особливістю підручника 3 класу є включення в його зміст творчих проєктів, присвячених святам: «Майстерня Діда Мороза», «Подарунки до весняних свят». Вони допоможуть учителю та учням правильно зорієнтуватися в сутності того, що називається проєктом. Найсуттєвішою рисою проєктної діяльності є формування ідеального задуму у відповідності з поставленою метою і висування проєктної гіпотези. Створення задуму передуює роботі з його матеріалізації, тобто наступна практична робота дозволяє перевірити, наскільки вдалим і повноцінним є цей задум. Саме така діяльність програмується проєктними завданнями, представленими в підручнику та робочому зошиті.

На форзацах підручника наведено вироби, які будуть виготовляти учні 3 класу та правила безпечної роботи з ножицями, голкою. Чи потрібно проводити за цими сторінками спеціальну роботу? Як і коли це краще зробити? Це вирішує вчитель самостійно.

«Трудове навчання. 3 клас» (авт. І. М. Веремійчик, В. П. Тищенко)

Особливістю підручника з трудового навчання для третьокласників є профорієнтаційний і проєктувальний підходи до реалізації його змісту. На основі взаємодоповнення зазначених підходів формується проєктно-технологічна компетентність учнів. Учитель надає можливість для ознайомлення учнів зі світом професій типу «людина і природа», «людина й інші люди», «людина і художні

образи», «людина і техніка», «людина і знаки інформації». Увага третьокласників звертається на рубрику «Пізнай себе» у кінці кожного розділу. Там подано пари запитань з ілюстраціями відповідних видів діяльності людини. Ставлення учнів до тих чи інших професій з'ясовується наприкінці навчального року за таблицею у *Додатку* (с. 101 підручника).

Художні техніки виготовлення і форми виробів мають відповідати професійним середовищам. Учитель покликаний допомогти учням відшукати їхні особистісно ціннісні художні техніки оброблення матеріалів: витинання, мозаїка, квілінг, оригамі тощо. Контролюється послідовність виконання учнями предметно-маніпуляційних дій: підготуй – розміть – виготов деталі – склади виріб – оздоб – використай, дотримання правил безпеки праці при роботі з інструментами. Учні заохочуються до художнього проектування виробів з особистісно ціннісного для них середовища. У дитячих проектах поєднується мовленнєва і кольорографічна творчість, яка завершується пошуковим макетуванням із матеріалів. Уявний творчий задум спочатку втілюється у словесний художній текст, потім – у малюнок або креслення, а вже після того макетується з матеріалу.

Формування проектно-технологічної компетентності учнів здійснюється у реальних навчальних і життєвих ситуаціях: на уроках, дозвіллі, під час художнього конструювання спільно з дорослими, з використанням комп'ютера або електронних книг. Важливо створювати педагогічні ситуації вибору учнями художніх проектів за власним задумом, завдань підручника за складністю, способів взаємодії третьокласників (самостійно, в парах, групах, колективно всім класом).

У процесі виховання почуттів і творчого розвитку особистості урок **образотворчого мистецтва** в загальноосвітній школі відіграє незамінну роль. Він здатний увести учня у світ творчості, прилучити його до скарбів художньої культури, відчути радість від власної творчості.

«Образотворче мистецтво. 3 клас» (авт. О. В. Калініченко, В. В. Сергієнко)

Підручник продовжує змістову лінію підручників для 1 і 2 класів. Школярі знайомляться з образотворчим мистецтвом разом з героєм-комунікатором – чарівницею Гармонією та її друзями – знавцями мистецтва. Оригінальність подання навчального матеріалу полягає у тому, що для оптимального художньо-естетичного розвитку молодших школярів зміст підручника побудовано за наскрізним тематичним принципом та з урахуванням варіативності художньо-практичних завдань, які учень самостійно вибирає з кількох запропонованих варіантів, що дозволяє втілити особистісно розвиваючу парадигму освіти.

У 3 класі учні розширюють знання про графіку, живопис, скульптуру, декоративно-прикладне та театральне мистецтво, знайомляться з жанрами образотворчого мистецтва, а також опановують нові художні матеріали та техніки. Через систему запитань, звертань (зверни увагу, пригадай, пофантазуй, визнач, роздивись тощо) здійснюється безпосередній вплив на сприйняття учнями навчального матеріалу, його краще усвідомлення і закріплення, підвищується зацікавленість та мотивація до навчання.

У підручнику передбачено поурочне, щосеместрове повторення та узагальнення навчального матеріалу. Для підвищення зацікавлення учнів образотворчим мистецтвом, створення можливостей для їхнього саморозвитку та врахування індивідуальних здібностей запропоновано виконання самостійної пошукової роботи. Окремі завдання пропонується виконувати у групі або колективно.

У виданні застосовано єдиний підхід до організації та стилю художнього оформлення, що також спрямоване на розширення уявлень, знань, набуття практичних навичок в образотворчій діяльності. Тому кожна тема, що розглядається у підручнику, супроводжується візуальним комплексом впливу на процес навчання. Це тематичні малюнки колонтитулів і колон цифр; методичні малюнки (поетапна послідовність виконання завдань, схеми, вправи). Репродукції художніх творів підібрані так, щоб не тільки унаочнити теоретичний матеріал за допомогою спеціально дібраних з методичної точки зору ілюстрацій, але й познайомити школярів з художніми творами високого гатунку вітчизняних і зарубіжних митців.

«Образотворче мистецтво. 3 клас» (авт. М. І. Резніченко, С. К. Трач)

Підручник побудований з урахуванням традицій українського національного мистецтва в контексті зі світовою культурою. Інформаційно-ілюстративний матеріал є наочним джерелом формування художньої та духовної культури особистості. Він розкриває жанрові особливості та специфіку зображальних і виражальних засобів живопису, графіки, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва, архітектури та дизайну, а також ознайомлює з багатогранністю творчості театрального художника.

Підручник запропоновано у комплекті з альбомом-посібником, книгою для вчителя (поурочними розробками) та набором таблиць. Навчальний матеріал подається за структурно-логічними блоками і забезпечує формування предметної компетентності, диференційований підхід до навчання та стає основою для подальшого накопичення досвіду образотворчої діяльності учнів в основній школі.

Завдання підручника передбачають основні види художньо-пізнавальної (естетичне сприйняття дійсності та творів мистецтва) і практичної діяльності. Зображальна діяльність включає розумово-практичні способи дій учнів за зразком (навчальні вправи), творчі завдання – зображення на площині фарбами та графічними матеріалами, а також в об'ємі (пластилін, папір), як в реалістичному (предметному), так і в асоціативному, декоративному зображенні форм реальної дійсності.

У підручнику широко представлено ілюстративний матеріал: репродукції творів майстрів живопису, графіки, дизайну, світлини архітектурних споруд та скульптур, творів народного мистецтва, прикладів дитячих робіт, на які учень може орієнтуватися під час сприймання творів мистецтва та практичного виконання творчих завдань. Наприкінці окремих тем запропоновано завдання

“У вільну хвилину”. Це зроблено з метою розширення кількості завдань різного ступеня складності для організації диференційованої роботи учнів.

Тематика поурочних матеріалів відокремлена одна від одної спеціальною ілюстративною вставкою. У кожній темі спеціальні (художні) терміни, які є обов’язковими для засвоєння та розуміння учнями, виділені кеглем і кольором. Тлумачення окремих образотворчих понять наведено наприкінці підручника у спеціальному словнику.

Вивчення молодшими школярами курсу **"Музика"**, який є складовою освітньої галузі **"Мистецтво"**, дає можливість учням цілісно осягати духовно-моральні цінності людства як невід’ємну частину світової музичної культури, опановувати специфіку художньо-образної мови. Інтегрований підхід до викладання музики, зокрема основ музичної грамоти, створює сприятливі умови для засвоєння учнями закономірностей виникнення й розвитку музичного мистецтва в комплексному його поєднанні з науками й іншими видами мистецтва, творчої діяльності та емоційно-ціннісного ставлення до музики як до прояву життя.

«Музичне мистецтво. 3 клас» (авт. О. В. Лобова)

Підручник вирізняється інноваційною тематичною структурою, яка коригується відповідно до вимог педагогічної доцільності й Державного стандарту, а також з урахуванням змістового наповнення авторських підручників для 1 і 2 класів.

Навчальний зміст підручника для 3 класу, побудований у формі подорожі до країн пісні, танцю та маршу, розкриває учням сутність, особливості і різновиди цих провідних музичних жанрів. Відповідні змістові лінії реалізуються за допомогою взаємопов’язаних навчальних тем, кожна з яких відповідає одному уроку. До тематичного контролю подані чотири комплекси «10 завдань для перевірки знань», а узагальнення з вокальної роботи відбувається на семестрових уроках-концертах.

В основу навчально-методичного апарату підручника покладено систему дидактичних завдань, які пропонують конкретні методи і прийоми музичного навчання. Комплексне використання завдань різних типів створює передумови для забезпечення систематичності, різноманітності й ефективності формування музичної культури школярів на всіх етапах уроку. Разом із тим, дидактична насиченість підручника надає вчителю можливість педагогічно доцільного добору форм і методів роботи, а також інформаційного, музичного та іншого навчального матеріалу відповідно до рівнів підготовленості учнів.

Для більш ефективної організації музичної освіти молодших школярів за підручником підготовлено навчально-методичний комплект, до складу якого входять робочий зошит, методичний посібник і фонохрестоматія із записами музичних творів для слухання та виконання.

«Музичне мистецтво. 3 клас»
(авт. Л. С. Аристова, В. В. Сергієнко)

Підручники спрямовані на формування і розвиток в учнів комплексу ключових, предметних (музичних) і міжпредметних компетентностей у процесі набуття власного естетичного досвіду під час сприймання та аналізу-інтерпретації музики й практичної діяльності. Головною метою підручника є створення такого інформаційно-освітнього середовища, яке забезпечує включення кожної дитини в самостійну навчальну діяльність.

Структура підручника, прийоми введення до тексту нових понять, використання засобів наочності спрямовані на те, щоб не тільки передати учням певну інформацію, а й передусім навчити їх самостійно користуватися книгою, викликати інтерес до музичного мистецтва. Навчально-методичний апарат підручника складає дидактично доцільна система запитань і завдань, вправ та дидактичних ігор, завдяки яким утілюються як традиційні, так й інноваційні методи і прийоми навчання.

У третьому класі, «мандруючи» королівствами Співучих Мелодій та Танцювальних Ритмів, окрім уже відомих героїв — королеви Мелодії та короля Ритма, пана Темпа, феї Динаміки та братів Ладів (Мінора і Мажора), маленькі школярі зустрічатимуться з новими персонажами: феями Інтонацією, Імпровізацією та Музичною Формою.

Чільне місце у підручнику посідають завдання, які, з одного боку, виступають носіями інформації, а з іншого — становлять самостійний компонент підручника, апарат організації засвоєння знань. Вони розподілені на групи, які спрямовані на: 1) засвоєння знань (*Пригадай прослуханий твір «Цар Горох». Досліди, у якій із композицій, поданих нижче, переважає пісенність, а в якій — танцювальність; маршовість.* с.12); 2) формування умінь і навичок (*Який характер танцю? Добери відповідні слова; Розкажи про характер мелодії, темп музики. Скористайся підказкою Тріольчика.* с.21; 23); 3) набуття досвіду творчої діяльності (*Придумай назву до кожної прелюдії.; Спробуй створювати голосом різні музичні інтонації, які будуть виражальними й зображувальними водночас.* с. 32; 50); 4) формування емоційно-ціннісного ставлення до світу та мистецтва (*Роздивись художні роботи Ольги Песчаної. Які враження і почуття вони викликають? Який із краєвидів художниці краще озвучити мажорною музикою, а який — мінорною? Поясни свою думку.* с.65); сприяють розширенню словникового запасу (*Обери слова, що характеризують музичну мову.* с.79) .

Наприкінці кожного семестру пропонується підсумковий блок — «Перевір свої досягнення», до якого входять 5 завдань. Запропоновані завдання класифіковані за характером пізнавальної діяльності: репродуктивні — до них належать завдання на відтворення навчального матеріалу, на його застосування у знайомих умовах, дії за зразком, тренувальні вправи (*Скориставшись підказками, пригадай назви пісень. Заспівай їх.* с.57), та продуктивні — передбачають застосування знань у нових умовах, елементи пошуково-дослідницької діяльності, творчості (*Поясни, як ти розумієш ці музичні жанри. Який із них завжди виконує оркестр?* с.58).

«Мистецтво. 3 клас»
(авт. Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Н. В. Очеретяна)

Оригінальність цього підручника полягає в тому, що його зміст побудовано за моделлю поліцентричної інтеграції мистецьких знань, яка передбачає інтегрування домінантних змістових ліній – музичного та образотворчого мистецтв, які органічно поєднуються в єдиний тематичний цикл і збагачуються елементами хореографії, театру, кіно, які входять до мистецько-синтетичної лінії. Макет видання сформовано за домінантними лініями курсу – матеріал із музичного і образотворчого мистецтва подається ритмічно – розворотами, які об'єднані єдиною темою.

Інформаційна функція забезпечується завдяки ретельному відбору художньо-дидактичного матеріалу з опорою на шедеври українських і зарубіжних митців, приклади творчості народних майстрів. Ураховуючи вік учнів, інформація у підручнику подається у двох формах:

- текстова інформація, кількість якої мінімізовано відповідно до віку учнів,
- візуальна інформація: зображення поетапного виконання практичного завдання з образотворчого мистецтва, нотний текст пісень, що вивчаються, схеми-завдання тощо.

Розвивальна функція підручника досягається за рахунок спрямування його змісту на розвиток спеціальних художніх здібностей – музичного слуху та чуття ритму, композиційного бачення та відчуття виразності лінії та кольору. У підручнику передбачено обов'язкове здійснення учнями початкових класів на уроках мистецтва таких видів діяльності як сприймання, аналіз та інтерпретація творів мистецтва (музичного, візуального, театрального, кіномистецтва), а також практичної музичної та образотворчої діяльності – спів пісень, гра на дитячих інструментах, ритмічна і пластична імпровізація, створення композицій у графіці, живопису, скульптурі, декоративному мистецтві тощо).

Виховна функція реалізується через уведення у текст підручника тем про історичне минуле рідного краю, («Козацькому роду нема переводу», «Кобзарі – співці слави України»), гуманістичні цінності й пріоритети, важливі моральні якості особистості - доброта, дружба, любов, повага до родини тощо («Дружба і братство – найкраще багатство», «Дорога до храму», «Образ мадонни в мистецтві», «Найдорожча у світі»).

Мотиваційна функція підручника актуалізується завдяки добору матеріалу, який цікавий і доступний учням молодшого шкільного віку. Для підвищення мотивації навчання у підручнику активізовано ігровий аспект (включення музично-ритмічних ігор і художньо-ігрових вправ і завдань, елементів гумору – створи мелодію, інструментальний та ритмічний супровід, «оживи картину», «створи звукові картини» «придумай і виконай ролі» і т. п.). Для мотивації творчості учнів у підручнику також уміщені вірші, загадки, ліній-мелодії тощо».

Невід'ємною складовою навчального комплексу «Мистецтво. 3 клас» є робочий зошит, у якому вміщено навчально-ігрові завдання, які допоможуть

швидко і цікаво повторити та закріпити матеріал, поданий у підручнику, а також виконати практичне завдання з образотворчого мистецтва.

У 2014-2015 навчальному році робочі навчальні плани для **1-3 класів** загальноосвітніх навчальних закладів розробляються на основі Типових навчальних планів початкової школи з українською мовою навчання, початкової школи з навчанням російською, іншою мовою національної меншини, спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України № 572 від 10.06.2011р..

Валентина ЖАЛОБНА,
*методист кабінету природничо-математичних
предметів, технологій Рівненського ОІППО*

Анатолій СОРОЧИЦ,
*методист кабінету природничо-математичних
предметів, технологій Рівненського ОІППО*

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Предмет «Трудове навчання» у 2014-2015 навчальному році вивчається за новою програмою, розробленою відповідно до вимог Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти і затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392, та Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів затверджених Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.04.2012 р. № 409. Згідно із зазначеними Типовими навчальними планами на вивчення трудового навчання в усіх загальноосвітніх навчальних закладах у 5-6 класах відводиться по 2 год. на тиждень (у 7-8 класах – 2 год. за програмою «Трудове навчання 5-9 кл. Нова редакція» (авт. В. М. Мадзігон та інші); у 9 класі – 1 год. на тиждень).

Упровадження нової програми відбувається поетапно:

- 2013-2014 - 5 клас
- 2014-2015 - 6 клас
- 2015-2016 - 7 клас
- 2016-2017 - 8 клас
- 2017-2018 - 9 клас

Окрім цього, кількість годин на вивчення навчального предмета може збільшуватися за рахунок часу варіативної складової навчальних планів,

передбаченої на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації.

Нова навчальна програма з трудового навчання спрямована на досягнення головної мети трудового навчання в середній школі, а саме: формування технологічно освіченої особистості, підготовленої до самостійного життя й активної перетворювальної діяльності в умовах сучасного високотехнологічного, інформаційного суспільства. Зміст предмета має чітко виражену прикладну спрямованість і реалізується переважно шляхом застосування практичних методів і форм організації занять.

Трудове навчання у 5-9 класах базується на практичній діяльності учнів. На кожному уроці має бути практична робота. Її зміст визначається вчителем самостійно залежно від теми уроку та виду робіт, що виконуватимуться під час уроку. Засвоєння теоретичного матеріалу доцільно проводити під час практичних робіт, не витрачаючи на це окремого навчального часу. Однак не виключається можливість проведення уроків засвоєння нових знань, під час яких учитель може розкрити навчальний матеріал усього модуля або його окремої частини. Такі уроки в навчальному процесі можуть бути поодинокими.

Обов'язкова для вивчення складова обирається школою із запропонованих блоків залежно від умов поділу на групи хлопців і дівчат, кадрового забезпечення та інтересів учнів. Навчання хлопців і дівчат на уроках трудового навчання має відбуватися окремо. Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 р. №128, і відбувається за наявності в класі більше 27 учнів для міських шкіл та більше 25 для сільських.

Якщо кількість учнів у класі не дає змоги здійснити поділ на групи за гендерною основою, можна скористатись іншими варіантами формування груп: з паралельних класів; формування змішаної групи хлопців і дівчат; поділ на групи за рахунок варіативної частини навчального плану.

Програма, завдяки своїй спрямованості на реалізацію принципу варіативності, дозволяє планувати навчальний матеріал відповідно до матеріально-технічного та кадрового забезпечення навчального процесу, бажань учнів, регіональних традицій. Освоєння варіативних модулів здійснюється на основі проектно-технологічної діяльності.

Перелік варіативних модулів для 5-6 класів:

1. Технологія виготовлення народної ляльки.
2. Технологія виготовлення м'якої іграшки.
3. Технологія виготовлення виробів, оздоблених об'ємною аплікацією.
4. Технологія виготовлення вишитих виробів.
5. Технологія виготовлення швейних виробів (машинним способом).
6. Технологія приготування страв.
7. Технологія плетіння з бісеру.
8. Технологія виготовлення виробів із бісеру на дротяній основі.
9. Технологія писанкарства.
10. Технологія виконання електротехнічних робіт.
11. Технологія оздоблення виробів художнім випалюванням.

12. Технологія виготовлення виробів із тонкого листового металу.
13. Технологія виготовлення виробів із дроту
14. Технологія виконання аплікації із природних матеріалів.
15. Технологія виготовлення дерев'яної іграшки.
16. Технологія виготовлення виробів із деревини та деревних матеріалів (способом ажурного випилювання).
17. Технологія виготовлення сувенірів із деревних матеріалів.
18. Технологія виготовлення виробів способом металопластики.
19. Технологія виготовлення макетів споруд із деревини та деревних матеріалів.
20. Технологія вирощування рослин (квітів) та догляд за ними.
21. Технологія догляду за тваринами.
22. Технологія оздоблення виробу елементами геометричного різьблення.

Перелік варіативних модулів для 7-9 класів:

1. Технологія виготовлення виробів, в'язаних гачком.
2. Технологія виготовлення виробів, в'язаних спицями.
3. Технологія виготовлення швейних виробів (машинним способом).
4. Технологія оздоблення одягу.
5. Технологія виготовлення виробів у техніці «макrame».
6. Технологія оздоблення виробів мережками.
7. Технологія оздоблення виробів гладьовими швами.
8. Технологія оздоблення виробів українською народною вишивкою.
9. Технологія виготовлення виробів, вишитих бісером.
10. Технологія вирощування рослин та догляд за ними.
11. Технологія природного землеробства.
12. Технологія заготівлі та зберігання продуктів.
13. Технологія приготування страв. Традиції української національної кухні.
14. Технологія плетіння виробів із лози.
15. Технологія плетіння виробів із соломи.
16. Технологія виготовлення виробів зі шкіри.
17. Технологія виконання електротехнічних робіт.
18. Технологія оздоблення виробів із деревини геометричним різьбленням.
19. Технологія оздоблення виробів інкрустацією, інтарсією.
20. Технологія оздоблення виробів із деревини мозаїкою.
21. Технологія виготовлення виробів із деревини (з використанням ручних способів обробки).
22. Технологія оздоблення виробів із деревини різьбленням.
23. Технологія виготовлення виробів із деревини (способом токарної обробки).
24. Технологія виготовлення виробів із сортового прокату (з використанням ручних способів обробки).
25. Технологія виготовлення виробів із металу (способом токарної обробки).

26. Технологія ремонту та оновлення одягу.
27. Технологія оздоблення виробів об'ємним різьбленням.
28. Технологія писанкарства.
29. Технологія виготовлення сувенірів із текстильних матеріалів.
30. Підсумковий проект. Проектування та виготовлення комплексного виробу.

Із зазначеного переліку для 5-6 класів слід обирати по 2 варіативні модулі, на освоєння яких відводиться по 20 годин навчального часу.

Результатом діяльності учнів при вивченні кожного блоку обов'язкової складової програми модуля має бути виріб, а будь-якого варіативного модуля – проект.

Уся проектна документація (спрощений вигляд) учнями 5-6 класу виконується в робочих зошитах. Результатом реалізації проектної діяльності учнів 7-9 класів є проектна документація та проєктований виріб. Резерв часу (4 год), передбачений програмою, вчитель може використати на підсилення окремих складових навчальної програми на свій вибір.

Під час роботи у навчальній майстерні на кожному уроці слід звертати увагу на дотримання учнями правил безпечної роботи, виробничої санітарії й особистої гігієни, наявності робочого одягу, навчати безпечних прийомів роботи, ознайомлювати із заходами попередження травматизму.

Оксана ТИМОЩУК,
*методист кабінету інформатики,
інформаційно-комунікаційних
технологій і дистанційного навчання
Рівненського ОІППО*

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Сучасна освіта розвивається в умовах бурхливого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які поступово інтегрують у навчальні плани та програми загальноосвітніх навчальних закладів та стають важливою умовою постійного вдосконалення якості навчання.

Нині очевидно, що однією з найважливіших вимог щодо отримання відповідного рівня ІКТ-грамотності у школах є певний рівень підготовки учителя, його бачення ІКТ у навчальному процесі школи, використання інноваційних методів навчання, бажання освоїти та практикувати ІКТ в процесі викладання різних предметів. Зокрема, кожен учитель повинен уміти:

створювати:

- текстові документи;
- таблиці;

- малюнки;
- діаграми;
- презентації;

використовувати:

- інтернет-ресурси;
- локальні мережі;
- електронні бази даних;

здійснювати:

- анкетування;
- діагностування;
- тестування;
- пошук необхідної інформації в мережі Інтернет;

розробляти:

- власні електронні продукти – розробки уроків, демонстраційні матеріали, мультимедійні презентації тощо;

поєднувати:

- готові електронні продукти (електронні підручники, енциклопедії, навчальні програми, демонстраційні програми тощо) у своїй професійній діяльності.

На сучасному етапі досить швидко розвиваються такі інноваційні інформаційно-комунікаційні технології навчання, як:

- технології дистанційного, електронного і мобільного навчання;
- інформаційні освітні середовища й спільноти;
- освітні сервіси та послуги Web 2.0;
- хмарні технології.

Дистанційне навчання – це сукупність педагогічних технологій (форма навчання), що базуються на принципах відкритого, комп'ютерного навчання та активних методах навчання у процесі спілкування в інформаційному освітньому просторі, для організації освіти користувачів, розподілених у просторі та часі.

Для цієї технології характерна пізнавальна мотивація, що забезпечується мережею Інтернет, та висока якість підготовки фахівця. Саме посиленою мотивацією дистанційне навчання відрізняється від заочного і саме це робить його навчанням XXI сторіччя.

Електронне навчання (англ. *E-learning*, скорочення від англ. *Electronic Learning*) – система навчання, що реалізується за допомогою інформаційних та електронних технологій. Часто тлумачиться як синонім понять «дистанційне навчання», «навчання із застосуванням комп'ютерів», «мережеве навчання», «віртуальне навчання», «мультимедійне навчання», «мобільне навчання».

Мобільне навчання тісно пов'язане з електронним та дистанційним навчанням, його відмінністю є використання мобільних пристроїв. Означене навчання проходить незалежно від місця знаходження і відбувається при використанні портативних технологій. Тобто мобільне навчання зменшує обмеження зі здобуття освіти за місцезнаходженням за допомогою портативних пристроїв.

Популярність серед учнів соціальних мереж (Facebook, Вконтакте, Connect, Однокласники.ru та інші), мотивованість школярів щодо швидкого опанування різноманітними новітніми технологіями задля спілкування спонукає і прискорює створення й використання віртуальних навчальних спільнот як у системі загальної середньої освіти зарубіжних країн, так і в Україні.

Віртуальні освітні спільноти об'єднують групи людей, учасників освітнього процесу (політики з освіти, освітяни, адміністратори, вчителі, учні тощо), яких поєднують спільні інтереси, ініціативи, взаємодії, що стосуються освітніх цілей й освітнього контенту. Учасники спільноти постійно і тривалий час спілкуються, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології, загальні сервіси і програмне забезпечення, дотримуючись належних норм поведінки у віртуальному просторі. Прикладом можуть бути спільноти, що створені педагогами області та успішно функціонують на веб-порталі «Освіта Рівненщини».

Веб 2.0 (англ. *Web 2.0*) – поняття, яким користуються для позначення певних технологій і послуг Інтернету, вважаючи його другим поколінням мережних сервісів, які дозволяють не лише користуватися або здійснювати пошук у мережі, але й спільно працювати, розміщувати різноманітну інформацію – як звичайну текстову, так і медіа.

До україномовних Веб 2.0 проектів можна віднести ITEACH WIKI – майданчик для спілкування учасників програми Intel® «Навчання для майбутнього», створеного для спільного планування, обміну досвідом, ведення мережних проектів учасниками програми.

До соціальних сервісів Веб 2.0 належать: блоги, вікі, подкасти, можливості зберігання й обміну фотографіями і відеофайлами.

Блог – це веб-сайт, головний зміст якого формують записи, зображення чи мультимедіа, що регулярно додаються. Серед найпопулярніших блогів в Україні – Livejournal (Живий журнал), Liveinternet, Dnevnik.bigmir.net, Blogger, Hiblogernet та ін.

У найпростішій формі **вікі-вузол** – це вузол в Інтернеті, де користувачі можуть вільно створювати або редагувати вміст веб-сторінок, використовуючи веб-сервер-оглядач. З-поміж вікі-вузлів найвідомішою є вільна енциклопедія Вікіпедія – <http://uk.wikipedia.org>, середовище БЦВікі – <http://eduwiki.uran.net.ua/wiki/index.php?title=%D0%91%D0%A6%D0%92%D1%96%D0%BA%D1%96>.

Із технічного погляду, **подкаст** – цифровий медіа-файл або ряд таких файлів, що розповсюджуються мережею Інтернет з метою відтворення на портативних медіа-програвачах чи персональних комп'ютерах. За змістом вони можуть нагадувати радіошоу, звукову виставу, містити інтерв'ю, лекції чи будь-що інше, що належить до усного жанру.

Більшість дослідників та звичайних користувачів Інтернету вважають, що соціальні сервіси, які найкраще підходять для організації роботи в команді, це сервіси від корпорації Google. Специфіка усіх сервісів Google полягає в можливості організації спільної роботи над будь-яким контентом: запрошуючи

користувачів, можна разом редагувати документ, відстежувати усі зміни, внесені тим чи іншим співавтором, завантажувати необхідні фото та ілюстрації тощо.

Популярні сервіси Google (Google+, Gmail, GoogleCalendar, GoogleReader, Google Перекладач, GoogleDocs, GoogleMaps, iGoogle, Групи Google, персональний пошук,) угорі обладнані спеціальною панеллю (багатофункціональним меню), що дозволяє не лише виконувати пошук усередині сервісу, а й легко й швидко переходити від одного сервісу до іншого.

Також за допомогою даного інструменту користувач отримує можливість поділитися будь-яким цікавим матеріалом зі своїми друзями в соціальній мережі Google+ або переглянути (змінити) свій профіль, що відповідає зареєстрованому акаунту Google.

Акаунт Google – це єдина система входу, що дозволяє отримати доступ до всіх сервісів Google. Він включає в себе адресу Gmail і профіль Google, що дозволяє покращити й персоналізувати використання Google. Один акаунт можна використовувати для входу у всі сервіси Google незалежно від того, на сторінці якого продукту його було створено.

Google+ – проект соціальної мережі від компанії Google. Сервіс надає можливість спілкування через Інтернет за допомогою спеціальних компонентів: *Кола, Тем, Відеозустрічі, Мобільної версії*. Компанія Google в анонсі мережі заявила, що основоположними принципами дії сервісу є: користувачі, приватність і живе спілкування. Інформація, якою діляться учасники мережі, впливає на персоналізовані результати пошуку Google.

Розглянемо особливості даного сервісу:

Кола

Замість звичного для користувачів інших соцмереж єдиного списку «друзів», який можна ділити на групи, Google+ пропонує розподіляти контакти за «колами»: родичі, колеги, гурток крою та шиття тощо. «Кіл» може бути стільки, скільки потрібно користувачеві.

Миттєве завантаження

Завантажувати відео та фотографії з мобільного телефону Google пропонує за допомогою сервісу «миттєвого завантаження» (Instant Upload). Для цього використовується спеціальна програма, доступна поки тільки для телефонів із операційною системою «Андроїд». Цей додаток буде автоматично переносити фотографії з «мобільника» в приватну папку Google+. Для того, щоб показати знімки друзям, користувачеві необхідно лише відкрити до них доступ.

Відеочат

Також до особливостей Google+ належить можливість влаштовувати відеочати з друзями і навіть проводити відеоконференції з декількома учасниками.

Іноді виникає потреба вступити в прямий діалог зі своєю аудиторією. Наприклад, якщо ви методист, який координує творче об'єднання вчителів, можна запросити керівника об'єднання, щоб він розповів про свій досвід роботи, поділився з колегами власними напрацюваннями. Або якщо ви створили сайт, присвячений навчально-методичній роботі, можете запропонувати відвідувачам подивитися майстер-класи вчителів із застосування новітніх освітніх технологій.

Відеозустрічі дозволяють організувати це в форматі відеочатів високої якості, в яких може брати участь до дев'яти осіб. За допомогою **відеозустрічей** (в режимі реального часу) можна проводити вебінари (віртуальні семінари), розповідати про останні новини або просто ближче знайомитися зі своїми колегами.

Вебінари в системі середньої шкільної освіти можна застосовувати для проведення консультативних занять, а також для поглибленого вивчення окремих тем і розділів навчальних предметів у позаурочний час. Віртуальні семінари урізноманітнюють педагогічну діяльність вчителів, активізують самостійну навчальну роботу учнів та обдарованої молоді в позаурочний час.

Так, проведення вебінарів різної тематики стало вже традиційною практикою в діяльності користувачів освітньої мережі «Партнерство в навчанні» (<http://www.microsoft.com>).

Календар Google – безкоштовна відкрита інтерактивна служба «Календар». За допомогою календаря Google простіше відстежити всі важливі життєві події – дні народження, збори, спортивні заходи, прийоми в лікарів, адже все знаходиться в одному місці. Використовуючи календар, можна призначати заходи й розсилати запрошення, надавати до них доступ друзям і родичам (або зберігати лише для особистого використання), а також знаходити цікаві заходи у мережі Інтернет. Календар Google допомагає упорядкувати справи.

Диск Google (англ. *Google Drive*) – хмарне сховище даних, що дозволяє користувачам зберігати свої дані на серверах у хмарах та ділитися ними з іншими користувачами хмар в Інтернеті. Google Диск можна почати використовувати будь-коли – просто пройдіть за посиланням drive.google.com.

Форми Google – зручний інструмент, за допомогою якого можна легко й швидко планувати заходи, складати опитування та анкети, а також здійснювати пошук іншої інформації. Форма Google автоматично прив'язується до однойменної електронної таблиці. При відправці форми чи надання до неї спільного доступу відповіді одержувачів автоматично фіксуються в цій електронній таблиці. Посилання на форми можна розміщувати як на сайтах закладів (установ, організацій), так і на сторінках відкритих мережесередовищ.

GoogleReader – один із найкращих веб-агрегаторів для читання стрічок новин (Atom і RSS-каналів) у мережі або в автономному режимі, який за правом вважається найзручнішим, будучи одночасно найпопулярнішим серед подібних сервісів. Він дозволяє не просто підписуватися на стрічки новин, бути в курсі світових подій, але й володіє потужними інструментами обміну новинами, колективного читання.

Google Sites – зручна, безпечна та безкоштовна платформа для створення сайтів. Вона дозволяє використовувати на сайті будь-який текст, графічні зображення, попередньо створені презентації та електронні таблиці, відеоролики з YouTube і Google Video, інформацію з інших сервісів Google (Google Docs, Google Calendar, Picasa тощо) і досить велику кількість гаджетів із iGoogle.

Пропоную використовувати цю платформу для створення сайтів, оскільки вона є не тільки безкоштовною, але й захищеною від різноманітних рекламних

оголошень. До того ж налаштування сайту забезпечують надання дозволу на редагування його змісту іншим користувачам Інтернету, що є дуже важливою умовою у роботі окремої групи учнів над освітнім веб-квестом (сайтом в Інтернеті, з яким працюють учні, виконуючи те чи інше навчальне завдання).

Очевидним фактом стає більш високий рівень використання ІКТ у процесі викладання різних предметів, наприклад: на уроках географії завдяки Інтернету та соціальних сервісів Веб 2.0 можна створювати віртуальні подорожі, що підвищуватиме зацікавленість та рівень знань учнів; на уроках історії – відвідування віртуальних музеїв, історичних порталів та сайтів сприятиме отриманню більшої кількості інформації та формуванню мотивації до вивчення історії; на уроках мов та літератури завдяки медіа-ресурсам учням легше засвоювати важкий матеріал; на уроках фізики та хімії під час проведення лабораторних робіт, використовуючи цифрові відеокамери, учні матимуть можливість записувати свої експерименти з метою їх подальшого аналізу та більш глибокого розуміння.

Неабияку роль в системі освіти виконують «хмарні технології» або «хмарні обчислення». Суть концепції «хмарних обчислень» полягає в наданні кінцевим користувачам віддаленого динамічного доступу до послуг, обчислювальних ресурсів і додатків (включаючи операційні системи та інфраструктуру) через Інтернет. «Хмарні обчислення» – це масштабований спосіб доступу до зовнішніх обчислювальних ресурсів у вигляді сервісу, що надається за допомогою мережі Інтернет, при цьому користувачеві не потрібно жодних особливих знань про інфраструктуру «хмари» або навичок управління цією «хмарною» технологією.

Продукти, створені за технологією «хмарних обчислень», мають особливості структури й функціонування. У цьому випадку дані зберігаються на віддаленому мережевому ресурсі, доступ до якого може бути здійснений із будь-якого комп'ютера, підключеного до мережі Інтернет. При цьому зберігається можливість авторизації доступу та контролю за процесом редагування або перегляду даних. Це дає змогу керівнику мережевої системи або педагогу розподіляти права доступу до окремих ресурсів програмного продукту та здійснювати контроль за діяльністю учнів.

Незважаючи на всі сумніви, схоже, що хмарні технології мають значні перспективи. Доказом того, що це не тимчасове захоплення, а новий шлях розвитку високих технологій, є наступний факт: хоч би якими не були суперечності між трьома гігантами – Microsoft, Apple і Google, наскільки б не різнилися погляди їх керівників та ідеологів щодо розвитку індустрії і потреб користувачів, вони майже одночасно почали впроваджувати хмарні технології у свої розробки і вже точно не збираються відмовлятися від них у найближчому майбутньому.

Основні переваги, які можуть забезпечити хмарні технології школі, очевидні:

- економія засобів на придбання програмного забезпечення (використання технології Office Web Apps (Office онлайн);
- зниження потреби в спеціалізованих приміщеннях;
- виконання багатьох видів навчальної роботи, контролю і оцінки онлайн;

- економія дискового простору;
- антивірусна, безрекламна, антихакерська безпека та відкритість освітнього середовища для вчителів і учнів.

Прикладами використання хмарних технологій у школі можуть бути:

- використання Office Web Apps-додатків (Office 365);
- електронні журнали і щоденники;
- онлайн-сервіси для навчання, спілкування, тестування;
- системи дистанційного навчання, бібліотека, медіатека;
- сховища файлів, спільний доступ (Dropbox, SkyDrive);
- спільна робота;
- відеоконференції;
- електронна пошта.
- сервіси Google.

Необхідними компонентами для використання хмарних технологій є мережа Інтернет, комп'ютер (планшет, мобільний телефон, нетбук), браузер, компанія, яка надає послуги хмарних технологій, навички роботи з Інтернетом.

Ураховуючи значну кількість інформації з різних предметів та напрямків, розміщеної в мережі Інтернет, освітянам області потрібно орієнтуватися на віртуальні адреси, на яких розташований матеріал, що відповідає навчальним планам та програмам, затверджений офіційними установами систем освіти, таких як МЕТА – <http://meta-ukraine.com>; освітній портал – <http://osvita.org.ua>; уроки державної мови: правопис, переклад, граматики – <http://mova.kreschatic.kiev.ua>; літописи історії України – www.litopys.kiev.ua; освітній шкільний інтернет-портал «Острів знань» – <http://ostriv.in.ua>; регіональний веб-портал «Освіта Рівненщини» – <http://rivneosvita.org.ua>; сайт Рівненського ОІППО – <http://roippo.org.ua>.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Букач А. В. Використання соціальних сервісів Веб 2.0 у професійній діяльності методиста : методичний посібник / А. В. Букач. – Біла Церква : НМЦ, 2013. – 74 с.
2. Малицька І. Д. Використання ресурсів інформаційних освітніх мереж у викладанні дисциплін гуманітарного циклу в країнах зарубіжжя / І. Д. Малицька // Інформаційні та комунікаційні технології навчання в системі загальної середньої освіти зарубіжних країн : навч.-метод. посібник ; за заг. ред. О. В. Овчарук, В. Ю. Бикова. – К. : Педагогічна думка, 2012. – С. 48-58.
3. Малицька І. Д. Навчальні ресурси інформаційних освітніх мереж для викладання дисциплін гуманітарного циклу у системі загальної середньої освіти України / І. Д. Малицька // Інформаційні та комунікаційні технології навчання в системі загальної середньої освіти зарубіжних країн : навч.-метод. посібник ; за заг. ред. О. В. Овчарук, В. Ю. Бикова. – К. : Педагогічна думка, 2012. – С. 121-126.
4. Десятов Д. Л. Методика використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні історії / Д. Л. Десятов. – Харків : Основа, 2011. – 111 с.

5. Десятов Д. Л. Використання мережевих технологій у навчанні історії / Д. Л. Десятов. – Харків : Основа, 2013. – 111 с.
6. Тимощук О. П. Створення та використання веб-сайту на платформі Google Sites / О. П. Тимощук. – Рівне : РОІППО, 2013.
7. Матеріал із Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org>. – Заголовок з екрана.
8. Сороко Н. В. Використання інформаційно-комунікаційних технологій під час викладання рідної мови в загальноосвітніх навчальних закладах у країнах центральної і східної Європи / Н. В. Сороко // Інформаційні та комунікаційні технології навчання в системі загальної середньої освіти зарубіжних країн : навч.-метод. посібник ; за заг. ред. О. В. Овчарук, В. Ю. Бикова. – К. : Педагогічна думка, 2012. – С. 64-69.
9. Хмарні технології в освіті : матеріали Всеукраїнського науково-методичного інтернет-семінару (Кривий Ріг – Київ – Черкаси – Харків, 21 грудня 2012 р.). – Кривий Ріг : Видавничий відділ КМІ, 2012. – 173 с.
10. Тимощук О. П. Використання інформаційних технологій у навчальному процесі в 2013-2014 навчальному році / О. П. Тимощук // Методичні рекомендації до організації навчально-виховного процесу в 2013-2014 навчальному році : інформаційно-методичний бюлетень. – Рівне : РОІППО, 2013. – С. 163-165.

Оксана ТИМОЩУК,
*методист кабінету інформатики,
інформаційно-комунікаційних
технологій і дистанційного навчання
Рівненського ОІППО*

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД
КУРСУ «ІНФОРМАТИКА» ЗА ПРОГРАМОЮ
«СХОДИНКИ ДО ІНФОРМАТИКИ»
У 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ**

У новому 2014-2015 навчальному році, відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, учні 2 та 3 класів вивчатимуть предмет «Інформатика», метою якого є формування в учнів початкової школи інформаційно-комунікаційної та ключових компетентностей для реалізації їх творчого потенціалу і соціалізації в суспільстві.

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки від 16.04. 2014 року за № 460 внесено зміни у додатки 1-7 до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 10.06.2011 № 572 «Про Типові навчальні плани початкової школи», замінивши у позиції «Навчальні предмети» назву «Сходінки до інформатики» назвою «Інформатика».

Навчальний предмет «Інформатика» у 2, 3 класах викладатиметься за програмою «Сходи́нки до інформатики. 2–4 класи» для ЗНЗ (автори: Н. В. Морзе, Г. В. Ломаковська, Г. О. Проценко, О. В. Коршунова, Й. Я. Ривкінд, Ф. М. Ривкінд). Особливістю програми вивчення курсу «Інформатика» у 3 класі є наявність у ній розділу «Створення проєктів». Основним завданням вивчення цього розділу в 3 класі є ознайомлення учнів із основними принципами проєктної діяльності та навчання учнів реалізації етапів роботи над проєктом: від етапу постановки завдання до етапу захисту проєкту на прикладах роботи над конкретними проєктами.

Методичні рекомендації щодо викладання інформатики в 2 та 3 класах подано в додатку до листа МОН України від _____ за № _____ «». **Звертаємо увагу** на те, що в 2014-2015 навчальному році:

- кожен урок при вивченні інформатики проводиться із використанням комп'ютерів, тому клас ділиться на підгрупи так, щоб кожен учень був забезпечений індивідуальним робочим місцем. У підгрупі, відповідно до наказу Міністерства №128 від 20.02.2002 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів» та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 6 березня 2002 р. за № 229/6517, у підгрупах повинно бути не менше 8 учнів;

- при використанні комп'ютерної техніки на уроках безперервна тривалість занять повинна відповідати вимогам ДСанПіН 5.5.6.008-98 «Улаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режим праці учнів на персональних комп'ютерах»;

- час роботи молодших школярів за комп'ютером на уроці сумарно не повинен перевищувати 15 хвилин. Весь інший час уроку вчитель знайомить учнів із теоретичним навчальним матеріалом. Теоретична частина уроку може проводитись у формі бесіди, гри, обговорення ситуацій або повторення й закріплення вивченого матеріалу;

- після роботи за комп'ютером необхідно проводити гімнастику для очей, яка виконується учнями на робочому місці;

- курс «Інформатики» розрахований на 35 годин із розрахунку 1 година на тиждень.

Пропонуємо деякі рекомендації щодо використання підручників під час вивчення курсу «Інформатика».

«Сходи́нки до інформатики. 3 клас»
(авт. Г. В. Ломаковська, Г. О. Проценко, Ф. М. Ривкінд, Й. Я. Ривкінд)

Структура підручника для учнів 3 класів даного авторського колективу аналогічна підручнику для учнів 2 класу. Викладення нового матеріалу базується

на основі об'єктного й алгоритмічного підходів. Передбачено вивчення матеріалу певного пункту протягом одного уроку.

Формуванню системи знань сприяє використання авторами підручника визначених типів завдань, які зустрічаються не одноразово, а при вивченні різних розділів. Такими, наприклад, є завдання на встановлення відповідностей, на кодування й декодування повідомлень та інші.

Вивчення розділу «Створення проектів» автори пропонують здійснити завдяки роботі над колективним навчальним проектом «Клумба моєї мрії». Під час роботи над цим проектом учні знайомляться з визначеним програмою курсу теоретичним матеріалом з цієї теми, а також з основними етапами роботи над проектом. Метою вивчення цього розділу є не тільки створення й захист проекту, а й розуміння основних принципів роботи над ним. Це сприяє активізації діяльності з навчальними проектами при вивченні інших предметів.

«Сходинок до інформатики. 3 клас»

для загальноосвітніх навчальних закладів (авт. О. В. Коршунова)

Основним методом роботи з підручником є рольове читання учнями діалогів та обговорення проблемних ситуацій, що розв'язують герої на сторінках підручника, показ ілюстрацій та організація бесіди за питаннями, що виникли. Така робота з підручником формує в учнів техніку свідомого, виразного, в міру швидкого читання, сприяє розвитку комунікативних навичок, умінню формулювати та висловлювати власні думки.

Значний обсяг навчального матеріалу поданий у вигляді алгоритмів (словесних і графічних), що сприяє формуванню алгоритмічного мислення, та таблиць, що привчає учнів до структурування інформації. Враховуючи, що учні подорослішали і можуть опрацьовувати матеріал самостійно, кожна тема підручника закінчується висновками (стисло поданий матеріал розділу підручника). Користуючись цим розділом учні мають змогу самостійно або за допомогою батьків повторити та узагальнити матеріал.

У підручнику для учнів 3 класу збільшився обсяг завдань та запитань, що сприяє реалізації особистісно орієнтованої моделі навчання. Складність завдань та їх призначення мають умовні позначки: початковий та середній рівні (*), достатній рівень (**), високий рівень (***), завдання для групової роботи (П), для розвитку логічного та творчого мислення (М).

Підручник для учнів 3 класу, як і для учнів 2 класу має комп'ютерну підтримку, що можна безкоштовно завантажити із сайту <http://www.osvita-dim.com.ua> (у розділі методична підтримка, «Інформатика. 2 рік навчання»).

«Сходинок до інформатики. 3 клас»

для загальноосвітніх навчальних закладів

(авт. І. Т. Зарецька, М. М. Корнієнко, С. М. Крамаровська)

Тема уроку сформульована як тематичне питання, яке можна використати на етапі мотивації навчальної діяльності учнів.

Теоретичну частину кожного уроку поділено на кілька змістових блоків, що дозволяє учням засвоїти певний обсяг навчального матеріалу поступово.

Подання нового матеріалу супроводжується завданнями, що формують мотивацію навчальної діяльності, сприяють актуалізації опорних знань та поточного контролю набутих знань.

З метою формування вмінь, навичок та способів дії подано практичні завдання, у яких наведено умову завдання, покрокову інструкцію із виконання та запропоновано зробити висновок щодо отриманого результату.

Кожен урок передбачає запитання для контролю та самоконтролю знань, творче завдання й логічну задачу, що можуть бути використані на різних етапах уроку.

Також до кожного уроку включено рубрику «Цікавинки», у якій подано пізнавальну інформацію, пов'язану з темою уроку, та рубрику «Комп'ютерний словничок», що містить поняття, з якими учень ознайомився на уроці. Рубрики сприятимуть кращому засвоєнню учнями навчального матеріалу, допоможуть проведенню рефлексії наприкінці уроку.

У кінці підручника розміщено «Словничок» у якому подається тлумачення основних понять, віршики-вправи для проведення фізкультхвилинок, основні правила роботи з комп'ютером.

У 2 та 3 класах вивчення предмета «Інформатика» здійснюватиметься за підручниками та навчальними посібниками, зазначеними у основному та додатковому переліках навчальної літератури, рекомендованої для використання в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2014-2015 навчальному році. Означений перелік розміщено на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки www.mon.gov.ua, Інституту інноваційних технологій і змісту освіти www.iitzo.gov.ua та регіонального веб-порталу «Освіта Рівненщини» <http://rivneosvita.org.ua> у спільноті методичних та педагогічних працівників, які працюють за курсом «Сходінки до інформатики» в районах (містах) області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Лист МОН № 1/9-493 від 15.07.13 року «Про орієнтовний перелік навчально-методичного забезпечення базових дисциплін у 2 та 5 класах загальноосвітніх навчальних закладів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36657/.

2. Постанова КМУ №462 від 20.04.11 року «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/.

3. Лист Міністерства № 1/9-383 від 30.05.2013 «Про організацію навчально-виховного процесу в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2013/2014 навчальному році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/1608->.

4. Науково-методичний супровід щодо вивчення інформатики у 2013-2014 навчальному році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dosvid-loippo.at.ua>.

5. Тимошук О. П. Науково-методичний супровід курсу «Сходінки до інформатики» в 2013-2014 навчальному році / О. П. Тимошук // Методичні рекомендації до організації навчально-виховного процесу в 2013-2014 навчальному році : інформаційно-методичний бюлетень. – Рівне : РОІППО, 2013.

Оксана ТОМЕЦЬКА,
*методист кабінету виховної роботи,
позашкільної освіти, захисту прав дитини,
дисциплін художньо-естетичного циклу
та фізичного виховання
Рівненського ОІППО*

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
НА 2014-2015 НАВЧАЛЬНИЙ РІК.
ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «МИСТЕЦТВО»
(предмети художньо-естетичного циклу)**

Мистецьке навчання у системі сучасної освіти розглядається як суттєвий компонент пізнавальної компетентності школяра. Могутній пізнавальний і виховний потенціал мистецтва пов'язаний з естетичною природою, завдяки якій досягаються потаємні найскладніші процеси внутрішнього світу людини, її духовного життя. У 2014-2015 навчальному році з 1 вересня в основній школі продовжуватиметься поступове впровадження нового Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти й нових навчальних програм з усіх базових дисциплін. Основною метою освітньої галузі «Мистецтво» є формування в учнів у процесі сприймання, інтерпретації, оцінювання ними творів мистецтва та провадження практичної діяльності системи ключових, міжпредметних естетичних і предметних мистецьких компетентностей як цілісної єдиної основи світогляду, а також здатності до художньо-творчої самореалізації і культурного самовираження.

Навчальні предмети галузі «Мистецтво», до яких належать, насамперед, музичне, образотворче мистецтво, інтегрований курс «Мистецтво», художня культура та естетика, є предметами так званого культуротворчого циклу, їх об'єднує загальний принцип «культуротворення», проте кожен з них має власні специфічні риси та завдання.

Основна школа (5-9 клас)

В основній школі навчання мистецьких дисциплін у 5-6-х класах здійснюватиметься за новою програмою «Мистецтво» (авт. Масол Л. та ін.), створеною відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від

23.11.2011 р. № 1392, та навчальними програмами «Мистецтво. 5-8 кл» (авт. Масол Л. та ін.), «Музичне мистецтво. 5-8 класи» (авт. Фільц Б. та ін.) та «Образотворче мистецтво. 5-7 класи» (авт. Белкіна Е. та ін.) (вид. «Перун», 2005 р.).

У 9 класі навчальним предметом художньо-естетичного циклу є художня культура, яка вивчається за програмою «Художня культура» авт. Л. Масол, Н. Миропольська (вид. «Перун», 2005 р.). Її зміст є логічним узагальненням вивченого учнями на уроках мистецьких дисциплін у 1-8 класах та пропедевтикою подальшого вивчення художньої культури у старшій профільній школі.

Звертаємо увагу, керівників навчальних закладів області, що відповідно до рекомендацій Міністерства (лист МОН від 27.01.2009 № 1/9-55), зважаючи на мистецьке наповнення змісту предмета, місцевим керівним органам освіти **рекомендовано** під час комплектації педагогічних працівників передбачити годинне навантаження з художньої культури насамперед учителів музичного чи образотворчого мистецтва.

Звертаємо увагу на те, що відповідно до нових Типових навчальних планів, затверджених наказом МОНмолодьспорту від 03.04.2012 № 409 та наказу Міністерства освіти і науки України № 657 від 29.05.2014 р., освітня галузь «Мистецтво» реалізується навчальними предметами «Образотворче мистецтво», «Музичне мистецтво» або інтегрованим курсом «Мистецтво», **рішення про що приймає загальноосвітній навчальний заклад.**

Також, **нагадуємо**, що відповідно до Типових навчальних планів для спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов, із поглибленим вивченням предметів технічного (інженерного) циклу, спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, класів із поглибленим вивченням окремих предметів (додатки № 3, 4, 5, 8 до наказу МОНмолодьспорту від 03.04.2012 р. № 409 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня») на вивчення предметів художньо-естетичного циклу передбачено 1 навчальна година, з інваріантної складової. Проте, **з метою повної реалізації вимог освітньої галузі «Мистецтво» Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти рекомендуємо** використовувати додатково 1 годину за рахунок варіативної складової навчального плану.

У 2014-2015 н. р. відповідно до наказу МОНмолодьспорту від 03.04.2012 № 409 за новими навчальними планами та програмами починають навчатися учні 6-х класів. Якщо у 5 класі було зроблено акцент на вивчення особливостей мови та видів різних мистецтв, то у 6 класі, згідно з програмою «Мистецтво» (авт. Масол Л. та ін.), в учнів є можливість усебічно ознайомитися з усіма основними жанрами музичного та образотворчого мистецтва (тема року – «Жанри мистецтва»). На цій ґрунтовній основі учням буде легше опановувати особливості художніх стилів, що вивчатимуться у майбутньому – у 8-9-х класах.

У царині музичного мистецтва шестикласники знайомитимуться з характерними ознаками жанрів камерно-вокальної та хорової музики (пісня, гімн, романс, кантата, ораторія, меса, літургія та ін.) відповідно до їх призначення (I семестр) та жанрів камерно-інструментальної (прелюдія, скерцо,

ноктюрн, етюд, варіації, рондо, соната, квартет та ін.) і симфонічної музики (увертюра, концерт, симфонія, симфонічна поема, сюїта та ін.) (II семестр); вчитимуться інтерпретувати образний зміст музичних творів та визначати їхню композиційну будову (форму), а також типи розвитку музики. Одним із основних видів діяльності на уроках музичного мистецтва є формування та розвиток вокально-хорових навичок учнів, тому у 6 класі велику увагу слід приділити вокально-хоровій роботі: виконанню одноголосних та багатоголосних (зокрема, двоголосних) творів, формуванню навичок співу в ансамблі, хорі.

З образотворчого мистецтва шестикласники познайомляться з характерними ознаками й різновидами жанрів цього виду мистецтва: анімалістичний, пейзаж, портрет (I семестр), історичний, міфологічний, релігійний, батальний, побутовий жанри, натюрморт (II семестр), удосконалюватимуть вміння щодо інтерпретації образного змісту творів різних жанрів. У процесі художньо-практичної діяльності на уроках образотворчого мистецтва учні, використовуючи різноманітні художні техніки і матеріали, опановуватимуть закони лінійної і повітряної перспективи, композиції та кольорознавства; прийоми komponування елементів зображення у певному форматі; створюватимуть образи тварин, людей (площинні, об'ємні, у статиці та динаміці); вчитимуться передавати міміку, емоційні стани, жести людини; створюватимуть сюжетно-тематичні і декоративні композиції.

Зміст інтегрованого курсу «Мистецтво» побудовано за моделлю поліцентричної інтеграції мистецьких знань, що передбачає інтегрування домінантних змістових ліній – музичного та образотворчого мистецтва, які органічно поєднуються в єдиний тематичний цикл і збагачуються елементами хореографії, театру, кіно, які входять до культурологічної лінії державного освітнього стандарту. Таким чином зміст інтегрованого курсу реалізує усі змістові лінії освітньої галузі «Мистецтво» державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти. Жанрова палітра різних видів мистецтва у змісті інтегрованого курсу розкривається у контексті загальних світоглядних тем: «Образ людини у мистецьких жанрах» (I семестр), «Образи природи у мистецьких жанрах» (II семестр).

У I семестрі учні опановуватимуть характерні ознаки камерно-вокальних і хорових жанрів (пісня, гімн, романс, кантата, ораторія, літургія та ін.) та жанрів образотворчого мистецтва (портрет, побутовий, історичний, міфологічний, релігійний, батальний). У II семестрі шестикласники знайомитимуться з музичними жанрами камерно-інструментальної і симфонічної музики (прелюдія, ноктюрн, рондо, варіації, етюд-картина, соната, увертюра, концерт, симфонія, симфонічна поема, симфонічна сюїта тощо) та особливостями жанрів образотворчого мистецтва - пейзажем, натюрмортом, анімалістичним. На уроках мистецтва учні вчитимуться використовувати набуті знання про жанри мистецтва у процесі інтерпретації художніх творів; розвиватимуть вокально-хорові навички (на уроках музичного мистецтва) та вдосконалюватимуть практичні навички у галузі образотворчого мистецтва (згідно з програмою).

Календарно-тематичні планування, які є одним з головних документів вчителя, для підготовки до уроків, що забезпечують реалізацію змісту і вимог навчальної програми можуть використовуватися та складатися у такий спосіб:

- використання календарно-тематичних планів, складених і запропонованих авторами відповідно до змісту підручників, рекомендованих МОН України;

- використання календарно-тематичних планів, створених творчими колективами, педагогічними об'єднаннями, особисто вчителем тощо на основі власного досвіду, творчих уподобань та наявної матеріально-технічної бази.

Календарно-тематичне планування, обране вчителем для роботи, має бути затверджене адміністрацією навчального закладу.

Впродовж навчання на уроках мистецьких дисциплін учні мають набувати досвід висловлювати оцінні судження щодо творів різних жанрів мистецтва, виявляти естетичне ставлення до мистецької діяльності, брати участь у дискусіях, порівнювати власну думку щодо творів мистецтва з думкам інших і толерантно ставитися до них, виявляти ініціативу та взаємодопомогу у груповій роботі; проявляти активність у процесі пізнання мистецтва, використовувати медіа-ресурси (радіо, телебачення тощо) у пошуковій діяльності.

Акцентуємо увагу педагогів області на тому, що відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 27.05.2014 р. № 648 «Щодо припинення практики створення та вимагання від дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних навчальних закладів документації та звітності, не передбаченої законодавством України» для підготовки до навчальних занять відповідно до пункту 2 «місцевим органам управління освітою в межах компетенції вжити додаткових заходів щодо **припинення практики:**

2.3. встановлення заборони педагогічним працівникам щодо використання будь-яких інформаційних, довідкових матеріалів, не заборонених законодавством України, при підготовці до навчальних занять та при здійсненні позакласних заходів;

2.5. примушування навчальних закладів та учасників навчально-виховного процесу до участі у різноманітних позапланових заходах (конкурсах, турнірах, змаганнях тощо) та збору звітності, рейтингового оцінювання за результатами їх проведення».

Проте варто пам'ятати також, що однією із умов виконання нового Державного стандарту та чинної програми **Мистецтво для 5 – 9 класів** провідними завданнями галузі є:

- **виховання в учнів емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва та дійсності, розвиток художніх інтересів, естетичних ідеалів;**

- формування системи художніх знань, яка відображає видову специфіку і взаємодію мистецтв;

- розвиток умінь сприймання, інтерпретації та оцінювання творів мистецтва й художніх явищ;

- стимулювання здатності учнів до художньо-творчого самовираження, до діалогу;

- **розвиток художніх здібностей, критичного мислення;**
- **формування потреби в естетизації середовища та готовності до участі у соціокультурному житті** (що передбачає участь у різноманітних заходах загальноосвітнього закладу у тому числі і конкурсах та позакласній роботі з мистецького спрямування).

Для реалізації нової навчальної програми для учнів 6 класів створено і рекомендовано МОН такі підручники з мистецьких дисциплін:

- «Мистецтво» авт. Масол Л., вид-во «Світоч»;
- «Музичне мистецтво» авт. Аристова Л., Масол Л., вид-во «Сиция»;
- «Музичне мистецтво» авт. Кондратова Л., вид-во «Навчальна книга – Богдан»;
- «Образотворче мистецтво» авт. Калініченко О., Масол Л., вид-во «Сиция»;
- «Образотворче мистецтво» авт. Железняк С., Ламонова О., вид-во «Генеза».

У підручнику **«Образотворче мистецтво. 6 клас» (авт. Калініченко О., Масол Л.)** відповідно до програми детально висвітлено жанри образотворчого мистецтва та їх різновиди. Теоретичний матеріал широко доповнюється візуальним рядом: репродукціями художніх творів сучасності й давнини, шедеврів світового мистецтва вітчизняних і зарубіжних авторів, а також відповідними схемами до ілюстрацій.

За підручником **«Образотворче мистецтво. 6 клас» (авт. Железняк С., Ламонова О.)** учні продовжать знайомство з образотворчим мистецтвом і його жанрами; поглиблюватимуть знання про деякі художні техніки, секрети перспективи і колориту, про прийоми композиції, дізнаються про творчість нових славетних українських і світових митців.

Згідно з навчальною програмою підручник **«Музичне мистецтво. 6 клас» (авт. Масол Л., Аристова Л.)** присвячений розкриттю особливостей музичних жанрів і складається з 4 розділів. Підручник **«Музичне мистецтво. 6 клас» (авт. Кондратова Л.)** побудований за діалогічним принципом: його основу складають спілкування головних персонажів та збереження характерних структурних компонентів і традиційних рубрик, започаткованих у підручнику для 5 класу. Зміст підручника для 6 класу охоплює широкий спектр вокальних та інструментальних жанрів музичного мистецтва.

Виконання творчих проєктів, передбачених програмою, хоча й не є обов'язковим, допоможе учням набути конкретних дослідницьких навичок і вмінь, а саме: застосовувати музичні знання для самореалізації, створювати домашню фонотеку, складати програми шкільних і позашкільних концертів, інтерпретувати музичні твори різних жанрів, усвідомлюючи єдність змісту і форми, та багато іншого, що може впроваджуватися вчителем не тільки на уроках, а й у позаурочному виховному середовищі.

Ретельний відбір у підручниках художньо-дидактичного матеріалу з опорою на шедеври українських і зарубіжних митців, приклади творчості народних майстрів; спрямування їхнього змісту на розвиток спеціальних

художніх здібностей реалізують інформаційну і розвивальну функції підручника, як навчального видання. Важливою є виховна функція підручників, на реалізацію якої слід звертати безпосередню і систематичну увагу. Вона закладена у самому змісті творів мистецтва, завдяки чому потрібно здійснювати виховання гуманістичних цінностей і пріоритетів, важливих моральних якостей особистості - доброта, дружба, любов, повага до родини тощо. Використання у підручниках творів та характеристики творчості українських митців сприяє формуванню основ патріотичного виховання особистості. Адже місія мистецтва є дуже важливою у справі виховання патріотизму, гордості за землю, країну, в якій ми живемо, талановитих людей, які виходили з нашого народу або таланти яких розквітали на теренах нашої землі. І тому саме з цієї позиції вчителів потрібно розкривати зміст творів українського мистецтва, адже нам є чим пишатися: мистецькі шедеври з'являлися не фрагментарно, а впродовж усього історичного і культурного розвитку.

Відповідно до програми підручник **«Мистецтво. 6 клас» (авт. Масол Л.)** складається з двох частин **«Образ людини у мистецьких жанрах»** і **«Образи природи в мистецьких жанрах»**. У ньому детально висвітлено основні жанри музичного мистецтва (камерно-вокальні, хорові, камерно-інструментальні, симфонічні, музично-театральні) і основні жанри образотворчого мистецтва: портрет, історичний жанр і його різновиди (міфологічний, релігійний, батальний), побутовий жанр, пейзаж і його різновиди (сільський, міський, ландшафтний, марина тощо), натюрморт. Усі теоретичні теми проілюстровано відповідними творами для сприймання і аналізу-інтерпретації. У блоці **«Музичне мистецтво»** представлено пісні для співу, а у блоці **«Образотворче мистецтво»** – художньо-практичні завдання, які супроводжуються методичними малюнками (поетапне виконання композицій, варіанти-зразки або схеми побудови композицій) і порадами.

Необхідно пам'ятати, що завдання, наведені у підручниках, варіативні і передбачають особистісний вибір учнів та вчителя. Оновленою чинною програмою **«Мистецтво. 5-9 класи»** передбачено: «творче ставлення вчителя до змісту і технологій навчання, поурочного розподілу навчального художнього матеріалу. Він має можливість обирати мистецькі твори для сприймання та співу, орієнтуючись на навчальну тематику та критерій їх високої художньої якості, а також розробляти художньо-практичні й ігрові завдання для учнів, враховуючи програмні вимоги, мету уроку, дбаючи про цілісну драматургію уроку. Оскільки предмети мистецтва в загальноосвітній школі мають важливе естетико-виховне спрямування, якому підпорядковуються дидактичні завдання, вчитель має сприяти зростанню в учнів інтересу до мистецтва, розвитку здатності емоційно реагувати на художні твори і знаходити в них особистісний смисл. Тому, головне надзавдання вчителя – створити захоплюючу емоційно піднесену атмосферу, щоб кожний урок став справжнім **уроком мистецтва**, надихав учнів на творчість – в особистісній і соціокультурній діяльності.

Зважаючи на те, що серед вчителів області у галузі **«Мистецтво»** недостатньо фахівців, та з метою оптимізації навчального процесу, обласна авторська творча майстерня розробила педагогічні кейси **«Образотворче**

мистецтво. 5 клас» та «Образотворче мистецтво. 6 клас» у яких представлені методичні та дидактичні матеріали до уроків образотворчого мистецтва: програма «Образотворче мистецтво» для загальноосвітніх навчальних закладів, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів із образотворчого мистецтва, календарно-тематичне планування уроків мистецтва у 5 та 6 класі, методичні рекомендації та інструментарій уроків, мультимедійні засоби навчання образотворчого мистецтва.

Наголошуємо на тому, що навчальна діяльність учнів із дисциплін художньо-естетичного циклу у 5-8 класах може проводитись у різних формах **окрім письмових** (запис учнями будь-якої інформації зі слів учителя чи з дошки, контрольних, самостійних робіт, написання рефератів), які спричиняють додаткове недоцільне навантаження учнів. Примусове ведення учнями зошитів, виконання письмових домашніх завдань є недоцільним і несприятливим для організації творчої мистецької діяльності.

Нагадуємо, що **примусове виконання учнями письмових домашніх завдань, написання рефератів тощо є недоцільним і несприятливим для організації творчої мистецької діяльності**, недопустимим є перевантаження учнів зайвими за обсягом домашніх завдань.

Основними і обов'язковими видами діяльності на уроках, як уже зазначалося, має бути сприймання та аналіз-інтерпретація творів мистецтва та мистецька діяльність учнів (вокально-хорова, художньо-практична, творча). Тому оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється за основними видами діяльності на уроках відповідно до Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів, затверджених наказом МОНмолодьспорту від 13.04.2011 р. № 329 «Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти».

Порядок заповнення сторінок класного журналу та оцінювання навчальних досягнень учнів 5-11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється відповідно до «Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів».

Письмові тематичні перевірки (контрольні, самостійні роботи) з музичного мистецтва та образотворчого мистецтва **не проводяться**. Тематична атестація проводиться двічі на семестр та виставляється в журналі в окрему колонку без дати. Тематичне оцінювання проводиться і виставляється на основі поточного. Деякі теми програм із музичного мистецтва розраховані на вивчення впродовж семестру. У такому випадку, з метою узагальнення вивченого та згідно «Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів», доцільно здійснювати проміжне оцінювання навчальних досягнень учнів. При виставленні тематичної оцінки враховуються **всі види** навчальної діяльності учнів, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми. У випадку сумнівів у виставленні тематичної оцінки, можливе додаткове усне опитування або проведення моніторингу знань (запропонованих у збірниках для державної підсумкової атестації, це можуть бути – завдання на порівняння, узагальнення та систематизацію, здійснення мистецьких аналогій, аналіз-інтерпретацію мистецьких творів, захист власних проєктів).

Основним видом домашніх завдань в основній школі з предмета «Музичне мистецтво» мають бути завдання на слухання та інтерпретацію музики в навколишньому середовищі, а також завдання творчого спрямування (наприклад, відтворити прослухану музику за допомогою елементарних музичних інструментів, рухів, голосу, придумати назву до музичного твору, продумати інструментарій для музичного супроводу твору, прослуханого на уроці, виконавський план пісні, проаналізувати звуки, створити імпровізацію (вокальну інструментальну, ритмічну, мелодичну) тощо). З предмета «Образотворче мистецтво» **домашніми завданнями** можуть бути спостереження за кольорами, формами, перспективними змінами в просторі, аналіз колориту, орнаментів, природних форм, фактури, текстури, характеру тощо; добір зразків зображень до теми (графіка, живопис, скульптура, декоративно-прикладне мистецтво, архітектура, дизайн, фото); добір асоціативного ряду, тла, природних матеріалів тощо для майбутньої композиції, виконання проекту та ін.

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
НА 2014-2015 НАВЧАЛЬНИЙ РІК
ДЛЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ «МИСТЕЦТВО»
(ПРЕДМЕТ «ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА»)
*Старша школа (10-11 клас)***

Мистецьке навчання у системі сучасної освіти розглядається як суттєвий компонент пізнавальної компетентності школяра. Могутній пізнавальний і виховний потенціал мистецтва пов'язаний з естетичною природою, завдяки якій досягаються потаємні найскладніші процеси внутрішнього світу людини, її духовного життя. У 2014-2015 навчальному році з 1 вересня в старшій школі продовжуватиметься навчання відповідно до Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти та програми «Художня культура» (авт. Л. Масол, Н. Миропольська; вид. «Перун», 2005 р.). Основною метою освітньої галузі «Мистецтво» є формування в учнів у процесі сприймання, інтерпретації, оцінювання ними творів мистецтва та провадження практичної діяльності системи ключових, міжпредметних естетичних і предметних мистецьких компетентностей як цілісної єдиної основи світогляду, а також здатності до художньо-творчої самореалізації і культурного самовираження.

Навчальний предмет галузі – «Художня культура», є предметом так званого культуротворчого циклу. Змістом предмету є логічне узагальнення вивченого учнями на уроках мистецьких дисциплін у 1-9 класах та пропедевтикою подальшого поглибленого вивчення мистецтва у старшій профільній школі.

Звертаємо увагу, керівників навчальних закладів області, що відповідно до рекомендацій Міністерства (лист МОН від 27.01.2009 № 1/9-55), зважаючи на мистецьке наповнення змісту предмета, місцевим керівним органам освіти **рекомендовано** під час комплектації педагогічних працівників передбачити годинне навантаження з художньої культури насамперед учителів музичного чи образотворчого мистецтва.

Програма передбачає творче ставлення вчителя до змісту і технологій навчання, поурочного розподілу навчального художнього матеріалу. Він має можливість обирати мистецькі твори для сприймання та співу, орієнтуючись на навчальну тематику та критерій їх високої художньої якості, а також розробляти художньо-практичні та ігрові завдання для учнів, враховуючи програмні вимоги, мету уроку, дбаючи про цілісну драматургію уроку.

Із художньої культури у 2014-2015 навчальному році учні 10-11 класів відповідно до обраного профілю навчання опановуватимуть художню культуру за програмами рівня стандарт, академічного та профільного рівня (авт. Л. Масол, Н. Миропольська, що міститься в Збірнику програм для художньо-естетичного циклу для 5-11 класів (вид. «Перун», 2005 р.), Збірнику програм для профільного навчання (вид. «Оберіг», 2009 р.) та розміщена на офіційному веб-сайті МОН України (www.mon.gov.ua).

Нагадуємо, що **примусове виконання учнями письмових домашніх завдань, написання рефератів тощо є недоцільним і несприятливим для організації творчої мистецької діяльності**, недопустимим є перевантаження учнів зайвими за обсягом домашніх завдань. Навчання художньої культури має базуватися на положенні: *«Головне – не кількість інформації та набутих знань, а накопичення особистісного художньо-естетичного досвіду»*. Саме тому рекомендуємо педагогам художньої культури перейти із площини монологічного викладу навчального матеріалу у площину конструювання діалогу між учнями. Цьому сприятиме використання різноманітних форм роботи на уроці, зокрема, **інноваційних** художньо-педагогічних технологій – інтегративних, проблемних, інтерактивних (дискусії, диспути), проектних (індивідуальні, групові та колективні проектні завдання), переважно замінюючи монологічну форму подачі матеріалу на діалогічну. Звертаємо увагу, що проектна діяльність має організовуватися на добровільних засадах: це стосується як вибору теми й обсягу пошукової роботи, так і форм презентації. В умовах особистісно-орієнтованого навчання головним завданням вчителя стає зацікавити учнів предметом, віднайти завдання, які відповідатимуть і здібностям, і можливостям кожного школяра. Проектну діяльність учнів треба ретельно планувати, поетапно відстежувати й оцінювати результати. Вчителеві доцільно стежити за виконанням проектів, допомагати учням організовувати свою роботу, вчасно коректувати її, консультувати в разі виникнення труднощів. Крім того, у старшій профільній школі важливим постає завдання *професійної орієнтації учнів*. Для цього слід зокрема у профільних класах посилити **практичну спрямованість** курсу через систему спеціальних творчих завдань з урахуванням інтересів учнів, які водночас виконують функцію «професійних випробувань» з метою реалізувати й перевірити здібності учнів. Ознайомленню зі світом мистецьких професій (реставратора, мистецтвознавця, архітектора, картографа, дизайнера, критика тощо) допоможуть завдання типу: розробити дизайн власного кишенькового годинника; конкурс моделей одягу з використанням елементів, винайдених французькими модельєрами, конкурс лібрето балету, відгуків (рецензій) на переглянутий фільм та ін. Безумовно,

кожний педагог може самостійно розробити аналогічні зразки практичних завдань-випробувань.

Календарно-тематичні планування, які є одним з головних документів вчителя, для підготовки до уроків, що забезпечують виконання навчальної програми, можуть використовуватися та складатися у такий спосіб:

- використання календарно-тематичних планів, складених і запропонованих авторами відповідно до змісту підручників, рекомендованих МОН України;
- використання календарно-тематичних планів, створених творчими колективами, педагогічними об'єднаннями, особисто вчителем тощо на основі власного досвіду, творчих уподобань та наявної матеріально-технічної бази.

Календарно-тематичне планування обране вчителем для роботи має бути затверджене адміністрацією навчального закладу.

У 10 та 11 класах предмет «Художня культура» може складатися під час **державної підсумкової атестації** як предмет за вибором в основній та старшій школі, та як профільний предмет в 11 класі (для учнів, які навчалися у класах із профільним навчанням). У загальноосвітніх навчальних закладах (класах, групах) із поглибленим вивченням предметів, спеціалізованих навчальних закладах, ліцеях, гімназіях, колегіумах таким предметом за вибором може бути той, що вивчався поглиблено. Державна підсумкова атестація з художньої культури проводиться відповідно до рекомендацій МОН України. Підготовкою до успішного складання державної підсумкової атестації може бути системне застосування на уроках художньої культури типів завдань, запропонованих у збірниках для державної підсумкової атестації – завдання на порівняння, узагальнення і систематизацію, здійснення мистецьких аналогій, аналіз-інтерпретацію мистецьких творів, створення міні-проектів.

Основними і обов'язковими видами діяльності на уроках, як уже зазначалося, має бути сприймання і аналіз-інтерпретація творів мистецтва та мистецька діяльність учнів (вокально-хорова, художньо-практична, творча). Тому оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється за основними видами діяльності на уроках відповідно до Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів, затверджених наказом МОНмолодьспорту від 13.04.2011 р. № 329 «Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти». Порядок заповнення сторінок класного журналу та оцінювання навчальних досягнень учнів 5-11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється відповідно до «Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів».

Звертаємо увагу на те, що **письмові тематичні перевірки** (контрольні, самостійні роботи) з музичного мистецтва та образотворчого мистецтва **не проводяться**. Тематична атестація проводиться відповідно до «Інструкції з ведення класних журналів» та виставляється до журналу в окрему колонку без дати. Тематичне оцінювання проводиться і виставляється на основі поточного. При виставленні тематичної оцінки враховуються **всі види** навчальної діяльності учнів, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми. У випадку

сумнівів у виставленні тематичної оцінки, можливе додаткове усне опитування, або проведення моніторингу знань (запропонованих у збірниках для державної підсумкової атестації, це можуть бути – завдання на порівняння, узагальнення і систематизацію, здійснення мистецьких аналогій, аналіз-інтерпретацію мистецьких творів, захист власних проектів).

Домашні завдання з художньої культури можуть бути практично-творчого чи дослідницько-пошукового характеру (зокрема, виконання проектів), добір асоціативного (візуального, музичного) ряду, підготовка сценарію позакласного заходу, упорядкування картотеки, підготування до презентації, аналізування традиції, створення імпровізації (візуальної, вокальної, інструментальної, ритмічної, мелодичної), визначення ТОП-5,10.

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством для використання в загальноосвітніх навчальних закладах, щорічно зазначається в Переліку програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах, що друкується на початку кожного навчального року в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України» та розміщується на сайтах МОН України (www.mon.gov.ua) та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua).

Акцентуємо увагу педагогів області на тому, що відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 27.05.2014 р. № 648 року «Щодо припинення практики створення та вимагання від дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних навчальних закладів документації та звітності, не передбаченої законодавством України» для підготовки до навчальних занять відповідно до пункту 2 «місцевим органам управління освітою в межах компетенції вжити додаткових заходів щодо **припинення практики:** встановлення заборони педагогічним працівникам щодо використання будь-яких інформаційних, довідкових матеріалів, не заборонених законодавством України, при підготовці до навчальних занять та при здійсненні позакласних заходів».

Уроки предметів художньо-естетичного циклу – це уроки мистецтва, і тому найдоцільніше більшість із них будувати за методом емоційної (художньо-педагогічної) драматургії, який спрямований на активізацію емоційного відношення школярів до мистецтва. Цей метод сприяє створенню атмосфери зацікавленості, живого інтересу до уроку. Його основна функція полягає, насамперед, у тому, щоб допомогти учням зрозуміти, пережити досвід емоційно-естетичного ставлення до навколишнього світу, втілений в образній структурі твору мистецтва, окрім того цей метод покликаний робити процес пізнання мистецтва цікавим і захоплюючим.

Саме тому рекомендуємо педагогам художньої культури перейти із площини монологічного викладу навчального матеріалу у площину конструювання діалогу між учнями. Цьому сприятиме використання різноманітних форм роботи на уроці, зокрема, **інноваційних** художньо-педагогічних технологій – інтегративних, проблемних, інтерактивних (дискусії, диспути), проектних (індивідуальні, групові та колективні проектні завдання),

переважно замінюючи монологічну форму подачі матеріалу на діалогічну. Звертаємо увагу, що проектна діяльність має організовуватися на добровільних засадах: це стосується як вибору теми й обсягу пошукової роботи, так і форм презентації. В умовах особистісно-орієнтованого навчання головним завданням вчителя є: зацікавити учнів предметом, віднайти завдання, які відповідатимуть і здібностям, і можливостям кожного школяра. Проектну діяльність учнів треба ретельно планувати, поетапно відстежувати й оцінювати результати. Вчителеві доцільно стежити за виконанням проектів, допомагати учням організовувати свою роботу, вчасно коректувати її, консультувати в разі виникнення труднощів.

Крім того, у старшій профільній школі важливим постає завдання *професійної орієнтації учнів*. У профільних класах варто посилити практичну спрямованість курсу через систему спеціальних творчих завдань із урахуванням інтересів учнів, які водночас виконують функцію «професійних випробувань», метою яких є реалізація та перевірка здібностей учнів.

Основними і обов'язковими видами діяльності на уроках, як уже зазначалося, має бути сприймання і аналіз-інтерпретація творів мистецтва та мистецька діяльність учнів. Тому оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється за основними видами діяльності на уроках відповідно до «Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти» (наказ МОН України від 21.08.2013 р. № 1222).

ДОПРОФІЛЬНА ПІДГОТОВКА УЧНІВ ТА ПОГЛИБЛЕНЕ ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТІВ ГАЛУЗІ «МИСТЕЦТВО» У 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Особливістю допрофільної підготовки учнів у галузі шкільної художньо-естетичної освіти є її наскрізність та наступність.

Важливу роль у допрофільній підготовці відводиться факультативним курсам та курсам за вибором, що реалізуються за рахунок годин варіативної складової навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів.

Переважає більшість факультативних курсів та курсів за вибором вивчаються учнями впродовж кількох років і взаємодоповнюють один одного за змістом.

Поглиблене вивчення мистецьких дисциплін – запорука якісної допрофільної підготовки учнів основної школи, що в подальшому дасть їм можливість свідомо обрати профіль навчання. У старшій школі вивчення обраних учнями факультативних курсів та курсів за вибором допомагатиме їм визначитися із вибором майбутньої професії. Вивчення факультативних курсів і курсів за вибором організовується за умови наявності бажання учнів їх вивчати та створення належних умов для їх опанування. Міністерством освіти і науки України сформовано та рекомендовано два збірники програм факультативних курсів та курсів за вибором для спеціалізованих загальноосвітніх шкіл музичного та художнього профілю (вид. «Ранок», 2009 р.). Пропоновані в збірниках програми можуть використовуватися не лише в спеціалізованих школах, а й у

будь-яких загальноосвітніх навчальних закладах для допрофільної підготовки учнів.

До збірника програм факультативних курсів та курсів за вибором музичного спрямування увійшли програми з навчання гри на бандурі, електронних музичних інструментах, програми з ритміки, хорового класу, основ культурології, театру, музичного краєзнавства та інші.

У збірнику програм художнього спрямування представлено програми з художньої праці, дизайну, графіки, креслення, українського народного мистецтва, історії образотворчого мистецтва, етикету тощо.

Для спеціалізованих загальноосвітніх шкіл музичного та художнього профілю підготовлені збірники програм із профільних предметів (вид. «Ранок», 2009 р.). До збірника програм музичного профілю увійшли програми профільних предметів: музична грамота і сольфеджіо, хоровий та сольний спів, музична література, історія музичного мистецтва, музичний інструмент. Збірник програм художнього профілю складають програми з рисунку, живопису, композиції, комп'ютерна графіка, ліплення, художньої праці.

Профільні предмети реалізують цілі, завдання і зміст конкретного профілю. Вони належать до інваріантної складової навчального плану, тобто є обов'язковими для учнів, які навчаються в спеціалізованій школі з поглибленим вивченням окремих предметів.

Залежно від особливостей та умов роботи, спеціалізований загальноосвітній навчальний заклад може вносити необхідні корективи щодо вивчення профільних предметів і курсів, зокрема, може перерозподілятися час між курсами профільного циклу.

Із новими досягненнями в царині культури, мистецтва і мистецької педагогіки можна ознайомитися на сторінках фахового журналу «Мистецтво та освіта». Журнал друкує нові навчальні програми, інформаційні матеріали, методичні рекомендації та розробки, а також нотні додатки, що покликані допомагати в реалізації змісту освітньої галузі «Мистецтво» в шкільному навчально-виховному процесі.

Результатом навчання учнів у школі в галузі художньо-естетичної освіти має стати не тільки система художніх знань і вмінь, на що традиційно спрямовувалась мистецька освіта попередніх десятиліть, а також система особистісних художньо-естетичних **цінностей** та **компетентностей** – важливих складників естетично розвиненої особистості, що полягає в її здатності керуватися набутими художніми знаннями й уміннями, готовність використовувати отриманий досвід у самостійній практичній художньо-творчій діяльності згідно із загальнолюдськими естетичними цінностями й власними світоглядними позиціями, естетичними смаками. Вектор освіти й виховання має спрямовуватись у площину цінностей особистісного розвитку школярів на основі виявлення художніх здібностей, формування різнобічних естетичних інтересів і потреб, становлення в кінцевому рахунку творчої індивідуальності кожного учня.

Галина ТРИГУБЕЦЬ,
*завідувач кабінету інноваційної діяльності
та науково-дослідної роботи Рівненського ОІППО*

ОРІЄНТИРИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Інноваційні процеси виступають невід'ємною складовою розвитку освітньої галузі та сприяють, насамперед, збереженню цінностей, і водночас несуть у собі відмову від усього застарілого, тим самим закладаючи основи соціальних змін. Інновацію розглядають як нововведення в освіті, зокрема у змісті, методиках і технологіях навчальної діяльності та виховання особистості, у змісті та формах організації управління освітньою системою, в організаційній структурі закладів освіти, що суттєво підвищує якість освітніх послуг.

Інноваційний розвиток навчального закладу здійснюється переважно за допомогою цілеспрямованого внесення в його діяльність якісно нових елементів, їх взаємозв'язків і характеристик та забезпечує перехід до нового якісного стану.

Інноваційна діяльність навчальних закладів регламентується Законами України «Про інноваційну діяльність» (від 04.07.02 р. № 40- IV), «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (від 16.01.03 р. № 433- IV), наказами Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності» (від 07.11.00 р. № 522 із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1352 від 30.11.2012 р.), «Про затвердження Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад» (від 20.02.2002 року № 114 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 23.11.2009 №1054) та іншими нормативно-правовими актами.

Інноваційною освітньою діяльністю у системі освіти є діяльність, що спрямована на розроблення й використання у сфері освіти результатів наукових досліджень та розробок (п.1.2. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності).

Враховуючи зміст та масштабність змін, що будуть внесені в навчальні заклади внаслідок здійснення інноваційної освітньої діяльності, визначається її рівень – всеукраїнський, регіональний чи рівень навчального закладу. Всеукраїнський рівень діяльності дозволяє розробляти та використовувати в установленому порядку освітні, навчальні, виховні та управлінські системи; базовий компонент дошкільної освіти, інваріантну складову змісту загальної середньої освіти, зміст позашкільної освіти. Як на всеукраїнському, так і на регіональному рівні можна розробляти і впроваджувати технології, форми, методи і засоби навчання, виховання та управління освітою; науково-методичне, кадрове, матеріально-технічне та фінансове забезпечення навчально-виховного процесу у навчальних закладах. Крім того, регіональний рівень дозволяє розроблення та використання варіативної складової змісту дошкільної та загальної середньої освіти. Інноваційна освітня діяльність на рівні навчального закладу передбачає використання освітніх інновацій, перевірених у ході

експериментів всеукраїнського та регіонального рівнів і може здійснюватись у дошкільних, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах.

У ході розроблення освітніх інновацій описуються та обґрунтовуються запропоновані ідеї та підходи, чітко і повно розкривається їх зміст та очікувані результати; здійснюється перевірка їх ефективності шляхом проведення експерименту або реалізації інноваційного освітнього проекту.

Інноваційний пошук освітян Рівненщини досить широкий. Станом на 01.06.2014 року в області розробляється 13 проблем на всеукраїнському рівні, у яких беруть участь 54 навчальних заклади, 9 – на регіональному рівні, у них бере участь 92 навчальних заклади та освітні установи. Із детальною інформацією щодо проведення експериментів та реалізації інноваційних освітніх проектів можна познайомитися на сайті інституту (розділ «наукова робота») та порталі «Освіта Рівненщини» (спільнота відповідальних за інноваційну освітню діяльність та розділ «відео»). Крім того, 37 навчальних закладів та освітніх установ області є базою експериментальних досліджень, які проводяться Рівненським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти та Рівненським державним гуманітарним університетом.

Кожний загальноосвітній навчальний заклад – це установа зі своїми особливостями. Тому і підхід до впровадження інновацій та проведення дослідно-експериментальної роботи теж має бути особливим. Вивчення реального стану, внутрішніх і зовнішніх передумов дають змогу визначити доцільність і готовність педагогічного колективу до впровадження інновацій різного характеру (системно-комплексного, аспектного або локального) в практичну діяльність навчального закладу. Насамперед, керівники і педагоги, які стають ініціаторами впровадження інновацій та експериментальної роботи, повинні розуміти, що вони дають школі, вчителям, учням, батькам; як змінюється статус навчального закладу після впровадження інновацій; якими будуть очікувані результати і наслідки; який зв'язок новацій з традиціями; як буде розподілятися керівництво і який стиль управління буде в закладі; як зміняться функції учасників дослідно-експериментальної роботи і підсистем, і, взагалі, як суттєві зміни в результаті цього впровадження призведуть до розвитку навчального закладу від існуючого рівня до очікуваного, бажаного зразка школи майбутнього (прогнозування змін, тенденцій розвитку), і яким шляхом це буде відбуватися [4, с. 27].

Виважено і грамотно впровадженні інновації здатні зробити діяльність освітньої організації ефективною та привабливою (а це досить важливо в умовах конкурентних змін), що дозволить залучити нові ресурси для надання якісних освітніх послуг споживачам.

Серед широкого спектру напрямів інноваційної освітньої діяльності пропонуємо ті, які вже активно впроваджуються на теренах області, і ті, які тільки будуть започатковані на всеукраїнському рівні, зокрема:

– науково-педагогічний проект «Росток», метою якого є формування здібностей до саморозвитку та самореалізації особистості на засадах інтеграції, діяльнісного підходу до навчання і виховання. Основою даного проекту є

інтегративно-діяльнісний підхід до формування інноваційного мислення учня і вчителя;

– науково-педагогічний проект «Інтелект України», суть якого полягає не в насиченні дитини поглибленими знаннями, а у набутті нею, перш за все, необхідних навичок роботи з інформацією, аналізу, гнучкого творчого мислення, самоконтролю та самооцінки, швидких реакцій, раціональної організації навчальної праці; розвитку пізнавальних процесів – сприйняття, пам'яті, мислення, уваги й уваги; розвитку якостей особистості школяра – цілеспрямованості, працелюбності, організованості, охайності, наполегливості, волі тощо.

Ці інноваційні освітні продукти мають повністю розроблене навчально-методичне забезпечення (як для вчителя, так і для учня) та рекомендацію Міністерства освіти і науки України до використання у навчальних закладах України, що відповідає Положенню про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності.

Нові напрями досліджень на всеукраїнському рівні, до яких можуть долучитися навчальні заклади області, пропонують:

– Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України спільно з Центром розвитку особистості, тема науково-дослідної роботи «Генетичні основи становлення та самореалізації особистості в ігровій та навчальній діяльності», мета якої полягає в створенні та апробації інноваційної моделі комплексної освіти та розвитку особистості дітей від 2 до 12 років;

– Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, тема науково-дослідної роботи «Школа цілісного розвитку особистості як школа майбутнього», в основі якої активізація механізмів саморозвитку та самореалізації учнів, дана модель школи буде побудована на засадах діяльності різновікових об'єднань учнів з активною самоосвітою і взаємним навчанням учнів, із визначенням ролі вчителя як консультанта та індивідуального, випереджувального за суттю, темпу навчання.

Інноваційна освітня діяльність є принципово важливою відповіддю на виклики сучасності, що визначені переходом суспільства до інноваційного типу розвитку і зумовлюють гнучкість системи освіти, її відкритість до нового, її здатності формувати інноваційну людину.

Література

1. Ващенко Л.М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону : Монографія. - К. : Видавниче об'єднання "Тираж", 2005. - 380 с.
2. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності: наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1352 від 30.11.2012 р.
3. Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад»: наказ Міністерства освіти і науки від 20.02.2002 року № 114 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 23.11.2009 №1054).

4. Організатору інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи у загальноосвітньому навчальному закладі: методичний poradnik / Автори-упорядники: І. Н. Євтушенко, Ю. І. Завалевський, С. В. Кириленко, О. І. Киян, К. В. Таранік-Ткачук. – К. – Чернівці: Букрек, 2014. – 420 с.

Анатолій ТРОФІМЧУК,
*завідувач кабінету фізики
Рівненської ОІППО*

Андрій ВИБАЧ,
*головний спеціаліст управління освіти і науки
Рівненської ОДА*

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ФІЗИКИ ТА АСТРОНОМІЇ У 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Нова структура фізичної освіти передбачає вивчення в 7-9 класах основної школи закінченого курсу фізики, що включає всі елементи базових знань про явища природи, розкриває суть фундаментальних наукових фактів, гіпотез, понять і законів фізики, їхній історичний розвиток.

У старшій школі загальноосвітня підготовка буде здійснюватися на засадах профільного навчання, де зміст фізичної освіти та вимоги до його засвоєння будуватимуться за трьома рівнями – рівень стандарту, академічний і профільний, що відображається у відповідних навчальних програмах.

Згідно з наказом МОН № 297 від 17.05. 2005 р. (див. сайт кабінету фізики РОІППО www.kabfiz-roippo.at.ua розділ «Нормативні документи» «Накази»), календарне планування навчального матеріалу вчителі мають право здійснювати безпосередньо у текстах робочих навчальних програм, розробка планів проведення навчальних занять є компетенцією педагога, який і визначає їх структуру і форму. У спецвипуску “Фізика для фізиків” № 6 наведено планування навчального матеріалу для 7-9 класів та 10-11 класів за рівнем стандарту, академічним та профільним рівнями. Оскільки календарне планування, наведене у даному спецвипуску, повністю відповідає тексту навчальної програми, то вчителям немає потреби його передруковувати чи переписувати.

За рахунок варіативної складової навчального плану кількість годин на вивчення предмета може бути збільшена та використовуватись як на подовження часу опанування змістом обраної програми, так і на вивчення певних спецкурсів та факультативів відповідно до обраного профілю. У першому випадку вчитель має право самостійно змінювати послідовність вивчення окремих питань посеред теми, перерозподіляти години на вивчення окремих тем у межах річної

кількості годин (лист Міністерства освіти і науки України № 1/9-349 від 20.05.13). У другому випадку вчитель повинен орієнтуватися на збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії (Харків: Видавнича група «Основа», 2009). Тематика запропонованих у збірнику програм наведена у журналі «Фізика для фізиків» №3 за 2010 р, а із самими програмами можна ознайомитися на сайті кабінету фізики РОІППО у розділі «Навчальні програми». Мінімальна наповнюваність груп для факультативних занять і курсів за вибором у міських загальноосвітніх навчальних закладах становить 8, у сільських – 4 учні (наказ Міністерства освіти і науки України № 128 від 20.02.2002).

За рішенням навчального закладу облік занять із курсів за вибором може здійснюватися на сторінках класного журналу або в окремому журналі. Рішення щодо оцінювання навчальних досягнень учнів також приймається навчальним закладом. Факультативи, групові та індивідуальні заняття проводяться для окремих учнів чи груп учнів. При цьому слід зазначати, з яких навчальних предметів інваріантної складової вони проводяться. В окремому журналі зазначається склад групи, яка відвідує факультативні заняття з предметів, та ведеться облік відвідування. Оцінювання навчальних досягнень учнів може здійснюватися за рішенням педагогічної ради (лист Міністерства освіти і науки України № 1/9-349 від 20.05.13).

Згідно з додатком 13 до наказу Міністерства освіти і науки України № 834 від 27.08. 2010 р. “Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня», дозволяється створення в однокompлектних навчальних закладах профільних груп, де відводиться 2 год на вивчення фізики всім класом (рівень стандарту) і 4 год у профільній групі (2+4=6 год, профільний рівень). Досвід показав, що така форма роботи себе не виправдовує. Неможливо спланувати навчальний матеріал так, щоб для учнів профільної групи було доповнення, більш поглиблене вивчення навчального матеріалу, який вивчався усім класом. Тому в тих закладах, які створюють профільні групи, рекомендуємо вивчати фізику окремо в групі суспільно-гуманітарного напрямку (2 год, рівень стандарту) і окремо в групі фізико-математичного напрямку (4-5 год, залежно від допустимого фінансування). Планування навчального матеріалу здійснювати за програмою академічного рівня, збільшивши кількість годин на розв’язування задач, більш ґрунтовного опанування окремих тем, або за програмою профільного рівня, зменшивши час на вивчення матеріалу, який пропонується лише для цього рівня.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки № 99 від 18.02.2008 р. «Про Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів із поглибленим вивченням окремих предметів», класи (групи) з поглибленим вивченням окремих предметів створюються в загальноосвітніх навчальних закладах за наявності відповідного навчально-методичного забезпечення, з урахуванням нахилів, здібностей і побажань дітей та згоди їхніх батьків або осіб, що їх замінюють. Рішення про формування класів із поглибленим вивченням одного чи кількох навчальних предметів приймається педагогічною радою за рекомендацією ради навчального закладу і затверджується наказом керівника закладу.

Для таких класів у 2008 році створено навчальну програму з фізики, що передбачає вивчення предмета у 8-9 класах по 4 години на тиждень. Із програмою можна ознайомитися на сайті кабінету фізики РОІППО у розділі «Навчальні програми».

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від № 834 27.08.2010 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня», навчальний предмет “Астрономія” входить до інваріантної складової навчальних планів у 11-му класі. У рівні стандарту та академічному рівні на вивчення астрономії відводиться 0,5 тижневих годин, у профільному рівні (фізичному) – 1 година. У всіх інших профілях природничого напрямку (фізико-математичний, біолого-фізичний тощо) відводиться 0,5 тижневих годин. Календарне планування з астрономії наводиться у спецвипуску «Фізика для фізиків» № 6. З огляду на те, що в Україні проводиться олімпіада з астрономії, рекомендуємо цей курс вивчати у I семестрі.

Програма рівня стандарту, академічного рівня передбачає виконання однієї практичної роботи. Учитель може довільно обирати тему цієї роботи з трьох, запропонованих програмою. Разом із тим, практика свідчить, що доцільно провести комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості відображення на ній небесних світил, використання небесних координат) та прийоми роботи з такою картою. У другій частині практичного заняття бажано продемонструвати учням вигляд зоряного неба в ділянці північного полюса світу (сузір'я Малої та Великої Ведмедей, Полярна зоря тощо), а також у різні пори року. Готуючись до проведення такого комбінованого практичного заняття, доцільно використовувати програмно-педагогічний засіб "Бібліотека електронних наочностей з астрономії. 11 клас".

Звертаємо увагу, що оцінювання навчальних досягнень учнів проводиться відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 371 від 05.05.2008 «Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти» (див. сайт кабінету фізики РОІППО, розділ «Нормативні документи» «Накази»).

Основними видами оцінювання є поточне, тематичне, семестрове, річне та Державна підсумкова атестація.

Тематичне оцінювання здійснюється на підставі результатів опанування учнями матеріалу теми (частини теми) відповідно до вимог навчальних програм упродовж її вивчення з урахуванням поточних оцінок, різних видів навчальних робіт (практичних, лабораторних, самостійних, творчих, контрольних робіт) та навчальної активності школярів.

Під час тематичного оцінювання з фізики мають бути враховані результати навчальних досягнень учнів із трьох напрямів: із знання теорії, вмінь розв'язувати задачі та виконувати лабораторні роботи. При цьому проведення окремої тематичної атестації при здійсненні відповідного оцінювання не передбачається, хоча логічним буде проведення контрольної роботи, короткочасної самостійної роботи, усного заліку тощо по закінченні вивчення теми чи її частини. Матеріал для даних видів робіт доцільно брати із „Завдань

для тематичного контролю. Фізика. 7-10 класи” (авторів Левшенюка Я.Ф. та ін.), схваленого для використання у навчально-виховному процесі.

Перед початком вивчення чергової теми вчитель повинен ознайомити учнів із тривалістю вивчення теми (кількість занять); кількістю й тематикою обов'язкових робіт і термінами їх проведення; умовами оцінювання. До обов'язкових видів робіт можуть належати: лабораторні роботи, роботи фізичного практикуму, залік, конференція, самостійна та контрольна роботи тощо.

Відповідно до Інструкції з ведення класного журналу 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України № 496 від 03.06.2008 (див. сайт кабінету фізики РОІППО, розділ «Нормативні документи» «Інструкції»), тематична оцінка виставляється до класного журналу в колонку з написом «Тематична» без зазначення дати.

Орієнтована мінімальна кількість тематичних оцінювань наведена в календарному плануванні (див. спецвипуск “Фізика для фізиків”, № 6).

За результатами тематичного оцінювання виставляється семестрова оцінка у відповідні колонки «І (ІІ) семестр», а річне оцінювання здійснюється на підставі семестрових оцінок. При виставленні семестрової та річної оцінок слід урахувати динаміку особистих навчальних досягнень учнів із предмета, важливість теми (тривалість її вивчення, складність змісту, ступінь узагальнення матеріалу тощо). Учні мають право на підвищення лише семестрової оцінки. Скоригована семестрова оцінка виставляється без дати в колонку з написом «Скоригована» поруч із колонкою «І (ІІ) семестр». Колонки для виставлення скоригованих оцінок відводяться навіть за відсутності учнів, які виявили бажання їх коригувати. Семестрові та річні роботи як окремі підсумкові роботи не проводяться.

Річна оцінка коригуванню не підлягає і виставляється до журналу в колонку з надписом «Річна» без зазначення дати не раніше, ніж через три дні після виставлення оцінки за ІІ семестр, на основі семестрових або скоригованих семестрових оцінок. Наприклад:

04 / 09	07 / 09	Поточні	27 / 09	Тематична	28 / 09	І семестр	Скоригована	ІІ семестр	Скоригована	Річна	ДПА
	8	8 7 8 8	8	8		8		9		9	
	н	8 7 8 8	7	7		7		8		8	9
	9	8 9 9 9	8	9		9		8		8	
	7	9 7 8 8	н	8		8		7	8	8	
	н	7 9 8 8	н/ 9	9		9		9		9	
	7	7 8 7 8	н/ 7	7		7	8	6	7	7	8

	н	н н н н	н	н/а		н/а	б	б		б	
	н	н н н н	н	н/а		н/а		н/а		н/а	

Дата	Тема уроку	Завдання додому
04/09	Первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності. Електричне поле. Напруженість електричного поля.	
07/09	Інструктаж із БЖД. Л.Р.1 “Дослідження взаємодії електризованих тіл”	
27/09	Підсумковий урок (контрольна робота)	

Для учнів, які не мають річної оцінки (не атестовані) з будь-яких причин, за рішенням педагогічної ради та відповідного наказу керівника навчального закладу річне оцінювання проводиться в серпні-вересні.

Із метою недопущення перевантаження учнів та раціонального використання часу, інші контрольні роботи (заміри, діагностичні роботи тощо), що організовуються керівництвом навчального закладу, мають проводитися під час запланованих учителем письмових робіт і містити завдання лише з теми, яка вивчається. У таких випадках учитель позбавляється необхідності проводити повторні письмові роботи. Річні контрольні роботи за весь курс навчання у даному класі дирекція навчального закладу має право проводити, якщо наказом передбачено повторення навчального матеріалу в кінці II семестру.

Виставлення оцінки з державної підсумкової атестації здійснюється у колонку з надписом «ДПА» після колонки з надписом «Річна» без зазначення дати.

До додатка до свідоцтва про базову загальну середню освіту та атестата про повну загальну середню освіту виставляються річні оцінки та результати Державної підсумкової атестації.

Звертаємо увагу, що відповідно до методичних рекомендацій щодо організації навчально-виховного процесу під час проведення навчальних екскурсій та навчальної практики учнів загальноосвітніх навчальних закладів (лист МОН № 1/9-61 від 06.02.2008 р.), наприкінці року оцінюванню підлягає й проведення навчальної практики (див. сайт кабінету фізики РОІППО, розділ «Нормативні документи» «Листи»). Директор закладу освіти своїм наказом затверджує чіткий графік проведення навчальної практики, особливості її оцінювання, кількість годин, які відводяться на той чи інший предмет, відповідальних осіб. Зміст і дата проведення занять навчальної практики обліковуються в класних журналах на окремих, спеціально відведених сторінках. Оцінка за навчальну практику виставляється в класному журналі, а також виокремлюється відповідним рядком у таблиці успішності учня.

Основою для формування методологічних знань в учнів повинна стати експериментальна частина курсу фізики, спрямована як на формування навиків роботи з фізичними приладами, так і на вміння фіксувати та описувати результати досліджень, робити висновки на підставі встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Демонстраційний експеримент, наведений у програмі, є обов'язковим для виконання вчителем. Опис дослідів, які вчитель повинен демонструвати в 7-9 класах у I семестрі, наведено в журналі «Фізика для фізиків» № 2 за 2010 р., в II семестрі – у журналі «Фізика для фізиків» № 4 за 2010 р.

У програмі особливу увагу звернено на формування практичних навичок школярів, запропоновано достатню кількість лабораторних робіт.

Залежно від змісту діяльності учнів ці лабораторні роботи можуть проводитися в різних формах:

- короткочасна лабораторна робота, наприклад “Вимірювання часу (метроном, секундомір, годинник)”, “Утворення кольорової гами світла шляхом накладання променів різного кольору”, “Вимірювання частоти обертання тіл” тощо;

- фронтальна лабораторна робота;

- пошуково-конструкторська лабораторна робота, наприклад “Складання найпростішого оптичного приладу”, “Конструювання динамометра”, виконання якої може здійснюватися як на уроці під керівництвом учителя, так і в домашніх умовах;

- пошуково-дослідницькі завдання для домашнього виконання, наприклад “Дослідження явища дифузії в рідинах і газах” тощо.

Учитель може замінювати тематику окремих робіт на рівноцінні з огляду на стан матеріальної бази фізичного кабінету, об'єднувати деякі лабораторні роботи, що повинно бути відображено у календарних планах.

Розвитку пізнавального інтересу, творчих та інтелектуальних здібностей учнів сприяють домашні завдання до лабораторних робіт, які спрямовані на спостереження певного явища, постановку дослідження на обладнанні, пристроях побутового призначення, конструювання пристроїв для отримання підтвердження певних теоретичних обґрунтувань.

З огляду на те, що деякі лабораторні роботи з навчальної програми з фізики спрямовані на спостереження фізичних явищ і процесів, ознайомлення учнів із будовою пристроїв та у деякій мірі мають репродуктивний характер, то за вибором учителя вони можуть не оцінюватися. Наприклад, залежно від постановки роботи можуть не оцінюватися такі лабораторні роботи:

- 7 клас: “Фізичний кабінет та його обладнання. Правила безпеки у фізичному кабінеті”, “Дослідження явища дифузії в рідинах і газах”, “Утворення кольорової гами світла шляхом накладання променів різного кольору”, “Складання найпростішого оптичного приладу”.

- 8 клас: “Вимірювання частоти обертання тіл”, “Вивчення характеристик звуку”, “Конструювання динамометра”, “Вимірювання сил за допомогою динамометра. Вимірювання ваги тіл”, “Вимірювання температури за допомогою різних термометрів”, “Визначення ККД нагрівника”.

- 9 клас: “Дослідження взаємодії заряджених тіл”, “Складання найпростішого електромагніту і випробування його дії”, “Вивчення будови дозиметра і проведення дозиметричних вимірювань”.

Рівень стандарту

- 10 клас: "Вимірювання сил".
- 11 клас: "Дослідження електричного кола з напівпровідниковим діодом", "Спостереження інтерференції та дифракції світла".

У програмі 10-11 класів академічного та профільного рівнів у дужки взяті питання, які вчитель може винести на оглядове або самостійне опрацювання. Також сюди відносяться і окремі лабораторні роботи. Дані роботи рекомендуємо винести на самостійне виконання або виконати вчителем демонстраційно, а учням описати спостережувані явища чи зробити відповідні розрахунки. Ці роботи можна не оцінювати.

Академічний рівень

- 10 клас: "Дослідження руху тіла по колу", "Вимірювання сил", "Вимірювання коефіцієнта тертя", "Дослідження пружного удару двох тіл" (у зошитах для лабораторних робіт дана тема замінена на "Вивчення закону збереження механічної енергії").

- 11 клас: "Дослідження взаємодії електризованих тіл", "Дослідження електричного кола з напівпровідниковим діодом", "Дослідження магнітних властивостей речовини" (у зошитах для лабораторних робіт вона замінена на роботу "Спостереження дії магнітного поля на струм").

Можна також не оцінювати роботи: "Спостереження інтерференції світла", "Спостереження дифракції світла".

Профільний рівень

Роботи, які вказані для академічного рівня, а також:

- 10 клас: "Вимірювання середньої швидкості руху тіла", "Оцінювання розмірів молекул", "Калориметричний метод вимірювання".

- 11 клас. "Дослідження термісторів", "Вивчення транзисторів та інтегрованих напівпровідникових приладів (схем)", "Вивчення будови електровимірювальних приладів магнітоелектричної системи", "Вивчення будови електродвигуна постійного струму".

Наведений перелік робіт фізичного практикуму, тривалістю 1 або 2 год, є орієнтовним і може бути змінений учителем на власний розсуд у межах годин, зазначених програмою. У школах, де відсутнє необхідне обладнання для проведення лабораторного практикуму, передбаченого програмою, дозволяється проведення робіт із доступним обладнанням.

Під час проведення лабораторних робіт та робіт фізпрактикуму в 10-11 класах особливу увагу слід звернути на обчислення похибок вимірювань (див. журнал «Фізика для фізиків» № 3 за 2010 р.).

У класах фізико-математичного профілю лабораторні роботи можуть виконуватися у вигляді практикуму, а роботи практикуму – фронтально. Поділ лабораторних робіт на фронтальні та лабораторні має умовний характер.

Вимоги до перевірки зошитів регламентуються листами Міністерства освіти і науки України “Орієнтовні вимоги до виконання письмових робіт і перевірки зошитів із природничо-математичних дисциплін у 5-11 класах № 1/9 – 529. від 27.12. 2000 р. (див. сайт кабінету фізики РОППО, розділ «Нормативні документи» «Листи»). Потрібно звернути увагу на такі моменти:

- у семестрі має бути не менше однієї письмової (контрольної) роботи з фізики;
- кожен учень повинен мати не менше 2-х зошитів (для класних і домашніх робіт; лабораторних робіт (практикуму));
- контрольні (письмові) роботи можуть виконуватися як в окремому зошиті, так і на окремих аркушах;
- зошити (аркуші) для письмових і лабораторних робіт мають зберігатися у кабінеті фізики, а у випадку відсутності такого – в учителя протягом усього навчального року;
- бал за ведення робочих зошитів у журнал не виставляється.

Перелік рекомендованої літератури в навчально-виховному процесі буде надруковано в “Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України”. Поряд із підручниками, що наведені в переліку в навчальних закладах, дозволяється використовувати підручники та посібники, видані за попередні роки та рекомендовані Міністерством освіти і науки України.

Кабінет фізики навчального закладу повинен відповідати вимогам Положення про навчальні кабінети (наказ МОН України № 601 від 20.07.2004) та Положення про навчальні кабінети з природничо-математичних предметів загальноосвітніх навчальних закладів (наказ МОНмолодьспорту № 1423 від 14.12. 2012 року) (див. спецвипуск “Фізика для фізиків № 4, сайт кабінету фізики РОППО, розділ «Нормативні документи» «Положення»). Нагадуємо, що в перелік основних документів кабінету входять:

- акт-дозвіл на проведення занять у кабінеті фізики;
- паспорт кабінету фізики;
- інвентарна книга;
- матеріальна книга;
- журнал проведення інструктажів із безпеки життєдіяльності;
- інструкція з безпеки для кабінету фізики.

Звертаємо увагу на обов’язкове виконання вимог наказу Міністерства освіти і науки України № 304 від 18.04.2006 “Про затвердження Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України”, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 7 липня 2006 року за № 806/12680, та інструктивно-методичних матеріалів «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів» (лист МОН молодьспорту України № 1/9-72 від 01.02.2012 р.).

Згідно з наказами та матеріалами проводяться такі інструктажі:

– первинний інструктаж із безпеки життєдіяльності на початку занять у кабінеті (*на першому уроці кожного навчального року*). Запис про проведення первинного інструктажу робиться в окремому журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності, який зберігається в кабінеті (*питання, з якими вчитель повинен ознайомити учнів, рекомендуємо взяти з курсу БЖД, який викладається у школі, і погодити з учителем, який веде даний предмет*);

– первинний інструктаж із безпеки життєдіяльності перед початком кожної лабораторної роботи, роботи фізпрактикуму, який реєструється в журналі обліку навчальних занять на сторінці предмета в розділі про запис змісту уроку (*примірні інструкції для проведення даного інструктажу наводяться в спецвипуску № 1 «Фізика для фізиків», а також у зошитах для лабораторних робіт. Учитель при проведенні даного інструктажу наголошує на тих питаннях інструкції, які стосуються даної лабораторної роботи чи роботи фізпрактикуму*);

– позаплановий інструктаж із безпеки життєдіяльності у разі порушення учнями вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що може призвести чи призвело до травм, аварій, пожеж, у разі нещасних випадків за межами закладу освіти під час проведення екскурсій. Реєстрація позапланового інструктажу проводиться в журналі реєстрації інструктажів, що зберігається в кожному кабінеті;

– цільовий інструктаж із безпеки життєдіяльності з учнями у разі організації позанавчальних заходів (олімпіади, екскурсії). Реєстрація проведення цільового інструктажу здійснюється у журналі реєстрації інструктажів.

Під час проведення первинного інструктажу з безпеки життєдіяльності на початку занять у кабінеті учнів потрібно ознайомити з інструкцією з безпеки для кабінету фізики, яка розміщена на стенді, затверджена директором школи і повинна оновлюватися не рідше як один раз на 5 років.

Більш детально з організацією навчання і перевірки знань із безпеки життєдіяльності можна ознайомитися у спецвипуску № 4 “Фізика для фізиків” (2013 р.) та на сайті кабінету фізики Рівненського ОІППО.

Віра ФУРМАН,

*завідувач кабінету суспільно-гуманітарних
предметів Рівненського ОІППО*

Олена ПИШКО,

*методист кабінету суспільно-гуманітарних
предметів Рівненського ОІППО*

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТІВ
СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО СПРЯМУВАННЯ
Історія України. Всесвітня історія**

У 2014-2015 навчальному році учні 5-6 класів навчатимуться за навчальною програмою з історії для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (Київ, 2012), яка почала реалізовуватися у 2013-2014 н. р.

Курс «Історія України» (Вступ до історії) у 5 класі вивчається за чинними рекомендаціями, що містяться у листі Міністерства освіти і науки України № 1/9-368 від 24.05.2013 «Про організацію навчально-виховного процесу в 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів і вивчення базових дисциплін в основній школі» (додатки 1-2).

Загальний обсяг навчального часу становить 35 годин, із них 1 година – резервний час, який може бути використаний для організації різноманітних форм навчальної діяльності: екскурсій, дослідницької діяльності учнів, роботи з додатковими джерелами інформації, корекції та узагальнення знань.

Інтегрований курс «Всесвітня історія. Історія України» у 6-му класі (1 година на тиждень) вивчатиметься згідно з рекомендованими Міністерством освіти і науки України підручниками:

1. Всесвітня історія. Історія України. Підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Бандровський О. Г., Власов В. С.).

2. Всесвітня історія. Історія України. Підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Пометун О. І., Мороз П. В., Малієнко Ю. Б.).

В основу побудови змісту й організації процесу навчання історії в 5-6 класах покладено *компетентнісний підхід*, відповідно до якого кінцевим результатом навчання предмета є сформовані певні компетентності учнів. Їх сутнісний опис подано в програмі у розділі «Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів».

Програмою передбачено обов'язкове проведення *уроків узагальнення та тематичного оцінювання* наприкінці вивчення тем у 6-му класі.

Для учнів 7-11-х класів чинними залишаються рекомендації, що містяться у листі Міністерства освіти і науки України від 01.06.2012 №1/9-368 «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін» (Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №17-22, 2012 р.).

Якщо за рахунок варіативної складової збільшено кількість годин на предмет, то у тематичному плануванні, **вчитель самостійно** вирішує питання щодо збільшення кількості годин на вивчення тих чи інших тем у порівнянні з передбаченими навчальною програмою.

При плануванні роботи курсів за вибором та факультативів керуватися програмами, рекомендованими МОН України і вміщеними в Збірнику навчальних програм курсів за вибором для суспільно-гуманітарного напрямку до профільної підготовки та профільного навчання (історія, право, філософія, етика) у 3-х частинах (Поліграф-книга, 2010).

Включення краєзнавчого компоненту у зміст шкільного курсу історії визначається важливим напрямком у розвитку змісту шкільного курсу з вітчизняної історії.

Вчена рада Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (протокол № 5 від 12.09.2013 року) рекомендує програму курсу «Історія рідного краю» (5-11 класи) для загальноосвітніх навчальних закладів Рівненської області (автор – Мисан В. О.).

Основу запропонованої програми курсу складає історія Рівненщини.

Мета курсу – розкрити особливості історії Рівненщини на різних етапах розвитку краю.

Завдання курсу:

- ознайомити школярів Рівненщини з історією рідного краю як складовою історії України;

- показати взаємовплив історичних процесів у краї і тих державних утворень, до яких входила Рівненщина, їх єдність і відмінність на різних етапах розвитку;

- виховувати в учнів шанобливе ставлення до історії рідного краю, як території, на якій проживали різні народи і зробили певний внесок у її розвиток;

- учити усвідомлювати минуле як певний досвід без якого немає майбутнього і який є основою для подальшого розвитку;

- оберігати пам'ятки минулого, дбайливо ставитися до культурно-історичної спадщини як основи духовності і культури.

Програма курсу «Історія рідного краю» укладена у вигляді двох концентрів: **пропедевтичного та основного (елементарного)**. Пропедевтичний (початковий) курс історії рідного краю – «**Мандрівка рідним краєм**» вивчається у 5-6-х класах загальноосвітньої 11-річної школи. Навчальний матеріал укладений за тематичним принципом. Пропедевтичний курс з історичного краєзнавства в 5 кл. основної школи вивчається як самостійний курс за рахунок годин шкільного компоненту. Шестикласникам пропонується курс «Події і люди в історії краю». Цей курс є логічним продовженням попереднього, що вивчався у 5 класі і дозволить зосередити увагу школярів на окремих пам'ятках, подіях, діячах, що увійшли до історичної скарбниці краю.

Програма основного (елементарного) курсу історії Рівненщини укладена за хронологічно-тематичним принципом. Її змістовий компонент узгоджений із програмою вітчизняної історії 7-11 класів і може вивчатися в контексті історії України, або ж як окремий курс «Історія рідного краю» за рахунок годин шкільного компоненту.

Автор програми рекомендує виділити на кожен рік навчання (річний курс) мінімальну кількість годин – 17. За такого підходу пропедевтичний курс складатиме 34 години, а основний (елементарний) – 85 годин. Сумарна кількість годин, передбачених на 7 років навчання, становитиме 119 годин. Розподіл годин за темами та видами діяльності здійснюється учителями самостійно.

У програмі подано критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з історії рідного краю (див. портал «Освіта Рівненщини» спільнота «Вчителі історії»).

Оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6-х класів проводиться відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 1222 від 21.08.2013 р. «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти», учнів 7-11-х – відповідно до наказу № 371 від 05.05.2008 р. «Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти».

Перелік посібників, які можуть бути використані при вивченні суспільних предметів, постійно оновлюється й друкується в щорічному інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України та розміщуються на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки (www.mon.gov.ua) і веб-сайті Інституту інноваційних технологій та змісту освіти: (www.iitzo.gov.ua).

Правознавство

Розбудова правової держави, розвиток громадянського суспільства в Україні ставить на порядок денний формування в молоді компетентності, відповідальності, високої правової культури, нетерпимості до явищ, що суперечать нормам моралі та права. Учнівській молоді необхідно дати знання норм різних галузей права в межах, необхідних для їхньої суспільної діяльності, сформувавши ставлення до права як до носія ідеї справедливості, розвинути внутрішню готовність до дотримання правових принципів і вимог правомірної поведінки, сформувавши навички застосування права в конкретних ситуаціях. Важливо, щоб правові знання перетворились у міцні переконання школярів щодо необхідності, справедливості правових норм та їхнє бажання дотримуватись цих норм у будь-яких ситуаціях.

У 2014-2015 н. р. учні 9-х класів навчатимуться за програмою «Правознавство. Практичний курс» (автори **Пометун О. І., Ремех Т. О.**) та підручниками, рекомендованими МОН України:

- Пометун О. І., Ремех Т. О. Правознавство. Практичний курс: підручник для 9 кл. – К., Літера ЛТД, 2009;
- Сутковий В. Л., Філіпенко Т. М. Правознавство. Практичний курс: підручник для 9 кл. – К., Генеза, 2009;
- Наровлянський О. Д. Правознавство. Практичний курс: підручник для 9 кл. – К., Грамота, 2009.

При вивченні практичного курсу правознавства важливим є: опанування учнями мінімальними практично значущими для них правовими знаннями; усвідомлення й правильне застосування найбільш важливих юридичних понять і термінів; розвиток навичок правомірної поведінки; засвоєння способів дії у різноманітних життєвих ситуаціях; уміння аналізувати явища, процеси, ситуації повсякденного життя з правової точки зору; вміння використовувати правові знання для реалізації і захисту своїх прав та інтересів; формування внутрішньої мотивації й активної громадянської позиції.

«Правознавство» як навчальний предмет у старшій школі має на меті формування системного уявлення в учнів про державу та право як основні засоби впорядкування суспільних відносин, формування в учнів навичок діяти згідно з нормами права у конкретних життєвих ситуаціях та використовувати набуті знання у практичному житті.

Для 10 класів (рівень стандарту / академічний) на вивчення правознавства відводиться 35 годин на рік (1 година на тиждень). Чинною є програма авторів **Котюка І. І. та Палійчук Н. Й.**

Організація профільного навчання з правознавства буде здійснюватись в 10-11-х класах за навчальною програмою «Правознавство. 10-11 класи (профільний рівень)» (авт. Ремех Т. О., Ратушняк С. С.) та підручниками:

- Наровлянський О. Д. Правознавство: підручник для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. (профільний рівень). – К.: Грамота, 2010;
- Гавриш С. Б. Правознавство: підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл.: проф. рівень / С. Б. Гавриш, В. Л. Сутковий, Т. М. Філіпенко. – К.: Генеза, 2011;
- Наровлянський О. Д. Правознавство: підручник для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. (профільний рівень). – К.: Грамота, 2011.

Метою курсу «Правознавство» у профільних класах є формування в учнів розуміння права як відкритої системи, що базується на невід’ємності суспільства від держави, законів від повсякденного життя. Право представлене в курсі елементом цілісного світу, що складається з понять, переживань і практичних дій. Курс спрямований на розвиток правової і громадянської компетентності, відповідних ціннісних орієнтирів, умінь, навичок школярів.

Під час вивчення правознавства в 2014-2015 н. р. учителям правознавства рекомендуємо врахувати те, що ефективність навчання правознавства досягається дотриманням системи методичних умов, закладених у навчальний процес.

Філософія

Вивчення філософії учнями загальноосвітніх навчальних закладів (профільний рівень) розпочинається з історії філософії у 10 класі. Для профільного навчання учнів 10-11 класів чинною є програма «Філософія» авторів **Огнев'юка В. О., Утюж І. Г.**, що розрахована на 70 годин (2 години на тиждень); учитель самостійно визначається з кількістю годин до кожної теми.

Курс «Історія філософії» хронологічно та логічно відтворює розвиток філософських знань. Відтак мова йде не про історію якоїсь однієї філософської школи, а показано усю різноманітність філософських шкіл та напрямів, що, насправді, є історією філософій. Специфіка історії філософії полягає в тому, що її зміст переважно складає виклад поглядів, що відображають світосприйняття відомих філософів.

Курс «Філософія» покликаний продовжити процес введення учнів у сферу формування, функціонування і розвитку духовності, продукує знання з основних проблем буття, мислення і пізнання. Як теоретична основа світогляду, філософія відкриває учням перевірені багатовіковою практикою духовні орієнтири для глибокого осмислення реальності. Цей курс дозволяє освоїти теоретичну і методологічну інтелектуальну спадщину та неоціненний, найбагатший категоріальний апарат, необхідний для успішної теоретичної і практичної діяльності. Розглядаючи людину як рівновелику цінність, філософія покликана бути саморефлексією в усвідомленні людиною змісту і цілей свого життя, долі своєї нації та людської цивілізації.

Необхідною умовою формування світоглядної культури є активне усвідомлення ідей системного, узагальненого характеру, які виникають на основі

сукупності знань, що їх набувають учні у школі. Високий рівень світоглядної культури можна забезпечити тільки тоді, коли випускник школи здатний самостійно зробити найзагальніший висновок стосовно свого місця, ролі і значення в світі. Тож важливішою формою навчання учнів є самостійна робота, основою якої, відповідно до завдань курсу «Філософії», має стати вивчення філософської літератури та інших джерел, в яких знайшли відображення актуальні проблеми філософії.

Таким чином, головними складовими навчального процесу є розв'язання завдань пізнавального характеру, а також виконання практичних робіт, що мають бути спрямовані на розвиток в учнів самостійності мислення, формування вмінь застосовувати набуті знання в житті.

Людина і світ

У старшій школі знання про взаємозв'язки людей і суспільства, про моральний зміст культури та релігій, релігійні моральні цінності, історію та основні засади світових релігій учні отримують під час вивчення навчального предмета «Людина і світ», який з 2011-2012 навчального року став обов'язковим для учнів 11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, що передбачає опанування філософських, світоглядних знань інтегрованого узагальнюючого характеру й має величезний виховний потенціал.

Для рівня стандарту, академічного рівня на вивчення предмета «Людина і світ» відводиться 17 годин на рік (0,5 годин на тиждень), а профільного рівня – 35 годин на рік (1 година на тиждень). Чинними є програми: «Людина і світ. 11 клас (рівень стандарту, академічний рівень)» та «Людина і світ. 11 клас (профільний рівень)» авторів **Ладиченко Т. В., Бакки Т. В., Марголіної Л. В.**

Предмету притаманний інтегративний характер. Він спрямований на узагальнення знань, отриманих учнями з різних навчальних предметів (літератури, історії, права, географії, біології, астрономії тощо) та досвіду, набутого в процесі життєдіяльності дитини; освоєння базових знань з філософії, політології, соціології, культурології, розвиток теоретичних та практичних умінь і навичок, формування самосвідомості особистості.

Важливість шкільного суспільствознавчого предмета «Людина і світ» зумовлюється змістом стратегічних завдань, які покликані вирішувати загальноосвітні навчальні заклади, готуючи особистість до життя у суспільстві. Даний курс має допомогти учням якомога краще збагнути природу суспільства і держави, в якій вони живуть, розкрити можливості й передумови для реалізації ними своїх прагнень та інтересів у суспільному житті.

Знання учнів про людину і світ як специфічну цілісність мають бути засвоєні на високому науковому рівні, тому в структурі курсу інтегровані знання цілісного циклу суспільних наук: соціології, політології, правознавства, етики, економічної теорії, соціальної психології, культурології, соціальної екології, філософії.

Предмет «Людина і світ» базується, крім загально-дидактичних принципів, на принципах демократичності, зв'язку з практичною діяльністю, орієнтованістю на позитивні соціальні дії та плюралізм. Для реалізації

запропонованих питань рекомендується використовувати інноваційні досягнення сучасної методичної науки та теоретичні й методичні засади педагогіки співробітництва, що передбачають створення демократичної атмосфери на уроках.

Етика та курси духовно-морального спрямування

У 2014-2015 навчальному році курс «Етика» у 5-6-х класах буде вивчатись згідно Типових навчальних планів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 № 664 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.04.2012 р. № 409» (див. додаток 1, 13).

Вивчення курсів духовно-морального спрямування буде здійснюватися за програмами, рекомендованими Міністерством освіти і науки України:

1. Основи християнської етики. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів (автор. колектив під кер. Жуковського В. М.). 1 – 11 кл. Національний університет «Острозька академія», 2010. – 160 с.

2. Християнська етика в українській культурі. 1 – 4 класи (авт.: Ігумен Лонгин (Чернуха), Е. Белкіна). – КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, К., 2009.

Курси духовно-морального спрямування є дисциплінами передусім світоглядного, культурного та освітньо-виховного спрямування, які вибудовуються як фундамент буттєвих цінностей сучасної людини. Вони не є вченням віри, не передбачають вивчення релігійних обрядів, і не повинні ставити за мету залучення до певної конфесії. Вивчення цих предметів передбачає виховання в учнів поваги до свободи совісті, релігійних та світоглядних переконань інших людей; здатності до співжиття в полікультурному та поліконфесійному українському суспільстві.

Викладання курсів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх навчальних закладах можливе лише за умови письмової згоди батьків усіх учнів класу та за наявності підготовленого вчителя.

Олена ПИШКО,

методист кабінету суспільно-гуманітарних предметів Рівненського ОІППО

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ТА ПРАВОЗНАВСТВА

У статті розглядаються інтерактивні методи навчання та їх роль у розвитку творчих здібностей учнів у процесі навчання історії та правознавства. Наводиться коротка характеристика групи інтерактивних методів. Теоретичний виклад теми ілюструється конкретними прикладами з досвіду викладання історії та правознавства в школі.

Ключові слова: інтерактивні методи навчання, історія, правознавство, творчість.

Актуальність теми. Новітнє суспільство висуває нові вимоги до освіти. Однією з цих вимог є підготовка людей, спроможних приймати критичні рішення, знаходити свій шлях у новому оточенні, які достатньо ефективно встановлюють нові стосунки в швидко змінюваній реальності. Активність, самостійність, творчість, здатність адаптуватися до стрімких змін у світі – ці риси особистості на сучасному етапі історичного розвитку стають найважливішими, а їх формування вимагає нових підходів до процесу навчання.

Вимоги часу й реформа системи освіти в Україні орієнтують учителів на відмову від авторитарного стилю викладання на користь гуманістичного підходу й застосування методів, що сприяють розвитку творчих засад особистості з урахуванням індивідуальних особливостей учасників навчально-виховного процесу й спілкування.

Завдання, що висуваються до сучасної освіти, чітко окреслюють головні напрями, за якими вони мають реалізовуватися. Серед них одне з чільних місць посідає перехід від традиційної (предметно орієнтованої) до інноваційної (особистісно орієнтованої) парадигми освіти, що безпосередньо пов'язується з упровадженням у навчання історії та правознавства системного особистісно орієнтованого та компетентісного підходів. Сьогодні переосмислюється самоцінність знань, зростає роль уміння здобувати, переробляти інформацію, одержану з різних джерел, застосовувати її для індивідуального розвитку та самовдосконалення людини.

Постановка проблеми. Сучасні вимоги освітніх стандартів спонукають учителів не тільки надавати учням навчальну інформацію, а й орієнтувати їх у шляхах практичного застосування її у повсякденному житті. Важливо на уроках для кожного учня створити оптимальні умови навчання, формувати в учнів потребу вчитися, вміння раціонально працювати, розвивати мислення учнів, їхнє бажання проявляти творчість і самостійність у виконанні поставлених завдань. Сьогодні знання набуваються не заради самих лише знань, а передусім для збагачення життєвого досвіду. Реалізувати зазначені завдання покликана інтерактивна модель навчання.

Основна частина. Загальновідомо, що слово «інтерактив» прийшло до нас з англійської мови й походить від слова «interact», де *inter* – це «взаємний» і *act* – «діяти», тобто інтерактивний – це «здатний до взаємодії, діалогу». Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної активної взаємодії всіх учнів. Тому це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і учень, і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, й рефлексують з приводу того, що вони знають, уміють і здійснюють.

Зазначимо, що організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Воно ефективно сприяє формуванню в учнів комплексу навичок і вмінь, виробленню

цінностей, створенню на уроках атмосфери співробітництва й взаємодії. Не останнє місце посідають інтерактивні методи й у розвитку творчих здібностей учнів.

Незважаючи на те, що проблема розвитку творчого начала в учнів досліджується давно, певне коло питань і досі залишається невирішеним. Так, як і раніше, більшість навчального часу на уроках відводиться репродуктивній, нетворчій діяльності учнів, а значна частина завдань у підручниках залишаються відтворювального характеру. Тому дана стаття відкриває простір для пошуку оптимальних форм і методів навчання з метою формування творчої, високоосвіченої та соціально адаптованої особистості.

В основу нашої статті покладені погляди щодо самої концепції «творчість» таких науковців і педагогів, як Н. Бердяєв, Л. Виготський, А. Каргін, Л. Коган, Д. Ліхачов, О. Мотков, В. Розумний; проблема розвитку пізнавальних інтересів, що є предметом праць таких дослідників як А. Алексюк, О. Біляєва, Т. Головань, Л. Гордон, В. Онищук, О. Савченко, О. Синиця, Е. Холанд та ін.; дослідження інноваційних форм і методів навчання таких учених і педагогів, як Н. Бібік, О. Баханов, А. Бородай, О. Дорошенко, Ю. Мальований, С. Ніколаєва, І. Підласий, О. Пометун та ін.

Зазначимо, що в психолого-педагогічній літературі творча особистість розглядається як індивід, який володіє високим рівнем знань, має потяг до нового, оригінального. Для творчої особистості творча діяльність є життєвою потребою, а творчий стиль поведінки – найбільш характерним. Головним показником творчої особистості, її ознакою вважають наявність творчих здібностей, які розглядаються як індивідуально-психологічні здібності людини, що відповідають вимогам творчої діяльності та є умовою її успішного виконання.

Наголосимо на тому, що творча особистість – це значною мірою результат навчально-виховного процесу. Ми маємо справу з людиною, обдарованою інтелектуальними, морально-вольовими та фізичними здібностями. Тому завдання вчителя – спонукати учнів до розвитку їхнього творчого потенціалу, забезпечити необхідні умови для того, щоб кожен школяр міг реалізувати себе, свої індивідуальні здібності, схильності та інтереси.

Провідною ідеєю сучасного навчання є самовдосконалення, самореалізація творчої особистості, що потребує: створення комфортних умов навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність, формує інтелектуальний потенціал; сприяння розвитку природних задатків учнів, їхніх моральних якостей; налаштовування учнів на подальшу активну творчо-усвідомлену самодіяльність, що відповідає їхнім духовним потребам, задовольняє їх прагнення до самореалізації, і прояв особистісних якостей. Усе це є ефективним засобом комплексного розвитку особистості, виявлення формування її творчого потенціалу. Виконання такого завдання можливе лише за суб'єкт-суб'єктної моделі навчання, де провідне місце належить використанню інтерактивних методів у навчально-виховному процесі [2, с. 10].

Загальновідомо, що інтерактивна взаємодія виключає як домінування одного учасника навчального процесу над іншими, так і однієї думки над іншою.

Важливим є те, що в ході інтерактивного навчання учні вчаться бути демократичними, ефективно спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати продумані рішення.

Такі підходи до навчання не є повністю новими для української школи, адже вони, наприклад, використовувалися і були поширені в дидактиці української школи у 20-ті роки ХХ століття, також розробку елементів інтерактивного навчання ми можемо знайти в працях В. Сухомлинського, творчості вчителів-новаторів 70-80-х рр. – Ш. Амонашвілі, В. Шаталова, Є. Ільїна, С. Лисенкової та ін., у теорії розвивального навчання.

Опрацювання наукової літератури й наш багаторічний досвід викладання історії та правознавства засвідчують, що головне завдання вчителя сьогодні – створити в класі творчу атмосферу, більше того, педагог повинен зрозуміти психологічну сутність цього процесу. Це насамперед не насильницьке навчання, а заохочення учнів до пізнання, повага до інтелектуальної сили дитини.

Головним завданням педагогічної діяльності вчителя історії та правознавства, на нашу думку, має стати вироблення стратегії й тактики дій, спрямованих на сприяння всебічного розвитку творчих здібностей школярів на уроках історії та правознавства шляхом раціонального використання інтерактивних форм і методів навчання; формування особистості, яка володітиме навиками історичного й правового мислення, можливостями давати правову оцінку реальним життєвим ситуаціям, умітиме самостійно працювати над розвитком власного інтелекту, культурного й морального рівнів та реалізувати свій творчий потенціал.

Наголосимо на тому, що, розвиваючи творчі здібності учнів на уроках історії та правознавства, потрібно дотримуватися певних принципів в організації навчання, а саме: принципу зв'язку з практикою життя; саморозвитку; оптимального поєднання індивідуальної та колективної форм навчально-творчої діяльності; інформативності; принципу віри в сили і можливості дитини. Основними засобами розвитку творчих здібностей учнів є: діалог «учитель-учень», діалог «учень-учень», діалог «учень-учитель».

У розвиток вищесказаного дозволимо сформулювати кредо інтерактивного навчання, дещо змінивши слова великого китайського філософа Конфуція:

Те, що я чую, я забуваю.

Те, що я бачу й чую, я трохи пам'ятаю.

Те, що я чую, бачу й обговорюю, я починаю розуміти.

Коли я чую, бачу, обговорюю й роблю, я набуваю знань і навичок.

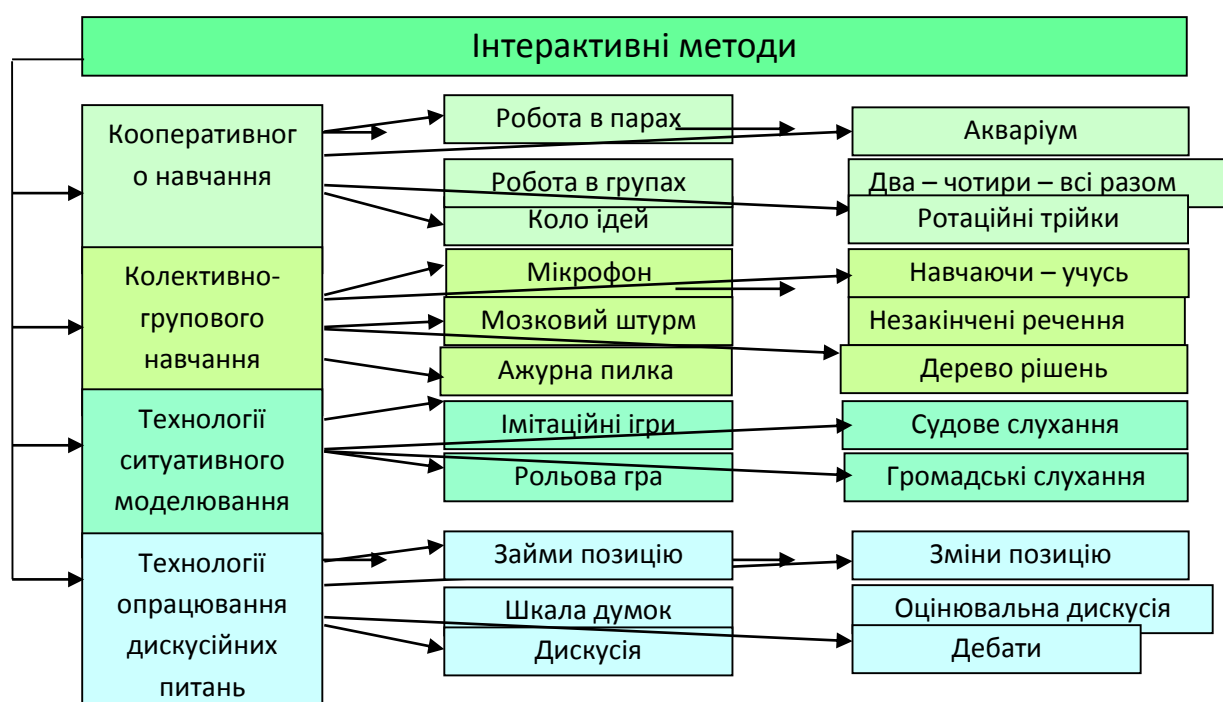
Коли я передаю знання іншим, я стаю майстром.

Зазначимо, що опанування учнями знаннями з історії та правознавства проходить ефективніше за умов рівноправної співпраці, вирішення проблемно-пошукових завдань та досягання цілей через подолання перешкод. Саме такий підхід до викладання історії та правознавства – в основі інтерактивних методів навчання. На нашу думку, застосування таких методів на уроках суспільствознавчих предметів не тільки дозволяє зробити навчання доступним,

цікавим й успішним, а й виховує в учнів одну із найцінніших якостей – стійкість у боротьбі з труднощами.

Використання інтеракції в навчальному процесі дозволяє організувати навчання таким чином, щоб учень навчився застосовувати набуті знання і вміння у житті, зрозумів, що вони можуть стати у нагоді в будь-якій життєвій ситуації – як на професійному, так і на соціально-побутовому рівні; усвідомив, що будь-яка з наук не існує сама по собі, а тісно пов'язана з життям.

У науковій літературі існують різноманітні класифікації інтерактивних методів навчання. Скориставшись науковими й практичними напрацюваннями дослідниці О. Пометун, яка розробила класифікацію інтерактивних методів навчання за формами навчання залежно від мети уроку та форм організації навчальної діяльності учнів, об'єднаємо їх у групи та відобразимо на рисунку [10, с. 274].

Отже, завдання сучасного вчителя полягає не в передачі знань учням, а у формуванні навичок їх здобувати. Сучасний урок – це продуктивний процес, у ході якого учень відтворює знання, набуті в процесі засвоєння нового змісту, де панує ефективне навчання. Застосовуючи інтерактивні методи навчання, вчитель на уроці має: моделювати реальні життєві ситуації, організовувати опрацювання учнями документів (наприклад, історичних джерел чи нормативно-правових актів) у парах, малих групах; використовувати рольові й ділові ігри, організовувати опрацювання проблемних і дискусійних питань у групах чи загальному колі тощо. Це сприяє, на нашу думку, формуванню в учнів умінь і навичок, виробленню в них системи цінностей, створенню атмосфери співробітництва, творчої взаємодії в навчанні.

Зазначимо, що предмет, який викладає вчитель, має бути не кінцевою метою його діяльності, а засобом розвитку дитини. І саме інтерактивні методи навчання сприяють тому, що учні опановують усі рівні пізнання, розвивають

критичне мислення, рефлексію, вміння розмірковувати, розв'язувати проблеми тощо.

Коротко зупинимося на характеристиці окремих інтерактивних методів, що, на нашу думку, є ефективними в навчанні історії та правознавства.

1. *Імітаційні ігри* – це процедури з виконанням певних простих, відомих дій, які відтворюють, імітують будь-які явища навколишньої дійсності. Їх результатом є швидке прийняття рішень та миттєва реакція.

Імітаційні ігри розвивають уяву учнів та навички критичного мислення, сприяють застосуванню на практиці вмінь, стимулюють прояви самостійності учнів, їхні творчі можливості. Наприклад, при вивченні тем «Що таке сім'я і шлюб» (практичний курс правознавства, 9 клас) можна імітувати умови укладання шлюбу та умови, що перешкоджають вступу в шлюб; а з теми «Особливості організації державної влади і місцевого самоврядування в Україні. Верховна Рада» (правознавство, 10 клас) – імітувати пленарне засідання Верховної Ради.

2. *Рольова гра*, мета якої – визначити ставлення учнів до конкретної життєвої ситуації, допомогти їм набути досвіду шляхом гри, допомогти навчатися завдяки досвіду та почуттям. Розігрування конкретної життєвої ситуації за ролями сприяє розвитку уяви й навичок критичного мислення, виховує спроможність знаходити і розглядати альтернативні варіанти дій, уявляти себе в тій чи іншій соціальній ролі, співчувати іншим тощо.

У ході означеної гри учасники розігрують визначену вчителем проблему або ситуацію в ролях. Рольова гра потребує ретельної підготовки, зокрема вчитель спільно з учнями має провести розподіл ролей, скласти сценарій. Прикладом рольових ігор може бути інсценізація уривків з повістей М. Гоголя «Тарас Бульба» та В. Малика «Таємний посол» при вивченні у 8-му класі з історії України тем «Виникнення Запорізької Січі» та «Запорізька Січ у другій половині XVII ст.» [4, с. 158].

3. *«Мікрофон»* – цей метод дає можливість кожному учневі швидко і лаконічно, імітуючи «говоріння в мікрофон», висловлювати власну думку чи позицію. Наприклад, при вивченні теми «Кирило-Мефодіївське братство» на уроці з історії України у 9-му класі на етапі вивчення нового матеріалу вчитель може поставити таке запитання «Чи була, на вашу думку, діяльність членів Кирило-Мефодіївського братства небезпечною для царату?». Орієнтовні відповіді учнів можуть бути такими: члени братства виступали за знищення самодержавства, за відміну кріпосного права, за об'єднання слов'ян у федерацію.

На уроці з практичного курсу правознавства у 9-му класі при вивченні теми «За якими правилами ми живемо?» на етапі узагальнення вивченого матеріалу можна запропонувати учням таке запитання: «Яких соціальних норм ви дотримувались упродовж минулого тижня?». Орієнтовні відповіді учнів можуть бути такими: етичних норм (учень поступився місцем в автобусі людині похилого віку), естетичних (учениця одягнула охайну шкільну форму), правових (учень перейшов вулицю на зелене світло світлофора) і т. д. [9, с. 45].

«Мікрофон» є ефективним методом на заключному етапі уроку, коли учні рефлексують із приводу того, що і як вони робили на уроці. Наприклад, можна

запропонувати учням запитання на кшталт: «Що я встиг/встигла зробити на уроці?», «Чого досяг/досягла?», «Що залишилося невирішеним?», «Що сподобалося найбільше?» і т. п.

4. Метод «*Навчаючи – вчуся*» (або «кожен учить кожного», «броунівський рух») надає учням можливість взяти участь у навчанні та передачі своїх знань іншим. Наприклад, при вивченні теми «Спадкове право» (правознавство, 10 клас) можна роздати учням кольорові картки з вказаними на них чергами спадкоємців та запропонувати упродовж 2-3 хвилин прочитати й запам'ятати інформацію, а після «витікання» часу пройтися класом та ознайомити зі своєю інформацією інших.

5. *Робота в малих групах* допомагає учням набути навичок спілкування й співпраці. Це один із найефективніших методів, адже за організації групової роботи відбувається обмін думками, результатом якого є оптимальне, спільне вирішення поставленої проблеми. Зокрема, на уроці історії у 6-му класі при вивченні теми «Релігія стародавніх греків» на етапі вивчення нової теми можна об'єднати учнів у п'ять груп. Кожна з груп отримує картку із зображенням богів і завданнями: «Визначити, який бог зображений, та дати йому характеристику». Протягом 5-10 хвилин групи виконують завдання та представляють його результати класу.

6. «*Коло ідей*» – ефективність цього методу полягає у вирішенні суперечливих питань, можливості учнів висловити власну позицію. Наприклад, при вивченні теми «Воєнно-політичні події Національно-визвольної війни 1649-1651 років» на уроці з історії України у 8-му класі на етапі підведення підсумків можна запропонувати учням таку думку: «Перемога поляків у Берестецькій битві не означала, однак, цілковитої поразки козаків». Учні висловлюють свої думки по черзі, доки ідеї не будуть вичерпані; всі запропоновані варіанти відповідей записуються на дошці.

7. «*Мозковий штурм*» – це ефективний метод колективного обговорення, пошук рішень, що спонукає учнів проявляти свою уяву та творчість, які досягаються шляхом вільного вираження думок усіх учасників і допомагає знаходити кілька рішень із конкретної теми. Наприклад, на уроці з правознавства у 10-му класі при вивченні теми «Правопорядок і правопорушення» можна запропонувати учням таке запитання: «Якими є основні причини правопорушень у нашій державі?». Це запитання слід записати на дошці. Учасники «мозкового штурму», думаючи над поставленою проблемою, висувують ідеї щодо її розв'язання. На дошці записуються всі варіанти ідей доти, доки всі присутні не вважатимуть кількість достатньою. Після цього ідеї аналізуються, групуються й узагальнюються.

8. «*Займи позицію*» – цей метод дає можливість виявити різні позиції учнів щодо певної проблеми або суперечливого питання. Метод є ефективним із точки зору демонстрації розмаїття поглядів на проблему, що вивчається/обговорюється, та надання можливості учням усвідомити наявність протилежних позицій щодо її вирішення. Унаслідок застосування цього методу учні вчаться слухати свого співрозмовника та подавати переконливі аргументи щодо власної думки. Наприклад, при вивченні на уроці з історії України у 8-му

класі теми «Люблінська унія» вчитель може запропонувати учням думку історика І. Крип'якевича: «Люблінська унія при всіх негативних наслідках дала принаймні одну користь, що всі українські землі були злучені в одну цілість...». Далі слід розмістити в класному приміщенні аркуші з написами «Так, згоден/згідна», «Ні, не згоден/не згідна», «Це складне для мене питання» й запропонувати учням стати біля відповідного твердження залежно від їхньої думки. Учні в утвореній групі обговорюють власну позицію й висловлюють на загальне коло аргументи. Після викладу різних думок учитель запитує, чи є хтось з учнів, хто змінив свою позицію й хоче перейти до іншої групи. Далі вчитель має підвести підсумки, а учасники – назвати найбільш переконливі аргументи своєї групи [4, с. 13].

Отже, впровадження інтерактивних методів навчання сприяє формуванню в учнів пізнавального інтересу до вивчення історії та правознавства, дозволяє вчителю враховувати особливості розвитку творчих здібностей школярів, адже інноваційні методи активізують творчий потенціал учнів і підвищують якість засвоєння ними загальноосвітніх знань, їхню практичну й творчу підготовку.

Як свідчить наш багаторічний досвід викладання історії та правознавства, для досягнення оптимальних результатів розвитку пізнавальних навичок і творчого мислення учнів, умінь самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі ефективною є інтеграція інноваційних методів, поєднання різноманітних форм та методів роботи школярів на уроках історії та правознавства.

Висновки. У результаті раціонального використання різних інтерактивних методів навчання змінюються позиції вчителя й учнів у навчальному процесі. Із носія готових знань учитель перетворюється на організатора пізнавальної діяльності своїх учнів, а останні є рівноправними суб'єктами в навчанні. Водночас створюється модель творчої особистості, яка не лише володіє навиками спілкування та розуміння історичного процесу й правових явищ, а й уміє самостійно працювати над розвитком власного інтелекту, культурного і морального рівнів та реалізувати свій творчий потенціал, що є запорукою успіху в подальшому професійному становленні особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Активні та інтерактивні технології навчання // Віхи століть / гол. ред. Ю. Олексін. – 2004. – №4. – С. 48-74.
2. Баханов К. О. Професійний довідник вчителя історії / К. О. Баханов. – Х. : Основа, 2011. – 239 с.
3. Баханов К. О. Організація особистісно орієнтованого навчання: поради молодого вчителя історії / К. О. Баханов. – Х. : Основа, 2008. – 159 с.
4. Гісем О. В. Історія України: 8 клас : підруч. для загальноосвіт. навч. закл. / О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. – Х. : Ранок, 2008. – 256 с. : іл.
5. Крамаренко С. Г. Інтерактивні техніки навчання як засіб розвитку творчого потенціалу учнів / С. Г. Крамаренко // Відкритий урок. – 2002. – №5-6. – С. 7-11.

6. Левітас Ф. Л. Методика викладання історії : практикум для вчителя / Ф. Л. Левітас, О.О. Салата. – Х. : Основа, 2007. – 112 с.
7. Мокрогуз О. П. Інноваційні технології на уроках історії / О. П. Мокрогуз. – Х. : Основа, 2007. – 192 с.
8. Пометун О. І. Правознавство. Практичний курс : підручник для 9 кл. / О. Пометун, Т. Ремех. – К. : Літера ЛТД, 2009. – 192 с.
9. Пометун О. Методика навчання історії в школі О. І. Пометун, Г. О. Фрейман. – К. : Генеза, 2005. – 328 с.

Надія ЧУМАК,
*доцент кафедри методики змісту освіти,
методист французької мови
Рівненського ОІППО*

ПРИНЦИПИ КОНСТРУЮВАННЯ СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА ДЛЯ НАВЧАННЯ ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ НА ПРИКЛАДІ ПІДРУЧНИКІВ ІЗ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ (З ДОСВІДУ РОБОТИ МАЙСТРА)

Підручник є офіційно визнаною основною навчальною книгою, в якій систематично викладено зміст навчального предмета або його частини відповідно до навчальної програми. Він має бути придатним для формування певних загальноосвітніх наукових знань, умінь і навичок, сприяти розвитку особистості, відповідати сучасним методам та організаційним формам навчання.

У підручнику подається науково достовірна і сучасна інформація, що наводиться з урахуванням таких принципів дидактики, як систематичність, послідовність, наступність, наочність, засвоюваність; рекомендується проблемний виклад матеріалу з критичним його осмисленням із дотриманням оптимального співвідношення між науковістю та доступністю.

Підручник має формувати в учнів наукову картину навколишнього світу. Він повинен визначати систему та обсяг знань, що потрібно обов'язково засвоїти, а також містити завдання та вправи, які забезпечують формування необхідних умінь і навичок.

Підручник має відповідати віковим особливостям та рівню попередньої підготовки учнів. Із метою формування емоційно-чуттєвого відношення до явищ реального життя в підручнику вміщуються матеріали, здатні викликати емоції з урахуванням психічно-вікових особливостей учнів.

У загальноосвітніх навчальних закладах можна використовувати лише те навчально-методичне забезпечення, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. Перелік рекомендованої літератури затверджується наказом МОН України та оприлюднюється через "Інформаційний збірник

Міністерства освіти і науки України”, з означеним переліком можна ознайомитися на сайті (www.mon.gov.ua).

Сучасні підручники для вивчення іноземної як другої мови мають відповідати певним критеріям та враховувати особливості розвитку і набутий досвід учнів. Отже, сучасними є підручники, що:

- ґрунтуються на вимогах Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти та передбачають їх реалізацію;
- враховують основні положення Загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти (вивчення, викладання, оцінювання);
- зорієнтовані на формування в учнів мовних та мовленнєвих компетенцій, визначених програмою з предмета, що відповідають рівню A1, A1+, базовій основі A2;
- покликані сформувати стійку мотивацію учнів до вивчення французької мови;
- забезпечують розвиток здібностей учнів та формують ключові компетентності;
- спонукають учня до реалізації розвитку творчої особистості;
- формують у дитини гуманістичний світогляд, здатність логічно обґрунтовувати й доводити власну думку;
- виховують національну свідомість учня;
- розвивають інтелектуальні здібності;
- розширюють світогляд;
- виховують самостійність та розвивають креативність.

Автори підручників із французької мови для 5 та 6 класів дотримувалися всіх вищевказаних вимог та зробили підручники не лише корисними, але й цікавими.

Сильною стороною цих підручників є принцип застосування здобутих знань у практичних ситуаціях, що передбачено серією вправ, якими завершується кожен урок. Таким чином реалізується діяльнісний підхід до навчання.

Особистісно орієнтований підхід реалізується в підручниках шляхом підбору тематики текстів, пісень, віршів, ілюстративного матеріалу, що відповідають віковим особливостям школярів.

Ряд вправ характеризує проблемно-пошуковий метод навчання. Наприклад, учень шляхом виконання серії вправ (спостереження, відтворення, тренування, висновки) може сформулювати граматичне правило за поданим зразком. Деякі завдання забезпечують розвиток мотиваційної та розвивальної функцій. Також є низка вправ, що представляє собою процес самонавчання: учень вчиться аналізувати – для чого він виконує те чи інше завдання, які засоби виконання певної вправи є кращими; прогнозувати, який результат із певного завдання отримає. При цьому дитина вчиться давати оцінку своїй діяльності, аналізує хід її виконання.

Підручники побудовані таким способом, що вчитель і учень чітко уявляють, чого та як слід навчати й навчатися, якою є кінцева мета навчання кожного розділу та підручника в цілому.

Символи-пiктограми супроводжують кожен рубрику та полегшують роботу з пiдручником. Вiдкривши його на будь-якiй сторiнцi та побачивши певний символ, учень знатиме, на що спрямованi вправи.

УМОВНІ ПОЗНАЧКИ

— Phonétique

— J'observe et je m'entraîne

— J'écoute

— Lexique et communication

— Je parle et j'agis

— Grammaire

— Je parle

— J'écris

— Je lis

— Exercices supplémentaires

Кожному розділу передуює так звана «угода», де чітко визначено, чого саме навчиться учень у цьому розділі. Це робить навчальний процес свідомим.

РОЗДІЛ
UNITE

1

MA FAMILLE, MES AMIS ET MOI

У цьому розділі я навчусь:

- вітатися
- представляти себе та інших людей
- надавати інформацію щодо себе, родини, друзів
- надавати необхідні відповіді
- запитувати друзів, дорослих
- розповідати про друзів та їх уподобання
- характеризувати особистість

а також:

- вживати дієслова: être, s'appeler, aimer, préférer, adorer, détester
- артикулювати звуки
- імітувати інтонацію розповідних та питальних речень
- впізнавати та читати французькі букви та слова
- писати букви французького алфавіту, слова та прості речення

Структурування пiдручникiв. Автори передбачили лiнiйну структуру подання мовного та мовленнєвого матерiалу, але вчитель може вносити корективи в структурування його змiсту та послiдовнiсть вивчення матерiалу вiдповiдно до потреб класу, його навченостi та рiвня володiння навчальним матерiалом.

Підручники розраховані на 68 навчальних годин. Вони складаються із 6 розділів, кожен з яких містить 8 уроків, 2 семестрові контрольні роботи, а також довідникові та додаткові матеріали.

Методичний апарат. У підручниках пропонуються різні види вправ:

- репродуктивні, що вимагають правильного відображення засвоєних знань;
- пошукові, коли учні мають самостійно або за допомогою вчителя сформулювати правило чи поняття;
- проблемні, спрямовані на "здобуття" (самостійно або колективно) нових знань на основі раніше набутих;
- практичні, що потребують вправного застосування набутих компетенцій.

Зміст вправ, текстів та діалогів підібраний з урахуванням доступності, повторюваності, поступового ускладнення тощо. Він ураховує також комунікативну цінність матеріалу та відповідність інтересам учнів цього віку.

Рубрики «Je parle et j'agis» та «J'observe et je m'entraîne» сприяють узагальненню набутого навчального й життєвого досвіду та спрямовуванню учнів на подальший пошук аналогій із засвоєним матеріалом у повсякденному житті, розвиток у них спостережливості, зацікавленості.

Ілюстративний апарат підручника дібраний відповідно до дидактичної мети кожного уроку. Він містить цікаві фото, колажі, малюнки, що цікаві не лише для учня, адже вони є ґрунтовною навчальною опорою для різноманітних програмових завдань, наприклад, для реалізації соціокультурного компонента навчальної програми, безперекладної семантизації іншомовної лексики тощо.

Реалізація педагогічної технології. Підручники пропонують авторську технологічну модель: спеціальні рубрики, різнопланові завдання та вправи потребують індивідуальної, парної та групової роботи.

Індивідуальна форма роботи.

Participe passé des verbes irréguliers

Exercice 3.

Observe et lis les phrases. Remplis le tableau dans ton cahier.

1. — Pauline, tu as vu ce film ?
— Oui, il est très intéressant.
2. — Lucie, tu as lu ce texte ?
— Non, j'ai beaucoup de travail.
3. — Léo, tu devais ranger ta chambre ?
— Mais maman, je suis très occupé.
4. — Est-ce que vous avez répondu à toutes les questions ?
— Bien sûr.
5. — Serge a su rester toujours poli.
— Oui, il est très gentil.

Infinitif	Participe passé
voir	<i>vu</i>
lire	
devoir	
répondre	
savoir	

Exercice 4.

Lis les phrases et retrouve les infinitifs des verbes au passé composé.

Exemple : Il a commencé — commencer

1. Il a commencé à jouer au tennis à l'âge de 5 ans.
2. Il a eu un accident de voiture.
3. Elle a mangé un énorme sandwich.
4. Avez-vous lu ce journal ?
5. Nous avons déjà fini cet exercice.
6. Ils ont senti le parfum des roses.
7. Ils ont répondu à toutes les questions du professeur.
8. Cette question a été très difficile.

100

Парна работа.

Communication

Mémo-risez les expressions et jouez les mini-dialogues.

Lisez et jouez les mini-dialogues.

1. — Sais-tu préparer les crêpes ?
— Non, c'est ma maman qui prépare les crêpes.
2. — Sais-tu préparer la soupe ?
— Oui, je sais préparer la soupe.

Групова робота.

Exercice 8.

Par groupe de trois choisissez les prénoms de l'exercice 10 et jouez la situation comme dans l'exemple.

Склади і розіграй з однокласниками діалог за зразком.

Exemple:

- Bonjour Sarah. Je te présente Denis.
- Bonjour David.
- Non, je m'appelle Denis. D-E-N-I-S.
- Oh, pardon, Denis.

Тести (контроль знань).

LES TESTS

TEST 1 *Mes amis et moi*

Choisis et souligne le bon mot.

1. Nicolas est ... de la classe.
a) nouveau   b) nouvel   c) nouvelle
2. Olena est ... de la classe.
a) nouveau   b) nouvel   c) nouvelle
3. Nous ... bien notre ville.
a) connaît   b) connaît   c) connaissons
4. Ses yeux sont ...
a) bleus   b) blanc   c) vert
5. Cette fille parle beaucoup. Elle est très...
a) petite   b) bavarde   c) sportive
6. Ce chanteur me ... beaucoup.
a) plaît   b) plaire   c) plaît
7. Olga et Katia sont intelligentes et ...
a) disciplinées   b) disciplinés   c) discipliné
8. Les parents de ma copine ... au magasin.
a) travaillent   b) travailler   c) travaille
9. Olga aime les animaux, elle veut être ...
a) médecin   b) vétérinaire   c) vendeuse
10. Lucie et Pauline ... ensemble leurs devoirs.
a) écrire   b) écrivent   c) écrit

Раїса ШАГІЄВА,
*методист кабінету природничо-математичних
предметів, технологій Рівненського ОІППО*

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ, ЕКОЛОГІЇ, ПРИРОДОЗНАВСТВА ТА ОСНОВ ЗДОРОВ'Я В 2014-2015 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

У 2014-2015 навчальному році вивчення біології, екології, природознавства та основ здоров'я у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься відповідно до листів Міністерства освіти і науки України: у 5 класах – № 1/9-368 від 24.05.2013 р. «Про організацію навчально-виховного процесу в 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів і вивчення базових дисциплін в основній школі»; в 7-11 класах – № 1/9-426 від 01.06.2012 р. «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін».

Із повним текстом інструктивно-методичних матеріалів можна ознайомитися на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua), Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua) та освітянському порталі Рівненщини (rivneosvita.org.ua).

У **2014-2015** навчальному році вивчення

– **біології** в загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься за такими програмами:

- **6 клас** – Біологія. Навчальна програма для 6-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (затверджена наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 06.06.2012 р. № 664 «Про затвердження навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів

II ступеня») ([http:// www.mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua));

- **7 – 9 класи** – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Біологія. 7– 11 класи. – К.: Ірпінь: Перун, 2005;

- **10-11 класи** – Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень. – Тернопіль: Мандрівець, 2011;

- **8–9 класи** – Програма для 8-9 класів з поглибленим вивченням біології. Збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. – К.: Вікторія, 2009.

– **екології:**

- **10-11 класи** – Навчальна програма для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень;

- **11 клас** – Навчальна програма для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Рівень стандарту, академічний рівень.

– **природознавства:**

- **5 клас** – Природознавство. Навчальна програма для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів (затверджена наказом Міністерства освіти

і науки, молоді та спорту України від 06.06.2012 № 664 «Про затвердження навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня») ([http:// www.mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua)).

– **основ здоров'я:**

- **5-6 класи** – Основи здоров'я. Навчальна програма для 6 – 9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (затверджена наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 06.06 2012 р. № 664 «Про затвердження навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня») (<http:// www.mon.gov.ua>).

- **7-9 класи** – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Основи здоров'я. 5 – 9 класи. – К.: Ірпінь: Перун, 2005.

Кількість годин, передбачених програмами для вивчення тем або розділів, є орієнтовною і може бути змінена вчителем. Резервні години можуть бути використані для повторення, систематизації, узагальнення навчального матеріалу, коригування знань, контролю навчальних досягнень учнів. Навчальні програми передбачають проведення шкільних екскурсій. Учитель має право самостійно обирати час їх проведення, використовуючи для цього резервні години або години навчальної практики.

Для забезпечення реалізації варіативної складової навчальних планів дозволено використовувати Програми факультативів і курсів за вибором із біології та екології, природознавства, основ здоров'я, рекомендовані Міністерством освіти і науки України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Зміст програм курсів за вибором і факультативів як і кількість годин, що передбачена у програмах, є орієнтовними. Учитель може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази школи.

Необхідно зазначити, що навчальні програми курсів за вибором можна використовувати також для проведення факультативних занять і навпаки – програми факультативів можна використовувати для впровадження курсів за вибором.

Із метою навчання учнів здоровому способу життя у 9-11 класах рекомендуємо впроваджувати навчальний курс «Формування здорового способу життя та профілактика ВІЛ/СНІДу» (авт. Т. В. Воронцова, В. М. Оржеховська, В. С. Пономаренко).

Звертаємо вашу увагу на те, що зміст навчальної програми з біології для 9-го класу розраховано на 105 годин і покладено в основу державної підсумкової атестації з біології у 9-х класах, тому обсяг часу на вивчення біології в 9 класі має відповідати визначеному в інваріантній складовій типових навчальних планів, тобто **не менше 2,5 годин на тиждень** у спеціалізованих школах із поглибленим вивченням іноземних мов і 3 години на тиждень в усіх інших школах.

Навчання у старшій школі є профільним. Ще раз звертаємо увагу на розподіл годин на вивчення біології за різними рівнями змісту освіти в 10-11-х

класах: рівень стандарту – 1,5 год. на тиждень; академічний рівень – 1,5 год. на тиждень; профільний рівень – 5 год. на тиждень.

Навчальним планом відведено однакову кількість годин на вивчення біології за рівнем стандарту й академічним рівнем. Разом із тим, зміст навчання біології на академічному рівні відповідно до концепцій профільного навчання має бути достатнім для продовження біологічної освіти у вищому навчальному закладі. Ця обставина визначає наявність відмінностей у змісті й результатах навчання на академічному рівні порівняно з рівнем стандарту. Для збільшення кількості годин на вивчення біології на академічному рівні може використовуватися частина годин варіативної складової навчального плану. У такому разі вчитель використовує програму академічного рівня, збільшуючи кількість годин, що відводяться на вивчення окремих тем. З огляду на це пропонуємо ще раз розглянути та доопрацювати особливості викладання біології за рівнями змісту освіти: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень.

Навчання біології у профільних класах

У програмі з біології профільного рівня посилено практико-орієнтовану складову: практична частина програми представлена лабораторними та практичними роботами, лабораторним і польовим практикумами. Лабораторні та практичні роботи, позначені в програмі зірочкою (10 клас: лабораторні роботи № 1, 2, 3, 5, 8, 9, 11; практичні роботи № 1, 2, 3, 6, 7; 11 клас: лабораторні роботи № 3, 4, 5; практична робота № 9) виконуються учнями за вибором учителя з урахуванням матеріально-технічного забезпечення (наявність витяжної шафи, реактивів тощо) та профілю навчання. Учитель може замінювати окремі роботи рівноцінними, відповідно до профілю навчання, тобто пропонувати власну тематику робіт.

Програмою передбачено проведення біологічних досліджень, перелік яких уміщено до «Лабораторного практикуму» та «Польового практикуму». Цільовим призначенням практикумів є повторення, поглиблення, розширення та узагальнення знань, отриманих учнями у процесі вивчення теми чи розділу, розвиток і вдосконалення експериментальних умінь та навичок. Метою практикумів є поглиблення, розширення і узагальнення знань, отриманих учнями в процесі самостійного навчання і дослідницької діяльності. Тематика практикумів, як і кількість визначених у них робіт, є орієнтовною. Учитель може на власний розсуд і з урахуванням матеріально-технічного забезпечення та профілю навчання визначати теми занять практикумів та доцільність їх проведення. Для їх проведення можуть бути використані години резервного часу (10-11 класи) або навчальної практики (10 клас). Тематика практикумів може також використовуватися для організації проектної діяльності та індивідуальних досліджень учнів.

Учитель може запропонувати учням для обов'язкового виконання одну роботу практикуму на вибір учителя або учнів. Результати виконання можуть бути представлені у вигляді звіту, доповіді, наукового реферату, комп'ютерної презентації тощо. Доцільною буде організація обговорення з учнями класу процесу виконання і результатів роботи. Виконання завдань практикумів

ґрунтується на здійсненні учнями певних видів практичної та інтелектуальної діяльності (проведення реального та уявного експерименту, порівняння, розпізнавання, визначення належності, моделювання, проведення спостережень, виконання дослідів тощо) і підлягає оцінюванню. Оцінка за практикум виставляється у класному журналі та враховується в тематичному оцінюванні як поточна оцінка.

Проведення польових практикумів у часі узгоджене із сезонними змінами, тому цілком можливим є здійснення передбачених практикумами фенологічних спостережень, екологічних досліджень тощо.

Важливим компонентом процесу навчання є контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів. Оцінювання навчальних досягнень учнів із природознавства, біології (6 клас), основ здоров'я (5-6 класи) необхідно здійснювати відповідно до Орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 21.08.2013 р. № 1222), з біології (7-11 класи), основ здоров'я (7-9 класи), екології – Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти (затверджено наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 13.04.2011 р. № 329).

Поточне оцінювання здійснюється у процесі поурочного вивчення теми. Однією з форм поточного оцінювання є оцінювання виконання практичних та лабораторних робіт. Оцінювання практичних (лабораторних) робіт із природознавства та біології (7-11 класи), екології здійснюється на розсуд учителя та залежно від способу виконання (демонстраційне, фронтальне, групове, індивідуальне) або у всіх учнів класу, або вибірково в окремих учнів. Практичні та лабораторні роботи з біології у 6 класі обов'язково оцінюються.

Оцінюючи практичну (лабораторну) роботу, вчителю необхідно оцінювати навчальну діяльність учнів не лише за кінцевим результатом, а й за процесом досягнення результатів, зважати на рівень самостійності учнів у виконанні роботи та формулюванні висновків з урахуванням вікових особливостей школярів. Так, в учнів старшої школи вже має бути сформоване вміння підбивати підсумки практичної роботи на підставі її теми, мети й результатів. Практичні та лабораторні роботи виконуються в робочих зошитах. У навчальному процесі можуть використовуватись робочі зошити або зошити для лабораторних і практичних робіт із друкованою основою, які мають гриф «Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах».

Оцінювання фенологічних спостережень рекомендуємо проводити за порами року як різновид поточного оцінювання.

Тематичне оцінювання здійснюється на підставі результатів опанування учнями матеріалу теми відповідно до вимог навчальних програм. Проведення окремої тематичної атестації при здійсненні відповідного оцінювання не передбачається. Перед початком вивчення чергової теми вчитель повинен ознайомити учнів з тривалістю вивчення теми (кількість занять); кількістю й тематикою обов'язкових робіт і термінами їх проведення; умовами оцінювання.

Тематична оцінка виставляється з урахуванням поточних оцінок за різні види навчальних робіт (усних відповідей, лабораторних, практичних, самостійних, контрольних, творчих робіт тощо) та навчальної активності школярів. Звертаємо увагу, що додатковий запис щодо теми над датами в журналі не робиться.

Обов'язковим є проведення однієї контрольної роботи в семестр. Зміст завдань контрольної роботи може охоплювати зміст однієї навчальної теми або декількох навчальних тем. Час проведення контрольної роботи та її зміст визначає вчитель. Для контрольної перевірки (згідно з критеріями оцінювання й вимогами програми до результатів навчання) необхідно використовувати завдання різної форми й різних рівнів складності. Завдання для контрольної роботи мають спиратися не лише на базові знання учнів, а й на вміння їх застосовувати.

Під час проведення занять із природознавства, біології, екології та основ здоров'я особливої уваги потребує дотримання правил безпеки життєдіяльності. Вимоги до безпечної організації навчально-виховного процесу наведено в наступних нормативно-правових документах:

- Положення про навчальний кабінет з основ здоров'я загальноосвітніх навчальних закладів (затверджено наказом Міністерства науки і освіти України від 09.12. 2009 р. № 1114);

- Положення про навчальні кабінети з природничо-математичних предметів загальноосвітніх навчальних закладів (затверджено наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14.12. 2012 р. № 1423);

- інструктивно-методичні матеріали «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів» (лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 01.02.2012 р. № 1/9-72);

- інструктивно-методичні матеріали з питань розроблення інструкцій із безпеки проведення навчально-виховного процесу в кабінетах природничо-математичного напрямку (лист Міністерства освіти і науки від 17.07.2013 р. № 1/9-498).

Облік інструктажів із основ здоров'я:

1. На початку навчального року перед початком занять у кожному класі проводиться первинний інструктаж із безпеки життєдіяльності.

2. Реєстрація такого інструктажу проводиться в журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності, який зберігається в навчальному закладі в кожному кабінеті (вчителя).

3. Про проведення первинного інструктажу в журналі обліку навчальних занять на сторінці предмета в розділі змісту уроку, заняття робиться запис: «Інструктаж з БЖД».

4. На початку уроку проводиться інструктаж із безпеки життєдіяльності, якщо на уроці виконуються завдання, пов'язані з використанням різних матеріалів, інструментів, приладів, моделювання ситуацій. У журналі обліку навчальних занять на сторінці предмета в розділі змісту уроку робиться запис: «Інструктаж з БЖД» (*Наприклад: 5-6 класи – Інструктаж з БЖД. Моделювання*

ситуації надання невідкладної допомоги та самопомоги при спортивних травмах; 7-9 класи – Інструктаж з БЖД. Практична робота. Моделювання ситуації евакуації з класу, школи).

5. Реєстрація проведення цільового та позапланового інструктажів здійснюється у журналі реєстрації інструктажів.

Інформаційно-методичне видання

**Методичні рекомендації до організації
навчально-виховного процесу в 2014-2015 навчальному році**

Інформаційно-методичний бюлетень

Рівне – 2014